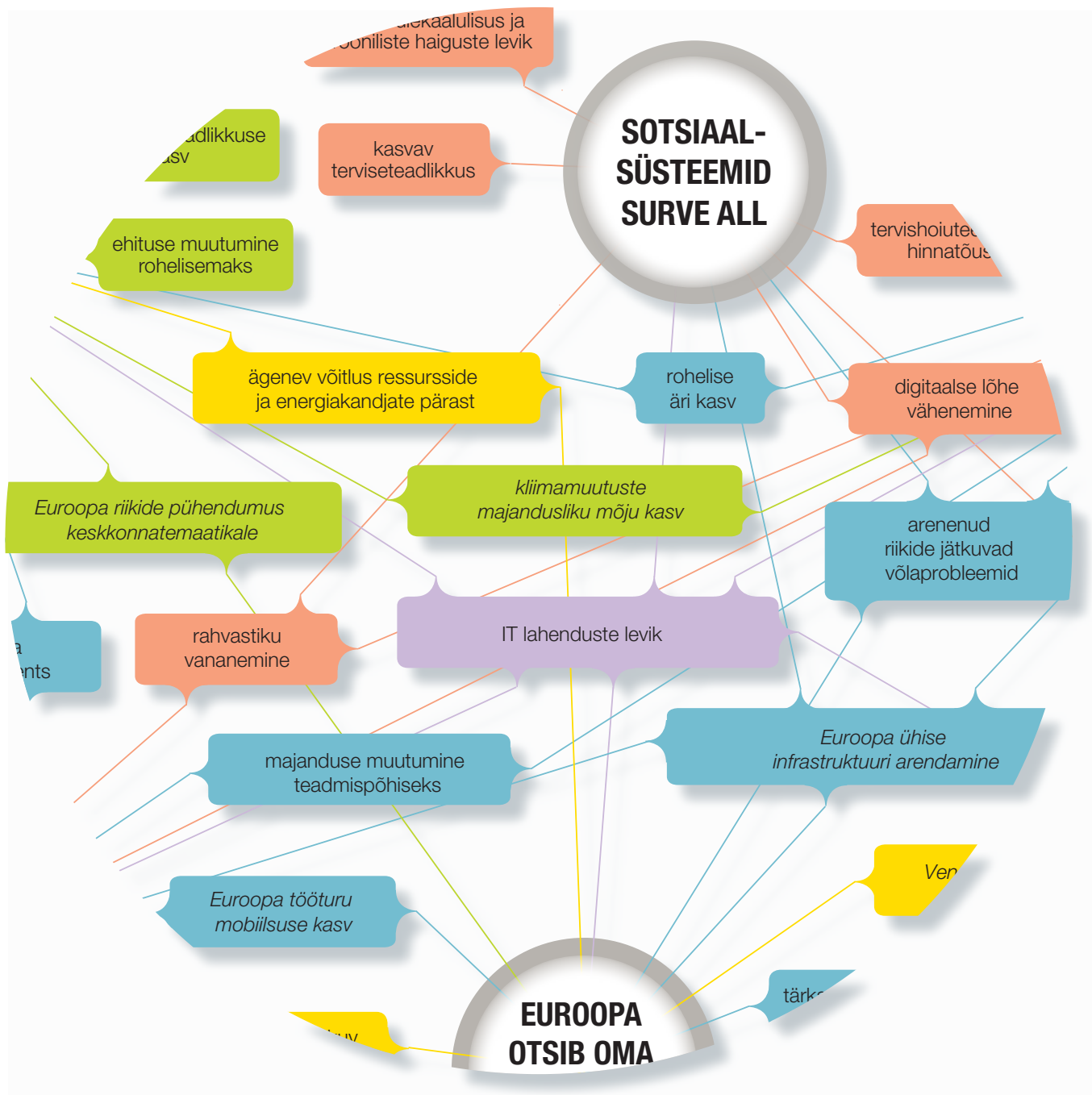

Väliskeskkond 2020

OLULISED TRENDID JA NENDE TÄHENDUS EESTILE

Sisukord

KÄESOLEV ANALÜÜS on koostatud Rahandusministeeriumi tellimusel Eesti Arengufondi poolt talvel 2011/2012.	KOKKUVÕTE	3
Analüüs tugineb Arengufondi arenguseire tuumaks oleval süsteemsel globaalsete tulevikutrendide jälgimisel, sealhulgas pidevalt täieneval trendide andmebaasil ja ekspertvõrgustikul.	SISSEJUHATUS: kuidas analüüs valmis	6
Raporti kirjutas kokku seireekspert LAURI MATSULEVITŠ. Analüüsi meetodika väljatöötamise ja Eesti järelدustesse andsid sisendi majandusekspert SIIM SIKKUT ja arenguseire juht KITTY KUBO.	TRENDIKAART: Eesti jaoks tähtsaimad globaalsed trendid moodustavad klastreid	9
Raporti koostamise erinevates etappides konsulteriti Rahandus- ministeeriumi ametnike ja ekspertidega. Väliskeskonna trendianalüüsi tutvustamiseks ja esmaste Eesti järelدuste testimiseks ning edasi- arendamiseks peeti arutelu- seminar ministeeriumide poliitikakujundajatega.	1 Sotsiaalsüsteemid surve all VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED EESTILE	10 19
ARENGUFOND tänab kõiki, kes analüüsi valmimisse panustasid!	2 Liikuvam tööjõud ja paindlikum töö VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED EESTILE	22 32
	3 Loodusvarade nappus ja kasvupiiride nihutamine VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED EESTILE	36 46
	4 Arenenud riigid vajavad uusi kasvumudeleid VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED EESTILE	50 60
	5 Euroopa otsib oma kohta maailmas VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED EESTILE	64 74
	6 Valitsemisvormid muutustes VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED EESTILE	76 83
	LISA 1 Mõistete selgitusi	86
	LISA 2 Väliskeskonna trendide kaardistus	87

Kokkuvõte

Kahe aasta pärast algab järgmine Euroopa Liidu (EL) eelarveperiood. Aastatel 2014–2020 on Eestil oma konkurentsivõime tõstmiseks – majanduse, inimeste ja riigi arendamiseks – kasutada orienteeruvalt 4 miljardit eurot. Käesolev Eesti Arengufondi koostatud väliskeskonna tulevikutrendide analüüs on osa nende vahendite planeerimisprotsessist. Samas on sellest trenditööst tööriistana abi kõigile otsustajatele ja huvilistele nii eri poliitikavaldkondade strateegiate kui ka ettevõtete äristrateegiate kavandamisel.

Raport esitleb olulisemaid väliseid muutusi, mis Eestit eelseisval kümnendil mõjutada võivad. Neist lähtuvalt on mõttekohtadena välja toodud järeldused, mida EL vahendite kasutamise eesmärkide, prioriteetide ja tegevuste seadmisel arvesse võtta – et teha Eestile väliseid võimalusi ja ka ohukohti arvestavaid tulevikuplaane.

Selleks on analüüsis kasutatud n-ö väljast sisse loogikat: sammhaaval suurt välistrendide pilti kitsendades on jõutud Eesti-kohaste järeldusteni. Töö esimeses etapis kaardistati maailma tulevikuseire ekspertide ja mõttekodade hinnanguid aluseks võttes sadakond maailma ja Euroopat mõjutavat arengusuundumust. Neist sõeluti omakorda välja ligi 60 Eesti jaoks olulisemat trendi, pidades silmas töö lähteküsimust: **„Millised väliskeskonnast tulenevad tegurid võivad oluliselt mõjutada Eesti arengut aastani 2020?“**

Eestile olulised trendid on jaotatud kuude klastrisse. Iga klasteri nimetus on ühisnimetajaks omavahel seotud ja teatud koosmõjusid omavatele trendidele, andes lühidalt edasi suuremat muutuste mustrit, mida klastrisse kuuluvad trendid tagant tõukavad, võimendavad või leevendavad. Iga klasteri juures on nimetatud ka mõned võimalikud šokid. Need on väikese tõenäosusega, kuid olulise mõjuga sündmused, mis võivad seni nähtud tulevikusuundi oluliselt muuta.

Järgnevalt on välja toodud lühidalt iga trendiklasteri sisu ning neist Eestile tekkivad peamised mõttekohad.

1. SOTSIAALSÜSTEEMID SURVE ALL

Vananemine ja suurenevad tervishoiukulutused seavad surve alla tänased riiklikud sotsiaalsüsteemid, eriti arenevates riikides. Kui muutusi ei suudeta algatada, on ohus sotsiaalsüsteemide jätkusuutlikkus ning teenuste kättesaadavus ja kvaliteet.

Võimalused ja väljakutsed Eestile:

- hõbe- ja heaolumajanduses tekib uusi ärivõimalusi, eriti kui kodumaiseid arenguvajadusi ületada nii, et tekiks häid kogemusi ja uusi lahendusi (näiteks info- tehnoloogia abil)
- maailmas tõusva terviseteadlikkuse ülekandumine annab tõuke tervishoiuteenuste innovatsiooniks, samas ka kodumaise nõudluse kasvuks
- kasu saab lõigata maailmas toimuvast tehnoloogilisest arengust (näiteks tervisetehnoloogias), kuigi see lisab ka survet siinsete tervishoiuteenuste hinnatõusuks
- tehnoloogia alal on võimalus saada uuenduste katsealavaks (sh atraktiivseima regulatiivse keskkonna loomisega), näiteks inimgenoomi põhiste vms rakendustele
- maailmas arenevate parimate praktikate ülevõtmine (näiteks sotsiaalse innovatsiooni ja poliitikate kujundamise alal) on võimalus oma arenguprobleeme mõjusalt lahendada

2. LIKUVAM TÖÖJÕUD JA PAINDLIKUM TÖÖ

Seoses sobivate oskustega töötajate puuduse ja tööealise elanikkonna vähenemisega on riikidele väljakutses töötajate ja eriti talentide juurde saamine. Samas kasvab oht neid kaotada, sest töötajad on üleilmset üha liikuvam ja eeldab tööandjalt suuremat paindlikkust.

Võimalused ja väljakutsed Eestile:

- väljakutseks on lüheneva oskuste elutsükliga toimetulek ning haridussüsteemi ja tööturu muutuste kooskõlla viimine
- samuti on väljakutseks rahvusvahelise tööturu mobiilsusega kohanemine, et ajude äravoolu asemel kindlustada talentide ringlust ning välismaale läinutega sidet hoida
- võimaluseks on tööjõu mobiilsuse pööramine enda kasuks, lubades riiki rohkem välistööjõudu ja eriti talente
- seejuures tuleb arvestada riikide konkurentsiga tipp-töötajatele ehk üleilmse talendijahiga: talentide riiki lubamisest üksi on vähe, neid on vaja „püüda ja meelitada“
- seni hõivest eemale jäänud inimeste tööturule kaasamine (nt mitte-eestlased, eakad) vajab suuremat tähelepanu, sh nende Eestist lahkumise vältimiseks ja teiste riikidega konkurentsipüsimeks
- väljakutseks on ka mitmekesiste töövormide laiem kasutamine, et inimesi tõhusamalt tööturule kaasata

3. LOODUSVARADE NAPPUS JA KASVUPIIRIDE NIHUTAMINE

Loodusvarade nappus suurendab konkurentsi olemasolevate ressursside pärast. Seetõttu käib maailmas hoogne uute tehnoloogiate ja lahenduste otsimine, millega ressursipiire nihutada ja ka majanduskasvu leida.

Võimalused ja väljakutsed Eestile:

- energiatehnoloogiate areng ja kasutuselevõtt maailmas võimaldab võtta üle uusi lahendusi ning pakub lisaks uusi äri võimalusi
- Eestil on hea võimalus maailma põllumajandusäris oma osa suurendada ning samal ajal ka oma toiduvastust kindlustada
- loodusvarade nappus on samas otsene konkurentsi risk: ressursse ebaefektiivselt kasutatavatele ettevõtetele tähendab see kulude kasvu ja raskendab ka riigi positsiooni rahvusvahelises konkurentsipüsimeks
- suureks väljakutseks on fossiilsete energiaallikate kättesaadavus, eelkõige transpordis ja energiatootmises
- leevendust annavad taastuvenergia leviv kasutuselevõtt ja säästvama transpordi areng maailmas, kui on suutlikkust nendega sammu pidada
- looduskeskkonna halvenemine on ohuks eelkõige (makro)regionaalsel tasandil
- keskkonnaolude halvenemisest mujal maailmas võib tekkida Eestile iselaadi konkurentsieeliseid (nt turismiks, talentide või otseinvesteeringute püüdmiseks)

4. ARENENUD RIIGID VAJAVAD UUSI KASVUMUDELEID

Arenenud riigid on jõudnud „uude normaalsusse“, mida iseloomustavad aeglane kasv, kõrge tööpuudus, riigivõla mured, jm. Nendest ülesaamiseks on vaja leida uusi kasvuallikaid ning seniseid kasvujääre reformidega murda.

Võimalused ja väljakutsed Eestile:

- uute turgude leidmiseks ja vanadel püsimeks peab tõusma Eesti ettevõtete tootlikkus ning lisandväärtuse loomise võime, eriti ärimudelite uuendamise kaudu
- oluline on tuleviku ärialade sees väärtusahelate tasandil oma võimalusi ära tunda ning Eestis nende väljarendamisega varakult ja fookuseeritult edasi liikuda
- lisaks tasub toetada teadmiste loomist ja kasutamist majanduses laiemalt, sh traditsioonilistel ärialadel
- seejuures tasub nii hariduses, teadus- ja arendustegevuses kui ka ettevõtluses pöörata eritählepanu interdistsiplinaarsuse võimekuse kasvule kui suurimate läbimurrete ja edu alusele
- suur väljakutse on karmistuv rahvusvaheline konkurents väliskapitali pärast, mistõttu tuleb kodumaist kapitali kasutada kasvu toetavalt ning samal ajal pingutada ka rohkem välisinvesteeringute püüdmiseks

5. EUROOPA OTSIB OMA KOHTA MAAILMAS

Kujunemas on mitmepooluseline maailmakord, milles Euroopa tähtsus paratamatult langeb. Euroopa jaoks on väljakutse end globaalsel areenil positsioneerida ja sisemiselt tugevamaks muutuda, et relevantsust säilitada.

Võimalused ja väljakutsed Eestile:

- tuleb suuta kohaneda multipolaarse maailma tekkega – minna kaasa Aasia esiletõusuga ja sellest uusi võimalusi leida
- uute maailma liiderriiikidega suhteid madalalt tasemelt rajama asudes tuleb uusi liiderrikke seada fookusesse eri poliitikaid läbivalt, et saavutada piiratud ressurssidega vähegi mõju
- Eestile on kasulik aidata kaasa Euroopa tugevuste säilitamisele oma huvidest ja võimekusest lähtuvalt, toetades sealjuures tihedamat EL integratsiooni ja laienemist ning ühise taristu väljaehitamist
- kui EL lõimumine jätkub mitmekiiruseliselt, on väljakutseks koostööpartnerite valik, nendega ennetavalt suhete arendamine ning mõju omamine oluliste otuste tegemisele

6. VALITSEMISVORMID MUUTUSTES

Riikide ees seisavad keerukad väljakutsed, nagu uute kasvumudelite leidmine, surve sotsiaalsüsteemidele, kasvupiirid jms. Seepärast tuleb pidevalt riigivalitsemist edasi arendada, et muutuvates oludes mõjusalt tegutseda.

Võimalused ja väljakutsed Eestile:

- maailmas toimuvad valitsemisvormide otsingud ja uuendused annavad Eestile tuge oma riigivalitsemise uuendusteks, seetõttu on oluline parimat riigivalitsemise praktikat ja õppetunde järjepidevalt üle võtta
- ühiskonna arenguprobleemide lahendamine sotsiaalse innovatsiooni abil omab ka Eestis suurt potentsiaali, mistõttu tasub maailma riikide heast eeskujust õppida, lisaks ise innovaatilisi lahendusi luua
- Eestile on kasulik andmete avatuks muutmise trendiga kaasa minna, sh toetaks see sotsiaalse innovatsiooni mudelite loomist
- oluliseks väljakutseks on ebatraditsiooniliste julgeolekuriskide kasv, tingides vajaduse selliste mehhanismide loomiseks, mis aitaksid neid parimal moel ennetada või neile reageerida.

MITMED JÄRELDUSED ON TRENDIKLASTREID LÄBIVAD

Kõigist trendiklastritest joonistuvad välja teatud ühisosad ehk kattuvad järeldused, mis seovad erinevaid klastreid. Nende põhjal võib välja tuua läbivaid tegutsemisviisi, mille rakendamine võimaldab korraga toime tulla erinevate väljakutsetega.

Klastrite järeldustest tõuseb selgelt esile, et Eestil on võimalik maailma arengutest kasu lõigata, sh eriti tehnoloogiast või parimatest praktikatest. Seda juhul, kui oleme ise üleilmselt hästi võrgustunud ehk arenguga kursis ning lisaks suutlikud (sh organisatoorselt) uusi asju üle võtma.

Üks trendiklastrite ühisnimetajaid on muutuste vajadus kui selline. Et oma positsioone säilitada, tuleb väliseid trende arvestavalt aktiivselt tegutseda. Vastasel korral kasvab risk olemasolevaid konkurentsieeliseid ja heaolu maha mängida või uusi võimalusi kasutamata jätta. Samal ajal võimenduvad mitmete trendide najal Eesti sisemised väljakutsed, kui neid ignoreerida – nendega tegelemata ei saa samas ka seotud soodsatest välistest oludest kasu.

Siseriiklikele probleemidele uuenduslike lahenduste otsimine loob võimaluse tekkivaid häid lahendusi pakkuda ka väljapoole, sest murekohad on mujal maailmas sarnased. Sisuliselt tähendab see panustamist innovatsiooni, mis aitaks toime tulla koduste väljakutsetega ja ühtlasi pakkuda leevendust „maailma muredele“. Selliste võimalike tuleviku eksporditarkustena joonistuvad eri trendiklastritest välja näiteks tervishoiuteenused, sotsiaalse innovatsiooni mudelid, rohelist tooted-teenused, julgeolekulahendused.

Nii kerkivad erinevate trendide najal ja klastrite vahelises koosmõjus esile mitmed uued kasvualad Eesti majanduse jaoks – näiteks rohemajanduses, tervise- ja heaolutoodetes-teenustes, avalike teenuste tõhusamas pakkumises, erinevates e-lahendustes. Just nendes valdkondades oma tugevuste väljaarendamine võib avada uusi kasvuvõimalusi, tuues lisaks lahendust kodustele murekohtadele. See eeldab aga riigi poolt senisest täpsemate valikute tegemist ja erinevate poliitikate ülest ressursside rakendamist, näiteks uutele kasvuallikatele panustamist ja läbivalt ettevõtluspoliitikas, tehnoloogiate arendamisel ja rakendamisel või talentide meelitamisel.

Igas klastris omavad teatud mõju määramatud trendid, mille kulg võib ühele või teise poole kalduda. See tingib olude muutudes suurema vajaduse paindlikkuse ja kiire reageerimise järele, lisaks vajaduse pidevalt väliseid suundumusi jälgida ja analüüsida. See on oluline järeldus ennekõike riigivalitsemise jaoks, kuid puudutab ka teisi valdkondi – majandust, sotsiaalsfääri, keskkonda, tööturgu.

Trendiklastrid on omavahel tihedalt põimitud – paljudel trendidel on mõju ja siirded erinevatesse klastritesse. Samuti on klastritest paista, et neid moodustavad erinevate STEEP-kategooriate¹ ehk valdkondade trendid. Seega ei saa eri klastrite väljakutseid ning lahendusi vaadata eraldiseisvatena, vaid need tuleb ette võtta tervikuna. Seepärast on oluline planeerimisotsuste tegemisel tugevalt valdkonnaülelt vaadet silmas pidada – iga valdkonna otsuseid tehes tuleks automaatselt arvestada võimalike mõjudega seotud valdkondades ning samas sellist soodsat koosmõju just taotleda. ■

¹ Trendide kategoriseerimise meetod, kus trendid grupeeritakse vastavalt ühiskondlikeks, tehnoloogilisteks, majanduslikeks, keskkonnavalasteks ning poliitilisteks. Akronüüm tuleneb vastavatest ingliskeelsetest sõnadest *social, technological, economic, environmental, political*.

Sissejuhatus: kuidas analüüs valmis

„Meil tuleb ära harjuda, et maailm on palju suurem kui Eesti. Ja et meie probleemid ei ole lahendatavad ainult Eesti sees, vaid neid tuleb lahendada haakudes õigesti maailma probleemidega.“

Akadeemik Endel Lippmaa

Käesolev analüüs on koostatud Euroopa Liidu vahendite planeerimisprotsessi jaoks, et tuvastada ja tõlgendada väliskeskkonnas toimuvaid muutusi ning nende võimalikku mõju Eestile järgmisel kümnel aastal ja eriti järgmisel EL eelarveperioodil (2014–2020). Analüüsis tuuakse välja mõttekohti, mida või kuidas saaks Eesti tuleviku planeerimisel väliskeskkonnast lähtuvalt arvesse võtta lisaks Eesti sisestele arenguvajadustele.

Väikese majandusena sõltub Eesti maailmamajanduses ja ka regionaalsel tasandil toimuvast, seega on välistel arengutrendidel ja ka ootamatutel sündmustel Eesti jaoks oluline mõju – nii avanevate võimaluste kui ka ohukohtadena. Väliskeskkonna ettevaatav analüüs annab seega alust seada Eesti arengueesmärke ja teha rahastamisotsuseid selliselt, et oleksime valmis soodsatest tulevikuoludest kasu lõikama ja riske ennetama või leevendama.

Arengufond on väliste tulevikutrendide kaardistamisel ja analüüsil lähtunud järgmisest fookusküsimusest: „Millised väliskeskkonnast tulenevad tegurid võivad järgmisel kümnendil oluliselt mõjutada Eesti arengut – st majanduse konkurentsivõimet, inimeste elukvaliteeti, jätkusuutlikkust, riiklikku julgeolekut – ja kuidas?“. See fookusküsimus on valitud põhjusel, et EL struktuurivahendite kasutamise üldisteks eesmärkideks on just neis suundades Eesti arengu edendamine.

Samas on käesolev väliskeskkonna analüüs kasutatav ka laiemalt kõigis strateegia- ja mõtteprotsessides, milles on kasulik arvestada väliste globaalsete mõjujõududega. Näiteks saab siinsest tööst mõtteainest ja tulevikuteadmist poliitikavaldkondade siseste strateegiatega tegemiseks riigi tasandil, samuti ettevõtete tegevuskeskkonna muutusi arvestavate äristrateegiatega koostamiseks. Eriti kasulik on selleks raporti lisa 2 olev trendide koonddtabel koos selgituste, hinnangute ning allikatega, mis ongi loodud n-ö avatud trendikogu ehk tööriistana kõigile huvilistele kasutamiseks ja edasiarendamiseks.

Analüüsitöö käigus on Arengufond kasutanud nn väljast-sisse lähenemist ehk alustatud globaalsetest ja üle-Euroopalistest arengutrendidest, millest Eesti jaoks olulisemate läbitöötamise, väljasõelumise ja klassterdamise kaudu jõuti Eesti-kohaste järeldusteni.

LÄHTEKOHT: SADAKOND GLOBAALSET TRENDI

Esimese tööetapina kaardistati ja kirjeldati väliskeskonna peamised tuleviktrendid, sealjuures esialgu konkreetset mõju Eestile silmas pidades. See etapp põhines Arengufondi põhiülesandeks olevale pidevale globaalsete trendide jälgimisele ja analüüsile, mille käigus kogutakse ja analüüsitakse signaale tulevaste maailmamajanduse olude kohta. Lähtematerjaliks ja allikateks on seejuures maailma erinevate konsultatsioonifirmade, finantsettevõtete, teadus- ja valitsusasutuste ning mõttekodade analüüsid ja raportid tuleviktrendide kohta.

Käesoleva töö jaoks kaardistati kokku ligi 100 erinevat trendi (vt koondtabelit raporti lisas), mis puudutavad suuremal või vähemal määral maailma või vähemalt Euroopa käekäiku ja arenguteed järgmise 10 aasta jooksul. Võimaluse korral on käsitletud ka nende trendide avaldumist Läänemere regioonis.

Nende trendide hulgas on kaetud rahvusvahelistes trendianalüüsides ja seiretöodes enim kajastust leidnud ühiskonna, tehnoloogia, majanduse, keskkonna ja poliitika trendid – nagu näiteks vananemine, globaalse ajude ringluse laienemine, loodus- ja elukeskkonna halvenemine, maailma majanduskeskme nihkumine Aasiasse jne. Koondtabelis ongi trendid toodud vastavas STEEP jaotuses, mida on kasutatud peaauglikult trendide hoomatavalt esitamise huvides ehk sisulist tähendust käesolevas töös see jaotus ei oma.

Iga trendi kohta on koondtabelis välja toodud selle trendi olemuse lühikirjeldus, Arengufondi ekspertide antud hinnang trendi olulisusele Eesti kontekstis (väga oluline/oluline/vähe oluline) ning trendi kulgemise kindlusele (kindel/määramatu). Määramatud trendid on trendikaardil ja koondtabelis märgitud kursiivkirjaga. Määra(ma)tuse hinnang on oluline hiljem järelduste tegemise kontekstis. Kindlaks hinnatud trendide puhul on selgus trendi kulgemise ja seega võimaliku mõju osas suurem, seepärast saab neist lähtuvalt tugevamaid ja ühesemaid järeldusi teha. Määramatuks liigitatud trendide puhul on trendi kulgemine aga mõnevõrra lahtine – ta võib nõrgeneda või tugevneda, tema suund pole täpselt veel teada. Määramatutest trendidest väljakasvavaid järeldusi peab tegema teatud reservatsiooniga, olema valmis erinevaid tulevikuarenguid läbi mängima ja vastavalt trendi tegelikule kulgemisele edaspidi otsuste tegemisel paindlikult reageerima.

OLULISED TRENDID MOODUSTAVAD KLASTREID

Edasi valisid Arengufondi eksperdid globaalsetest trendidest välja ca 60 Eesti jaoks olulisemat, lähtuvalt nende võimalikust mõjust Eesti arenguvõimalustele ja seda 2020. aasta perspektiivis. Lisaks arvestati valikul trendide omavaheliste seoste hulka, sest koosmõju ja vastastikune sõltuvus suurendab trendide olulisust (kuigi lisab mõnel juhul määramatust nende kulgemise teede kohta). Nii tekkis valik Eesti arengu jaoks olulisematest väliste muutuste mõjujõududest.

Need väljasõelatud trendid jaotati omavaheliste seoste põhjal kuueks trendiklastriks, mis väljendavad Eesti jaoks olulisimaid väliskeskonna muutuste mustreid:

- Sotsiaalsüsteemid surve all
- Liikumam tööjõud ja paindlikum töö
- Loodusvarade nappus ja kasvupiiride nihutamine
- Arenenud riigid vajavad uusi kasvumudeleid
- Euroopa otsib oma kohta maailmas
- Valitsemisvormid muutustes

Iga klasteri nimetus on ühisnimetajaks seotud trendidele ning kirjeldab suundumusi, mida klasterisse koondatud trendid tagant tõukavad, võimendavad või leevendavad. Esialgne STEEP-jaotus ei omanud klasterite moodustamisel tähtsust, kuid aitab ilmetada, kuidas muutusi tingivad erinevat laadi trendid.

Igasse klasterisse on hõlmatud kuni kümme trendi. Trendikaardil (vt lk 9) on samas välja toodud ka iga klasteri seosed teistes klasterites sisalduvate trendidega, millel on antud klasteri kulgemisele oluline lisamõju. See tähendab, et klasterid ehk muutuste mustrid on omavahel horisontaalselt seotud, mis tingib neist lähtuvate järelduste ja riiklike valikute tegemisel valdkonnaülese vaate vajaduse.

KLASTERID NÄITAVAD TULEVIKU SUURI VÄLJAKUTSEID

Et mõjujõudude klastreid ja nende alla kuuluvaid trendide paremini avada, analüüsida ja tuua välja järeldusi, on klasterite kohta lahti kirjutatud nende olemus, olulisemad arengusuunad maailmas, võimalikud mõjud ja tähendus. Seejuures on välja toodud klasterist tekkivad mõttekohad riigijuhtidele ja ettevõtjatele tulevikku suunatud otsuste tegemise jaoks.

Trendide puhul, mis on hinnatud määramatuks (trendikaardil ja koondtabelis märgitud kursiivkirjaga) on lahti seletatud ka nende määramatuse moment: mis täpsemalt on nende trendide kulgemise kohta lahtine ja millistes eri suundades võib arengutee viia. Määramatuid trende on illustreeritud nn signaalidega ehk võimalike märgilise tähtsusega sündmustega, mis selliste trendide eeldatavat kulgemise suunda kas tugevalt kinnitaksid või siis viitaksid nende pöördumisele. Trendi suunast kinnituse saamine annab võimaluse erinevate otsuste alternatiivide vahel valida ja vajadusel ka paindlikult seniseid otsuseid ümber vaadata, kui areng ei kulge varem nähtud suunas. Samas on iga signaali puhul tegemist näidetega: nende mitte toimumine ei pruugi sugugi välistada trendi kulgemist klasteri loos kirjeldatud suunas, mistõttu tuleb jälgida ka antud signaaliga sarnanevaid sündmusi.

Üheks asjaoluks, millega tulevikutrendide analüüsi puhul tuleb arvestada, on võimalikud šokid. Need on ootamatud ja väikese tõenäosusega, kuid väga ulatusliku globaalse või regionaalse mõjuga sündmused, mis võivad seni ette nähtud tulevikusuunad ja neist tehtud järeldused segi lüüa. Klasterite juures šokkide väljatoomise eesmärk on panna otsustajaid mõtlema sellele, et ka suhteliselt kindlad arengud võivad kardinaalselt ümber pöörduda, kui toimub teatud ootamatuid suure mõjuga sündmusi. Suure mõjuga äkilisi muutusi tingivad enamasti just väikese tõenäosusega üksiksündmused, mistõttu juhendumine ainult suure tõenäosusega ettenähtavast ei pruugi anda otsustele piisavat tulevikukindlust. Otsustajad peaksid seepärast tulevikuanalüüsides pidevalt ette mõtlema ja arutama „Mis juhtub siis, kui...?“. Võimalikke šokkidega sel moel arvestamine aitab teha järeldusi vajalikest tegevussammudest. Vastavate ohukohtade kaardistamine ja ennetuse kavandamine tasub teha planeerimise üheks osaks.

JÄRELDUSED EESTILE

Iga klasteri juures on välja toodud ka järeldused Eesti kontekstis: milline on nende trendide võimalik mõju ja tähendus Eestile, st nendest tekkivaid võimalused ja väljakutsed Eesti arengu jaoks. Need on saadud suhestades trendidest tekkivaid üldisi järeldusi Eesti arenguolukorra ja sisemiste trendidega, võttes arvesse nt Eesti 2020 alusanalüüsi ja Rahandusministeeriumis valmivat eri poliitikavaldkondade hetkeolukorra analüüsi. Tegemist ei ole veel konkreetsete tegevussoovitustega ega poliitikavalikutega. Järeldused on välja toodud olulisemate mõttekohtadena, mida riiklikul otsustajal või planeerijal tasub siseriiklikke arenguvajadusi määratledes ja eesmärgi seades silmas pidada. Nii saab teha tulevikutarku ehk tulevikuolusid arvesse võtvaid valikuid ja otsuseid, ka 2014–2020 EL vahendite kasutamist planeerides.

Järeldustes on eraldi välja toodud, kuidas mõjujõud mõjutavad korraga erinevaid poliitikavaldkondi ning millised oleks sel juhul sarnasele eesmärgile allutatud valdkondadeüleised võimalikud lahenduskohtad.

RAPORTI ÜLESEHITUS

Käesolev raport on koostatud põhirõhuga trendiklasterite kirjeldustele, millest tulenevad järeldused Eesti jaoks. Seepärast on esmalt esitatud trendikaart ehk välja sõelatud olulisemate trendide ja nende klasterite visuaalne ülevaade *mindmap*-i kujul, seejärel trendiklastreid ja neist Eestile tulenevaid järeldusi väljatoomise peatükid. Analüüsi alustalaks olnud väliseskkonna trendide kaardistus on esitatud raporti lisa 2 koondtabelina. Sellest on isesesva tööriistana abi kõigile otsustajatele ja huvilistele nii eri poliitika- valdkondade strateegiatega kui ka ettevõtete äristrateegiatega kavandamisel. ■

Trendikaart: Eesti jaoks tähtsaimad globaalsed trendid moodustavad klastreid

1

Sotsiaalsüsteemid surve all

Arenenud riikide rahvastik küll kasvab, kuid on tulevikus palju vanem kui praegu ning seetõttu on ka töötajate osatähtsus praegusest väiksem. Euroopas tõuseb pensionäride (65+) suhe tööealistesse (15–64) 2010. aasta 25%-lt ligi 36%-ni aastaks 2030. Suurim juurdekasv leiab aset pärast 2015. aastat, kui see hakkab tõusma igal aastal 2 protsendi võrra.¹

Eakana elatud aeg pikeneb, sellega kasvavad tervishoiu- ja hoolekandevajadused ja seotud kulud. Pidevalt väheneva maksumaksjate baasiga tuleb ülal pidada ja teenindada üha rohkem inimesi, kes enam ise tööturule ja maksude laekumisse ei panusta. See seab surve alla praegused sotsiaalsüsteemid (tervishoid, hoolekanne, pensionide maksmine ja töötute toetamine). Kui ei suudeta vajalikke muudatusi ellu viia ja süsteeme reformida, on ohus nende süsteemide jätkusuutlikkus ning teenuste kättesaadavus ja kvaliteet. Muutuste vajadus on seda suurem, et teisedki tugevad trendid (krooniliste haiguste sagedasem esinemine, ülekaalulisuse levik, kasvav terviseteadlikkus) tõstavad tervishoiu- ja hoolekandeteenuste nõudlust ning tõukavad neid süsteemide kulude kasvu poole. Võimalike lahenduste hulka peab kuuluma korraga nii ülalpidamiskulude kasvutempo piiramine kui ka töökäijate hulga tõus.

See väljakutse on eriti suur Euroopas, kus sotsiaalkulutused (sh pensionid, hoolekanne, toetused töötutele) ulatuvad keskmiselt 27%-ni SKPst, samal ajal kui USA-s ja Jaapanis on see osatähtsus vastavalt 15% ja 17%.² Aastaks 2060 tõusevad euroalal seniste suundumuste jätkumisel vananemisest tulenevad riigieelarvelised kulutused veel ligi 5 protsendipunkti jagu SKPst; seejuures annavad pensionid, tervishoid ja hoolekanne vastavalt 2,4; 1,5 ja 1,1 protsendipunkti juurdekasvust.³ Teisisõnu, riigieelarve kulude struktuur nihkub oluliselt vanemate ja haigemate ülalpidamise suunas (kui kõik muu samaks jääb). Seeläbi vähenevad majanduskasvu tagamiseks vajalikeks investeeringuteks ja teisteks teenusteks kasutadaolevad ressursid.

Tööealise elanikkonna vähenemist ei suuda tasandada ka rahvastiku koguarvu (kuigi minimaalne) ega tootlikkuse kasv, mistõttu majanduskasvu tempo on Euroopas pikas perspektiivis aeglustumas. Kui perioodil 2007–2020 on mõne prognoosi järgi Euroopa Liidus oodatav majanduskasvu tempo 2,4%, siis 2021–2040 võib see olla ainult 1,7%.⁴ Arenenud riikide jaoks muudab see veelgi kriitilisemaks uute kasvumudelite leidmise, mis võimaldaks elatustaset säilitada ja sotsiaalsüsteemide survega kohaneda. Samal ajal on nende süsteemide endi reformimine nii, et väheneks koormus avalikule sektorile ja kasvaks töökäijate hulk, osa uuest kasvumudelitest.

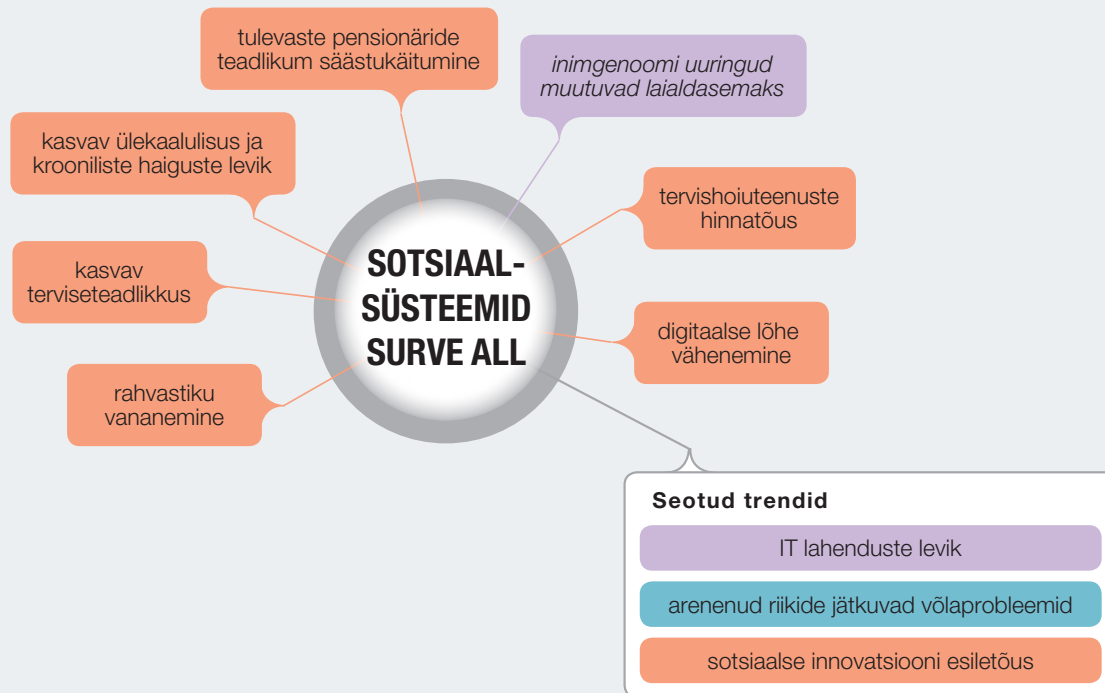
Leevendust võib tuua tööjõu kasvav mobiilsus, mis võib tuua töökäsi ja eriti vajalike teadmiste-oskustega talente riiki juurde, ent samas on oht olulisi (st kõrgepalgalisi) maksumaksjaid veelgi kaotada lisaks üldisele maksumaksjate hulga vähenemisele. Vananemisega kimpus oleva Euroopa koht maailmas sõltub samuti suuresti sellest, kuidas suudetakse see väljakutse pöörata võimaluseks (vanade kaasamine tööturule, nn hõbemajandus kui tuleviku suur äriala). Ühiskond, kus demokraatlike otsustusprotsesside kaudu võivad hakata domineerima vanemate rahvastikurühmade kasuks tehtavad lühiajalisema perspektiiviga otsused, esitab väljakutse ka senistele valitsemismudelitele – lahendust vajab küsimus, kuidas neis oludes mõjusalt esile kutsuda pika-ajalist arengut.

1 Euroopa Komisjon, 2009 Ageing Report, <http://bit.ly/AiOq4W>

2 Euroopa Komisjon, European Social Models, the challenge of an ageing population, <http://bit.ly/zEEod7>

3 Euroopa Komisjon, 2009 Ageing Report, <http://bit.ly/AiOq4W>

4 *ibid.*

RAHVASTIKU VANANEMINE VIIB TÖÖTURULT INIMESI JA SUURENDAB SOTSIAALSÜSTEEMIDE KOORMUST...

Arenenud riikides on kümnest inimesest seitse täna tööeas,⁵ kuid edaspidi töötajate suhe väheneb ning tõenäoliselt ei taastu enam kunagi sellisele tasemele – maailma üks megatrende on vananemine. Kui veel 1950. aastal oli maailmas vanemaid inimesi (üle 60-aastaseid) 200 miljonit, siis 2050. aastaks kasvab see rahvastikurühm 2 miljardini ehk kümnekordistub. Praeguseks on vanemaealiste hulk juba kasvanud 800 miljoni inimeseni.⁶

Pärast Teist maailmasõda sündinud *baby-boomer*'ite suurest põlvkonnast enamik läheb lähiaastail pensionile nii USAs kui ka Euroopas. See mõjutab pikaajaliselt nende riikide eelarveid ja sotsiaalsüsteemide koormust, sest ülalpeetavate hulk ja nende teenuste nõudlus muudkui kasvavad, samas kui süsteemide toimimist rahastavaid töötajaid jääb vähemaks. Euroopa tööealine elanikkond (15–64-aastaste arv) väheneb 2050. aastaks 48 miljoni võrra, samas kui

pensioniealiste (65+) arv kasvab 58 miljoni võrra.⁷ Samaks ajaks neljakordistub OECD riikides kokku pensioniealiste inimeste hulk praeguselt 85 miljonilt 350 miljonini.⁸

Rahvastiku vananemise üks põhjustaja on keskmise eluea pikenemine, mis on toimunud suuresti tänu meditsiini arengule. Just inimeste kõrgem eluiga seab erilise surve alla riiklikud *pay-as-you-go* pensionisüsteemid, milles töötajatelt kogutavate maksete alusel makstakse tänaste pensionäride pensionid. Selliste skeemide ülalpidamiseks ei jätku varsti enam piisavalt raha, kui maksumaksjaid jääb ülalpeetavate kõrval üha vähemaks. Enamikus euroala riikides saabub kriitiline periood vahemikus 2025–2040.⁹ Olukorda muudaks jätkusuutlikumaks pensioniea tõstmine euroalal kas või 1,5 aasta võrra aastaks 2030 ning sealt edasi veel kuue kuu võrra aastaks 2050,¹⁰ pikendades nii töөлkaamisperioodi ja vähendades pensionikulude kogumahtu. Kuid koos pensioniea tõstmisega on vaja lisaks teisi lahendusi, sest mured pole seotud ainult pensionikuludega.

5 NIC, Global trends 2025: A transformed world, 2008

6 A.T.Kearney, What do mature consumers want? 2011, <http://bit.ly/r5X0aX>

7 Euroopa Komisjon, European Social Models: the challenge of an ageing population, 2006, <http://bit.ly/zEEod7>

8 Bloomberg, Europe's \$39 Trillion Pension Risk Grows as Economy Falts, 2012, <http://bloom.bg/y0nJXT>

9 DB Research, Retirement pensions and sovereign debt in the euro area, 2011, <http://bit.ly/yfjPvx>

10 *ibid.*

Teiseks arenenud ühiskondade vananemise põhjustajaks on sündimuse vähenemine. See on toonud kaasa ajaloos esmakordselt sellise rahvastiku vanuselise jaotuse, kus vanemad vanuseklassid on noorematest arvukamad. Kui 1960. aastal oli Euroopas iga 65-aastase ja vanema inimese kohta kolm alla 14-aastast, siis aastaks 2060 on see suhe 2:1 seeniorite kasuks. Sellises „vana-vanavanemate ühiskonnas” on külgnevaid sugulasi vähem, (vana)vanaisasid-(vana)vanaemasid rohkem. Koos inimeste kasvava globaalse mobiilsusega vähendab see perekondade võimalusi oma vanemate põlvkondade eest kodus hoolitseda ja nihutab seda koormat pigem riigile.¹¹ Nii tuleb vananevatel riikidel lahendada ka hoolekandeteenuste jätkusuutlikkuse küsimus.

Rahvastiku vananemise trend jõuab peagi ka senistesse tärvavatesse majandustesse, kuigi aeglase-malt. Näiteks Hiinas hakkab tööealine elanikkond vähenema alates 2020. aastast.¹² Kiiresti kasvavatel Aasia riikidel – India, Vietnam, Tai, Indoneesia – on aga võimalik nn demograafilist dividendi edasi nautida ehk tööturule inimeste lisandumisest ning sündimuse vähenemisest majanduskasvule tuge saada kuni 2030.–2040. aastateni. Aafrikas kestavad rahvastiku juurdekasvu viljad veelgi kauem, sest seal on aastaks 2040 maailma arvukaim töötajaskond – 1,1 miljardit.¹³ Nende riikide väljakutseks on inimkapitali arendada ja uutele tööturu osalistele töökohti luua – kasvav rahvastik lihtsalt iseenesest eelist ja hoogu ei anna.

Pakiliseks mureks jääb vananemine seega arenenud riikides, kes demograafiliste olude erinevuste tõttu jäävad majanduskasvu tempos tärvavatest majandustest aina rohkem maha. Seda juhul, kui tootlikkust ei suudeta piisavalt tõsta, sest töökäte lisandumist ja vastavat majanduskasvu pole niisama loota – kui töötajaid just juurde ei tooda või rohkem sünnitama ei hakata. Arenenud riikide ees ongi senist heaolumudelit muutvad valikud, kuidas kõige mõjusamalt vananemise mõjudele vastu seista. Näiteks selleks et Saksamaa säilitaks aastani 2050 tänase majanduskasvu, peaks ta tegema vähemalt üht:

- tõstma sündimust 1,4 lapse asemel 2,9 lapseni naise kohta aastaks 2020;
- tooma järgmise 40 aasta jooksul igal aastal sisse 300 000 immigranti (praeguse 13 000 asemel);

- tõstma pensioniiga 2050. aastaks 79. eluaastani;
- tõstma igal aastal tootlikkust seni prognoositud võimaliku 1,8% asemel 2,3%.¹⁴

Et vananeva rahvastikuga edukalt toime tulla, on oluline mõttemalli muutmine: otsida vananemises probleemide kõrval ka võimalusi ja lahendusi. Näiteks on juba praegu vanemad inimesed parema tervisega ning töövõimelisemad kui varem. Samuti on üha vähem selliseid töökohti, kus füüsilise koormuse tõttu vanemas eas jätkata ei saaks. See tähendab, et pelgalt probleemi nägemise asemel võib vananevast elanikkonnast kasu lõigata nende aktiivse, nutika ja paindliku tööelus hoidmisega. Ka vanad inimesed on selleks edaspidi üha enam valmis ja võimelised.

Vananev elanikkond loob ka uusi kasvuvõimalusi äriks (seega majanduskasvuks), kui ettevõtted tabavad ära uue kasvava tarbijagrupi vajadused ning hakkavad neile uusi tooteid-teenuseid pakkuma. Ajal, mil kasvuväljavaated ja turunõudlus arenenud riikides on muidu ahtad, on just arvukam ning jõukam vanemate elanike kogukond tarbijasegment, kelle nõudlus tõuseb edaspidi kiiresti. Näiteks 2010. aastal kulutasid eakad kogu maailmas kokku 8 triljonit dollarit, mis on 12% kõigi riikide koond-SKPst. USAs kuulub üle 50-aastastele 80% finantsvaradest.¹⁵ Vananeva rahvastiku jaoks on seepärast turule oodata uut laadi finants-tooteid, mille abil väheneks ka surve riiklikule pensionisüsteemile. Näiteks on rohkem erinevaid pensioniplaane ja nn *equity release* tooteid (sh pööratud hüpoteegid, mille puhul säilib eluaseme müügi järel õigus sinna elama jääda). Eriti stimuleerib rahvastiku vananemine aga nõudlust mitmesuguste tervise- ja heaolutoodete ja -teenuste järele. Nende hulka kuuluvad näiteks nutikad seadmed, mis võimaldavad eakate eest hoolt kanda (tervise seisundi kaugmonitooringu lahendused) ning selle võrra vähendada ka survet hoolekandesüsteemile; vanemaealiste elukvaliteedi kasvule suunatud tugiteenused ja tooted (näiteks mugavam mööbel, ajaviiteteenused) jne.

Paralleelselt vanemaealiste majandusliku võimuga tarbijaturul kasvab ka nende mõju ühiskondlikes otsustusprotsessides. Vanemad inimesed on traditsiooniliselt aktiivsemad valijad,¹⁶ lisaks on neid üha rohkem ja see paneb võimulepürgijaid nende huvides rohkem tegutsema. Selline suurem poliitiline mõju ei soosi

11 Eurostat, The Greying of the baby-boomers, 2011, <http://bit.ly/nGIaU9>

12 ADB, Realizing the Asian Century, 2011

13 McKinsey: Lions on the move: The progress and potential of African economies, 2010, <http://bit.ly/xslwJs>

14 BCG: Global Aging: How companies can adapt to the new reality, 2011, <http://bit.ly/sTxkxa>

15 A.T. Kearney, What do mature consumers want? 2011, <http://bit.ly/r5X0aX>

16 Danish Research Agency, The Ageing Society 2030, 2006, <http://bit.ly/wNd8Jl>

otsuseid, mis vanemaealiste heaolu vähendada võivad. Näiteks kujuneb raskemaks pensioniea tõstmine või riigi atraktiivsemaks muutmise eesmärgil ressurside suunamine globaalsemalt liikuvamatele töötajatele ehk noorematele. Valitsuste ees on seega proovikivi, kuidas vajalikke pikaajalise mõjuga otsuseid vanematele valijatele kasulikuks muuta ja põhjendada. Teisiti ei saa aga sotsiaalsüsteeme jätkusuutlikuks muuta ega majanduse kasvulootusi suurendada.

... KOOS KROONILISTE HAIGUSTE SAGENEMISE JA KASVAVA ÜLEKAALULISUSEGA

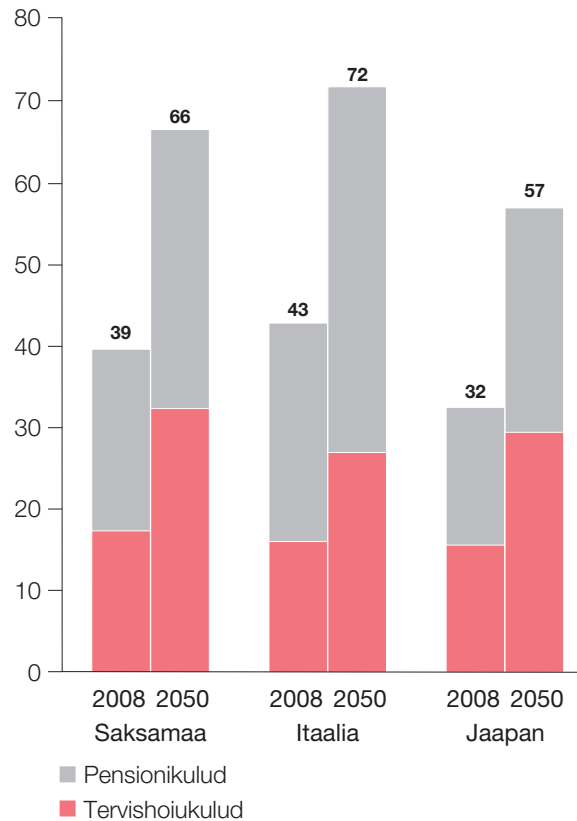
Lisaks vananemisele muutuvad riikide sotsiaalsüsteemidele üha suuremaks koormaks sagenevad kroonilised haigused ning kogu maailmas leviv ülekaalulisus¹⁷ ja sellega seonduvad probleemid. Need kasvavad nõudlust meditsiiniteenuste järele ning nende ravi on kulukas nii oma kestuse (sageli kuni elu lõpuni) kui ka olemuse tõttu. Krooniliste haiguste ravi (sh esmaajoonos hoolduspersonalit kulu) võib haarata kuni 70% tervishoiueelarvetest.¹⁸ Seda kulusurvet aitaks piirata perekondlik hoolekanne ehk kodune hooldus, kuid mida rohkem on haigeid (eriti vanemaealisi) ja mida rohkem nooremaid inimesi on teiselt mööda maailma liikumas, seda piiratumaks jääb reaalne võimalus toetuda kodusele hooldele. Seega tekitab krooniliste haiguste esinemise kasv survet ka hoolekandeesutustele ja -süsteemile.

Vanemisel on krooniliste haiguste sagenemises siiski oluline roll. Kõrgemas eas muutuvad inimesed haigustele vastuvõtlikumaks ja nende ravi on keerukam, mistõttu patoloogiad võivad kergelt muutuda krooniliseks. Täna põeb kolmandik eurooplastest vähemalt üht kroonilist haigust, mis vähendab aega, mil inimene saab olla täiesti iseseisvalt toimetulev ja töövõimeline.¹⁹ Uuring Jaapani töölisest näitas, et kroonilised haigusseisundid vähendavad töötatud tundide arvu 1,4% võrra.²⁰ See tähendab aga tööealiste väiksemat (rahalist) panust sotsiaalsüsteemide ja -teenuste ülalhooldamiseks, rääkimata meditsiiniteenuste nõudluse kasvust.

Teiseks suureks krooniliste haiguste põhjustajaks on ebatervislikud eluviisid, mille tagajärjeks on näiteks

Joonis 1. Senist sotsiaalsüsteemi ei ole võimalik säilitada, sest see käib tulevastele põlvetele üle jõu

Sissemaksed palgast töötaja kohta, %

ALLIKAS: BCG, Global aging. How companies can adapt to new the reality, 2011

ülekaalulisus ja rasvumine. Neist tulenevaid vaegusi nagu diabeet kutsutakse algpõhjuse tõttu ka elustiilihaigusteks. Viimase paari kümnendiga on maailmas ülekaalulisuse ja rasvumisprobleemide esinemine rohkem kui kahekordistunud. Aastal 2008 elas maailmas kokku 1,5 miljardit täiskasvanut, kes olid ülekaalulised.²¹ Euroopas olid aastal 2010 juba pooled täiskasvanutest (50,1%) ülekaalulised või rasvunud.²² Sellest põhjustatud haiguste all (peamiselt diabeet) kannatab maailmas 246 miljonit inimest, kuid neid võib aastaks 2030 olla juba 350 miljonit või rohkemgi.^{23, 24}

17 Ülekaalulistel on kehamassi indeks 25 ja 30 vahel; rasvunutel üle 30.

18 EIU: The future of healthcare in Europe, 2011, <http://bit.ly/s191DE>

19 WEF: Transforming Pensions and Healthcare in a Rapidly Ageing World, 2009, <http://bit.ly/y3gfQV>

20 Aizawa et al, The effect of chronic health conditions on work performance in Japanese companies, 2007, <http://1.usa.gov/xKKikL>

21 WHO, Obesity and overweight, uuendatud märtsis 2011, <http://bit.ly/cRuj7D>

22 Reuters, 2010, <http://reut.rs/ihiD7G>

23 Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009

24 Eurostat, 172/2011, 2011, <http://bit.ly/uFpVDe>

Krooniliste ja elustiilihaiguste tulemuslikum ravi on üks lahendus, mis tooks sotsiaalsüsteemidele leevendust. Kui neid haigusi aga vältida, ei oleks raviks ega hoolekandeks üldse vajadust. Kõige rohkem on riikidel seega võita mõjusast ennetavast tööst, mis parandab nii elanikkonna (ja eriti riskirühmade) tervisekäitumist kui ka kroonilisi haigusi põhjustavaid keskkonnatingimusi.

Nii ennetuse kui ka ravi ja sellega kaasneva hoolekandete töhustamisel on suur kasu sotsiaalse innovatsiooni levikust maailmas. Selle kaudu saavad sündida senisest paremad, st nii mõjusamad kui ka odavamad lahendused, mis muudavad tervise- ja hoolekandeteenuste sisu ja osutamist (nt kaugmonitooringupõhiselt üldise raviplaani raames). Uut laadi ja eriti IT-põhised lahendused võimaldavad inimestel ka paremini omal käel hakkama saada või oma tervist jälgida. Mida vähem vajab inimene tervishoiu- või hoolekandetasutuste otsest abi, seda väiksemad on temaga seotud kulud süsteemile. Riikidel tasub seega eriti sotsiaalsüsteemide murealadel tõsiselt rõhku panna sotsiaalse innovatsiooni hoogustamisele ja välja arendada toetuskeeme.

LISAKS KALLINEVAD TERVISHOIUTEENUSED, MIDA MUU HULGAS SOOSIB KASVAV TERVISETAHLIKKUS

Sotsiaalsüsteemide hulgas on just tervishoid pensionikindlustuse kõrval üks suuremaid kuluartikleid valitsuste jaoks, võttes nende eelarvetest kuni 18%.²⁵ Euroopa riikide tervishoiukulutused jäävad praegu vahemikku 4–11% SKPst, sealjuures 3–9% SKPst ehk enamik sellest rahastatakse avaliku sektori kaudu. Suund on tervishoiuteenuste rahastamisvajaduse kasvu suunas – tervishoiuteenused on maailmas kallinemas ja isegi kiiremini, kui kasvavad nende rahastamiseks vajalikud vahendid töötajate arvu vähenedes.

Tervishoiuteenuste jätkuval kallinemisel võivad Maailmapanga hinnangul Euroopa tervishoiukulutused aastaks 2030 olemasoleva kulustruktuuri juures kasvada keskmiselt juba 14%-ni SKPst.²⁶ Sellise kulusurve tõttu võib peale eelarvemurede langeda ka vajalike meditsiiniteenuste kättesaadavus, kui piisavalt katteraha ei leita ja hinnad edasi tõusevad – sh ka oma taskust ravi eest maksjaile.

Sellist hinnatõusu tõukavad tagant ühelt poolt nõudlustegurid: vananemine, kroonilised haigused ja patsientide kasvav nõudlus tervisteenuste järele (ühelt poolt seoses kasvava teadlikkusega ja teiselt poolt seoses ebatervislikumate eluviisidega). Samas on suur inflatsioonisurve avaldamas tehnoloogia areng, mis vaatamata teenuste kvaliteedi parandamise mõjule muudab tervishoiu osutamist pidevalt kallimaks.²⁷ Viimase kahe kümnendi jooksul on eriti kiiresti kallinenud näiteks ravimid, sest nende väljatootamine ja uue ravimi turule toomise hind on märkimisväärselt tõusnud, peamiseks põhjuseks ennekõike kliiniliste katsete keerulisus ja kallidus, samuti ebaõnnestunud ravimiprojektide kulud. Näiteks 2006. aastal oli uue ravimi turuletoomise hind juba 1,3 miljardit dollarit, 1975. aastal oli see kulu 10 korda väiksem.²⁸ Tehnoloogia võib põhimõttelisi muuta meditsiini tõhusamaks, kui selle abil saab teenuseid standardiseerida ja vähem tööjõumahukaks (st vähem arsti osalust vajavaks) muuta. Ent tehnoloogiaga on ka nii, et mida paremaid ja mitmekesisemaid seadmeid on saada, seda rohkem neid tervishoiuasutustes ostetakse ja ravis kasutatakse. See suurendab kulusid patsiendi ravimiseks, sest investeringud tuleb tasa teenida. Lisaks võimaldab parem tehnoloogia ette võtta protseduure ja asuda ravima haigusi, mida varem paranemise lootuse puudumise tõttu ei tehtud, või liikuda personaalsema meditsiini poole. See tõstab küll tervishoiuteenuste kvaliteeti, aga suurendab paratamatult taas kulusid, eriti kuna innovatiivsed ja individuaalsed protseduurid on reeglina kallimad. Nii et meditsiinitehnoloogia paranemisel jääb efektiivsuse kasvu üle siiski domineerima kulude kasv.

Lisaks on meditsiiniinflatsiooni taga veel mitmed süsteemid endast ja eriti ravi korraldusest tulenevad põhjused: näiteks tulemuspõhise asemel toimingupõhine rahastamine, raiskamine ja „üleravimine”.²⁹ Teenuste hinnatõusu ohjamiseks on seega oluline tervishoiuasutuste ja -süsteemi parem juhtimine ja korrastamine, et teenuste osutamine oleks (rahaliselt) tõhusam. See saab olla üks parimaid võimalikke vahendeid mõneti paratamatu tehnoloogia arengust tuleneva kulude kasvu tasandamiseks ning nõudluse kasvuga kohtamiseks. Seepärast on kogu Euroopa tervishoiusektoris oodata teenuste osutamise suuremat ratsionaliseerimist ja ümberkorraldusi raviasutustes, näiteks eesmärgiga vähendada kallimate teenuste dubleeri-

25 Euroopa Komisjon, The role of technology in health care expenditure in the EU, 2010, <http://bit.ly/aHEUV6>

26 EIU: The future of healthcare in Europe, 2011, <http://bit.ly/s191DE>

27 *ibid.*

28 *ibid.*

29 WSJ, 2010, <http://on.wsj.com/925nJD>

mist. Suuremat rõhku pannakse lisaks ennetustööle ja tervislake eluviiside propageerimisele, aga ka esmatsandi tervishoiuteenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamisele – kõike selleks, et vähendada nõudlust kallimate teenuste järele. Lisaks on abi IT arengust. Kasvavad tervishoiuandmete mahud võimaldavad valitsustel kogutud info põhjal teha kogu süsteemis arukamaid investeerimis- ja juhtimisotsuseid – praegu on riikidel ainult ähmane aimdus, milline väärtus on tervishoidu tehtavatel investeeringutel.³⁰

Lisaleevendust võib tuua patsientide suurem vastutuse võtmine oma tervise eest. Seda soodustab kasvõi info parem kättesaadavus online-meedia leviku tõttu, aga ka laiem terviseteadlikkuse tõus, mis viib parema tervisekäitumiseni. Samas kasvab valitsuse organiseeritud kindlustuskeemide kõrval erakindlustuse tähtsus, sest inimesed soovivad olla kindlad vajalike teenuste õigeaegses kättesaadavuses. Tervis on edaspidi vähem valitsuse korraldada, sõltudes rohkem inimese enda eelistustest ning hõlmates enamat kui lihtsalt traditsiooniline tervishoid. Valitsustel on võimalik neid soodsaid arenguid tagant lükata, luues inimestele vajalikke regulatiivseid või rahalisi stiimuleid (näiteks madalamad kindlustuspreemiad või maksusoodustused tervislikuma käitumise korral), sh avaliku rahastuse koormuse vähendamine inimesi eratervisekindlustuse poole suunates.

Terviseteadlikkus on tõusuteel, tervislikkus ja ka vastav keskkonnateadlikkus on saamas elustiiliks. Tänu info paremale levikule internetis on pidevalt uuenevad teadmised tervise ja tervislake eluviiside kohta hõlpsamini ja laialdasemalt kättesaadavad. Inimeste endi aktiivsusel ja initsiatiivil põhinev teadlik käitumine võib anda eeskujuga, aga samuti töötab reklaamina. Tulemuseks on igal juhul inimeste kasvav valmisolek ja tahe tarbida tervise-teenuseid ja -tooteid. Kümne aasta pärast on inimesed huvitatud senisest rohkem just ennetusest, kuid ka varasest ja põhjalikust ravist.³¹

Sellisel tarbimisvalmiduse kasvul võib tervishoiusüsteemide rahastamise vaatevinklist olla mitmepidine mõju. Ühtpidi töötab kasvada tervislake elustiilide järgimine ja rohkem tegeldakse haiguste ennetamisega, lisaks ollakse valmis rohkem enda taskust kulutama toode-teenuste peale. Teistpidi on teadlikumal ja informeeritumal inimesel suuremad nõudmised ja ootused ka avalike tervishoiuteenuste suhtes. Arsti poole

Oluline signaal trendi kulgemisest

Geneetilise CV põhjal tehtud personaalsete meditsiiniproduktide ja -teenuste turuletulek

Genoomiinfo põhjal saab ravi ja ka ennetus muutuda igale inimesele isiklikult sobivaks ja suunatuks. Kuid selliste toodete-teenuste reaalne turuletulek eeldaks ja seega näitaks olulist edasijõudmist inimgenoomi uurimise kasulikul rakendamisel, milleni praegu pole veel jõutud.

pöörduakse tihedamini ning nõutakse uuemaid ravimeetodeid ja paremat teenust. Seega võib terviseteadlikum tarbija survet riiklikele sotsiaalsüsteemidele nii suurendada kui ka vähendada. Riikide huvides on stiimulite andmisega (nt rasvumist soosivatele toiduainetele lisamaksu kehtestamine ülekaalulise vähendamiseks) ja tervislake eluviiside propageerimisega eelkõige kuluriskide vähenemist esile kutsuda. Vabanevaid vahendeid saab seejuures investeerida omakorda terviseteadlikkuse kasvu ja tervise-teenuste eratarbimist soodustavatesse meetmetesse, nt vastavasuunalisse sotsiaalse innovatsiooni fondi – et kulusäästu efektile tulevikus veelgi võimendust saada.

Terviseteadlikkuse, seotud tarbijaeelistuste ja kulusvalmiduse kasv on juba tõstnud nõudlust eraettevõtete pakutavatele uutele teenustele ja toodetele, nagu terviseturism, mahe- ja funktsionaalne toit, looduskosmeetika, sporditooted ja -teenused. Nn tervislake toitumise ja heaolutoodete globaalne turg kasvab aastas 7% ning ulatub 2015. aastaks juba ligi 300 miljardi dollarini.³² See suundumus loob uusi äri võimalusi uutele turule tulijatele ja annab senistele ettevõtetele võimalust liikuda uutesse ja kõrgema tulususega niššidesse, andes kogu riigile uusi majanduskasvu allikaid ja seeläbi lisavahendeid ka sotsiaalsüsteemide rahastamiseks. Riikidel tasub vastavate äriarealade arengut oma majanduspoliitikas seega soosida. Lisaks toob see nii üksikute riikide kui ka ELi tasandil kaasa vajaduse edaspidi suuremaks kontrollitegevuseks: näiteks toiduainete tootmise ja käitluse üle mahe- või funktsionaalses kategoorias, et tagada nende vastavus lubatule (st mahekomponentide kasutamise või tervislake efekti tegelikkus).

30 EIU: The future of healthcare in Europe, 2011, <http://bit.ly/s191DE>

31 Roland Berger, Healthcare – future trends and outlook of markets, 2011, <http://bit.ly/z1p6dl>

32 PwC, 2009, <http://prn.to/5Palwe>

LAIALDASEMAD INIMGENOOMI UURINGUD VÕIVAD PIKEMAS PERSPEKTIIVIS VÄHENDADA TERVISHOIUKULUSID ...

Inimgenoomi uuringutega on meditsiinis ja farmaatsiatööstuses algamas uus ajastu täpsema diagnoosimise, isikustatud ravimite ja ravikavade loomisega. Nii saab võimalikuks haiguste parem ja täpsem ravi, sealhulgas geeniinfol põhinev individuaalsem medikamentide doseerimine või sobivamad ravimid või ennetamine ja haigestumiskiriskide väljaselgitamine.³³ See võimaldab ühelt poolt tõsta tervishoiuteenuste kvaliteeti ja parandada tervisekäitumist, st vähendada ravikoormust ja vastavat kulururvet tervishoiusüsteemis. Teiselt poolt annavad geneetikapõhised uued tooted-teenused oma panuse tehnoloogiast tingitud tervishoiuteenuste ja -toodete hindade kasvu. Loode-tavasti on positiivsed mõjud efektiivsuse suunas siiski suuremad.

Vaatamata inimgenoomi õnnestunud järjestamisele on genoomiga seotud uuringud endiselt maailmas algusjärgus. Sellealaste teadmiste rakendamine võib kutsuda esile ka mõningast ühiskonna vastuseisu, mis puudutab näiteks looduslikku valikusse sekku-mist. Ent siiski loodetakse jõuda inimgenoomi uu-ringute rakendamisel meditsiinis juba lähema 10–20 aasta jooksul oluliste läbimurreteni.³⁴

Selle lootuse realiseerumine sõltub olulises osas infotehnoloogiliste võimaluste arengust. Inimgenoomi uuringute üheks võimaldajaks on tarkvaralahenduste areng ja arvutusvõimsuste kasv. Need loovad võimaluse paremaks andmeanalüüsiks ning suurte andme-massiivide töötlemiseks, mis genoomiinfo talletamise-ga kaasnevad. Seeläbi muutub genoomi uurimine ja kaardistamine odavamaks ning laiemalt kasutatavaks. Oma pärilikkusinfo lahtimuukimise ning teatud hai-guste esinemise riski arvutuse võib internetist tellida igaüks juba täna,³⁵ kuid tervishoiuteenuste mõttes on sellega praegu veel vähe peale hakata. Edaspidi võib sellise info võimalik rakendus olla näiteks „geneetiline CV” ehk infokaart inimese pärilike soodumuste kohta kõigi terviseriskide suhtes, mille põhjal saab luua indi-viduaalseid ennetus- või raviskeeme.

Geneetilise info kaardistamisega seoses on ka hoo-gustumas debatt selle info kättesaadavusest ja kaits-tusest. Geneetilise materjali analüüs ja kasutamine

tõstatab terve hulga sotsiaalseid, juriidilisi või mo-raalseid probleeme: kellel oleks ligipääs andmete-le, kuidas neid kasutada, milline on geneetilise info mõju inimese psüühikale.³⁶ Arengud inimgenoomi uuringutes ning pärilikkusinfo kasutamise võimaluste laiendamine toob selles valdkonnas kaasa suurema vajaduse riikliku regulatsiooni ja järelevalve järele. Kui riigid tahavad inimgenoomi uuringutest kasu lõigata oma sotsiaalsüsteemide tarbeks (ja laiemalt nt majan-duskasvu jaoks), on vaja kujundada neid uuringuid ja uusi lahendusi soosiv õiguskeskkond. Riigid, kes sel teel kaugemale lähevad või varem samme astuvad, võivad lisaks oma elanike tervisele saadavale kasule saavutada eeliseid inimgenoomi kasutuse kompe-tentsi ja äri alal (nt muutudes selles valdkonnas tõm-bekeskuseks). Selle potentsiaali realiseerimiseks on oluline lisaroll vastava teadus- ja arendustegevuse, innovatsioonibaasi ja vajaliku IT-võimekuse kasvata-misel, sh eriti kõrghariduse kaudu.

... SAMUTI VÄHENDAB SURVET SOTSIAALSÜS-TEEMIDELE DIGITAALSE LÕHE VÄHENEMINE

Suurem digitaalne kirjaoskus ja interneti parem kätte-saadavus on suure ja mitmekesise potentsiaaliga sot-siaalsüsteemide koormuse vähendamiseks. Näiteks on IT-lahenduste abil võimalik luua uut laadi meditsii-ni- ja hoolekandeteenuseid, mis vähendavad vajadust arstivisiitide või hoolekandetasutustes viibimise järele (sh kaugmonitooringu lahendused). See võimaldaks neid teenuseid muuta odavamaks, inimesele lähe-dasemaks ja tulemuslikumaks. Samuti on interneti abil võimalik inimestel (sh eakatel) kasutada rohkem paindlikke töövõimalusi (sh osaajaga töötamine). Selle toel saavad nad osaleda pikemalt ja rohkem hõives, panustades seeläbi rohkem nii enda kui ka teiste sot-siaalkulude katteks.

Nende võimaluste kasutamise potentsiaali pärsib di-gitaalne lõhe ehk indiviidide, majapidamiste, ettevõ-tete või geograafiliste üksuste erinevad võimalused ja suutlikkus kasutada info- ja kommunikatsiooniteh-noloogiat.³⁷ Digitaalset lõhet põhjustavateks muutuja-teks on inimeste sissetulek ja haridustase, mis ei või-malda näiteks internetiteenust osta või arvatil vajalikul tasemel kasutada. Olulist rolli võivad mängida ka ma-japidamise suurus, vanus, sugu, kultuuriline taust ja geograafiline asukoht.

33 JAPI, The Human Genome Project: Its Implications In Clinical Medicine, 2003, <http://bit.ly/zoDA07>

34 TechnologyReview (MIT), The Future of the Human Genome, 2011, <http://bit.ly/dELdJ3>

35 Näiteks: www.23andme.com

36 USA valitsuse inimgenoomi projekti infolehekülg: Human Genome Project Information, <http://1.usa.gov/cOlqkq>

37 OECD, Understanding the digital divide, 2001, <http://bit.ly/hn6GMI>

Vanus on siiski kõige määravam digitaalse kirjaoskuse mõjutaja. 2005. aastal ei olnud 61% Euroopa 55–74-aastastest elanikest kasutanud kunagi arvutit³⁸. See tähendab, et nende võimalused paindlikuma töö leidmiseks on piiratud ning võimekus kasutada veebipõhiseid avalikke teenuseid kesine. Samas on vanema generatsiooni digitaalne kirjaoskus tulevikus kindlasti paranemas, kas või seetõttu, et praegused arvutikasutajad jõuavad kõrgemaaliste sekka.

Lisaks on üha paranemas ligipääs internetisidele. Arenenud riigid on tugevamalt investeerimas kiire lairibaühenduse levikusse. Ka Euroopa Liit on seadnud eesmärgiks aastaks 2013 viia lairibaühendus iga Euroopa majapidamiseni. Maailmas laiemalt on interneti levikut aga vedamas interneti kolimine mobiiltelefonidesse ja eriti just nutitelefoni kasvatamine. Selle najal on tegemas hüpet internetimaailma just tärkavad majandused, kus jäetakse traadiga interneti arenguetapp paljuski vahele. Ent ka arenenud riikides saavad tarbijad, nii noored kui ka vanad mobiili kaudu digitaalsetele teenustele tulevikus rohkem ligipääsu. Kümne aasta pärast on võrgus 5 miljardit inimest ning juba 2014. aastal on maailmas 2,5 miljardit mobiilse interneti kasutajat.³⁹

Paremad arvutikasutuse oskused ja interneti kasutuse võimalused loovad aluse uute toodete-teenuste turuletoomiseks. Seda kannustab näiteks *big data* trend ehk suurte andmehulkade kogumisel ja analüüsil põhinevate rakenduste loomine. Nende abil on võimalik tõhustada tervishoiukorraldust (teha paremaid juhtimisotsuseid), tõsta seniste teenuste kvaliteeti (nt muuta raviotsused tõenduspõhisemaks) kui ka pakkuda uusi teenuseid (nt isikustatud ennetav tervisenõustamine).⁴⁰ Sellest ei võida ainult sotsiaalsüsteemid, vaid riikide majandused laiemalt. IT-lahenduste loomine ja levik on üks suurtest globaalse äri kasvualadest ning just tervishoiuvaldkonnast võib saada kogu kasvava IT-tööstuse suurim tuluallikas aastaks 2020.⁴¹ Riikidel tasub seepärast digitaalse lõhe vähendamisse investeerida, toetades inimeste IT-oskuste tõusu, e-teenuste loomist ning (kiire) interneti kättesaadavust.

TULEVASED PENSIONÄRID VALMISTUVAID PENSIONIEAKS TEADLIKUMA SÄÄSTMIS-KÄITUMISE ABIL

Rahvastiku vananemine võib mitmel viisil mõjutada säästmist ja seega sotsiaalsüsteemidele tekkivat survet. Et pensionäride hulk kasvab ja töötegitajate arv langeb, peaks ka üldine säästmismäär majanduses langema, sest jooksvalt tuleb finantseerida kasvavaid pensionikuluseid. Samas on tulevastel pensionäridel oma pensioni- ja tervishoiuvajaduste ning sotsiaalsüsteemide rahastamismurede peale mõeldes mõistlik oma säästmist hoopis kasvatada.⁴² Enam ei jääda tingimata riigi peale lootma olukorras, kus tulevaste pensionikohustuste täitmiseks ei jagu praegusel kujul jätkates piisavalt katteallikaid. Uueks normiks saab elu jooksul kogutud pensioniosa suurenemine ning töөлkäiva põlvkonna poolt vanadele makstava pensioniosa vähenemine.

Selle aluseks on tahe oma tuleviku elatustaset kindlustada. Mitmes ELi liikmesriigis väheneb pensionide suhe keskmise palka eelolevatel kümnenditel oluliselt töötajate arvu vähenemise (st väiksema pensionikindlustuse maksubaasi) ja pensionäride arvu kasvamise tõttu. Samuti on arenenud riikides senist pensionide taset kas või võla abil keeruline hoida, sest avaliku sektori võlakoores on juba kasvanud kriitilise piirini. Mitmel eurosooni riigil läheb madala majanduskasvu tõttu raskeks – suurim pensionikulude tõus ootab ees Kreekat ja Hispaaniat.^{43,44} Seega on ees järgmised valikud: a) tulevaste pensionäride elatustase on tulevikus madalam; b) tööhõivesse tuleb saada rohkem inimesi, kes peavad süsteemi rahastamiseks rohkem või efektiivsemalt töötama; c) tööl käivate inimeste panus vanemaalaste ülalpidamiseks peab olema kõrgem; või d) inimesed hakkavad oma tööelu ajal ise rohkem pensionieaks säästma.

Maksude ja seejärel pensionide tõstmiseks on võimalused arenenud riikides piiratud, sest maksukoormus on neis juba niigi suhteliselt kõrge ning täiendavad maksutõusud võivad nigelat majanduskasvu veelgi pidurdada. Seni on ELi riikides seepärast pigem tehtud muudatusi tööturult lahkumise edasilükkamiseks ja töөлkäijate arvukuse hoidmiseks, nt on pikendatud

38 Van Dijk, Jan, The Digital Divide in Europe, 2008, <http://bit.ly/bqqXRG>

39 Networkworld: 10 fool-proof predictions for the internet in 2020, 2010, <http://bit.ly/7NST5f>

40 McKinsey, Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity, 2011

41 Frost & Sullivan, 50th Anniversary: 50 Predictions for 50, <http://bit.ly/guGp8v>

42 BCG: Global Aging: How companies can adapt to the new reality, 2011, <http://bit.ly/sTxkxa>

43 FT, Survey finds €1,900 hole in EU pensions, 2010, <http://on.ft.com/zDRZmF>

44 DB Research, Retirement pensions and sovereign debt in the euro area, 2011, <http://bit.ly/yfjPvx>

45 *ibid.*

täispensioni saamiseks vajalikku kogumisperioodi ja tõstetud üldist pensioniiga. Lisameetmena on mitmes riigis (Saksamaa, Portugal) hakatud pensioni arvutamisel arvestama demograafilist faktorit, nt oodatava eluea pikenedes või pensionisaajate osatähtsuse suurenemisel väheneksid pensionid automaatselt ning sellega oleks kontrolli all pensionide koormus riigieelarvele.⁴⁵ See aga ei taga tingimata elatustaseme säilimist.

Nii riigi kui ka inimeste enda jaoks jääb üheks oluliseks valikuks ikkagi kasvav omapanus ja erasäästmine. Kuigi ka see pole tingimata lihtne lahendus, eriti ebakindlates majandusoludes nagu praegu finantssektori raskuste, majanduskasvu kiratsemise ja töökohtade puuduse all kannatavas Euroopas. Näiteks tuleks igal aastal praegustel Euroopa Liidu töökäijatel säästa 1,9 triljonit eurot senisest rohkem, et säilitada pensionile minnes oma senine elustandard.⁴⁶

Vajaliku säästuni jõudmiseks peavad vananevad ühiskonnad hakkama üha rohkem toetuma mitmesambalistele pensioniskeemidele, millega kasvab just inimeste endi vastutus ja panus. 2010. aastal oli Euroopa Liidus selliste skeemidega liitunud ligi 60 miljonit inimest⁴⁷, samas on nihe selliste pensioniskeemide suunas toimunud ebaühtlaselt.⁴⁸ Mitmed riigid, nende hulgas viimati ELiga liitunud riigid, on juba läinud üle süsteemile, kus olulise osa pensionist peaks tulevikus andma inimeste enda sissemaksed erapensionifondidesse. Mõnes vanas ELi liikmesriigis (Suurbritannia, Iirimaa) on sellised süsteemid olnud juba pikka aega töös ning seal moodustab inimeste endi kogutud osa nende pensionist praegu 30 või enamgi protsenti – mis näitab omapanusega pensionide potentsiaali. Samas on mitu Lõuna-Euroopa riiki (Itaalia, Kreeka, Hispaania) jätkuvalt suuresti riikliku, nn esimese samba süsteemi peal, st nende pensionid rahastatakse sisuliselt täies ulatuses praeguste töökäijate poolt. Võlaprobleemide ja kasvuraskuste tõttu on aga neilgi muutused möödapääsmatuks osutunud.

Keskmise eluea tõus, avaliku sektori osa langus pensionide maksmises ning ebakindlus riiklike pensionide piisavuse suhtes loob turgu uutele (finants)toodetele ja teenustele. Näiteks hakatakse edaspidi pakkuma

kindlustustooteid ja skeeme, kus kinnisvara saaks lihtsalt muuta pensionisissetulekuks. Võimalike instrumentide seas on näiteks osas riikides juba kasutusel „tagurpidi hüpoteegid“ ehk skeemid, mille kaudu kinnisvara konverteeritakse annuiteediks.⁴⁹ Selliste toodete laiem kasutamine nõuab vastava õigusliku raamistiku olemasolu.

Samas puudutab arenenud riikides hoogustuv finantsvaldkonna reguleerimine ka pensionifonde. Nende varade oluline vähenemine kriisi ajal on riike motiveerinud fonde reguleerivaid seadusi karmistama. Edaspidi võivad pensionifonde puudutavad regulatsioonid ja juhised suunata fondijuhtimist rohkem vastutsükklilisuse (sissemaksete tõstmine headel ajal ja vähendamine halvadel) või varaklasside osatähtsuse jaotust fondides vähema riskisuse suunas, et vähendada fondide vastuvõtlikkust majanduslangusele või kriisidele ning kindlustada pensionisäästude säilimist.⁵⁰

Kui pensionärid ei suuda oma pensioni ja säästudega siiski piisavalt toime tulla, võib see nõuda valitsustelt *ad hoc* printsiibil sekkumist vaesuse leevendamiseks ja pensionäride minimaalselt vajaliku heaolu kindlustamiseks, näiteks toimetulekutoetuste või riiklike hoolekandeteenuste kaudu. Kuid see tähendaks sekkumist alles siis, kui häda käes, mitte kindlustuse loomist tuleviku suhtes. Seega surve sotsiaalsüsteemidele säilib ja riikidel on otstarbekas varakult oma pensionäride sissetulekute tagamise eest hoolt kanda, kasutades ära või edendades inimeste säästmisvalmidust.

Selleks saavad valitsused teha järgmist: kõrvaldada piiranguid, mis takistavad inimestel võimalikult kaua, sh ka pensionieas töötada ning seeläbi suurendada ka pensioniks kogutavaid sääste; luua tööandjatele motivatsiooni jätta pensionieas inimesi tööle; lihtsustada osajaga töötamist, et pensioni ja säästude kõrval saaks vanemaealised ka töötasuna sissetulekuid juurde; harida tulevase pensionäre, teavitades neid oma pensioniväljavaadetest ja vajadusest koguda pensioni mitmesse sambasse; luues õiguslikku keskkonda, mis stimuleerib tulevikuks säästmist ja kindlustab säästude säilimist.⁵¹

46 FT, Survey finds €1,900 hole in EU pensions, 2010, <http://on.ft.com/zDRZmF>

47 Euroopa Komisjon, Towards adequate, sustainable and safe European pension systems, green paper 2010

48 Euroopa Komisjon, Private pension schemes: Their role in adequate and sustainable pensions, 2009

49 WEF: Transforming Pensions and Healthcare in a Rapidly Ageing World, 2009, <http://bit.ly/y3gfQV>

50 OECD, The Impact of the Financial Crisis on Defined Benefit Plans and the Need for Counter-Cyclical Funding Regulations, 2010, <http://bit.ly/yaYIF8>

51 Euroopa Komisjon, 2009 Ageing Report, <http://bit.ly/AiOq4W>

Võimalikud šokid

Kiirelt üle maailma leviv pandeemia

See paneb lühikese ajaga proovile tervishoiusüsteemide valmisoleku teenuseid pakkuda ning lisaks satub surve alla ka tööturg ja majanduskasv, sest palju inimesi on töölt eemal. Pandeemiatel võivad olla ka ulatuslikud pikaajalised kulumõjud sotsiaalsüsteemidele, kui nende tulemuseks on kroonilised haigused või töövõimetus.

Uus finantskriis

See tooks kaasa pensionifondide varade, samuti isiklike säästude või varade (sh kinnisvara) väärtuse languse või hävingu. Suur lühiajaline negatiivne mõju on kriisil eelkõige neile, kel pensionimine vahetult ees ning kel seetõttu säästude kogumise ja taastamise aega enam palju pole jäänud. Lühiajaliselt sunnib see inimeste pensionileminekut edasi lükkama. Pikaajalises plaanis võib see aga vähendada inimeste valmidust sääste koguda ning jätta neid ikkagi ootama pensione ja sotsiaalteenuseid riigilt, kes peab selleks leidma katteallikaid.

Väljakutsed ja võimalused Eestile

1 Eesti seisab vastamisi samalaadsete sotsiaalsüsteemi jätkusuutlikkuse ohtudega, nagu suur osa muust arenenud maailmast: elanikkond vananeb kiirelt, vaja on pakkuda rohkem pensione ja paremat hoolekannet, kroonilisi haigusi on rohkem ja samas on sisemine surve tervishoiuteenuste hinnatõusuks. Siiski võib Eestil nende murekohtade lahendamiseks olla teiste riikidega võrreldes eeliseid oma väiksuse ja dünaamilisuse tõttu. Selle najal on Eestil potentsiaali eduka tegutsemise korral näiteks uute kasvumudelite ja rohkema sotsiaalse innovatsioonini jõuda, et nende abil omakorda oma sotsiaalsüsteemide kestmist edukamalt kindlustada.

Selle klatri trendid avavad Eestile eelkõige mitmeid arenguvõimalusi, kui suudame sisemisi murekohti ületada ja oma sotsiaalsüsteemi kujundada arengut toetavaks. Näiteks tekib äri- ja ekspordivõimalusi Eesti tervise- ja hoolekandetasustele, sotsiaalsetele innovaatoritele, IT-lahenduste arendajatele jt. Kasulik silmas pidada, et need äri- alad – hõbe- ja heaolumajandus – on maailmas ühed peamised tuleviku kasvualad. Heade lahenduste järele on suur nõudlus kogu maailmas, sealhulgas Eesti senistes partnerriikides, kus muud äri- võimalused võivad olla ammendumas.

2 Eestis tasub agaralt tegelda olukorra parandamisega järgmistes suundades: vanemaealiste tööhõives hoidmine ja ümberõpe, digitaalsete lõhede ületamine, hoolekandesüsteemi ajakohastamine ja laiendamine, tervisehädade (sh võimalike pandeemiate) ennetuse ja ravi tõhususe tõstmine jne. **Neid ja teisi sotsiaalsüsteemi kodumaiseid arenguvajadusi tasub käsitleda nii, et ühtlasi tekiks välisriikidele pakumiseks sobivaid kogemusi ja uusi lahendusi.** Riigil on seejuures võimalik tegutseda nt tervisekindlustuse ja hoolekandesüsteemi raames targa tellijana ja uute algatuste eestvedajana, olles nii innovatsiooni ja turu arengu esilekutsuja.

Võimaluste kasutamiseks tuleb Eestis panustada vastavate tehnoloogiate ja ärialadega seotud hariduse arendusse ning teaduse ja innovatsiooni võimekuse kasvu. Alustuseks on oluline suurest globaalsest kasvust Eesti jaoks parima võimalusega nišid leida, sobilikke olemasolevaid kompetentse kindlaks määrares. Nende najale saab teadus- ja arendustegevuse tugevuste ja ärialade väljakujundamist rajada. Seejuures tasub olla valmis kasutama väga täpselt sihitud tugi-meetmeid, sh vastavatel aladel välisinvesteeringute ja talentide Eestisse toomiseks, teadus-, arendus- ja innovatsiooniprogrammideks, täiend- ja ümberõppeks või uute õppekavade arenduseks, ettevõtete aitamiseks välisturgudele (nt kui paljud kliendid on sotsiaalsüsteemide ülalpidajana teised riigid). Fokuseeritud meetmetega saab võimaluste potentsiaali kiiremini ja ulatuslikumalt realiseerida, kui lihtsalt äriala iseeneslikule arengule lootma jäädes.

Eriti tasub Eestis sihte seada IT-valdkonnale, sest just e-tervisest oodatakse IT-tööstuse ühte suurimat kasvuala tulevikus. Lisaks on Eestil hea stardiplatvorm üldise IT-võimekuse ja seniste kodumaiste lahenduste näol. Sellelt baasilt suurde e-tervise ärisse jõudmiseks peavad aga teenuseosutajad tervishoiusüsteemis, hoolekandes ja ennetustöös hakkama IT-lahendusi hoogsamalt kasutama. Tööjõudu ja äriarenduse võimekust on juurde vaja ka IT-sektoril endal, samuti peavad teenuste levikuks Eestis sidetaristu ja inimeste arutikasutusoskused pidevalt edasi arenema (digitaalsete lõhede ületamiseks ja vältimiseks).

3 Uute võimaluste leidmiseks ja kasutuselevõtuks on võimalik Eestis mitmeid soodsaid välistrende ära kasutada. Näiteks on maailmas kasvav inimeste terviseteadlikkus interneti ja üldise rahvusvahelise suhtluse leviku najal ka Eestisse kandumas, vastavad teadmised levimas. Tervislikum elustiil ja ennetus saavad siingi suurema arenguimpulsi, aga samuti kasvavad kodanike ootused ja nõudmised tervishoiuteenuste suhtes. See annab tõuke uute lahenduste loomisele ja nende levikule Eestis. Erasektoril, vabaühendustel ja ka riiklikus sotsiaalsüsteemis tekib juurde motiivatsiooni võtta sihikule suureneva nõudluse rahuldamine.

Samuti saab **Eesti kasu lõigata maailmas toimuvast tehnoloogilisest arengust**, sh inimeste tervisega seotud uute lahenduste loomist võimaldavast tervisetehnoloogiate (sh info- ja biotehnoloogia) arengust. Selleks tuleb aga tagada Eestis teaduslik ja tehnoloogiline võimekust vastavate arengusuundadega

pidevalt kursis olla, sinsele turule ja uuteks ekspordilahendusteks sobivaid uuendusi leida, kohandada ja üle võtta. See võimendab vajadust seotud (kõrg)hariduse, teaduse ja innovatsiooni pidevaks edasiarendamiseks.

Et Eesti sõltub tervishoiu alal uutesse seadmetesse ja lahendustesse investeerides olulises osas mujal loodava tehnoloogia impordist, kandub maailma hinnatõusu surve üle ka kohaliku turu terviseteenuste. Seepärast tuleb paralleelselt tehnoloogiate kasutusse võtmise võimekuse tõstmisega jätkata tervishoiuasutuste ja -süsteemi juhtimise ja korralduse tõhustamisega, et kulurvet tasakaalustada.

Lisavõimalus on hakata tervishoiuteenuseid rohkem välisriikidesse eksportima, et uue tehnoloogia kasusaajaid (patsiente) oleks rohkem ja investeeringud tasuks ära ka hinnatõusuta koduturul. Muu hulgas on Eesti võimalus hakata naabermaade (ennekõike Põhja-maade) vananeva rahvastikuga turgudele senisest aktiivsemalt pakkuma hooldus- ja meditsiiniteenuseid.

4 Oluline on suuta võimalike uute, kuid täna veel teadmata tehnoloogiliste läbimurretega kiirelt kaasa minna, et endale kiire tegutsemisega edumaad luua või mitte muust maailmast maha jääda. Eesti kui väikse, dünaamilise ja tehnoloogialembese riigi suureks **lisavõimaluseks** võib olla **kujunemine tehnoloogiliste ja protsessiuuenduste katselavaks**.

Näiteks tasub tõsiselt **kaaluda sellise võimaluse püüdmist inimgenoomi rakenduste alal**. Selles valdkonnas võivad järgmise kümnendiga toimuda suured läbimurded, kuid neid takistavad enamiku riikide väga jäigad regulatsioonid. Kui Eesti kujundaks inimgenoomipõhiste lahenduste väljatöötamiseks ja testimiseks maailma ühe soodsaima keskkonna (sh seadusandliku), on võimalik siia meelitada tärkavat majandusharu ja talente. See annaks ärilist kasu ja majanduskasvu, sh ala andmemahukuse tõttu tõuget e-tervise ettevõtete tegutsemiseks Eestis.

Lisaks annaks see otsese panuse Eesti elanike terviseseisundi paranemisse, sest loodavad uued teenused-tooted oleks paremini ja odavamalt kättesaadavad kui muidu. Samal ajal tuleb arvestada, et tegemist on valdkonnaga, kus võimalike läbimurreteni jõudmine on hetkel siiski ebakindel. Samuti on individualiseeritud tervishoiu arendamine ja rakendamine esialgu kulukas, kuna palgasurve tingitud tervishoiukulude kasvule lisanduksid investeeringud

innovatsiooni. Läbi tuleb analüüsida ka võimalikud ohukohad ja riskid, mis võivad kaasneda inimgenoomialaste teadmiste rakendamisega meditsiinis.

5 Lisaks tehnoloogia ülevõtmisele on **Eestil võimalik saada kasu maailmas tekkivatest parimatest praktikatest** nii riigiväliste osapoolte sotsiaalse innovatsiooni kui ka riikliku poliitika kujundamise alal. Selleks on kasulik teadlaste ja õppejõudude, ettevõtjate ja riigiametnike aktiivne osalus vastavate rahvusvaheliste võrgustike töös. Lisaks tuleb tõsta analüüsivõimet ning algatuste ja muutuste käivitamise ja elluviimise võimekust nii avalikus kui ka kolmandas sektoris.

Eesti finantsasutustel ja riigi esindajatel võib olla rohkelt õppida välisriikide tulevaste pensionäride teadlikumast säästukäitumisest tingitud uudsete ja personaliseeritud pensioni- ja tervisekindlustuse, kogumis- ja investeerimistoodete jms kohta, mis võimaldavad muu hulgas tulevikus tagada suuremat pensionide asendusmäära. Eesti turgu valitsevate Põhjala pankade kaudu tuleb toodete-teenuste uusi suundi kindlasti mõnevõrra siinsele turule niigi. Kuid Eesti riigil on oluline õppida ja tegutseda omalt poolt lisaks, et ergutada inimesi rohkem tuleviku nimel säästma ja samas tagada säästude kaitset (sh võimalike finantskriiside oludes), tõsta tulevaste pensionäride teadlikkust, finantsoskusi jne. ■

2 Liikuvam tööjõud ja paindlikum töö

Arenenud riikides saab üha suuremaks piiranguks majanduskasvule ja sotsiaalsüsteemide jätkusuutlikkusele tööealise elanikkonna vähenemine. Euroopa tööturul märkis 2010. aastanumber hetke, mil tööturule sisenejate arv jäi esmakordselt alla pensionile siirdujatele. Kuigi praegu on vahe vaid 200 000 inimest, kasvab see 2030. aastaks 8,3 miljonini.¹ Olukorra lahendust nähakse immigratsioonis ning olemasoleva tööjõuressursi arendamises ja tõhusamas kasutamises.

Seejuures tuleb arvestada, et tööjõud ja eriti kõrgelt kvalifitseeritud osa sellest (st talendid) muutuvad rahvusvaheliselt üha mobiilsemaks. Täna on maailmas piiriülevalt liikvel 214 miljonit inimest, kes moodustaks suuruselt maailma viienda riigi.² Suureneva rahvusvahelise rände põhjuseks on sageli ebapiisavad võimalused enda realiseerimiseks ja palgatase kodumaal, samas kasvavad võimalused rahvusvaheliselt tööd leida. Ettevõtete haarde globaalne laienemine on avardanud tööjõuotsingute piire, eriti otsitakse kogu maailmast talente ja liigutakse sinna, kus neid leidub. Lisaks arenenud riikidele on ka tärkavate majanduste ettevõtted ja valitsused sellesse konkurentsi sekkumas, sest 80% neil turgudel tegutsevatest ettevõtetest on sobiva tööjõu leidmisega raskustes.³ Seetõttu on üldise rände kasvu kõrval rändemustrid mitmekesisumas: lisaks traditsioonilisele lõuna-põhja-suunalise migratsioonile liigub inimesi kõikjalt ja igasse ilmakaarde.

Nii kasvavad ühtpidi kogu maailmas võimalused tõmmata ligi vajalikke töötegijaid ja oskusi-teadmisi mujalt riikidest – ent samas kasvab oht neid teistele kaotada. Riikide eduteguriks on seega suutlikkus meelitada, hoida ja arendada vajalike teadmiste ja oskustega tööjõudu, sh eriti suurt lisandväärtust loovaid kõrge kvalifikatsiooniga inimesi ehk talente. Selles õnnestuvad riigid saavad endale globaalses äris tulusamad osad, seeläbi uusi kasvuvõimalusi ning edendada heaolu laiemalt (sh kindlustades sotsiaalsüsteemide vastupidavust).

Tööjõu nappuse ja mobiilsuse tingimustes tuleb tööandjatel ja riikidel tuua hõivesse üha rohkem neid, kes seni pigem eemale jäänud – sh rohkem eakaid ja naisi. Lisaks on töökohtadele tulemas uut laadi tööeelistustega põlvkonnad ning üha rohkem mujalt riikidest pärit inimesi. Tööandjatel tuleb seepärast arvestada varasemast mitmepalgelisema töötajaskonnaga, kellel on erinevad ootused ja nõudmised tööle. Tööjõumurede lahenduseks on neile kõigile vaja võimaldada nende eelistustele ja vajadustele vastavaid töötegemise võimalusi, mis toob kokkuvõttes kaasa olulise töömustrite mitmekesisustumise. Tööandjatele on väljakutseks töövormide paindlikuks muutumise survega kohaneda, riikidel aga seda stimuleerida ja lihtsustada.

1 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

2 BCG, Global talent risk: seven responses, 2011, <http://bit.ly/hwtDpY>

3 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

STRUKTUURNE TÖÖPUUDUS PÜSIB JA OSKUSTE ELUTSÜKKE LÜHENEB

Globaliseerumisega on kaasnenud kiired muutused rahvusvahelises tööjaotuses: tootmis- ja tugiteenuse funktsioonid on kolinud arenenud riikidest odavamadesse ning arenenud riigid panustavad teadmispõhisesse majandusse. Sellise majanduste restruktureerimisega ei ole haridussüsteemid ega tööturud suutnud kaasas käia. Selle tulemusel koormab arenenud riikide tööturuga pikaajaline struktuurne tööpuudus, mis on piiramas ka kriisis kadunud töökohtade taastumist. Pikemas plaanis on arenenud riikide ees väljakutse hoida senist heaolu taset olukorras, kus tööealine elanikkond väheneb ja pensionialiste osatähtsus suureneb. Selleks on vaja tööga hõivatuid juurde – näiteks USA-s on aastaks 2030 vaja 25 miljonit inimest lisaks, Lääne-Euroopas üle 45 miljoni.⁴

Sellele vaatamata on praegu OECD riikide tööpuuduse määr 8,3%, mis on endiselt kõrge võrreldes krii-

seelse ajaga, mil see jäi alla 6%.⁵ Kriisieelse hõive taastamiseks on maailmas kahel järgmisel aastal tarvis juurde luua 80 miljonit uut töökohta (sh 27 miljonit arenenud riikides), millest tegelikkuses tekivad praeguste olude jätkumisel tõenäoliselt ainult pooled.⁶ Eriti kõrge on noorte tööpuudus, mis kriisieelselt niigi kõrgelt tasemelt (2007. aastal 15,7% Euroopa Liidus) on tõusnud veelgi (21,1% 2010. aastal kogu ELi peale).⁷ Noorte kõrge tööpuudusega kaasneb sotsiaalsete rahutuste risk ning tööturu jaoks loob suure hulga noorte alarakendamise „kaotatud põlvkonna”.⁸

Samas pole vaatamata suurele töötute arvule ettevõtetel sobivaid töökäsi piisavalt võtta. 65% globaalselt tegutsevatest ettevõtetest on hädas selliste töötajate leidmisega, keda neil vaja oleks.⁹ Tööpuudus on seega struktuurne: inimesed on töötud tööjõupuuduse tingimustes seepärast, et neil pole tööturul vajalikke oskusi ja teadmisi. Ka noorte kõrge tööpuudus viitab just sellele, et isegi hiljuti või vahetult kooli lõpetanutel pole sobilikku ettevalmistust.

4 BCG, Global Talent Risk – Seven Responses, 2011, <http://bit.ly/icff67>

5 OECD statistika

6 ILO, World of Work, 2011

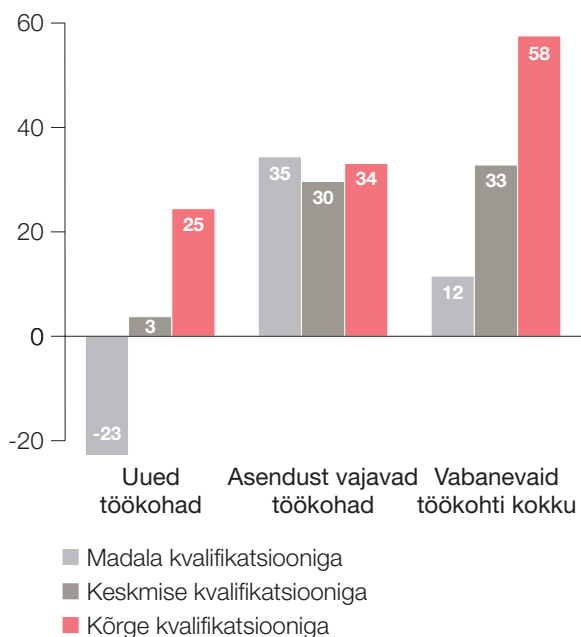
7 Eurostati statistika

8 WEF, Outlook on the global agenda 2012, <http://bit.ly/yYJ949>

9 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

Joonis 2. Tööturult lahkjuad vajavad asendamist

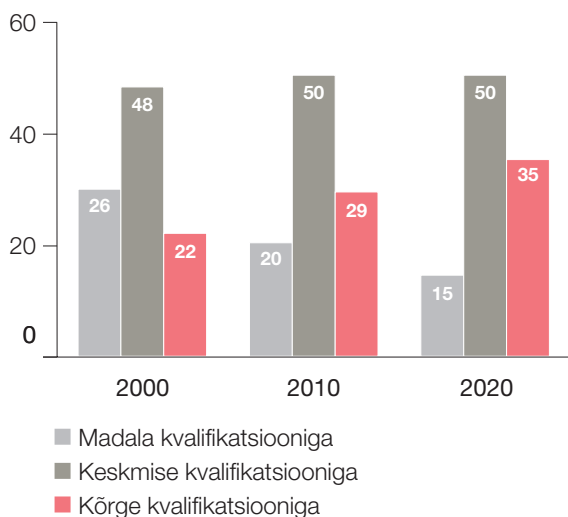
Uued ja asendamist vajavad töökohad EL tööturul 2010-2020, muutuse %

ALLIKAS: CEDEFOP, Skills supply and demand in Europe, 2010

Joonis 3. Nõudmised oskustele kasvavad

Hõivatute osakaal EL tööturul oskustaseme kaupa, 2000-2020, % hõivatutest

ALLIKAS: CEDEFOP, Skills supply and demand in Europe, 2010

Seda on põhjustanud kiired restruktureerimisega kaasnevad muutused majanduses, mis on muutmas pidevalt nõudeid tööjõu oskustele. Tehnoloogiline areng ja odava tööjõuga maade konkurents soosib arenenud riikides pigem kõrgema kvalifikatsiooniga töökohti ja vastavat tööjõudu. Töö sisu ja ülesanded muutuvad keerukamaks ning nõuavad rohkem analüütilist võimekust, manuaalse töö osatähtsus väheneb.¹⁰ Tööturgu ootab sellest tulenevalt ees omamoodi polariseerumine¹¹, kus ühelt poolt kasvab seoses keerukamate tööülesannetega nõudlus kõrgemate oskuste ja haridusega tööjõu järele ning teiselt poolt elementaarseid ülesandeid täitvate (teenindus)töölise järele, kus inimkomponenti ei saa asendada või lihtsalt teise riiki üle viia. Samal ajal väheneb oluliselt nõudlus lihtsamat ja rutiinset oskustööd tegevate inimeste, nn sinikraade või tavaliste kontoritöötajate järele, kelle oskusi vajav tootmine liigub mujale või inimitööd asendab tehnoloogia.¹² Just nemad on enim struktuurse tööpuuduse ohus ja ümberõpet vajavad.

Üldiselt on arenenud riikides kõrghariduse nõudlus ja kolmanda taseme hariduse omandamine ja seega elanikkonna haridustase kasvanud. Kui aastal 2001 oli kolmanda astme haridusega inimeste osatähtsus Euroopa Liidus 17%, siis 2010. aastaks kasvas see 22,7%-ni.¹³ Samas pole see toonud loodetud lahendust. Euroopas on umbes 30% inimesi oma töökoha jaoks üleharitud ehk teevad vähemnõudlikumat tööd, kui nende haridus lubaks. Samas on suur hulk inimesi oma töö jaoks alaharitud ehk ebapiisavate oskustega. Üleharitus annab seega lisasignaali, et tööturg ja haridussüsteemi pakutu ei ole omavahel kooskõlas ning tööturg ei toimi efektiivselt, võimalikku kasvu toetavana. Oma haridusele mittevastavale tööle minnakse ikkagi seepärast, et omandatud kraad ja teadmised pole tööturu vajadustele sobivad, nõutud või hinnas, kuid elatist on vaja teenida. Need üleharitud inimesed ise ei ole enamasti tööga rahul, nende võimed ei leia piisavat rakendust ning nad hoiavad tööturult eemale madalama kvalifikatsiooniga inimesi, kes tegelikult sellisele töökohale paremini sobiksid. Selliste olude jätkudes on tööturul või töötuna (ehk tööturult hoopis eemal) üha rohkem inimesi üle.

Inimeste hariduse ebasobivuse suurimaks põhjustajaks on nõutavate oskuste pidev ja kiirenev muutumine. Osuste elutsükkel vältas seni kolm aastat, kuid

10 ZEW, Are skill requirements in the workplace rising? Stylized Facts and Evidence on Skill-Biased Technological Change, 2004, <http://bit.ly/xoZq9G>

11 Centre for Economic Performance, Globalization and Labour Market Outcomes, 2010, <http://bit.ly/AuYoGe>

12 CEDEFOP, Skills supply and demand in Europe, 2010, <http://bit.ly/aff4qg>

13 Eurostat andmebaas (Persons with tertiary education attainment by age and sex (%))

on tänaseks vähenenud kõigest üheksa kuuni¹⁴ ning võib tulevikus veelgi väheneda. Seoses uute äriala- de tekkega ning info- ja teiste tehnoloogiate kiirene- va arenguga vananevad oskused üha kiiremini. See tingib pideva juurde- ja ümberõppe ning haridusasu- tuste õppetöö ajakohastamise vajaduse, sh eriti teh- noloogiliste uuendustega kaasaskäimiseks, et vältida osa inimeste tööturul välja jätmist (näiteks digitaalse lõhe tekkimise tõttu). Arvestades oskuste elutsükli lühenemist, on Euroopa jaoks eriti oluline muutuvate oskuste vajadusega pidevalt suuta kaasas käia, et tä- nasel tööjõul oleks ka 10 aasta pärast teadmised ja oskused, millel vahepeal muutunud maailmas väärtus oleks. Euroopas valitseva demograafilise trendi tõt- tu on vähem peale tulemas inimesi, kellele uusi asju õpetada. 83% Euroopa 2020. aasta tööjõust on juba praegu tööeas.¹⁵

Vajalik oskuste pagas on muutumas kitsast spetsia- liseerumisest valdkondadeülesemaks. See tähendab, et ideaalne tulevikutöötaja on nn T-kujulise kompe- tentsiga – süvateadmise ja vähemalt ühel alal ning oskusega mõista ja omavahel siduda erinevaid teisi distsipliine. Lisaks eriala valdamisele oodatakse tule- viku töötajalt oluliselt paremat „pehmete oskuste” val- damist, nagu suhtlusoskust, erinevate kultuuride taju ja nendega kohanemist jne. Tulevikutöökoha kriitilise- mad oskused on sotsiaalne intelligentsus, loov- ja krii- tiline mõtlemine, hea koostöövõime.¹⁶ Neid oskusi ja T-kujuliste kompetentside teket on vaja arendada nii tänasel kui ka tulevasel tööjõul arendada, et edaspidi struktuurset tööpuudust vähendada.

Oskuste-teadmiste poolest on eriti puudu nn talenti- dest. See puudus on suurim kasvu pärssiv arengu- pidur rohkem kui pooltele rahvusvahelistele ettevõ- tetele.¹⁷ Kõikjal maailmas on puudu juhte, teadus- ja arendustöötajaid, tippspetsialiste, insenere, tehni- kuid.¹⁸ Finantskriisi ajal on olukord mõnevõrra leeve- nenud, aga pikemas perspektiivis on sobiva tööjõu nappus ja talentide juhtimine endiselt rahvusvaheliste suurettevõtete juhtide üheks põhimureks. Neist ligi pooled tunnistavad, et 2011. aastal kasvasid kulud, mis seotud talentide toomisega firmasse, ning talen- tide leidmine on keerulisemaks muutunud. Samas on 2012. aastal enam kui pool globaalsetest suurfirma- dest personali juurde võtnud.¹⁹ Seda enam, et talen-

tide nappus ei puuduta ainult kahaneva tööjõuga are- nenud riike, vaid ka tärkava majandusega riike. Sinna nihkub maailmamajanduse raskuskese ning liiguvad oma tegevusega globaalsed ettevõtted ja nende kan- nul mobiilsed talendid. Näiteks on kõigest 25% India ja 20% Vene spetsialistidest rahvusvaheliste ettevõtte- te poolt palgatavad,²⁰ mis viitab ebapiisavale ja töö- turu vajadustest maha jäänud haridussüsteemile ja talendipuudusele neiski riikides.

Sellised suured ebakõlad tööjõu pakkumise ja nõud- luse, töötajate oskuste ja tööandjate vajaduste vahel näitavad, et kõikjal maailmas on mureks haridussüs- teemi toimimine. Haridusasutused pole oma korral- duse, õppe sisu ja kvaliteediga suutnud kaasas käia oskuste elutsükli lühenemise ja tööturu vajaduste muutustega. Koolilõpetajad ei saa kaasa eluks ja tööks vajalikke oskusi, kas või algusaastatekski, nagu näitab noorte kõrge tööpuudus. Lisaks peab haridus- süsteem suutma aidata vääridada juba olemasole- vat, kuid alarakendatud või oskuste aegumise tõttu ümberõpet vajavat tööjõudu, et võimaldada inimestel muutuvate ja üha tööandjate üha kiirenevate muutu- vate vajadustega sammu pidada. Need haridussüs- teemi väljakutsed on eriti suured arenenud riikides, kus tööeline elanikkond kiirelt kahaneb ja iga tööte- gija seega eriti hinnas.

Kui haridussüsteeme ei suudeta tõhusalt toimivaks kujundada ja need jäävad „tootma” tööturu osalisi, kellele sobilikke oskusi pole või kes ei leia rakendust, on tegemist nii inimvara kui ka riigi eelarveraha rais- kamisega. Viimast on eriti oluline vältida aeglase kas- vu ning suure võlakoormusega arenenud riikides, kus avalikul sektoril napib eelarvelised võimalusi kasvuni viivateks investeeringuteks. Lisaks paneb süvenev lõhe tööandjate vajaduste ja inimeste oskuste vahel ettevõtteid liikuma sinna, kus on sobivat tööjõudu ja eriti talente rohkem – seda juhul, kui haridussüsteem järele ei jõua või ei suudeta välisriikidest vajalikke töö- tajaid juurde tuua või meelitada.

SAMAS LAIENEB GLOBAALNE AJUDE RINGLUS...

Sobivate oskuste-teadmiste puudusega toimetu- lekuks on kiireim võimalik lahendus vajaliku tööjõu

14 Manpower, Confronting the Coming Talent Crunch: What's Next, 2006, <http://bit.ly/yfcMCe>

15 Göran Hultin: The global 'war' for talent: labour-market policies for Europe 2020, 2010

16 Manpower, „Manufacturing” Talent for the Human Age, 2011, <http://bit.ly/wAWOrf>

17 Towers and Watson, Strategies for Growth, 2011, <http://bit.ly/A0zwns>

18 BCG, Global Talent Risk – Seven Responses, 2011, <http://bit.ly/icff67>

19 PwC, 15th Annual Global CEO Survey, 2012, <http://pwc.to/wFs0oN>

20 BCG, Global Talent Risk – Seven Responses, 2011, <http://bit.ly/icff67>

riiki toomine või vähemalt lubamine, mida riigid on üha agaramalt kasutamas. Lisaks on töäjõud ise üha mobiilsem ehk rohkem valmis maailmas liikuma töövõimaluste järgi. Nii on inimeste rahvusvaheline migratsioon viimase kümnendiga kasvanud 42%, globaalsest töäjõust on tänaseks 3,1% migrandid ning nende peamiseks sihiks endiselt OECD riigid.²¹ Sealjuures on viimase 20 aastaga OECD riikides kasvanud kõrgema haridusega inimeste sissetulek ning vähenenud kõige madalama haridustasemega immigrantide osatähtsus.²² Niisiis on just talendid maailmas üha enam liikvel ja arenenud riikidesse oodatud.

Suur osa kvalifitseeritud töäjõu rändest toimub ettevõttesiseselt spetsialistide ja juhtide rahvusvaheliste, sh pikaajaliste lähetustena. Seda tingib ettevõtete äritegevuse globaalse haarde laienemine. Kui „keskmisel” piiriüleselt tegutseval ettevõttel tuleb 80% lähetatutest peakorterist, siis globaalsel ettevõttel on vastav osatähtsus 40% – mida laiema tegevusulatuselga ettevõtte, seda geograafiliselt mitmekesisem on töötajate liikumine firmasiseselt.²³ Järgmise kümne aasta jooksul kasvab globaalsete ettevõtete sisene ülesannete-põhine ränne veelgi ning aastaks 2020 tõuseb rahvusvaheliste pikaajaliste lähetuste arv 2010. aastaga võrreldes 50%.²⁴

Üha enam on rahvusvaheliselt mobiilne tipp-töäjõud liikumas eri ettevõtete ja riikide vahel. Varem olid nende sihtkohaks valdavalt kõrge arengutasemega riigid, mistõttu 2000. aastate alguses oli OECD riikides 11% kõrgema haridusega töäjõust immigrandid (20 miljonit inimest, sh enamik ingliskeelsetes maades nagu USA, Kanada, Austraalia).²⁵ Ent muutused globaalses majanduses – nagu majanduskeskme nihkumine Aasiasse ja tärkavate majanduste kiire kasv – on kaasa toomas rändemustrite olulise muutumise. Ühelt poolt kasvab ränne arenenud riikide endi vahel. Teiselt poolt kasvab tärkavate majanduste konkurentsivõime nii oma võõrsile läinud kodanike tagasimeelitamiseks kui ka arenenud riikide talentide endale saamiseks. Need kiiresti arenevad riigid ja piirkonnad, eriti Aasias, pakuvad talentidele dunaamilisemaid võimalusi tööalaseks eneseteostuseks. Aasiast võib 2025. aastaks

saada näiteks peamine ärisuunalise teadus- ja arendustegevuse sihtkoht, Aasiasse suunduvate Euroopa teadlaste ja üliõpilaste arv jätkab kasvamist,²⁶ samuti liiguvad sinna jõuliselt ka arenenud riikide äri- ja ülikoolid ise.²⁷ See tähendab, et ajude ja töökatte lõunapõhja-suunalise voolu asemel on maailma ootamas ajude ringluse ajastu, kus arenenud riigid ei pruugi jääda võitjate poolele.

Sellist töäjõu liikuvust kasvatab ühe olulise mõjutegurina nn millenniumipõlvkonna sisenemine tööturule, mis algas sajandivahetusega. See on aastatel 1982–1999 sündinud ja millenniumivahetusel töäjõuturule sisenema hakanud suurearvulise põlvkonnaga, keda iseloomustab tehnoloogiline taip, enesekindlus, koostöötahe, kärsitus, ettevõtlikkus, roheline mõttelaad ja sotsiaalne sallivus. Nende olulisim erinevus võrreldes vanemate põlvkondadega on digitaalne ja väga mobiilne elustiil, mis tingib ka senisest erinevad ootused tööle ja töötamisele. Muu hulgas peavad nad üleilmastumist normaalsuseks ning on valdavalt täis tahtet töötada vähemalt osa elust koduriigist eemal.²⁸ See põlvkond on ka avatum ja globaalsem, olles selle võrra kergemini valmis välisriigis töö- või kultuurikeskonnaga kohanema või täitma teistsuguseid ülesandeid. Aastaks 2020 täidavad just nemad suurema osa rahvusvahelistest projektipõhistest ülesannetest.²⁹

Mida rahvusvahelisemaks muutub töö tegemine ja mida mobiilsemaks töäjõud, seda enam on riikide jaoks sellest võimalik kasu ehk endale vajalikku töäjõudu juurde saada. Samas vähendab ajude ringlus sissetulekudega või ebasoodsa (elu)keskkonnaga riikide konkurentsivõimet globaalsel tööturul ja seega äris. Tööandjad ei saa endale lubada tegutsemist riigis, kus neil vastavat töäjõudu pole või kuhu seda juurde tuua ei saa, näiteks riikides, kus lähetustega töötamine on seadusandlikult raskendatud või kus talendid inimesed elada ei taha. Rahvusvaheline ränne, eriti talentide ja noorema põlvkonna oma, jätkub niikuinii. Sissevoolu piirates või atraktiivsuse eest hoolitsemata jättes loobutakse heast kasvuvõimalusest, lisaks on oht, et oma kodanikud lahkuvad välismaale.

21 International Organisation for Migration, „Facts and Figures“, (seisuga 2012) <http://bit.ly/cjoUof>

22 FRDB, The Battle for Brains: How to Attract Talent (preliminary draft), <http://bit.ly/zB3zMQ>

23 PwC, Talent Mobility 2020, 2010, <http://pwc.to/9vEmzQ>

24 *ibid.*

25 FRDB, The Battle for Brains: How to Attract Talent (preliminary draft), <http://bit.ly/zB3zMQ>

26 Euroopa Komisjon: The world in 2025, 2009

27 Times Higher Education, Branch campuses spread East to meet Asian demand, 2012, <http://bit.ly/xWHH16>

28 PwC, Talent Mobility 2020, 2010, <http://pwc.to/9vEmzQ>

29 PwC: Millennials at work: Reshaping the workplace, 2011

Majandustele ongi kõige olulisem sisse- ja väljarändajate struktuur – millise haridustasemega on lahkujad ja millisega sisserändajad. Kuigi Euroopas tervikuna on ränne enam-vähem tasakaalus, on lahkujateks pigem ülikooliharidusega inimesed ning ainult 13% neist kaotatevad naasta.³⁰ Nagu Lääne-Euroopa on ahvatlev sihtkoht ida- või lõuna-eurooplastele, on USA seda haritud ja talendikate lääne-eurooplaste jaoks.³¹ Lahkumine pole alati tingimata kahjulik, kui sissetulijaid on väljarändajatest rohkem või nende haridustase ja kvalifikatsioon majandusarengut toetav ning riigil säilib side mujale tööle läinutega. Riikide jaoks on aga katsumus, kuidas hoida lahkunud inimestega (eriti mobiilse millenniumi-põlvkonnaga) sidet ning seeläbi säilitada võimalus neid kunagi kogemuste ja oskuste võrra rikkamana tagasi saada. Eriti oluliseks võib see küsimus kujuneda väikeste riikide jaoks, kus väikesed muutused absoluutarvus tähendavad suuremat suhtelist rahvaarvu vähenemist.

... TÖÖJÕU PUUDUS KÕIKJAL MAAILMAS KÜTAB GLOBAALSET TALENDIJAHTI JA TÕMBEKESKUSEKS OLEVATE LINNADE KONKURENTSI

Kuigi tööjõudu ja talente on maailmas üha rohkem liikvel, näitab ebapiisav vajaliku tööjõu kättesaadavus (ettevõtete hinnangute põhjal), et tegemist on endiselt piiratud ressursiga. Seepärast on tööjõu puudus põhjustanud ettevõtete ja riikide vahelise konkurentsi kasvu: globaalses ajude ringluses võitlevad riigid nii-öelda IQ-magneti staatuse nimel, et majanduskasvu tagamiseks vajalikke oskusi-teadmisi ning seega eeliseid saada.

Lisaks tööjõu puuduses vaevlevatele arenenud riikidele osalevad selles konkurentsis üha enam kiirelt kasvava elatustasemega tärkavad majandused, mis karmistab konkurentsi veelgi. See võib pöörduda arenenud riikide kahjuks, tõmmates isegi senised immigrante tagasi kodumaale. Iga 1000-dollariline SKP *per capita* tõus suurendab varem lahkunud tööjõu naasmist 20% võrra,³² samal ajal kui arenenud riigid on kasvuraskustes ega paku ahvatlevat alternatiivi. Lisaks on tärkavate riikide valitsused hakanud pinguta-

ma oma talentide tagasimeelitamiseks. Näiteks Hiinas on loodud edukas „Tuhande talendi programm”, millega kutsutakse tagasi kõrgelt haritud insenere, teadlasi ja tipp-spetsialiste, sh peamiselt riigi omanduses olevatesse suurtesse kontsernidesse.³³ Sealjuures on karjäärivõimalused kodumaal koos oma sotsiaalse keskkonnaga argumendid, mis toovad Aasiast pärit tipptegijaid üha rohkem arenenud riikidest tagasi koju.³⁴

Ühe peamise konkurentsimeetmena on maailma riigid hakanud talentide juurdesaamiseks lihtsustama ja vabamaks muutma oma immigratsioonipoliitikat. Näiteks karmistasid mitmed Euroopa Liidu riigid kriisi tõttu välistööjõu üldisi sissetoomise piiranguid, kuid suurendasid samas kvalifitseeritud tööjõu liikumisvabadust.

Lisaks on immigratsioonipoliitika maailmas muutumas üha proaktiivsemaks, et valitud talentidele pakkuda enam kui ainult töökohta ja elamisloa. Selline selektiivne poliitika hõlmab lisaks sisserände lihtsustamisele näiteks ajutiste ja virtuaalsete töövormide paremat võimaldamist kvalifitseeritud tööjõule, rahvusvahelise tööjõu maksuküsimuste lihtsustamist või talentide väljaotsimist ning neile suunatud töö- või õppimisvõimaluste pakkumist.³⁵ Eeskujuks on näiteks Singapur, mis väikse riigina on väljast tööjõu ja talentide hankimise mõõdapääsmatust taibanud. Seal võib tööviisa saada näiteks ühe päevaga, samal ajal kui paljudes arenenud riikides võtab see aega 6–8 nädalat.³⁶ Sealjuures on Singapuris immigratsioonipoliitika kujundatud selliselt, et madala oskustasemega töölised saavad riiki jääda ainult ajutiselt. Kõrgelt haritud ja hästi makstud töötajad saavad aga alalise elamisloa, neil lubatakse kaasa võtta pereliikmed, neile ja neid palkavatele ettevõtetele tehakse soodustusi. Talentide jahtimiseks on Singapuris loodud eraldi valitsusasutus, mille eesmärk on sihtida ja meelitada riiki tipptegijaid kogu maailmast.³⁷ Nii on Singapurist tänaseks saanud peredega talentidele maailma kõige atraktiivsem sihtkoht.³⁸

Kuhu täpselt ülemaailmselt liikuv tööjõud läheb, sõltub aga lisaks immigratsioonipoliitikale ja töötamise

30 Göran Hultin: The global 'war' for talent: labour-market policies for Europe 2020, 2010

31 Saint-Paul, Gilles, The European brain drain: European workers living in the US, 2008, <http://bit.ly/xoNLzN>

32 Yale Global, US Falls Behind in Global Race for Talent, 2011, <http://bit.ly/qgARpY>

33 Washington Post, China opens doors of state-run companies to world's top talent, 2011, <http://wapo.st/ul8VhH>

34 Freeman et al, America's loss is the world's gain: America's New Immigrant Entrepreneurs, 2009, <http://bit.ly/aGww9k>

35 BCG, Global Talent Risk – Seven Responses, 2011, <http://bit.ly/icff67>

36 PwC, Talent Mobility 2020, 2010, <http://pwc.to/9vEmzQ>

37 Migration Information Source, <http://bit.ly/joSay>

38 Global Talent Strategy, How expat life differs across the globe, 2012, <http://bit.ly/z7iiGr>

barjääridele ka väljakutsuvate töökohtade olemasolust ning sihtkohtade atraktiivsusest laiemalt. Globaalse talendiindeksi järgi on olulisemateks teguriteks, mis määravad riigi võime talente „toota” ja väljastpoolt juurde tõmmata, riigi haridustase, tööealise rahvastiku suurus, riigi tööjõu kvaliteet, töökeskkond (mh teadus- ja arenduskulutused, tööseadused, palgaregulatsioonid), ühiskonna avatus, hõive kasvu dünaamika ja sissetuleku tase inimese kohta. Praegu on sellisteks talentidele atraktiivseteks asupaikadeks maailmas USA ja Põhjamaad, mis 2015. aasta perspektiivis veelgi parandavad oma positsiooni.³⁹ Eespool nimetatud tegurid paranevad talentide lisandumisega veelgi: globaalsed talendid oma liikumisega muudavad sihtkohti veel atraktiivsemaks, tekitades soodsa „nõiaringi”.⁴⁰

Talentidele on olulised peale töise väljakutse ka elukeskkond, asukoha taristu ning ühendused muu maailmaga.⁴¹ Nende tegurite väljaarendamine pole mitte niivõrd riikide, kuivõrd madalama taseme haldusüksuste ehk linnade või regioonide pärusmaa. Majanduskasvu vedajateks ja arengukeskuseks on alati olnud linnad, kuhu koguneb nii kapital kui ka (andekad) inimesed. Ka maailmas ringliikuv tööjõud hindab elukeskkonnana seepärast eelkõige linnu ja linnastuid, asukoha valikul määrab just nende atraktiivsus.⁴² Linnades leiab aset suurem osa maailma majandustegevusest ja innovatsioonist, mis tõmbab ligi väljakutseid otsivaid globaalselt liikvel olevaid talente ja ka siseriiklike ümberasuajaid. Riikidevaheline konkurents talentide ja laiemalt tööjõu meelitamiseks toimub seega eelkõige linnade ehk tõmbekeskuste tasandil.

Samas on see konkurents kasvav, sest tõmbekeskusi tekib maailmas juurde. Järgmise 15 aasta jooksul kasvavad kiiremini tärkavate majanduste suurlinnad, kus leiab aset 95% linnastumisest – Mumbai, Shanghai, Lagos jt. 2025. aastal asuvad maailma kümnest suurimast linnast enamik kas Indias või Hiinas.⁴³ Tärkavate majanduste keskustesse liiguvad globaalsed ettevõtted (kolides kohati olulisi funktsioone arenenud riikidest minema) ning nendega koos ja nende järel ka tööjõud.

Ent koos kasvava elanike hulgaga suureneb tärkavate majanduste linnades ja linnastutes vajadus ka

taristu ja linnakeskkonna (nt transpordivõrgustiku või kommunaalrajatiste) edendamise järele, sest need ei suuda sageli kiire kasvuga kaasa areneda. Seetõttu võivad maailma linnade võitluses eelise säilitada arenenud riikide metropolid, kus soodne keskkond on juba välja arenenud. Siiski pole edu neile tagatud ja pidevalt tuleb oma eeliseid ehk seni loodud linnakeskkonda edasi arendada, seejuures mitte ainult amortiseerumise vältimiseks. Muidu võivad tärkavate majanduste tõmbekeskused oma ambitsioonikate investeringute ja järjepideva arendustegevusega järele jõuda, sest neil on „tagant tulija” eeliseid.

Ägenev konkurents seab linnade juhtimisele uusi nõudmisi. Et olla talentidele veetlev, on linnade jaoks juba saanud oluliseks brändimine ehk linna kui kaubamärgi kujundamine. Enim mõjutavad kuvandit loomulikult juba selle linna kasuks valiku teinud ettevõtted või inimesed.⁴⁴ Seepärast algab linnajuhtimises kõik soodsa linnakeskkonna arendamisest, sh seotud planeerimisest ja disaini tähtsustamisest ja vastava võimekuse tõstmisest, esmaklassiliste avalike teenuste arendamisest jne. Ilma nende tegevusteta ei võimalda niisama turundustegevus edu saavutada või kaua hoida. Riikide jaoks on mõttekohaks, kuidas rahvusvahelise tõmbekeskuse potentsiaaliga linnade arengut parimal moel toetada – sh soodustada vastavaid investeringuid ja teenuste arendust, arendada tärkavate rahvusvaheliste ühenduste loomiseks, toetada linnade ja teiste omavalitsuste juhtimisvõimekust ja koostööd, sh piiriülest koostööd.

Regioonide ja linnade talendimagnetiks saamisel on üheks võimaldavaks teguriks see, kui hästi suudavad üksikud geograafiliselt lähestikku asuvad linnad (sh piiriülesest) oma sünergiapotentsiaali kasutada ja riigid sellist koostööd tagant tõugata. Taani ja Rootsi (vastavalt Kopenhaageni ja Malmö) vaheline koostöö Öresundi regiooni arendamisel on hea näide, kuidas ühine infrastruktuuri arendamine ning kahe piirkonna sidumine on aidanud luua suurema ja atraktiivsema piiriülese linn-regiooni ning tööturu.

Riikide ja tõmbekeskuste konkurents talentidele, ettevõtjatele ja teadustöötajatele muudab linnade akadeemiliste pildi kosmopoliitsemaks. See tähendab näiteks rohkem välismaalastele mõeldud õppekohti

39 Heidrick&Struggles, The Global Talent Index Report: The Outlook to 2015, 2011, <http://bit.ly/kudSpn>

40 ADB, Realizing the Asian Century, 2011

41 PwC, Talent Mobility 2020, 2010, <http://pwc.to/9vEmzQ>

42 Copenhagen Institute for Future Studies, Global Talent Rally, 2010, <http://bit.ly/xMtSsC>

43 McKinsey, Urban world: Mapping the economic power of cities, 2011, <http://bit.ly/us7UaS>

44 PwC, Cities of the Future: Global competition, loyal leadership, 2011, <http://pwc.to/gkEboy>

ülikoolides ning suuremat koostööd ettevõtete, ülikoolide, koolide ja kohalike omavalitsuste vahel.⁴⁵ Koos sihitud proaktiivse talendipoliitikaga kasvab riikide koostöö välisülikoolide, linnade ja regioonidega, kust talente meelitada, sest just haridus on üheks värvavaks kõrgemat lisandväärtust loovate inimeste riiki toomisel.⁴⁶

... SEALJUURES VÕIB KASVAV MIGRATSIOONISURVE EUROOPA TÖÖTURULE LEEVENDUST TUUA

Rahvusvahelises konkurentsivõimeliste talentide ja tööjõu pärast laiemalt on eelised neil piirkondadel ja riikidel, mis on niigi atraktiivseks migratsiooni sihtmärgiks (vähemalt oma tömbekeskustega). Euroopa on seni olnud selliste piirkondade hulgas ja võib mõnevõrra suuta oma eelist hoida, kui rakendatakse sobivaid poliitikaid.

Euroopa naabruses asuvad mõned maailma vaesemad riigid, mis on ühtlasi kiire rahvastiku kasvuga ning mida mõjutavad ka kliimamuutused. Põhja- ja Ida-Aafrika või ka Lähis-Ida riikidest pärit immigrante ajendab Euroopa poole pürgima füüsilise elukeskkonna halvenemine või looduskatastroofid, aga kõige enam elatustaseme vahe ja lootus paremale elule. Seega on edaspidi oodata immigratsioonisurve kasvu Euroopasse. Näiteks revolutsioonidelaine läbi teinud Põhja-Aafrikast vallandunud põgenikevoog tabas 2011. aastal tugevalt Itaaliat ja Maltat.

Seejuures pole kõigi tulevaste sisseerändajate jaoks ahvatlev ainult nn vana Euroopa. Sedamööda, kuidas kasvab uute liikmesriikide elatustase, tõuseb ka nende atraktiivsus sisseerändajate jaoks – kui neile selle riigi keele- ja kultuurikeskkond ning kliimaatilised tingimused sobivad. Selline migratsioonisurve muudab Euroopa riikide jaoks tööjõu sissemeelitamise ülesannet lihtsamaks. Kuid samas seab see riikidele ülesande hoolikamalt valida, keda vastu võtta ning kuidas sellega vähendada ka soovimatut migratsiooni survet.

Euroopa jaoks on migratsioonipoliitika igal juhul üks hoob, millega leevendada vananemisest tulenevat survet tööturule ning ergutada majanduskasvu. Ilma migratsioonita hakkaks Euroopa rahvaarv vähenema

Oluline signaal trendi kulgemisest

Kriisiaegsete sisseerändekvootide tõstmine või eemaldamine Euroopa Liidu liikmesriikides

Mitmed Euroopa riigid on pärast kriisi kõrge tööpuuduse tingimustes karmistanud üldise tööjõu sisseerände piirarve.

Nende eemaldamine avaks võimaluse tuua rohkem vajaminevat tööjõudu väljastpoolt ELi ning oleks märgilise tähendusega, sest näitaks Euroopa tahet oma püsiva atraktiivsuse eeliseid ära kasutada.

juba 2012. aastast⁴⁷, pärssides ka majanduskasvu, sest olemasolev tööjõud vananeb ning madal sündivus ei lase uute töötajate tööturule tulekust asendust leida. Kuigi struktuursed muutused majanduses nihutavad tööjõu nõudlust üldiselt teadmispõhisuse ja kõrgema oskustaseme suunas, on vananemise tõttu endiselt vaja ka keskmise ja madalama oskustasemega töölisi seniste töökohtade täitmiseks. Nii on võimalik, et Euroopa Liidus on vaja tööturult lahkujate tõttu aastaks 2020 asendada 18 miljonit madala, 33,8 miljonit keskmise ning 21 miljonit kõrgema oskustasemega töötajat.⁴⁸

Mitu ELi riiki vähendasid tööpuuduse tõustes kriisi ajal üldise sisseerände piirarve (Hispaania 16 000-lt 1000-le, Itaalia 70 000-lt 0-le).⁴⁹ Tööpuuduse vähenedes ning tööjõupuuduse kriitilisemaks muutumisel võib eeldada, et takistus migratsiooniks taas vähendatakse.⁵⁰ Samas on ELi nn vanad liikmesriigid seni lahendanud oma tööjõuvajadust paljuski tänu ELi laienemisele ning saanud vajalikke töökäsi uutest liikmesriikidest. Viimastel on oht jääda seni kaotajaks, kuni nad kas elatustaseme tõusu või paremate kasvulootustega või muidu tööjõule atraktiivsemaks muutumisega ei suuda tööjõu väljavoolu peatada. Senikaua jätkavad ka ELi vanad liikmesriigid ilmselt kolmandate riikide kodanike ehk väljastpoolt ELi tuleva tööjõu vastu piirangute hoidmist, kuid olude muutumisel uute

45 Copenhagen Institute for Future Studies, Global Talent Rally, 2010, <http://bit.ly/xMtSsC>

46 *ibid.*

47 Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009

48 CEDEFOP, Skills supply and demand in Europe, 2010, <http://bit.ly/aff4qg>

49 Copenhagen Institute for Future Studies, Global Talent Rally, 2010, <http://bit.ly/xMtSsC>

50 *ibid.*

liikmete kasuks pole ka vanal Euroopal suuremast piiride avamisest pääsu, kui tahetakse kasvu saavutada ja heaolu hoida.

Vähemalt majanduslik argument ELi sisserände soodustamiseks on seega olemas. Kriisiaegne sisserände piiramine mitmes Euroopa riigis ning tööjõu vaba liikumise jätkuvad üleminekuperioodid uutele ELi liitujatele on aga märgid, et Euroopa ei pruugi tingimata sellele teele asuda ja kasu lõigata oma atraktiivsusest vähemalt lähipiirkondade migrantidele (kes eelistavad Euroopat rändesihina selle geograafilise läheduse ja kõrge elatustaseme tõttu). Võimalikuks keskteks on selektiivsema, kuid siiski avatuma sisserändepoliitika jätkamine. Sellise lähenemisega saab teha konkreetseid valikuid, mis oskustega töötajaid ja millistele ametitele ELi tööturule sisse lastakse (võtta neid, keda enim vaja ning kelle panus ja loodav väärtus suurem). Teiseks võimaluseks on pakkuda püsivate töövõimaluste asemel rohkem (pika)ajalise piiranguga töövorme, et piirata migratsiooni muid vähemsoovitud mõjusid (nt kultuurile või ühiskonnale). See soodustaks ka inimeste tagasipöördumist oma kodumaale ning niiviisi suuremat tööjõu, sh talentide ringlust.

LISAKS MUUTUVAD TÖÖMUSTRID MITMEKESISEMAKS

Sobiva tööjõu kättesaadavuse ja meelitamise lahenduste otsimisel tuleb ettevõtetel ja ka riikidel arvestada ühe olulise lisamõjuri, nimelt töömustrite muutustega. Neid põhjustavad nii demograafiline areng, kasvav tööjõu mobiilsus kui ka uute töötegijate rühmade tööturule sisenemine. Juba lähikümnendil muutub oluliselt, kui kaua ja millist tööd tehakse, milline on töö ja vaba aja suhe ning jaotus, kuidas toimub tasustamine, millised on töökohad füüsiliselt jne. Töö tegemist ja töö režiimi mõjutab korraga kolme erineva põlvkonna toimetamine tööturul – millenniumlased, pensioniikka jõudnud *baby-boomer*'id ning peagi karjääri tippu jõudev vahepealne x-generatsioon.⁵¹

Paljud sel sajandil sündinud lapsed elavad vähemalt 100-aastaseks ning see seab kahtluse alla nende pensionilemineku näiteks 65-aastaselt, nagu nende vanavanemad (kes elasid vähem) on seda teinud ja tegemas. Kauem tööturule jääma sunnib kas või järsk

elatusaseme langus, mis nii pika pensionipõlve puhul muidu osaks saaks, eriti oludes, kui pensioniealiste suhe tööealistesse kasvab näiteks Euroopas aastatel 2015–2035 igal aastal 2 protsendipunkti võrra⁵² ja riigid ei suuda piisavat pensionikindlustust tagada. Juba praegu on hilisem pensionileminek ning pensionilt tööturule naasmine saanud oluliseks tööjõu juurdekasvu allikaks. Näiteks USAs annavad just seetõttu pensionipõlve katkestavad *baby-boomer*'id järgmise viie aasta jooksul 93% tööjõu juurdekasvust.⁵³ Vanemaaliste sisenemist või jäämist tööturule on lisaks tingimas pensioniea tõstmine mitmes riigis, samuti töö tegemise vähem kurnavaks muutumine – üha rohkem saab tööpostil sõltumata vanusest jätkata. Arvestades tööealise elanikkonna kahanemist, on ka tööandjate ja riigi huvides motiveerida inimesi üha kauem töötama ning selleks ettevõetavad sammud on üha viljakamad.

Vanemate inimeste jäämine tööturule suurendab nende mõju organisatsioonide arengule, töökultuurile ja ülesehitusele. Ettevõtted peavad vananeva elanikkonna potentsiaali rakendamiseks hakkama töökohti muutma eakohasemaks ja paindlikumaks. Sellega seoses muutuvad ka karjäärimudelid. Kui praegu on karjäär enamasti progresseeruv (põhineb edutamisel), siis edaspidi muutub see horisontaalsemaks, vajadusel liigutakse samal ametitasandil vähem vastutusrikkale tööle või toimub liikumine madalamale ametipostile. Palgapoliitika, mille järgi palk kasvab vanusega (mis muudab vanemad töötajad vähem atraktiivseks), asendub vanusest sõltumatu tulemuspõhise tasustamisega. See lubab ka inimesi kauem tööl hoida ega loo motivatsiooni vanemaid töötajaid võimalikult kiiresti pensionile saata, et nende asemele uusi ja madalama palgaga (st valdavalt nooremaid) inimesi võtta.⁵⁴

Samal ajal tuleb arvestada, et samades töökeskkondades töötavad niiviisi koos erinevad põlvkonnad ning personali juhtimine ja arendamine muutub sellega keerulisemaks. Tööturule sisenevad nimelt praegu noored millenniumlased, kes on hõivesse jäävatest vanemaalistest oluliselt erineva töökultuuri ja -eelistustega. Nad on paindlikke töötingimusi otsivad inimesed, kelle jaoks töö ei ole koht, kus käia, vaid asi, mida teha. Tööandjatelt ootavad nad rahvusvahelise

51 *Baby-boomer*'id: praegu pensioniikka jõudev, kuid pensionile minekut edasi lükkav vanem põlvkond; x-põlvkond: 2020. aastaks karjääri tippu jõudvad inimesed; millenniumlased: aastatuhande vahetusel tööturule sisenema hakanud rahvusvaheline ja noor põlvkond. Allikas: PwC: Talent mobility 2020

52 Euroopa Komisjon, 2009 Ageing Report, <http://bit.ly/AiOq4W>

53 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

54 BCG: Global Aging: How companies can adapt to the new reality, 2011, <http://bit.ly/sTxkxa>

karjääri võimalusi ning paindlikkust, lähtudes samal ajal oma huvidest, mitte tingimata rahalisest kompensatsioonist. Olles hakanud tööturule sisenema alates aastatuhande vahetusest, hakkab see põlvkond lähikümnendil rohkem silma paistma ja jõudma vähemalt keskastme juhtide tasemele (või on oma loodud ettevõtetes tippjuhiks).

Ettevõtete pöördumine üha „kirjuma” koosseisuga tööjõu poole toob kaasa ka personaalsema lähenemise töötajatele ja vastava töömustrite muutuse. Mitmed tööga traditsiooniliselt seotud arusaamad kaovad – tööaeg 9–17, kindel tööandja ning igapäevane kontoritöö jäävad minevikku. Aastal 2025 on inimesed tõenäoliselt individualistlikumad ning planeerivad ise oma elustiili vastavalt enda vajadustele, mitte vastavalt ühiskonna ootustele. Mehed veedavad rohkem aega kodus, hoolitsedes aktiivsemalt laste eest ning naised saavad selle arvelt osaleda rohkem tööhõives. Rohkem inimesi töötavad vabakutseliste või „uitajatena”, sest nad hindavad varasemast rohkem vabadust ja autonoomiat. Igal juhul nõrgeneb suhe tööandja ja töövõtja vahel, keskmise töösuhte kestus väheneb.⁵⁵

Neis oludes pingutavad tööandjad rohkem vajalike töötajate hoidmise nimel, võimaldades just neile sobivaid ja vastavalt paindlikke motivatsioonipakette ja

töötingimusi. Töötaja eelistused loevad üha rohkem ning (info)tehnoloogilised võimalused lubavad suuremat paindlikkust töö asukoha või tööaja suhtes.⁵⁶ Levib töötamine kodus, kas või transpordi keskkonnamõju tõttu ehk oma ökoloogilise jalajälje vähendamiseks.⁵⁷ Organisatsioonid valguvad geograafilises mõttes rohkem laiali, töökohad ei ole piiratud asutuste kontoritega. Samuti muutuvad piirid erinevate tööde ja ülesannete vahel hägusemaks, oluliseks saab erinevate oskuste ja funktsioonide kombineerimine. Juba olemasolevatele töökohtadele lisandub oskuste kaasajastamise nõue – sisuliselt muutub pidev juurdeõppimine möödapääsmatuks ja selle võimaldamine tööandja poolt annab talle „töövõtja turul” konkurentsieelise.

Ettevõtete jaoks on kõigi nende muutustega arvestamine kriitiline, kui nad tahavad säilitada tööturul konkurentsieelist ning saada vajalikku tööjõudu tingimustes, kus seda napib. Riikide jaoks on mõttekoht, kuidas tööandjaid selles parimal moel aidata – et seeläbi majanduskasvu toetada. Näiteks eeldab see hästi toimiva digitaalse taristu rajamist ja inimeste arvutioskuste arendamist, mis soosiks paindlikumate ja eriti virtuaalse töövormide levikut. Eraldi tähelepanu all peaks aga olema paindlikke töövorme toetava õigusliku ja toetusmeetmete raamistiku kujundamine, samuti töötajate pideva juurdeõppimise soosimine.

55 London Business School, Predicting the Future of Work, 2010, <http://bit.ly/crxQUb>

56 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

57 London Business School, Predicting the Future of Work, 2010, <http://bit.ly/crxQUb>

Võimalikud šokid

Etniliselt või migratsioonist ajendatud vägivaldne ja laiamõõtmeline sisekonflikt mõnes Euroopa suurriigis

Selle võib vallandada mõni immigrante kultuuriliselt või religiooselt puudutav seadusemuudatus, mille tagamaaks võib omakorda olla kõrge tööpuuduse seostamine immigrantide poolt töökohtade „äravõtmisega”. Konflikti korral muutuks avalik arvamus immigratsiooni suhtes tugevalt negatiivseks ning ilmselt mitte ainult konkreetses riigis, vaid Euroopas laiemalt. See viiks suurema tööjõurände- ja immigratsioonivastase proteksionismini ka Euroopa Liidu tasandil, halvendades nii Euroopa riikide positsioone globaalses tööjõu konkurentsis (sh talendijahis).

Suur kliimakatastroof, mis muudaks elamis- kõlbmatuks mõne maailmatähtsusega suurlinna või regiooni

Sellises ohus on metropolid ja maailma majanduskeskused, mis asuvad seismitiliselt aktiivses piirkonnas (nt Silicon Valley või mõni Aasia finantskeskus, kuhu on koondunud ja kus on võrgustunud inimkapital). Sellise sündmuse järel toimuks talentide

ümberpaiknemine maailmas, mis võib omakorda ulatuslikult ümber kujundada ka regioonide teadmismahukuse ja kasvupotentsiaali, mille tagajärjel võivad talendimagnetiteks muutuda uued või endised tõmbekeskused (sh Euroopas).

Läbimurre tehisintellekti arendamises

Sellega kaasneks iseõppiva ning seniste robotite asemel palju enamaid funktsioone täitvate masinate loomine ja kasutuselevõtt. Tulemuseks oleks oluliselt muutunud tööturg, sest leeveneks tööjõu puudus (masinad suudaksid teha rohkem töid) ning laheneks oskuste elutsükli probleemid (masinad suudavad kiiremini õppida ja kohaneda). Näiteks tähendaks see „robotite läbimurret” valdkondadesse, mida on seni peetud tehnoloogia poolt asendamatuks ja kus seetõttu on inimitööjõud seni olnud nõutud – kas või transport ja hoolekanne. Olulisele osale (liht)tööjõust tähendaks see samas konkrentsipoositsioonide halvenemist tööturul. Lisaks muutuks oskuste pagasis oluliseks võimekus tehisintellektil põhinevaid masinad kasutada, juhtida ja nendega suhelda. netiteks muutuda uued või endised tõmbekeskused (sh Euroopas).

Väljakutsed ja võimalused Eestile

1 Sarnaselt paljude riikidega on **Eesti üks suuremaid tulevikväljakutseid tööealise elanikkonna vähenemine** rahvastiku vananemise, madala sündimuse ja väljarände tõttu. Riigi ja elanikkonna väiksuse tõttu on need mured Eesti jaoks eriti pakilised ja kaalukad, sest iga talent ja töötaja on majanduse jaoks suhteliselt tähtsam kui suuremates riikides. Nii võivad tööjõu kasvav liikuvus ja töö paindlikkuse kasv maailmas tuua Eestile leevendust, kuigi samas ka võimendada sisemistest suundumustest tekkinud arenguriske. Lõpliku mõju Eestile määrab seega, kas ja kuidas õnnestub globaalseid trende targa tegutsemisega enda kasuks pöörata või mitte. Kui suudame Eestissegi meelitada, siin hoida ja arendada vajali-

ke teadmiste ja oskustega inimesi, saame nautida majanduskasvu, edendada teadmispõhist majandust ning kindlustada sotsiaalsüsteemide kestmist ja heaolu.

2 Esmaseks lahendusteeks on muidugi **olemasoleva, kuigi vananeva tööjõu oskuste arendamine ja tõhusam kasutamine**. Seda enam, et majanduse struktuursete muutuste jätkumise ja kriisiaegse tööhõive languse tõttu on struktuurne töötus kõrge. Selleks tuleb ka Eestis **leida lahendusi oskuste lüheneva elutsükliga toimetulekuks**, et tagada haridussüsteemi ja tööturu vajaduste kooskõla. Nagu

mujalgi maailmas tuleb Eestis pakkuda pidevalt ja rohkem täiend- ja ümberõpet, tehes seda senisest paindlikumalt (vajaduse tekkel kiirelt reageerides) ja ennetavamalt. Lisaks tuleb kõigi tasandite haridus- asutuste õppetöö sisu ja korraldust pidevalt ajako- hastada vajalike oskuste muutuste järgi. Oluline on aidata inimeste oskustel tehnoloogiliste uuendustega sammu pidada ning eriti puudutab see madalate teh- noloogiliste oskustega inimeste järeleaitamist. Paljud tuleviku suuremad ärialad (nt IT-põhine või roheline äri) ning teadmispõhine majandus laiemalt tugine- vad tehnoloogiale ja seotud teadmiste rakendamisele. Lisaks on tarvilik õppetöö sisu ja kvaliteedi edenda- misega tagada nn T-kujulise kompetentsiga inimeste pealekasvu ja elukestva õppe abil nende edasiaren- gut. Kõigis õppevormides ja ka olemasolevate töö- turu tugimeetmete raames tuleb jõuda tuleviku töö- kohtadel kriitiliste oskuste nagu analüüsivõime või „pehmete oskuste” kasvuni. Samuti tuleb tagada juba varakult tulevaste töötajate õppimisoskuste areng ehk „õppima õppimine”, mille najal suudaksid nad ise edaspidi paremini kohaneda pidevalt muutuvate töö- turu oludega.

Kõigis neis suundades on riigil võimalik muutusi esile kutsuda õppetöös, nt soosides õppearendust, kar- jäärinõustamist ja uudsete õppemeetodite kasutust (sh IT-lahenduste rohkemat ja tõhusamat kasuta- mist); toetades ettevõtetesest koolitust ja ettevõtjate koostööd haridusasutustega; tõhustades õpetaja- koolitust, haridusnõustamist ja -planeerimist. Et kogu maailma riigid on samade väljakutsete ees, on vasta- vate uuendusteni jõudmiseks olulisel kohal välismais- te parimate praktikate tundma õppimine ja koostöö nende loomisel. Seeläbi on haridusasutustel ja -kor- raldajatel võimalik paremini püsida kursis ka oskuste muutumise suundumuste endiga.

3 Teine lahendustee on inimeste kasvava mo- biilsuse ärakasutamine. Rahvusvahelise (töö)rände kasv ja ajude ringlus toob muidugi kaasa ka kõrge kvalifikatsiooniga eestimaalaste lahkumist, sest ta- lendid ja eriti noorem põlvkond on väga liikumistalid. Eesti majandusele oleks kasulik, kui need lahkujad edaspidi oma oskuste ja kogemusega tagasi pöördu- vad. Seepärast tasub rohkemate meetmetega toeta- da välisriikides õppimist ja praktiseerimist, sh pikaaja- list ning eriti maailma tippülikoolides või tippfirmades. Et kindlustada ringlust ja ära hoida ajude äravoolu, on oluline tagasitulekut soosida ja stimuleerida. Näiteks vajab Eestis lahendust, kuidas riik saaks välismaa- le läinutega paremini sidet hoida. See võimaldaks vahendada infot ahvatlevate tagasitulekuvõimaluste

kohta või kasutada välismaal elavate eestlaste võr- gustikku (diasporaad) riigi ja ettevõtete majanduslike ja muude koostööhuvide edendamiseks.

Kindlasti tuleb haridussüsteemi selles suunas edasi arendada, et talente Eestis rohkem leitaks, esile ker- kiks ja välja areneks – nii oleks neid rohkem maail- ma ringlema ning oma tööturule või ettevõtlusse sisenema saata. Selleks on vaja eelkõige, et kogu riigis oleks kvaliteetne (üld)haridus ühtlaselt kätte- saadav.

4 Tarvilikud muutused haridussüsteemis on pika- vinnaga, kuid tööjõu ja oskuste puudus on Eestis juba praegu pärssimas majandusarengut. Seepärast on **kiirema lahendusena Eesti jaoks esmatähtis rohkem välistööjõudu ja -talente riiki saada**, et niiviisi tööjõu globaalsest mobiilsusest ning eeskätt ajude ringlusest osa saada.

Eelkõige kätkeb see immigratsioonipoliitika majan- dushuvidel põhinevat ümberkujundamist ELi-väliste, nn kolmandate riikide suhtes. Eesti immigratsiooniees- kirjad on lisaks kehtivatele Schengeni reeglitele olnud suhteliselt jäigad ja passiivse hoiakuga. Ettevõtete ja ülikoolide hinnangul on need olnud märkimisväärseks takistuseks, hoides paljusid potentsiaalselt kasulikke tulijaid eemale või tehes nende tuleku kulukaks. Ent suurte sisserändebarjääridega riigid ei ole ajude ring- luses atraktiivsed ja kaotavad nii konkurentsivõimet. Kuni selleni, et need riigid võivad kaotada seal seni tegutsenud kõrget lisandväärtust loovat ettevõtlust. Kui tööandjatel ei ole sobilikku tööjõudu kohapeal võtta ja seda ei saa ka piisavalt juurde tuua, viiakse äritegevus üle soodsamasse keskkonda.

Seega ei ole Eestil, eriti majanduse ja elanikkonna väiksust arvestades, tegelikult valikut – kui tahame tu- levikus edukad olla, peame maailmast vajalikke inime- si juurde saama. Selleks ei pea küll piire täiesti valla päästma, kuid nt selektiivsema poliitika poole liikuma. Nii saaks teha Eestisse tulekuks selgemaid erandeid ja anda eelistusi kvootide ja lihtsama menetlusprot- seduuri näol tudengitele või teatud ärialade ja etteval- mistusega välisspetsialistidele. Sellega peaks kaasne- ma ka riigi teadlik ja sihitud mainekujundus ning info laiem jagamine Eesti võimaluste kohta.

Selline selektiivsus on seda olulisem, kui realiseerub ja jätkub migratsioonisurve Euroopasse. Siis on võimalik majanduslikult soovimatut immigratsiooni vältida, kuid sobilike-vajalike inimeste väljajätmise hinnata. Nii saab ka Eesti ELi kasvavast atraktiivsusest kasu. Seejuures

võiks Eesti huviks olla töötada laiemalt ELi migratsioonireeglite selektiivsema leevenemise suunas. See suurendaks Eesti oma võimalusi kolmandatest riikidest töötajaid juurde saada (osa menetlusprotseduure tuleneb Schengeni ala nõuetest). Koos avatust väärtustava uue põlvkonna ehk millenniumlaste pealetulekuga võib kasvada ka ühiskondlik valmidus muuta immigratsioonipoliitikat avatumaks.

5 Kuigi avatum immigratsioonipoliitika oleks suur samm edasi, ei sõltu samas ainult sellest, et Eestisse piisaval hulgal talente jõuaks. Nimelt **tuleb arvestada riikide konkurentsiga talentidele ehk kasvava talendijahiga**, mille nimel on maailmas levimas väga agar ja ulatuslik tegutsemine – näiteks proaktiivne talendipoliitika. Selle raames otsivad riiklikud ja eraagentuurid nn *headhunting*'uga välja vajalike oskuste ja kogemustega spetsialiste ja juhte. Neile tehakse väärtuspakkumisi (suunatud stipendiumid, praktikakohad jms) riiki tulekuks, vahendades selleks koduste ettevõtete ja ülikoolide töö- ja õppekohti.

Sellises talendijahis on eritählepanu all selliste andekate välistudengite meelitamine kõrgkoolidesse, kes hiljem võiksid kas riiki tööle jääda või siis kodumaale naastes vähemalt õpipaigaga seotuks ja koostöösse jääda. Ka Eesti jaoks on üks paremaid mooduseid talentidele ligitõmbamiseks noorte toomine siinsetesse ülikoolidesse. Selleks tuleb arendada edasi rahvusvahelisi õppekavasid ja teaduskoostööd, vastavat turundustööd ja riikliku esindustuge. Siis saab kõrgharidussüsteem olla talentidele värvavaks Eestisse. Et hiljem oleks võimalik hariduse omandanutel siia ka tööle jääda, tuleb parandada tööandjate seotust ülikoolidega, luues vastavaid koostöökanaleid ja praktikaprogramme – pakkuda omamoodi hüppe-lauda, mis lubaks sujuvalt haridusest tööturule üle liikuda ning motiveeriks mitte kohe riigist lahkuma. Oma roll on ka ettevõtlus- ning T&A poliitikal, mille najal tekiks pidevalt juurde atraktiivseid töökohti või ettevõtlusega alustamise võimalusi (nt *start-up*'ide käivitamiseks).

Täiendav mõttekoht on, kuidas muuta Eesti elukeskkonda välistööjõule mugavamaks ja seega atraktiivsemaks. Nagu mujalgi maailmas, on selleks eeskätt oluline rahvusvahelise tõmbekeskuse potentsiaaliga linnade avaliku taristu ja teenuste vastav arendamine, sh ka riiklike investeeringute ja tugiprogrammide abil. Selle alla kuuluksid näiteks investeeringud linnakeskkonda, ettevõtte- ja teadusparkidesse, *campus*'tesse. Eestis on sellise potentsiaaliga linnadeks eelkõige ülikoolide ja majanduselu keskusteks

olevad Tallinn ja Tartu. Tallinna potentsiaal talendimagnetina võib muu hulgas peituda ka koostöös Helsingiga ehk piiriülese linnastu võimalustes, milleks tasub nii Läänemere strateegia raames kui ka muus Eesti-Soome vahelises koostöös alust rajada.

6 Töötajate nappuse ja talentide mobiilsuse oludes vajaliku tööjõu leidmiseks püüavad riigid lisaks töötajate välismaalt püüdmisele **tuua hõivesse rohkem seni sealt eemale jäänud inimesi**. Selle üheks suunaks on eelkirjeldatud pingutused oskuste elutsükli kiirenemisega toimetulekuks ehk tulevase töötuse vältimiseks ja seniste töötute ümberkoolitamiseks. Lisaks aga panustatakse nii vanemaealistele, tõstes pensioniiga või soodustades nende töölejäämist, kui ka naistele, võimaldades neil laste kõrvalt paindlikumalt töötada. Samuti võimaldab tehnoloogia paremini kaasata tööturule puuetega inimesi.

Vanemaealiste tööhõive on teiste riikidega võrreldes Eestis suhteliselt kõrge. Kuid siiski on arenguruumi nende arvelt „talendifondi” laiendamiseks: eakaid saaks rakendada tulemuslikumalt, sest siiani ei leia enamik neist väärilist tööd ja teenib madalat tulu. Lisaks on Eestis rakendamata tööjõudu ja kindlasti talente mitte-eestlaste, puuetega inimeste või väikelastega emade hulgas veelgi. Selliste rahvastikurühmade tööturule toomisel edukamad riigid saavutavad rahvusvahelises konkurentsivõime ees mõnevõrra paremaid tingimusi majanduskasvuks, sest peavad vähem immigratsioonile lootma ja selle nimel võistlema. Vähem edukatest riikidest hakkavad tööjõu kasvava mobiilsuse tingimustes seal alarakendatud inimrühmad mujale tööle lahkuma (sh üha rohkem ka vanemaealised) – Eestis puudutab see eriti mitte-eestlasi.

Üks võimalikke hoobasid oleks motivatsiooni loomine tööandjatele, näiteks nimetatud ühiskonnagruppides hõive kasvu soosivate maksutingimuste näol. Samas on hõivest traditsiooniliselt eemal olnud grupid vähem tootlikud ning väljakutseks saab nende puhul tasakaalu leidmine hõive soosimise ja tootlikkuse vahel. Kindlasti tuleb sel juhul võimalike lahenduste otsimisel vaadata mujal välja kujunenud praktikaid.

7 Seni alarakendatud inimrühmade hõivesse toomine sarnaselt muu maailmaga paneb Eesti tööandjad silmitsi **väljakutsega arendada ja pakkuda paindlikumaid töövorme**, sest töötajate hulgas on üha erinevamate eelistuste ja vajadustega inimesed. Samas võib selleks olulisemakski mõjuteguriks saada kasvav töökohtade rahvusvahelistumine, kui Ees-

ti muutub välistalentidele ja -tööjõule avatumaks ja atraktiivsemaks. Nimelt ootavad võimalikud rahvusvahelised töökandidaadid Eesti tööandjatelt samalaadseid tingimusi nagu mujal riikides, kus minnakse rohkem personaalsemate ja paindlike ehk mitmekesiste töövormide teed. Nii et rahvusvahelises tööjõu konkurentsipüsimeks peavad töövormid ja tööandjate harjumused Eestis muutuma. Muidu võib olla üha raskem ka omamaiseid talente, eriti nn millennialimipõlvkonnast, enda juures töötamas ja üldse Eestis hoida.

Riik saab seejuures toetada tööandjate vastava teadlikkuse ja juhtimisvõimekuse kasvu, andes enda organisatsioonikultuuri ja juhtimispraktikate muutmisega ka eeskujut. Lisaks tuleb soosida töötamise paindlikkuse igakülgset kasvu, arendades edasi õiguslikku raamistikku (nt töö- ja maksuseadusi) ning luues võimalusi ja stiimuleid nii töötajatele kui ka tööandjatele. Et suur osa uut laadi töövorme tuginevad IT-kasutusele (nt virtuaalne töö), on oma koht veel ka vastava sidetaristu arendamisel ja inimeste digitaalse kirjaoskuse tõusu tagamisel. ■

3 Loodusvarade nappus ja kasvupiiride nihutamine

Tugevamalt kui varem ületab eeloleval kümnendil nõudluse kasv toidu, vee, elamis- ja harimiskõbliku maa ning maavarade järele nende pakkumise kasvu. Aastal 2025 elab maailmas juba üle 8 miljardi inimese¹ ning järgmise 20 aasta jooksul maailma SKP kahekordistub, kasvades aastas keskmiselt 3,9%.²

Tärgavates majandustes lisandub globaalsesse keskklassi 2030. aastaks 3 miljardit inimest oma kasvavate tarbimisvajadustega,³ maailma energianõudlus tervikuna kasvab 2010. aasta tasemelt aastaks 2035 kolmandiku võrra.⁴ See tähendab, et senisel kujul maailmamajanduse ja rahvastiku kasvu jaoks napib vajalikke loodusressursse – eriti kuna neist paljude varud on vähenemas.

Ressursside kättesaadavuse vähenemine viib suureneva konkurentsini olemasolevate ressursside pärast ning riikide kasvavate püüeteni tarnekindlust suurendada – terved tööstusharud sõltuvad konkreetsetest maavaradest, mida leidub piiratud koguses ning mis on geograafiliselt kontsentreeritud. Näiteks oktoobrist 2010 aprillini 2011 rakendasid teiste seas Hiina, India ja Vietnam 30 ekspordipiirangut olulistele maavaradele, eelneva aasta jooksul oli selliseid piiranguid 25.⁵

Samas on keskkonnaprobleemid ning ressursside piiratus kasvatanud tarbijate keskkonnateadlikkust ning nendega tegelemine on jõudnud riikide poliitikasse ja rahvusvahelistesse kokkulepetesse. Riikide toel käib kogu maailmas hoogne energia- ja ressursiefektiivsete tehnoloogiate ja lahenduste arendamine, mis lisaks loodusvarade kättesaadavuse leevendamisele pakub ärivõimalust ning konkurentsieelist (sh uut kasvumudelit arenenud riikidele). See on saanud üheks võtmeks uute kasvumudelite otsingul arenenud riikides, iseäranis Euroopa Liidus, aga ka kasvujanustes tärgavates majandustes. Nende tegurite najal on lootust, et kasvupiire suudetakse nihutada ja loodusvarade nappuse takistusi ületada.

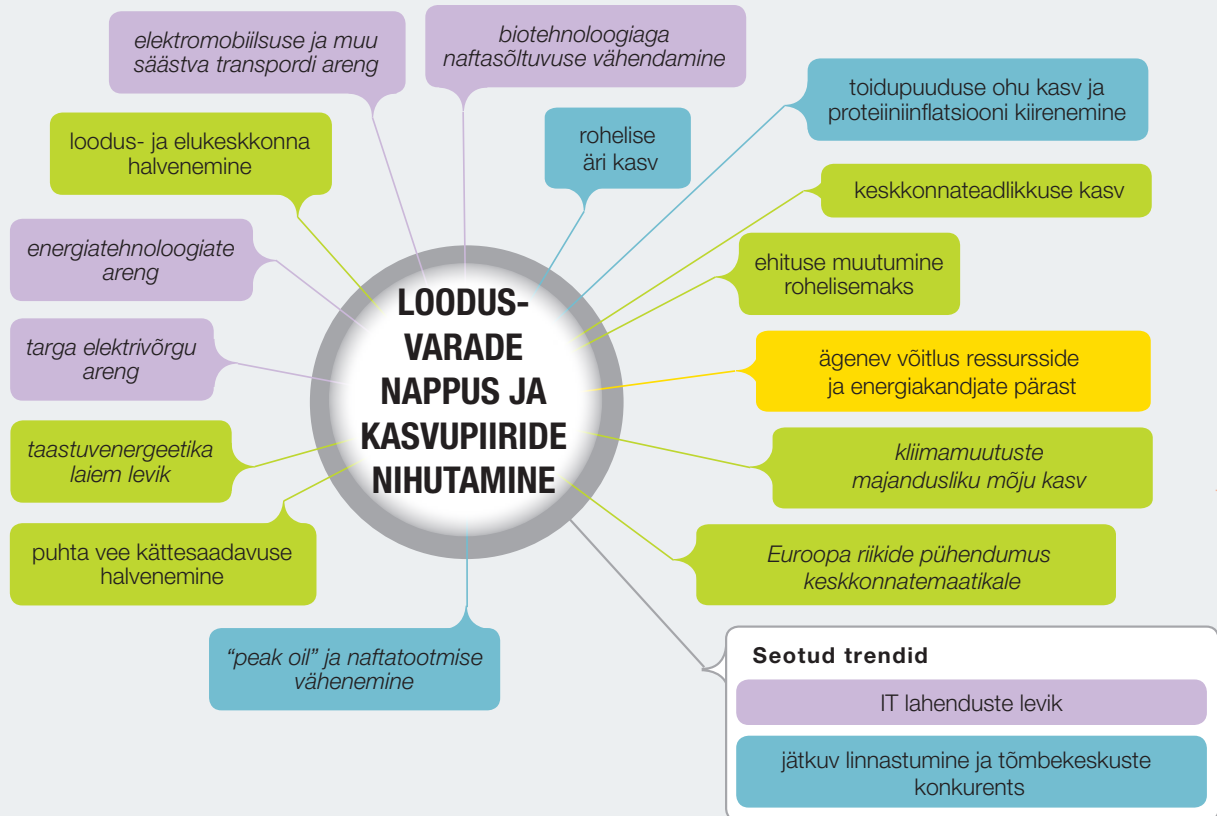
1 ÜRO, An overview of urbanization, internal migration, population distribution and development in the world, 2008 <http://bit.ly/pHeqBY>

2 Standard Chartered, The Super-Cycle Report, 2010, <http://bit.ly/xHi1G5>

3 World Bank, World Development Report 2008, <http://bit.ly/6sE6nN>

4 IEA: World Energy Outlook 2010

5 McKinsey, Resource revolution, 2011, <http://bit.ly/tCFmPO>

LOODUS- JA ELUKESKKONNA HALVENEMINE NING ERITI KLIIMAMUUTUSED ON OHT, MILLEL ON MAJANDUSLIK MÕJU

Loodus- ja elukeskkond (puhas õhk, vesi, haritav maa) on piiratud ressurss. Keskkonna jäätmete ja saastega koormamist piirab looduse võime selle reostusega ise toime tulla. Resursside ning põllumajandusmaa intensiivne ja jätkusuutmatu kasutus on viinud loodus- ja elukeskkonna kiire halvenemiseni, mis rahvastiku ja elatustaseme kiire kasvu tingimustes töötab eeloleval kümnendil veelgi kiirenda ja levida.

Terved piirkonnad võivad seeläbi muutuda elamiskõlbmatuks ning koos intensiivsema transpordi, tootmise ja põllumajandusega kasvab nende negatiivne mõju inimeste tervisele, loomastikule ja taimestikule. Looduskeskkonna halvenemisega kaasnevad negatiivsed efektid on teiste seas pinnase erosioon ja kvaliteedi halvenemine (sh eriti kõrbestumine), merevee segunemine põhjaveega intensiivse põhjavee kasutamise tagajärjel, põhja- ja pinnavee reostus intensiivse põllumajanduse ja tootmise tagajärjel, õhusaaste linnades. Kuigi kiire linnastumine ja rahvastiku kasv

tärvates majandustes on keskkonnaprobleeme teravdanud just nendes piirkondades, puudutavad probleemid ka arenenud riike.

Näiteks Euroopas põhjustab peenosakekestest tingitud õhusaaste linnades 500 000 enneaegset surmajuhumit aastas. Põllumajandusest merevette sattunud lämmastikuühendite ning ka muu keemilise reostuse probleem on eriti terav Läänemeres, mille merekeskkond on niigi tundlik ja kehvast seisusest.⁶ Elukeskkonna halvenemine suurendab ka kliimapõgenike hulka. Aastaks 2020 võib maailma keskkonnapõgenike hulk ulatuda 50 miljonini ning arenenud riikidele, sh Euroopale tähendab see täiendavat migratsioonisurvet riskipiirkondadest.⁷

Loodus- ja elukeskkonna halvenemine kujutab otsest ohtu ka majanduskasvule, iseäranis kliimamuutuste negatiivse mõju kaudu. 1990. aastatel oli kliimamuutustest tekkinud kahju ja kulude maht umbes 0,2% maailma SKPst, 2005. aastal juba üle 0,5%. Trendi jätkudes ulatuvad keskkonnakahjud käesoleva sajandi keskel 1%-ni maailma SKPst. Lisaks tavapärase

6 European Environment Agency: The European Environment: State and Outlook 2010

7 The Climate Hub, <http://bit.ly/yrTm94>

Oluline signaal trendi kulgemisest

Rahvusvahelise kliima-/keskkonnapette (mitte) sõlmimine

2011. aasta detsembris toimunud Durbani konverentsil lepitati kokku siduva kokkuleppe saavutamise 2015. aastal, millega sisuliselt lükati otsuste tegemine edasi. Euroopa Liit on võtnud omale ambitsioonikate eesmärkidega kliima- ja keskkonnaküsimustes eestvedaja rolli. Samas poleks ELi püüdlustel piisavat mõju, kui teised suuremad majandused ei võta kliima- ja energiapolitikas sarnaseid eesmärke.

Rahvusvahelisest koostööst sõltub kliimamuutuste majandusliku mõju kasv või selle leevendamine.

elukeskkonna muutumisele väljenduvad kliimamuutused suuremas ilmastiku kõikumises ja ekstreemsemates nähtustes, sh looduskatastroofides. Need suurendavad saagikuse kõikumisi põllumajanduses, kahjustavad turismitööstust kui paljude arengumaade jaoks olulist sissetulekuallikat, põhjustavad pikaajalisi seisakuid tootmises.

Riikidel tuleb üleujutuste sagenemise ja merevee taseme tõusu või ekstreemsete ilmastikunähtuste ning laiemalt keskkonnatingimuste halvenemisega seoses olla valmis kasvavateks kuludeks nende tagajärgede likvideerimisel. Samas tähendab näiteks kliima soojenemine Põhja-Euroopale väiksemaid küttekulusid ning pikemat vegetatsiooniperioodi põllumajanduses. Teisalt toob soojem suvi kaasa õhukonditsioneeride laialdasema kasutuse ning rannikualadel suureneva üleujutuste ohu. See mõjutab omakorda finantsvaldkonda, nt tõusevad kindlustuspreemiad.⁸ Seega oleks loodus- ja elukeskkonna halvenemise mõjude leevendamiseks kindlaim lahendus nende muutuste ennetamine, sh riiklikud investeeringud ja tegevus ning rahvusvaheline koostöö globaalse keskkonna kaitsel. Samas pole kindel, kas ja millal jõutakse otsustavate siduvate riikidevaheliste kokkulepeteni kasvahoonegaaside vähendamise osas ning milline on selliste kokkulepete mõju kliimamuutustele

tegelikult. Seega on trendi jätkumine või peatumine määramatu.

RESSURSIPIIRID ON VÄHENDAMAS PUHTA VEE JA TOIDU KÄTTESAADAVUST NING KIIRENDAMAS PROTEIINIINFLATSIONI...

Viimase saja aastaga on veekasutus kasvanud rahvastiku juurdekasvu tempost kaks korda kiiremini ning aastaks 2025 kasvab nõudlus vee järele võrreldes 2000. aastaga veel kolmandiku võrra.⁹ Kuigi Maa peal peaks magevett jätkuma kõigile¹⁰, siis reostuse või üleekspluateerimise tagajärjel rikutud veevarude taastamine võtab kaua aega. Eluks hädavajalikule puhtale veele on juurdepääs halvenemas eriti piirkondades, kus rahvastiku ja nõudluse kasv on kiire ning kliimatingimuste tõttu veevarud niigi napid.

Veeprobleeme võimendab aga veelgi vee ebaotsarbekas kasutamine, põhjavee jätkusuutmatu majandamine ning pinna- ja põhjavee reostus.¹¹ Samuti suurendab raiskamist kunstlik ressursikasutuse subsideerimine. Maailmas subsideerivad valitsused aastast ressurside, sh vee kasutamist 1,1 triljoni dollari ulatuses¹², mistõttu ressursi hind tarbijale ei peegelda selle tegelikku väärtust või keskkonnakulu ega soodusta vee säästlikku kasutamist. Veeseaduste suurendamine vastavate stiimulite loomisega oleks valitsuste paremaid võimalusi veevarude vähenemisega võidelda.

Arenevates riikides kasvab koos rahvastiku kasvu ja linnastumisega majapidamiste veenõudlus tihedalt asustatud piirkondades, kus taristu, sh veevärgi planeerimine on sageli maha jäänud linnade kasvu tempost. Aastal 2006 elas 1,9 miljardit inimest piirkondades, kus juurdepääs puhtale veele on piiratud – aastaks 2030 võib see number kasvada 4 miljardini, mis omakorda suurendab veepuudusest tingitud konfliktide ohtu. Arenenud maades nõuab aga moderniseerimist vananev taristu. Selleks et katta kasvav veevajadus ning uuendada olemasolevat taristut, tuleks igal aastal maailmas veesüsteemide arendamiseks investeerida 400–500 miljardit eurot.¹³ Nende investeeringute tegemisel on riikide mõttekohaks, kust leida vajalikke vahendeid kasvuraskuste ja võlaprobleemide aegu, samas kui kuid puhta vee olulisuse tõttu investeerimisest ei pääse.

8 Stern Review: The Economics of Climate Change 2006, <http://bit.ly/7jsqKd>

9 World Bank, New York University: Resource Scarcity, Climate Change and the Risk of Violent Conflict, 2001

10 DB: World water markets (2010)

11 DB Research, World water markets, 2010, <http://bit.ly/ybOgbW>

12 McKinsey, Resource revolution, 2011, <http://bit.ly/tCFmPO>

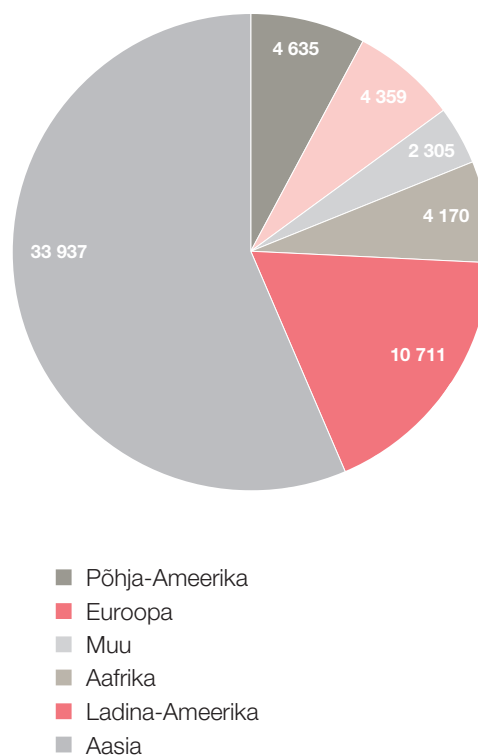
13 DB Research, Water: Investments od EUR 500 bn required – every year!, 2011, <http://bit.ly/wxkKlz>

Puhta vee kättesaadavus on seotud inimeste eluks ja heaoluks vajaliku toidu kättesaadavusega. Nii on suurim magevee kasutaja just põllumajandussektor, moodustades umbes 70% maailma veetarbimisest¹⁴ ning olles nii üheks peamiseks veesäästu potentsiaaliga alaks. Samas on nõudlus toiduainete järele maailmas kiiresti kasvamas koos rahvastiku kasvuga. See toob kaasa ka niisutusvee vajaduse pideva kasvu.

Lisaks veele sõltub toiduainete tootmine veel mitmest teisest piiratud või aeglaselt taastuvast ressursist – kütused ja väetised, haritav maa ja sobilik pinnas. Kliimamuutused ja keskkonna halvenemine mõjutavad nende ressursside kättesaadavust, mõjutades põllumajandussaaduste tootmisvõimekust negatiivselt ning viies kõrgemate hindadeni ja suuremate hinnakõikumiseni.¹⁵ Toidu kui ühe põhivajaduse kättesaadavuse languse suhtes on eriti tundlikud väiksema sissetulekuga inimesed. 10 USD päevas (PPP) teenivatele inimestele tähendaks toidu- või energiahindade 20% tõus muudele kaupadele kulutatava sissetuleku osa 16% vähenemist. Toidu halvenev kättesaadavus muudab ühiskonnad ebastabiilsemaks ning võib viia rahutusteni – aastatel 2007 ja 2008 viis toidu kallinemine rahutusteni 48 riigis.¹⁶

Tärgivate majanduste kiire majanduskasv on viinud veel ühe fenomenini – proteiiniinflatsioonini¹⁷. See termin märgib suurema toiteväärtusega loomsete toiduainete kallinemist, mille põhjustavad jõukamaks saavad tarbijad oma baasvajaduste rahuldamisest edasi liikudes ja oma menüüd parandada püüdes. OECD ja FAO prognooside järgi kallinevad teraviljasaadused käesoleval kümnendil keskmiselt 20% ning loomsed saadused keskmiselt üle 30%, sealjuures veavad tarbimise kasvu Aasia ja Aafrika.¹⁸ Ilmastikust tingitud saagikuse kõikumised on edaspidi peamised toidu hinnakõikumiste põhjustajad. Lisaks tuleb arvestada olemasolevate tagavarade, energiahindadega, valuutakursside kõikumiste ning võimalike kaubandustõketega.¹⁹ Omaette teguriks on kasvuhooonegaaside kasvav maksustamine, mis loomakasvatusele jõudes puudutab nii tootmismustreid kui ka tarbijate eelistuste kandumist väiksema CO₂-emissiooniga liha poole, nagu kanaliha.²⁰

Joonis 4. Lihatarbimise kasv regiooniti baasperiodil 2008–2010 kuni 2020

ALLIKAS: Allikas: OECD/FAO Agricultural Outlook 2011

Seega on nii inimeste heaolu kui ka korra tagamiseks valitsustel vaja kindlustada toiduga varustatust ning pehmenendada hinnatõusu survet eriti kiiresti paisuva elanikkonnaga riikides. Näiteks on aastaks 2030 vaja maailmas kasutusele võtta veel umbes 200 miljonit hektarit haritavat maad.²¹ Ent biokütuste jätkuv tootmine toiduteraviljast suurendab lähiajal jätkuvalt konkurentsi maale, kuigi järgmise põlvkonna biokütuste areng ja kasutuselevõtt võib pikemas plaanis tuua sellele probleemile leevendust. Seepärast tuleb pidevalt haritava maa puuduses riikidel maad juurde tekitada (nt kliimamuutuste tõttu kasvavatest kõrbetest „tagasi võita” või reostusest puhastada), et toidupoollise tootmist tagada.

14 DB Research, Water: Investments od EUR 500 bn required – every year!, 2011, <http://bit.ly/wxkKlZ>

15 FAO: The State of Food Insecurity in the World, 2011, <http://bit.ly/qum915>

16 McKinsey, Resource revolution, 2011, <http://bit.ly/tCFmPO>

17 India Keskpank RBI, Changing Inflation Dynamics in India, 2011, <http://bit.ly/oQaqbL>

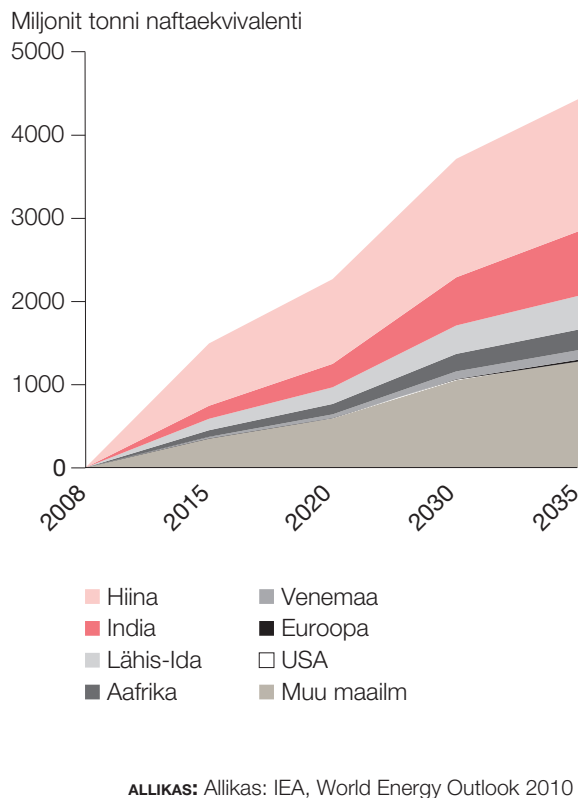
18 OECD/FAO, <http://bit.ly/yJK6K4>

19 OECD/FAO, Agricultural Outlook 2011–2020, <http://bit.ly/zlyERG>

20 *ibid.*

21 McKinsey, Resource revolution, 2011, <http://bit.ly/tCFmPO>

Joonis 5. Primaarenergia nõudluse kasv regiooniti

...LISAKS LÄHENEV NAFTA TOOTMISE TIPP

Ligipääs fossiilsetele energiaallikatele on siiani olnud oluline komponent riikide majanduskasvus, nende kasutuselevõtt ja efektiivsem kasutamine on võimaldanud siiani kasvupiire laiendada. Ent aja jooksul talletunud energiaallikaid on maa all lõplik ja pidevalt vähenev hulk.

Energeetika jääb lähikümnenditel sõltuma fossiilsetest kütustest, kuigi nende osatähtsus väheneb 2010. aasta 81%-lt 75%-le aastaks 2035 (peamiselt taastuvenergia leviku arvelt). Samas võib kätte jõuda peagi nafta tootmise tipp (ingl *peak oil*) – lahtine on aga, millal ja mis põhjustel see kätte jõuab. Selle ajastus võib sõltuda nii nõudluse dünaamikast kui ka ressursi üleekspluateerimisest. Rahvusvahelise Energiaagentuuri (IEA) stsenaariumi järgi võib see tipp saabuda juba enne 2020. aastat eeldusel, et riikide jõupingutused energiasäästu ja alternatiivenergia arendamisel kannavad vilja ning nõudluse vähenemine leiab aset

varsti.²² Tagasihoidlikuma pühendumuse korral saabub tipp varude kättesaadavuse langusest tulenevate tootmispiirangute ja hinnatõusu kaudu, milleks ei pruugita valmis olla. Selle mõjud majandustele on hindade kiire tõusuga kaasnevate šokkide tõttu negatiivsemad. Seega tuleb naftat tarbivate riikide valitsustel valmistuda selliseks võimalikuks tulevikuks.

Sel teel on riikide ja rahvusvaheline energia- ja kliimapolitiika ning uute maardlate kasutuselevõtt olulised komponendid, mis mõjutavad naftatootmise võimalike mahtusid. Eelkõige on aga oluline valmistuda nafta kättesaadavuse vähenemiseks nõudluse vähendamise kaudu, eriti energiasäästu tõstmisega transpordis ja keemiatööstuses kui suurimatel naftatarbimise aladel.

Teine nõudluse vähendamise tee on otsida nafta kasutusele alternatiive ehk liikuda naftavaba majanduse poole. See tähendab eeskätt teiste fossiilkütuste kui seni kättesaadavaima alternatiivi suuremat kasutamist. Nii kasvab edaspidi oluliselt maagaasi tähtsus riikide jaoks. Kõikvõimalikud maagaasi varud lubaksid praeguse tempo juures gaasitootmist jätkata veel vähemalt 250 aastat ning erinevalt naftast on gaas ka CO₂-emissiooni poolest vähem saastav. Samas pole gaasile üleminek riskivaba, sest nõudlus on väga kiiresti kasvamas ja reaalsete tootmismahude tõstmisel peab suutma sammu pidada. Aastal 2020 tarbitakse maailmas juba kolmandiku võrra enam maagaasi kui praegu. Vahemikus 2008–2035 kasvab kõige kiiremini gaasinõudlus Hiinas (7,7% aastas) ning Indias (6,5% aastas). Peamiseks eksportijaks maailma, sh Euroopa jaoks on praegu ja ka tulevikus Venemaa. Suuremate tootjate hulka tõuseb ka Hiina, kes peab siiski osa vajaminevast gaasist importima. Rahvusvahelise Energiaagentuuri prognooside järgi võivad globaalsed gaasitarbed kasvada aastaks 2035 praegusega võrreldes kahekordseks ning poole moodustaks sellest vedeldatud gaas (LNG).²³

Lisaks on suur lootus pandud kildagaasile, mille kasutuselevõtt on küll alles ees, kuid suure potentsiaaliga ka mitmes Euroopa riigis, näiteks Saksamaal, Poolas, Suurbritannias ja Ukrainas. Märkimisväärsem kildgaasi tootmine võib IEA hinnangul Euroopas käivituda 2020. aastast, samal ajal tuleb silmas pidada, et sellega on seotud keskkonnanriske, mis võivad varude kasutuselevõttu takistada.²⁴

22 IEA, World Energy Outlook 2010

23 IEA: World Energy Outlook 2011: Golden Age of Gas, <http://bit.ly/kSu4Ys>

24 *ibid.*

Täiendavat alternatiivi saab pakkuda ka taastuvenergia allikate suurem kasutuselevõtt, ent samuti on oma mõju tuumaenergeetika tulevikul. Fukushima õnnetus tõstas debati tuumaohutusest, kuigi tärkavad majandused nagu Hiina, India ja Venemaa (aga ka näiteks Lõuna-Korea või Soome) plaanivad jätkuvalt suurendada oma tuumaenergia võimsusi. IEA on ühesenaariumina näinud ka võimalust, et OECD riikides üldse reaktoreid juurde ei ehitata ning OECD välised riigid teevad seda prognoositust aeglasemas tempos. Kuigi see loob paremaid võimalusi taastuvenergia tootmisele ja võimsuste suurendamisele, oleks tagajärjeks ka fossiilsete kütuste nõudluse kasv, energiahinna tõus ning energiajulgeoleku vähenemine.²⁵

RESSURSSIDE KÄTTESAADAVUSE MURED VIIVAD ÄGENEVA RIVALITEEDINI MAAILMAS, KUID KA ROHELISE ÄRI KASVUNI

Ressursside piiratus ja kättesaadavuse halvenemine on konfliktis riikide kasvuvajadustega. See tekitab edaspidi kogu maailmas riikide vahel kasvavat konkurentsi ressursside pärast, nii globaalsel areenil kui ka regioonide sees. Arenevate riikide kasvav energiavajadus on juba hakanud muutma näiteks nn energia geopoliitikat – tekivad uued strateegilised partnerlused tärkavate majanduste ning fossiilkütuseid ekspordivate riikide, enamasti autokraatlike režiimide vahel. Näiteks on maailma suurima energiatarbija Hiina²⁶ kasvumudel olnud seni äärmiselt energiasõltuv, mistõttu kiire kasvu jätkumiseks on riigi jaoks oluline tagada energiajulgeolekut kõikvõimalike vahenditega. Järgmise paari kümnendi jooksul annavad Hiina ja India kahepeale 50–65% maailma energianõudluse kasvust. See on sundinud mõlemat riiki proovima riiklike naftakompaniide ja investeringute abil kindlustada tarneid eriti Lähis-Ida ja Aafrika riikidest.²⁷ Näiteks Hiina riiklikud naftaettevõtted tegelevad rohkem kui 200 arendusprojektiga 50 riigis.²⁸ Mõlema tärkava suurjõu jaoks on India ookean oluline varustuskanal, mistõttu võib oodata kummagi riigi sõjalise kohaloleku kasvu selles piirkonnas.²⁹

Nende sammude mõjul halveneb või vähemalt kallineb nafta ja gaasi kättesaadavus teiste riikide jaoks. Lääneriigid on omakorda asunud pingutama varus-

Oluline signaal trendi kulgemisest

Kildgaasi laiem kasutuselevõtt

Kildgaasil on potentsiaali muuta kogu maailma ning kitsamalt ka Euroopa energiaturgu, kuna mitmetel Euroopa riikidel on märkimisväärsed varud, mille kasutuselevõtt muudaks nende riikide energiaportfelli. Kuigi nafta jääb domineerima peamise energiaallikana, vähendab rohkemate alternatiivide kasutuselevõtt selle tähtsust (samuti naftat ekspordivate riikide tähtsust) kiiremini.

tuskindluse nimel riiklike suhete arendamiseks. Samal ajal näitas araabia kevad, et Lähis-Ida autoritaarsete režiimide sisepoliitiline olukord on muutunud pingelisemaks ja senised tarnepartnerlused ei pruugi kaua kesta. Sisepoliitiliste pingete maandamiseks jätkub tõenäoliselt naftat ekspordivate riikides ka energia tarbimise ja nafta kasutuse ulatuslik subsideerimine, mis jätab vähem naftat ekspordiks ja karmistab konkurentsi mujal veelgi.³⁰

Samas ei ole rivaliteet ägenemas ainult seoses energiaressurssidega. Vee ja haritava maa kättesaadavuse langus on pannud vastavas puuduses riike ka neid varusid mööda maailma otsima, nt Hiina on investeerinud agaralt Aafrika põllumajandusse.³¹ Lähis-Idas või Aasias on vähene vee kättesaadavus mitmel pool tekitanud sõjategevuse ohu.³² Mida rohkem on rivaliteeti, seda raskem on riikidel oma ressursse kontrollida ja eluliselt olulisi tarneid tagada – eriti neil riikidel, kel on vähem rahvusvahelist mõjuvõimu (nt väikeriigid). Seetõttu on kogu maailmas võetud tugev suund rivaliteedi ennetamisele ja leevendamisele probleemi algallika lahendamiseks – vähendades vajadust ja nõudlust nende ressursside kasutamiseks. Selleks otsitakse ühelt poolt alternatiivseid mooduseid ja allikaid, nagu nafta puhul kirjeldatud. Teiselt poolt ja veelgi olulisemana on siht seatud säästlikumale tarbimisele ja majandamisele, sealhulgas energia-säästule.

25 IEA: World Energy Outlook 2011, <http://bit.ly/vRXPRd>

26 WSJ, China tops US in Energy Use, 2010, <http://on.wsj.com/bYBnY9>

27 IEA, Overseas investments by Chinese national oil companies, 2011, <http://bit.ly/ysLGF3>

28 BW: China and India's Growing Energy Rivalry, 2010, <http://buswk.co/edfTT9>

29 *ibid.*

30 FT, The new geopolitics of oil, 2011, <http://on.ft.com/zKg5bx>

31 IIED, FAO, IFAD, Land grab or development opportunity? 2009, <http://bit.ly/19F2Yn>

32 ECSP, Water, Conflict and Cooperation, 2004, <http://bit.ly/zkBygF>

Oluline signaal trendi kulgemisest

EL seab 20–20–20 eesmärkide asemele 2030 eesmärgid

Euroopa energeetikavolinik on juba mõista andnud, et uued emissiooni vähendamise eesmärgid 2030. aastaks võivad aruteluks tulla juba 2012. aastal. See näitaks ja kinnitaks ELi valmisolekut pikaajaliste kliima- ja energiaeesmärkidele kindlaks jääda, sõltumata muu maailma tegevus(etus)est.

Alternatiivide ja säästulahenduste otsimine muudab ressursipiirangu probleemi riikide jaoks ühtlasi majanduslikuks võimaluseks. Sellest tekib rohkelt äri võimalusi, mis annavad nii majanduslikku efekti uue kasvualana ja ressursisäästuna kui ka aitavad kaasa keskkonnaolude parandamisele laiemalt. Roheline äri ja „roheline kasv” on seepärast arenenud riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide (EL, OECD) prioriteediks käesoleva majandus- ja finantskriisi ajal, et majanduskasvu käima tõmmata ja luua töökohti. Aastaks 2020 võib rohemajanduse maht ulatuda juba 3,2 triljoni euroni.³³

Ettevõtete jaoks on „roheline” saamas osaks korporatiivsest mainest. Ent veelgi enam: üha rohkem on ressursikasutuse mõttes efektiivsem ja loodussõbralikum äritegevus saamas konkurentsivõime tuumikteguriks. Roheliste tehnoloogiate ja lahenduste rakendamine tootmises, ehituses, logistikas jne, mis varem on olnud valdavalt seadusest tulenev kohustus, on ressursipiirangute oludes majanduslikult mõödapääsmatu konkurentsivõime püsimiseks. Tööturule tähendab see uute töökohtade tekke allikat ning samas vajadust oskuste ümberprofileerimise järele.

Edaspidi võib oodata ka avaliku sektori suuremat eeskuju ja survet säästlikule majandamisele läbi roheliste riigihangete. EL on näiteks välja töötnud juhised avalike keskkonnasõbralike riigihangete läbiviimiseks (näiteks IT, transpordi või ehituse valdkonnas), mille kaudne eesmärk on ka rohelistele toodetele ja teenustele turu loomine ning avalikkuse teadlikkuse

tõstmine.³⁴ Euroopa Liit ongi olnud maailmas keskkonnateema pühendunud eestvedaja, sh globaalses kliima- ja energiapoliitikas. Euroopa on väga sõltuv imporditavatest fossiilsetest kütustest – praeguse trendi jätkudes imporditakse aastal 2030 juba 70% oma energiavajadusest.³⁵ Seega on kasvavas konkurentsivõime energiavajaduse tagamine ja ressursisäästu edendamise väga olulisel kohal tulevaste arenguvõimaluste kindlustamiseks, andes samas kasvuraskuste ja võlaprobleemide ajal Euroopale lisaks uusi kasvuallikaid.

Kuigi ka teised tööstusriigid ja tärkavad majandused on seadnud omale riiklike eesmärgid energeetika või CO₂ emissioonide osas, on EL ainsana võtnud ette ambitsioonikate eesmärkide täitmise aastaks 2020. Nii on EL seadnud 20–20–20 sihid energia- ja ressursitõhususe tõstmiseks. Euroopa Komisjoni hinnangul läheb selle lubaduse täitmine maksma aastas 48 miljardit eurot, teistel hinnangutel kuni 210 miljardit.³⁶ Kui aastaks 2025 muu maailm ELi eeskujuga kaasa ei tule, on ELi jõupingutuste positiivne mõju globaalsele keskkonnale tühine,³⁷ st ELi jõupingutused ei pruugi kanda vilja kasvupiiride nihutamiseks maailmas laiemalt.

Siiski on võimalik ELil anda oma tegevusega jätkuvat eeskuju selles, kuidas ressursitõhusam majandamine võib luua ka majanduslikke konkurentsivõimeid ja majanduskasvu. Näiteks ELi ühise taristu rajamine ja energiatootmise sidumine aitab kaasa ka vastavate tööstusettevõtete kasvule ja võimekusele pakkuda lahendusi maailmaturul. Seetõttu ei ole EL ilmselt loobumas oma keskkonnasihtidest ka juhul, kui muu maailm nende pingutustega piisavalt ei ühine, mistõttu Euroopa riikidele ja ettevõtetele tuleb kohustus ja võimalusi ikkagi juurde. Euroopa Liidu keskkonna- ja taristuinvesteeringute puhul on mõningast määramatust põhjustamas ainult avaliku sektori võlakoorumus, mis piirab riikide investeerimisvõimalusi ning võib seega piirata võetud sihtide tegelikku elluviimise tempot ja ulatust.

Piiratud ressursside jätkusuutlik kasutamine ja vastava äri võimaluse ulatus sõltuvadki olulisel osal tarbijate ja tootjate valmisolekust võtta kasutusele vastavaid lahendusi. Paljud negatiivsed keskkonnamõjud ja ressursside ülekasutamine näiteks vee-, ehitus- või

33 Roland Berger, Green Growth, Green profit, 2011

34 Euroopa Komisjon, Buying Green! Green public procurement in Europe, 2011, <http://bit.ly/yZK7gg>

35 Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009

36 Copenhagen Consensus Centre, Economic Analysis of EU 20/20/20 Climate Plan, 2010, <http://bit.ly/bxk7gi>

37 Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009

transpordisektoris tulenevad just tarbijate teadmatusest, rajasõltuvusest või traditsiooniliste alternatiivide odavast kättesaadavusest. Ent aastaks 2020 töötab tarbijate keskkonnateadlikkus olla kõrgem kui praegu, oluline mõju on siin kliimamuutustel ja nende järjest nähtavamatel tagajärgedel.³⁸

Seega tõukab kasvav keskkonnateadlikkus omakorda tagant rohelise äri kasvu ehk turu nõudlust ressursisäästlike ja keskkonnasõbralike toodete ja teenuste järele. Seetõttu on küll oht, et suureneb ka roheline „müra” turul. 60% ettevõtete keskkonnasõbralikest programmidest põhinevad tegelikult alusetutel väidetest keskkonnamõju kohta.³⁹ See tingib avaliku sektori suurema kohustuse tagada standardid ja kvaliteedikontroll (märgistus, sertifikaadid). Vastasel korral on oht, et tarbijate usaldus „rohelisse” või „keskkonnasõbralikkus” kahaneb ning sellega väheneb ka säästlik käitumine.

KASVUPIIRE VÕIMALDAB NIHUTADA TEHNOLOOGIA ARENG JA LEVIV KASUTAMINE NÄITEKS TAASTUVENERGIAS...

Rohelise äri ehk ressursisäästlike ja keskkonnasõbralike toodete-teenuste kasvu oluliseks võimaldajaks on tehnoloogia areng, mis võimaldab uut moodi ja üha rohkem lahendusi luua kasvupiiride nihutamiseks. Kuigi täie kindlusega pole võimalik ette näha kõigi uute tehnoloogiate loomist, on palju lahendusi juba loodud ja nende puhul lahtine pigem kasutuselevõtu tempo ja ulatus. Riikidel on potentsiaali rakendamiseks seega vajalik panustada tehnoloogiate loomisse ja innovatsiooni kasvu, näiteks vastavat teadus- ja arendustegevust ja ärisuutlikkust tõstes. Lisaks tasub edendada nii enda riigis kui ka mujal loodud tehnoloogiate rakendamist kõikvõimalikul moel, nt avalike investeeringute, regulatsiooni ja toetustega näiteks kas või ehitustegevuse „rohelisemaks” muutmiseks.

Kuigi fossiilsed kütused jäävad veel mitmekümneks aastaks peamiseks energiaallikaks, annab energia- tehnoloogiate (eriti energiasäästu lahenduste) jätkuv areng leevendust nii fossiilkütuste kättesaadavuse probleemidele kui ka energiasektori keskkonnamõju vähendamiseks. Näiteks võivad aastaks 2020 või 2025 biokütused oluliselt muuta senist autokütuste

turgu ja saavutada suure osatähtsuse tarbimises, kui muutuvad majanduslikult tasuvaks. Seda juhul, kui vastava taristu areng (transport, hoiustamine, tootmine ja autode ümberehitamisvõimaluste olemasolu) nende kütuste laiemat kasutamist toetab.⁴⁰ Et neid kütuseid ei toodeta enam toiduteraviljast, leevendab see ühtlasi haritava maa ja seega toidu kättesaadavuse (ja hinnatõusu) muret.

Tehnoloogia areng on eriti kiiresti jätkumas ja mõju avaldamas taastuvenergia alal. Uued lahendused, aga enamgi veel uute äri- ja tegutsemismudelite loomine on tekitamas nihet subsiidiumivaba ehk tasuta taastuvenergia suunas. Eriti on seda eeloleval kümnendil oodata päikese- ja tuuleenergia tootmises. Mõlema rakendatavus sõltub geograafilistest ja ilmastikutingimustest, lisaks seavad piirangu asulate/ elamute lähedus või kaitsevõõndid. Siiani on mõlema energialiigi tootmisvõimsuste kahekordistumine toonud kaasa umbes 20%-se tehnoloogia hinna languse.⁴¹ Kontsentreeritud päikeseenergia (CSP) on eeldatavasti konkurentsivõimeline traditsiooniliste energiaallikatega aastaks 2020, maismaa tuuleenergia on seda paremates asukohtades juba praegu. Samas on erinevalt maismaa tuuleparkidest avamere tuuleenergia tootmise areng aeglasem. See on olnud piiratud peamiselt üksikute riikidega, kes on võtnud kohustusi CO₂ vähendamise osas, kuid kus alternatiivseid energiaallikaid on vähe.⁴²

Oluline signaal trendi kulgemisest

Fossiilkütuste ja/või taastuvenergeetika subsideerimise lõppemine

Fossiilkütuste subsiidiumide lõppemine annab tõe taastuvenergia iseseisvaks, turupõhiseks arenguks. Samas võivad mitmed energiaallikad sõltuvalt geograafilisest asukohast (tuul, päike) saada ka ise laiemalt konkurentsivõimelisemaks, st nende kasutus võib kasvada ilma subsiidiumideta. Toetustest loobumine märgib arengut taastuvenergia leviku, seega naftavabama ja loodussäästlikuma majanduse suunas.

38 The Research Council of Norway: Energy 2020+, 2005, <http://bit.ly/wtkCdp>

39 Deloitte, Eco-labels: Positioning your brand, product portfolio and supply chain, 2011, <http://bit.ly/wGVlpz>

40 BCG, What's Next for Alternative Energy?, 2010, <http://bit.ly/ccM82R>

41 Strategy+Business, A Moore's Law for renewable Energy, 2011, <http://bit.ly/A6CjLp>

42 BCG, What's Next for Alternative Energy?, 2010, <http://bit.ly/ccM82R>

Oluline võimaldaja taastuvenergia laiemaks kasutuselevõtuks ning ka laiemalt efektiivsemaks energia-kasutuseks on targa elektrivõrgu areng. See annab suurema paindlikkuse tootmise kohandamiseks tarbimisele, lubab hajali paikneva taastuvenergia tootmise integreerimist ning taastuval ressursil põhineva elektritootmise paratamatute kõikumiste silumist. Tark elektrivõrk on eelduseks, et erinevatest taastuvallikatest (eelkõige tuul ja päike) toodetud energiat oleks võimalik turul rahaks teha. Seega on selline võrk otseselt taastuvenergia kommertsialiseerimise edendamise tagaja. Olulisemateks targa võrgu arengu kitsaskohtadeks on praegu vajadus teha suuri investeringuid ja nende rahaline tasuvus. Samuti on puudu regulatsioonid, mis hõlbustaks hajutatud elektritootmise integreerimist võrku ning tarbijate valmisolekut rakendada majapidamistes nn tarku mõõdikuid, mis reaajas vahendavad infot tarbija ja elektrimüüja/tootja vahel.⁴³ Riikide huvides on neid puudujääke kiirelt ületada, et taastuvenergia potentsiaali realiseerida.

Taastuvenergia allikate laiemat kasutuselevõttu ja selle tempot määravad ühelt poolt sobivate tingimuste loomine nende tehnoloogiate arendamiseks ja juurutamiseks, kuid teiselt poolt ka „vana” energiatootmise subsideerimise vähendamine. Rahvusvaheline Energiaagentuur ning OECD on soovitanud riikidel vähendada oluliselt fossiilsete kütuste subsideerimist, et tagada energeetika jätkusuutlikkust. 2009. aastal toetasid valitsused maailmas taastumatute energiaallikate kasutamist kokku rohkem kui 400 miljardi dollariga

ning OECD liikmesriikides on kasutusel üle 250 mehhanismi, mille kaudu toetatakse fossiilsete kütuste kasutamist. Deklaratiivselt ongi G20 riikide liidrid 2009. aastal lubanud kaotada toetused, mis takistavad puhaste energiaallikate kasutuselevõttu või töötavad vastu kliimamõjude vähendamisele. Ent need lubadused on vaja ka teoks teha.⁴⁴

...NAFTAVABA MAJANDUSE ARENDAMISEKS SÄÄSTVA TRANSPORDI JA „VALGE BIOTEHNOLOOGIA” ALAL

Ressursipiirangute ületamisel tasub eritähelepanu suunata transpordi ja keemiatööstuse valdkonda, mis on suurimad nafta kui väheneva võtmeressursi tarbimise alad, millele pealegi on suur keskkonnamõju. Kui neid valdkondi naftavabamaks ja säästlikumaks muuta, saab oluliselt suurendada majanduste jätkusuutlikkust. Seega on tehnoloogiate arendamise ja kasutuselevõtu toetamine säästvama transpordi ja „valge biotehnoloogia” alal üks otstarbekamaid viise rohelisema majanduse arendamiseks.

Aastaks 2030 kasvab autode arv maailmas 1,7 miljardini.⁴⁵ Euroopa Liidus kasvab võrreldes 2005. aastaga kaupade ja reisijate transport aastaks 2030 vastavalt 40 ja 34%. Seni on suur fossiilsetest kütustest sõltumine ja pidev nõudluse kasv tinginud, et vaatamata efektiivsematele tehnoloogiatele on pidevalt kasvanud transpordi CO₂-emissioon, mida peetakse kliimamuutuste üheks põhjustajaks. Fossiilsetest kütustest sõltuv maanteetransport annab umbes viiendiku Euroopa Liidu CO₂-emissioonist.⁴⁶ Lisaks on naftasõltuvusel oluline mõju nii kaupade kallinemisele kui ka riikide väliskaubandusbilansile (EL on suur nafta importija), energijalgeolekule ja konkurentsivõimele.

Kõigi nende asjaolude tõttu on Euroopa Liidul on säästvama transpordi arendamisel ambitsioonikas eesmärk viia aastaks 2050 linnadest välja traditsioonilisel kütusel sõitvad autod, viia 50% linnadevahelisest reisijatranspordist maanteedelt raudteele ning seeläbi vähendada sajandi keskpaigaks ELi transpordi CO₂-emissioone 60% võrra.⁴⁷ Võimalike alternatiividena naftale näeb EL erinevaid toiteallikaid nagu elekter, vesinik, biomassil põhinevad sünteetilised vedelkütused ja gaasid.⁴⁸

Oluline signaal trendi kulgemisest

Elektri- ja hübriidautode osatähtsus uute autode seas tõuseb 50%ni

See võib mõnel hinnangul juhtuda juba 2020. aastal (nende autode tootmise ja tehnoloogia arenguga, sh odavnemisega). See tase märgiks „kriitilise massi” läve ületamist, millest alates oluliselt väheneb transpordi naftamahukus.

43 BCG, What's Next for Alternative Energy?, 2010, <http://bit.ly/ccM82R>

44 IEA, <http://bit.ly/pebD9G>

45 McKinsey, Resource revolution, 2011, <http://bit.ly/tCFmPO>

46 European Environment Agency, <http://bit.ly/y3aTc8>

47 Euroopa Komisjon, Roadmap to a Single European Transport Area, 2011, <http://bit.ly/AIQU2S>

48 Euroopa Komisjon, Alternative fuels for transport, 2011, <http://bit.ly/A3RSVW>

49 Euroopa Komisjon, Roadmap to a Single European Transport Area, 2011, <http://bit.ly/AIQU2S>

Nende tehnoloogiate ja kütuste arendamise ning kasutuselevõtu kõrval on ELi jaoks prioriteet üle-euroopalise transpordivõrgustiku arendamine, millele oleks lisaks keskkonnanefektile ka positiivne mõju majanduskasvule, siseturu arengule ja konkurentsivõimele.⁴⁹ Oluline samm selles suunas on erinevate transpordivõimaluste integreerimine ning transpordiliikide reaalajas jälgimine ja planeerimine (sh rongid, parkimine, autode või jalgrataste jagamine). Keskkonnasõbralik transport ei tähenda ainult alternatiivseid kütuseid, vaid ka alternatiivsete kütusevabade transpordiliikide soodustamist ja ELi ühise taristu rajamist. Põhirõhk peab aga olema liikmesriikide pingutustel elujõulise ühistranspordi võrgu arendamisel, parema maakasutuse planeerimisel ning jalgsi käimise ja jalgrattasõidu võimaluste laiendamisel.⁵⁰

Hoogsalt on maailmas ühe peamise uue alana edasi arenemas elektromobiilne transport, näiteks on lähiaastail turule tulemas palju erinevaid elektrisõidukite mudelid. Peamiseks arengutõkkeks on praegu nende transpordi-vahendite jätkuvalt kõrge hind, mistõttu senine kasutuselevõtt on toimunud peaaesjalikult riiklike toetuste ja motiivatsiooniskeemide abil. Seda olukorda muudavad edaspidi salvestustehnoloogiate (akude) areng, traditsiooniliste mootorikütuste hinna tõus ning elektrautode taristu levik. Mõnes segmendis võib subsideerimivaba elektromobiilne transport kanda kinnitada juba pärast 2020. aastat⁵¹. Laadimistaristu väljehitamine jääb suure alginvesteeringu tõttu vähemalt mingis osas küll kõljal avalikult rahastatavaks.

Alternatiivsete jõuajamite kasutuselevõtt, sh elektrautode tootmine ja elektromobiilse taristu ehitamine mõjutab majandust uute kasvuvõimaluste ja töökohatadega riikides, kus autotööstus on oluline tööandja. Samas tekib sellest uusi nišše ja võimalusi rohelises äris kaasa lüüa uutele tulijatele ka väljastpoolt autotööstust ja seega kõljal maailmas. Siiski pole elektromobiilse transpordi juurdumine veel täiel määral kindel. Näiteks võib olla riikidel vähe võimekust ebakindlas olukorras ja nõrgas eelarveseisus teha vajalikke suuremahulisi investeeringuid transpordi arendamisse. Euroopa Komisjon on juba avaldanud muret, et piisavate toetusmeetmeteta riskib EL jääda elektromobiilse transpordi valdkonnas teistest maha.⁵² Samuti on veel teadmata, millised elektromobiilsuse tehnoloogilised lahendused (nt salvestusmehhanismid) ennast majanduslikult kõige enam

Oluline signaal trendi kulgemisest

Valge biotehnoloogia osatähtsus jõuab biotehnoloogia rahastamismahust kolmandikuni

Valdkonna rahastamise osatähtsuse kasv annab signaali suuremast tähelepanust antud tehnoloogiatele. Suurem rahastamine võimaldab kiiremini jõuda läbimurreteni, mis vähendaksid keemiatööstuse ja seega kogu majanduse naftasõltuvust.

õigustavad. Sellele vaatamata tasub alustaristu ja seotud teenuste väljaarendamisega riikides edasi minna, et „võitva” tehnoloogia rakendamiseks valmis olla.

Keemiatööstus on suure naftasõltuvuse vähendamise ja säästlikkuse varuga seepärast, et seni on keemiatooted olnud valdavalt naftapõhised. Samas võimaldaks läbimurded tööstuslikus biotehnoloogias ehk nn valges biotehnoloogias asendada nafta kemikaalide või plastide tootmises biomassiga. See muudaks plastide tootmisprotsessi efektiivsemaks, tooks turule innovatiivseid tooteid (loodussõbralikud biolagunevad plastikud) ning pikemas plaanis muudaks selle üliolulise tööstusharu naftast sõltumatuks.

Peamised takistused sel teel on olnud naftapõhise väärtusahela seni konkurentsivõimelisem hinnatase ning tööstusliku biotehnoloogia ja meditsiini biotehnoloogia konkureerimine teadus- ja arendustegevuse rahastamisel. 2000. aastate keskel läks näiteks OECD riikides tööstuslikku biotehnoloogiasse 2% ning meditsiini biotehnoloogiasse 87% kogu selle valdkonna avalikust rahastamisest.⁵³ Nende proportsioonide muutmine riiklikus rahastamises võimaldaks tuua muutust ka keemiatööstusse. Mõjuteguriks saab seejuures nafta hind, mis võib vastavalt kas suurendada või vähendada traditsioonilise naftapõhise tootmise atraktiivust ja seega teadus- ja arendusinvesteeringute tegemist. Samuti võib arengutempot mõjutada biomassi kasvatamiseks ehk alternatiivseks ressursiks vajaliku haritava maa olemasolu, kuna sellele konkureerivad veel energia- ja toidutootjad.

50 Euroopa Komisjon, Roadmap to a Single European Transport Area, 2011, <http://bit.ly/AIQU2S>

51 BCG, What's Next for Alternative Energy?, 2010, <http://bit.ly/ccM82R>

52 Euroopa Komisjon, Roadmap to a Single European Transport Area, 2011, <http://bit.ly/AIQU2S>

53 DB Research: White biotech: Revolution in instalments, talking point 2010, <http://bit.ly/xs1zx5>

Võimalikud šokid

Oluline läbimurre mõnes taastuvenergia valdkonnas või tuumatehnoloogias

Sellel oleks positiivne mõju kliima- ja energia- poliitika eesmärkide täitmisele ning väheneks oluliselt riikide sõltuvus fossiilsetest kütustest, sellega koos ka vastavate loodusvarade nappuse oht.

Ulatusliku regionaalse või globaalse majandusliku mõjuga looduskatastroof

Sellel oleks mõju eri sektoritele (tööstus, põllumajandus) üle kogu maailma. Sündmus põhjustaks suuri tõrkeid piiratud maavarade ja energiaallikate tarnetes, mille pakkumine niigi nõudlusele alla jääb, ja põllumajandustoodangu järsku langust. Seega võimenduks kasvupiirangute mure veelgi, vähemalt lühiajaliselt, ja kasvaks seotud volatiilsus.

Mõne oluliste maavara, energiaallika või toiduaine väga kiire ja järsk hinnatõus

See viiks kiiresti toidu- ja tööstuskaupade ja transpordi kallinemiseni ning paneks surve alla vaesemad riigid, kus elujärje järsk halvenemine võib põhjustada rahutusi. Selline stsenaarium võib vallanduda näiteks sõjalise konflikti korral mõnes geopoliitiliselt tundlikus piirkonnas (Lähis-Ida) või ekspordipiirangute rakendamisel mõne olulise piiratud ressursse eksportiva riigi poolt. Kui kõrgem hinnatase jääb püsima, on kasvupiirid ja vastavate lahenduste leidmine riikide jaoks veelgi akuutsemad.

Väljakutsed ja võimalused Eestile

1 Loodusvarade nappusega seotud trendide kogum on Eestile väga suureks väljakutseks, sest Eesti majanduskasv on seni olnud väga sõltuv (loodus)ressursside kasutusest – olnud näiteks väga energiamahukas. Senisel moel jätkamine toob kaasa majandusmuresid, kui kasvupiiride lähenedes ressursside kättesaadavus halveneb ja nende hinnad tõusevad. Samas saavad Eesti riik ja ettevõtted säästlikuma majandamiseni jõudmiseks lõigata kasvupiire nihutavatest trendidest ka kasu, nt äri- ja tehnoloogilise arengu näol. Vajalike muutuste tegemine võiks Eestile meie väiksust ja dünaamilisust, samuti uute tehnoloogiate rakendamise valmidust arvestades olla lihtsam kui paljudes riikides, mis võimaldaks ideaalis jõuda majanduse säästlikkusele ja seotud konkurentsivõimelt teistele kiirelt järele ja neist ettegi.

2 Seejuures pakub Eestile häid võimalusi maailmas toimuv energiategnoloogiate edasine areng. Nimelt saavad meiegi ettevõtted ja riik sel juhul kasutusse võtta üha paremaid lahendusi nii siinse looduskeskkonna hoidmiseks kui ka näiteks taastuvenergia kasutuselevõtu, energiasäästu ja säästvama transpordi arendamiseks. Teisisõnu, vastavalt tehnoloogia arengule maailmas saab Eesti oma loodusvarade nappuse ja säilimise muresid rohkem ja paremini leevendada.

Selleks on aga vaja tagada Eestis teaduslikku ja tehnoloogilist võimekust vastavate tehnoloogiliste arengusuundadega pidevalt kursis olla, siinsele turule sobivaid lahendusi üles leida, kohandada ja juurutada. See eeldab asjaomaste (kõrg)haridus-, teadus- ja innovatsioonialade pidevat edasiarendamist. Eriti oluline on suuta võimalike uute, kuid täna veel teadmata tulevaste tehnoloogiliste läbimurretega kiirelt kaasa minna, et mitte muust maailmast maha jääda. Lisaks tuleb sammu proovida pidada ka aladega, kus seni on võimekust vähe olnud. Näiteks on selliseks alaks valge biotehnoloogia, mille abil ka Eestigi ettevõtted suudaksid selliseid tooteid-teenuseid arendada ja kasutada.

3 Samas ei pea Eesti osaks jääma ainult mujalt maailmast lahenduste ülevõtmine. **Eesti teadlased ja ettevõtted saavad ka endale häid teadus- ja ärivõimalusi leida** uute energiatehnoloogiate ja energiasäästu lahenduste, aga ka veetehnoloogiate, keskkonnaseire ja taaskäitluslahenduste loomise ja arendusega. Selliste tehnoloogiate arendamist oleks võimalik toetada ka läbi pilootprojektide, näiteks isemajandavate linnade või kogukondade loomise kaudu. Teisisõnu, Eestil on potentsiaali rohelise äri trendist endale kasvuvõimalust leida. Seda juhul, kui suudetakse luua vastavaid tooteid ja teenuseid, millega on potentsiaali välisurgudele minna ja rahvusvahelises teadus- ja arendustöös osaleda. See eeldab vastavate tehnoloogiate ja ärialadega seotud hariduse, teaduse ja innovatsiooni veelgi tugevamat edasiarendamist, kui seda pelgalt kasutuselevõtuks oleks muidu vaja.

Alustuseks on Eestil oluline globaalsest rohelisest ärist enda jaoks parima võimalusega nišid leida. Pea kõik maailma riigid on oma ettevõtlust ses suunas täna arendamas. Kujunemisejärgus nišše leidub veel küllaga ka meie senistel sihtturgudel Euroopas sealsete valitsuste keskkonnateemadele pühendumuse tõttu. Võimaluste kasutamiseks tuleb sobilikud olemasolevad kompetentsid määratleda, et seejärel nende najale üles ehitada arendustöö ja tootmisvõime areng. Selle õnnestumiseks tuleb olla valmis vajadusel väga täpselt sihitud toetusmeetmeid kasutama, sh vastavate välisinvesteeringute ja talentide Eestisse toomiseks või terviklike teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni sihtprogrammidega.

Riik saab seejuures senisest rohkem täita n-ö eestvedaja rolli: uute lahenduste esimese kliendi ja tellijana innovaatiliste riigihangete süsteemi kaudu (näiteks „roheline ehituse” hoogustamiseks) või ka ise uudsete lahenduste väljatöötaja ja katsetajana. Riigil on võimalik rohelise äri põhise ettevõtluse ja seeläbi majanduse arengule kaasa aidata ka targalt sihitud keskkonnapoliitika ja riigihaldusega, mitte ainult teadus-, arendus- ja ettevõtlusmeetmetega.

Seeläbi tekiks Eestisse muu hulgas rohkem rohelisi töökohti. Selleks on aga vaja nii tänastele töötutele kui ka homsetele tööturule sisenejatele anda sobilikke oskusi ja teadmisi, arendades välja vastavad õppekavad nii kutse- kui ka kõrgkoolides.

4 Nii senine looduskeskkonna suhteline puhtus kui ka kliimamuutuste jätkumine annavad **Eestile täiendavalt hea võimaluse maailma põllumajan-**

dusäris suuremat osa hõivata. Toidu kättesaadavuse mured ja proteiiniinflatsioon tähendavad üha tulusamat turgu eksporditavatele toidukaupadele. See omakorda tähendab äri- ja kasvuvõimalust nii Eestis tegutsevatele toiduainetööstustele kui ka põllumajandusettevõtetele (näiteks teravilja-, piima- ja lihatootjad). Nende võimaluste kasutamiseks on vaja seotud ettevõtetes innovatsiooni-, turundus- (sh välisurgudele mineku) ja juhtimisvõimekust kasvatada. Samas on põllumajanduse edasiarendamine oluline toiduvastatuse tagamiseks Eesti siseselt, et võimalikke välisest teguritest tulenevaid hinnašokke kohalike tarbijate jaoks mahendada. Omaette suuremaks nišivõimaluseks on mahetootmine, mille saaduste eest üldise ressursinappuse ja keskkonnaolude halvenemise juures saab märkimisväärset lisatasu küsida – eriti kui rihtida üha keskkonnateadlikumaid ostujõulisi tarbijaid senistes arenenud riikides (sh Euroopas).

5 Lisaks ärivõimalustele tekitab **loodusvarade kasvav nappus Eesti ettevõtetele väga otsese konkurentsivõime riski.** Nimelt tähendab ressursikasutuse ebaefektiivsus ja keskkonnale avaldatav koormus kohest kulude kasvu, eriti paratamatu keskkonnakoormuse ja energiamahukusega tegevusaladel, mille hulka kuulub enamik töötlevast tööstusest. Mida rohkem loodusele avaldatavat mõju hakatakse majandusarvestuses hõlmama, seda kiiremini konkurentsivõime languse oht suureneb. Lisaks on üldise keskkonnateadlikkuse kasvu jätkumisel keskkonnasäästlike ettevõtete tooted-teenused tarbijate poolt eelistatumad ja/või on võimalik nende eest kõrgemat hinda küsida.

Seepärast on ettevõtetele oluline oma keskkonnanstrateegiat ja -juhtimist edasi arendada, et energiasäästu ja ressursside taaskasutust kasvatada. Seda isegi juhul, kui keskkonnanõuded ja ELi nõuded oluliselt karmimaks ei muutuks ja pühendumus keskkonnateemadele väheneks. Riigil on peale regulatiivsete stiimulite andmise lisaroll keskkonnateadlikkuse tõstjana, sh edendades keskkonnasäästlikkuse põhimõtet läbi kogu haridussüsteemi ning näidates eeskujuna oma haldusaparaadi „rohelistumisega”. Kui „rohelus” saab üha enam müügiargumentideks, paneb see riigile suuremaid kohustusi ka regulaatorina ja järelevalvajana, et tagada rohelisena reklaamitu vastavus tegelikkusele.

Kuna piiratud ressursside kasutamisel on sageli üks-teist välistavad alternatiivid – ressurssi, nagu mets, põlevkivi, on võimalik vääridada erinevalt, siis on üha olulisem oskus teha õigeid valikuid ressursside kõige

kasulikuma ja jätkusuutlikuma valiku suunas. See on **võime väärtustada ressursse ja teha vahet nende kasutusvõimalustel**, mis lubaks maksimeerida ressursikasutusest saadavat majanduslikku kasu. Riik võiks seetõttu teadus- ja arendustegevuse ning maksupoliitika kaudu eelistada ressurside (biomass, mets, põlevkivi jne) kasutamisel majanduslikult ja keskkonna seisukohalt kõige kasulikumaid alternatiive.

6 Loodusvarade nappuse alal on **Eestile suureks väljakutseks just fossiilsete kütuste kättesaadavuse vähenemine** (sh võimalik *peak oil*, kui see tekib tootmispiiride kätte jõudmise tõttu). Eesti sõltub transpordi ja soojamajanduse vallas seni suurel määral imporditavast toormest, eriti nafta- ja gaasisaadustest. Hinnatõusud või kättesaadavuse piirangud mõjutavad otseselt nii elanike ostujõudu ja toimetulekut kui ka väga olulisena ettevõtete kulutaset ja konkurentsivõimet.

Täna ei ole tootmispiiride tase ja nende tipu hetk täpselt teada, kuid vaja on ikkagi ja võimalikult varakult suurendada valmisolekut juhuks, kui nafta või gaasi kättesaadavus peaks oluliselt langema ja tarnetõrked tekkima. Lisaks tuleb arvesse võtta, et ka omamaiselt kättesaadava senise energiaressursi ehk põlevkivi kasutamisel on piirangud ees (Narva katelde vananemise ja põlevkivienergeetika looduskoormuse näol). Seega on Eesti jaoks väga oluline üheltpoolt vähendada sõltuvust fossiilsetest energiaallikatest tootmisviiside ja -allikate mitmekesistamisega, nende säästlikuma ja seega väiksema tarbimisega. Need sihid on seda olulisemad, mida kiiremini ja ägedamalt kasvab maailmas rivaliteet ressurside üle, millel on Eestile kui väikeriigile paratamatut negatiivne mõju.

7 Säästvama ja alternatiivsetel allikatel põhineva energeetika ja ressursikasutuseni jõudmiseks saab Eesti toetuda maailma trendidele. Näiteks **pakub tuge maailmas leviv taastuvenergia kasutuselevõtt**. Kui arenevad välja taastuvate energiaallikate tasuva kasutamise tehnoloogiad ja (äri)modelid, on lihtsam vastavaid lahendusi ja taristut ka Eestis edasi arendada – sh võib-olla ilma täiendava riigipoolse otsetoetuse vajaduseta. Samas võib mõnda aega olla riigil jätkuvalt vajalik selle ala arengule õlga alla panna, kui trendid ei kulge loodetud suunas ja kiirusega. Näiteks oleks otstarbekas vähemalt kohaliku bioenergeetika, mikroenergeetika või targa elektrivõrgu arengut kui olulisi taastuvenergia kasutuse võimaldajaid Eestis edasi toetada. Siis oleks ettevõ-

tetel ja kodumajapidamistel suurem stiimul ja rohkem võimalusi taastuenergiat ise toota ja kasutada või müüa.

Teise suunana on Eesti jaoks **võimalus säästvama ja sh naftavaba transpordi arenguga kaasas käia**. Näiteks elektromobiilse taristu rajamisel on esimesed sammud juba astunud, kuid ei piisa ainult elektrijõul töötavatele transpordivahenditele lootmisest. Soovitud arengu tagamiseks on vaja välja töötada terviklik lahendus (edaspidised elektriautode ökosüsteemi arendamise tegevused ja toetused, vastav linnaplaneerimine, säästlikum linnadesisene logistika jne) ning seda üldise transpordi arengu kontseptsiooni osana, et kogu transpordis muutust esile kutsuda. Lisaks tuleb ka edasiste alternatiivsete tehnoloogiliste arengutega (nt kütuseelementidel või biokütustel põhinevad transpordivahendid) sammu pidada neid jälgides, võimalusel vastavat taristut luues või kasutuselevõttu toetades. Nii ei jää me kinni varem kasutusele võetud lahendustesse, kui uued võimalused on otstarbekamad ja tulemuslikumad. Pikas perspektiivis võib tekkida vajadus muuta maksupoliitikat, kui naftapõhiste autokütuste osatähtsuse kasv vähendab kütuseaktsiisi laekumisi ja riigieelarve tulupool satub surve alla.

8 **Üldine loodus- ja elukeskkonna** kui loodusvara **halvenemine** või ka teiste ressurside nappuse põhjustaja **mõjutab Eestit eeskätt makroregionaalsel tasandil**, nt niigi tundlike Läänemere keskkonnaolude või Põhja-Euroopa välisõhu tingimuste halvenemise ohuna. Seega on Eesti huvides panustada keskkonnaolude säilimise ja paranemise nimel tehtavasse regionaalsesse koostöösse (nt HELCOMi tegevused merekeskkonna kaitseks, ELi tasandi initsiatiivid nagu Läänemere strateegia) ja järjepidevalt vähendada ka enda keskkonnaheidet. Lisaks tuleb pidevalt arendada keskkonnaolude jälgimise, reostuste ennetamise ja likvideerimise võimekust. Selle osana tasub toetada omamaiste lahenduste väljaarendamist ja kasutuselevõttu, sest nende turg kasvab kõikjal maailmas.

9 **Globaalsel tasandil keskkonnaolude halvenemise tingimustes avaneb Eestile iselaadi konkurentsieeliseid**. Eesti saab üldiselt puhast ja loomulikku loodus- ja elukeskkonda üha rohkem kasutada riikliku kuvandi ja positsiooni edendamiseks. See annab otsest majanduslikku kasu nt turistide ja talentide Eestisse meelitamisel. Seega on elukeskkonna puhtuse ja naturaalsuse hoidmine ja jätkuv parandamine Eestile oluliseks võimaluseks, mida

erinevate (poliitika)valdkondade raames läbivalt silmas pidada. Samas surve looduskeskkonna veelgi suuremaks konserveerimiseks ja hoidmiseks võib tähendada suuremat hulka kaitsealasid ning piiranguid looduse kasutusele, millega arvestada näiteks planeerimisprotsesside käigus.

10 Eesti konkurentsieelis saab olla seda suurem, mida kiiremini toimuvad kliimamuutused, kasvab nende majanduslik mõju mujal maailmas, vähenevad puhta vee varud või kui peaks juhtuma mõni ulatuslik keskkonnakatastroof. Kuigi ka Eestis võivad ekstreemsed ilmastikunähtused sagedana, te-

kib soodsa asupaiga ja veevarude tõttu neis oludes uusi võimalusi meelitada siia rahvusvahelisi ettevõtteid. Puhtale veele ligipääsu või stabiilseid keskkonnaolusid kriitiliselt vajavatel äriaradel (nt elektroonika-, auto- ja masinatööstus oma *just-in-time* tootmise ja tarneahelatega) võidakse peagi asuda oma lokatsiooni- ja strateegiaid oluliselt ümber hindama. Rahvusvahelised jõupingutused kliimamuutuste leevendamise ja keskkonnaolude paranemise nimel võivad selliste eeliste realiseerumist Eesti jaoks vähendada, lisaks on investoritele olulised teisedki tegurid (nt sobiva tööjõu saadavus). Ent vastavalt trendide kulgemisele tasub Eestis olla paindlikult valmis tekkivaid võimalusi ja eeliseid haarama. ■

4 Arenenud riigid vajavad uusi kasvumudeleid

Arenenud riigid on jõudnud pikalt kestnud protsesside (nagu rahvusvahelise tootmise ja tööjaotuse muutused ning demograafilised trendid) tõttu tänaseks nn uude normaalsusse (*New Normal*),¹ mida iseloomustab aeglane kasv, kõrge tööpuudus, riigivõla kõrgem riskisus, nigel töökohtade juurdekasv, suurem volatiilsus ning määramatus, kasvavad regulatsioonid ning arenenud riikide vähenev tähtsus maailmas. Neid olusid on 2008. aastal lahvatanud globaalne finants- ja majanduskriis veelgi võimendanud ja raskendanud.

Et oma elatustaset ja kohta maailmas hoida, tuleb arenenud riikidel murda sellisest „normaalsusest” välja. Uue kasvuni jõudmine ei saa seejuures toimuda sama rada mööda – s.o ekspansiivne kasv võlgade abil – mis on viinud seni veniva kriisini. Arenenud riigid vajavad seepärast uusi kasvumudeleid, nii uusi kasvuallikaid äriaralade ja majanduslike tegevuste mõttes, seniste kasvubarjääride murdmist (nt ärikeskkonnas) kui ka neid muutusi toetava poliitika kujundamise ja elluviimise vormide ülevaatust (nt kuidas riigid majanduselus osalevad, kuidas muutusi esile kutsuvad).

Uute kasvumudelite leidmine on vajalik ka teiste väljakutsete lahendamiseks, nagu demograafilised muutused ja loodusvarade piiratus. Need trendid võivad kasvulootusi veelgi vähendada ja „uue normaalsuse” mõjusid raskendada, kui arenenud riigid ei leia neile lahendusi ega suuda laiemalt majanduskasvu ja -tugevust taastada. Eriti oluline on see Euroopa jaoks, kellel on vastasel juhul võimatu säilitada oma tähtsust maailmas, mistõttu kasvu taastamise väljavaated muutuvad veel kesisemaks.

Juhul kui võetakse ette vajalikke muutusi, on juba lähikümneks võimalik kasvutempot tõsta – nt USA majanduse kasvupotentsiaal oleks siis 3,8% praeguse 3,1% asemel, Saksamaal 2,8% praeguse 1,9% asemel.² Võti seisneb arenenud riikide jaoks väljakutsete võimaluseks pööramises ja ärakasutamises.

1 Altegris, The „New Normal”, 2010, <http://bit.ly/yPtwrD>

2 Accenture, New Waves of Growth, 2011, <http://bit.ly/z8Z8FV>

„JUDE NORMAALSUSSE” ON VIINUD EELKÕIGE RAHVUSVAHELISES ÄRIS TOIMUV VÄÄRTUSAHELATE LAIALIJAGUNEMINE

Maailmamajandust viimaste aastakümnete jooksul enim mõjutanud trend on olnud üha kiirenev kaupade ja teenuste, kapitali, inimeste ja informatsiooni liikumine – globaliseerumine.³ See on muutnud vana maailmakorraldust, milles arenenud riikide käes olid tehnoloogiliste eeliste tõttu globaalse äri väärtuslikumad osad ja nende najal toimus kiire elatustaseme kasv.

Tehnoloogiline areng (eeskätt IKT ja logistika vallas) ning turgude jätkuv liberaliseerimine on nüüdseks mängumaad muutnud. Ettevõtted on saanud hakata üha rahvusvahelisemalt tegutsema, et ärivõimalusi ja turgu leida. Lisaks on võimalikuks saanud toodete valmistamise ja teenuste osutamise protsess alates toormaterjalist või algideedest kuni valmistoodete ja -teenuste kliendini toimetamiseni juppideks lahti võtta. Need jupid on üha rohkem üle maailma laiali paisatud, et ettevõtted oleksid maksimaalselt konkurentsivõimelised: iga konkreetne ärifunktsioon täidetakse seal, kus on selleks parimad koondtingimused.

See algas tööjõumahukatest tegevustest, mis odavatesse arengumaadesse viidi. Esmalt hakkasid senistest arengumaadest tulema tarbekaupad, millele järgnesid peagi tööstuskaupad ja nüüdseks juba teenusedki. Teadmispõhise majanduse oludes on ettevõtete konkurentsieeliseks saanud ligipääs vajalikele teadmistele ja oskustele, mida senistes arenguriikides on üha rohkem ja samas odavamalt leida kui arenenud maades. Seepärast viivad rahvusvahelised ettevõtted sinna üle keerukamaid ja selle võrra tulusamaid ärifunktsioone kui varem, teisisõnu väärtusahelate laialijagunemine on jätkumas. Nii ongi arenenud riikide kasvutempo kesine ja edasine heaolu kasv on sattumas suuremasse ohtu, kui ei suudeta uue kasvumudeliga uusi konkurentsieeliseid luua või vanu hoida. Seejuures tuleb arvestada, et konkurents (ja eeliste loomine) käib just nimelt väärtusahelate sees, mitte majandusharude ja toodete-teenuste tasandil.

Tööjõu jaoks nii tööstuses kui ka teenuste alal (kõnekeskustest kuni T&A keskusteni) tähendavad need olud konkureerimist välistööjõuga oma loodavate kaupade ja teenuste hinna kaudu. Seega ei pruugi

3 OECD, Handbook on economic globalisation indicators, 2010.

tööturul konkurentsivõimet määrata niivõrd enda oskuste tase, kuivõrd see, kas konkreetset teenust või tööetappi on võimalik hankida maailmatasemel kuskilt muust asupaigast sobivamatel tingimustel. Omavahel ei konkureeri seejuures mitte niivõrd sektorid või tootmisüksused, vaid samu ülesandeid sooritavad töötajad eri riikides. See tähendab, et arenenud riigid peavad hoolega välja selgitama oma tugevused ning vastavalt kasvatama tänaste ja homsete töötajate oskusi-teadmisi tööturul, samuti konkreetseid väärtusahelaid ja nende osi silmas pidades.

Lisaks tuleb panna tähele, et kui seni on suuremal osal globaalsetest ettevõtetest oma väärtusahelate laialipaigutamisel olnud sageli olulisimaks kriteeriumiks hind, siis edaspidi on selleks üha enam kvaliteet.⁴ Globaliseerumine muudab seeläbi oluliselt kriteeriume, mille järgi asukohtade atraktiivsust hinnatakse ja tootmist-teenuseid laiali paigutatakse – tööjõu kvaliteet, ettevõtlikkus, ligipääs tehnilisele oskusteabele ja teadmusvõrgustikele ning taristu on kõige olulisemad mõjutegurid. Soodne ärikeskkond on seega vajalik, samuti tuleb kasuks madal (tööjõu) kulutase, kuid neist kummastki ei piisa konkurentsipüsimeks. Arenenud riigid peavad oma kasvumudelite raames suutma hoida ja luua keerulisemaid kohtade eeliseid ning neid väärtusahelate lõikes väga täpselt rihtima. Ka välisinvesteeringute nimel toimuv konkurents on käimas just sellel tasandil.

ARENENUD RIIKIDES TAASTUB MAJANDUS VISALT, KUID KASVUNI JÕUDES EI TAASTU TINGIMATA TÖÖKOHAD...

Globaliseerumisest tekkinud arenenud riikide kasvuraskusi suurendas veelgi 2008. aastal alanud kriis, mis pole veel läbi – pärast põgusat tõusu on arenenud riikide majanduskasv jällegi taandumas, sest kriisi ajal varasemad mured (globaliseerumisega kohandumine) lahendust ei leidnud. Riikidel on ka stiimulpakettide püssirohi otsas – neile tehtud kulutused kasvatasid kiiresti riikide võlakoorimat, suutmata samal ajal pikemaajaliselt töökohti luua või kasvu taastada. Võimalused majanduse edasiseks elavdamiseks lihtsalt eelarvepoliitika ja ka laenamise abil on piiratud, sest finantssektoris on usaldus endiselt madal.⁵ Kõigi G20 arenenud majanduste SKP aastane kasv järgmi-

se 40 aasta jooksul jääb madalamaks kui kriisile eelnenud 10 aasta keskmine, sest tööealine elanikkond vananeb ja nendes riikides ei saa nii lihtsalt enam toetuda ka uute töötajate pealekasvule kui kasvuallikale.⁶

Euroopas on kasvu elavdamise ning pikemas plaanis uue kasvumudeli leidmise väljakutseteks peamiselt riikide sotsiaalsüsteemi ja tööturu reformimine, samuti investeeringud haridusse ja infrastruktuuri – et vähendada koormust avalikule sektorile ja vältida maksutõuse, parandada hõivet, vääridada inimvara ning integreerida riike ja muuta siseturg paremini toimivaks. Lühemas plaanis võib riikide fiskaalpoliitiline kitsikus viia ka uue erastamislaineni, mis on lihtne viis eelarveaukude täitmiseks. Näiteks on mitmes Lõuna-Euroopa riigis selleks potentsiaali, sest leidub sobilikke varasid ja ettevõtteid. Lisaks vahetule eelarvetäitetele annaks erastamine impulsi ka kasvule. Näiteks on telekomiopeeraatorite erastamine Euroopas varem näidanud, et eraettevõtetel on potentsiaali olla efektiivsem riigiettevõtetest.⁷

Märgid näitavad, et toimub ka turu avamine suuremale konkurentsile, näiteks jõustus 2011. aastal ELi vabakaubandusleping ühe Aasia suurema majanduse Lõuna-Koreaga ja järjekorras ootab leping Indiaga. Järgmine ELi eelarveperiood (2014–2020) võib pakkuda võimaluse senisest enam kasvu toetavateks investeeringuteks, sest kulud on kavas kallutada rohkem 2020. aasta eesmärkide poole, s.o konkurentsivõime toetuseks.⁸ Seejuures on võetud fookusse uute kasvuallikate väljaarendamine, nagu näiteks Euroopa viimine rohemajanduse äris maailma esirinda. Niisiis on Euroopa riikidel kriisist väljumiseks ja kasvu taastamiseks vaatamata praegu paistvatele raskustele mitmeid võimalusi.

Samas ei pruugi kasvuni jõudmisel taastuda kriisi ajal kadunud töökohad. Vahepealne (ajutine) taastumine globaalsest finants- ja majanduskriisist nii näitaski – kasv võib jätkuda küll, kuid n-ö töökohtadeta. Rahvusvahelise tööorganisatsiooni hinnangute alusel ei ole arenenud riikides hõive kriisieelsele tasemele taastamiseks lootust enne 2016. aastat.⁹ Ent töökohtadeta kasv ei ole pelgalt viimaste kriisiaastate probleem, vaid on ilmnunud ka varasemate majandustsüklite ajal

4 PwC, Global Sourcing: Shifting Strategies, 2008, <http://pwc.to/w2Oarh>

5 Reuters, Banks to keep parking cash with the ECB next year, 2011, <http://reut.rs/tPELQz>

6 Carnegie Endowment, The World Order in 2050, 2010, <http://bit.ly/zDFOly>

7 DB Research, Revenue, competition, growth: potential for privatization in the euro area, 2011, <http://bit.ly/v8NzLL>

8 DBResearch, In search of growth, 2011, <http://bit.ly/ADApGd>

9 ILO, World of Work, 2011, <http://bit.ly/srCdSg>

ja kujutab seega pikemaajalist ohtu. Selle üheks põhjustajaks on majanduse struktuurimuutused – tööstusharud, kus töökohad majanduslanguse ajal enim kadusid, olid kokku tõmbumas juba enne kriisi ja jätkavad seda ka taastumisel. Osa töökohti kolib ära odavatesse riikidesse või kaob tänu tootmise efektiivistamisele. Mõnel ärialal kaovad töökohad seejuures alatiseks ning töö kaotanutel tuleb leida uus koht aladel, mille jaoks neil oskused puuduvad. Samal ajal pole haridussüsteemid suutnud kiireneva oskuste elutsükliga ja struktuurimuutustega kaasas käia, mistõttu ümberõpe ja tööle naasmine ehk töökohtade taasteke võibki olla vaevaline.¹⁰

Seepärast on arenenud riikide jaoks üha olulisem tagada haridussüsteemide ja tööturu paindlikkus, et inimesed saaks vastavalt vajadusele ennast ümber profileerida. Kasvumudelite otsingu raames tuleb arenenud riikidel seega ka neis suundades tõsiseid muutusi ette võtta, et inimesed saaksid võimaluse, oskused (nn õppima õppimine) ja stiimuli end pidevalt edasi arendada. Aastakümnetepikkune töötamine kitsal erialal muutub ilmselt möödanikuks. Vähenevad riikide võimalused tagada hõivet inimestele, kellel on mitmekümne aasta eest omandatud muutumatud oskused, sest oskuste elutsükli lühenemine lihtsalt ei lase seda. Kiiresti muutuvaid olusid arvestav haridussüsteem ja pidev õpe elukaare jooksul, ettevõtlikkuse propageerimine ning hõive asemel töövõime toetamine saavad üha olulisemateks meetmeteks tööturul, mida kasvumodeli muutmisel välja arendada ja tagada.

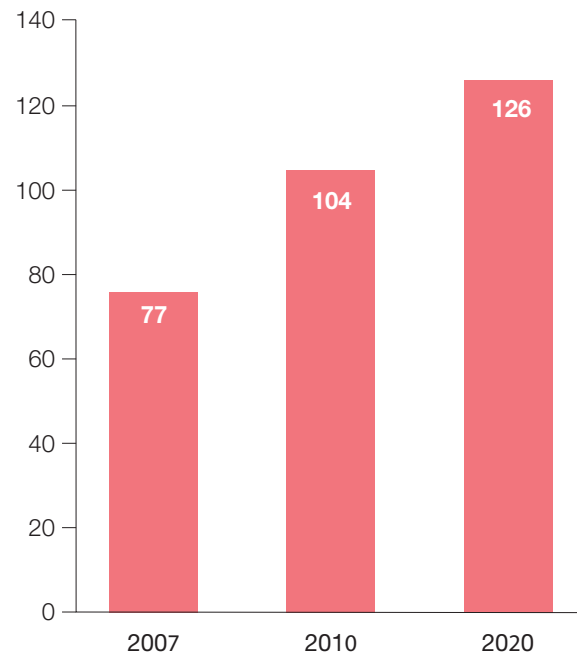
... JA ARENENUD RIIKIDE VALITSUSED SIPLEVAD SAMAL AJAL JÄTKUVALT VÕLGADES

Aastatel 2007–2010 kasvas arenenud majanduste riigivõlg suuresti tänu majanduse turgutusmeetmetele¹¹ 77%-lt 104%-le SKPst.¹² Lisaks traditsioonilistele võlgelajatele kasvas riigivõlg kiiresti ka riikides, kus see enne kriisi oli veel suhteliselt madal, sh USA, Suurbritannia, Lirimaa.¹³ Isegi kasinusmeetmete rakendamisel kasvab võla suhe järk-järgult 2020. aastaks 126%-ni SKPst.¹⁴

Samas on valitsuste võlgade kasvu põhjused märksa kaugemal kui kriisiaegsetes otsustes. Mineviku

Joonis 6. Arenenud riikide võlg jätkab kasvamist

Arenenud riikide riigivõlg, % SKPst

ALLIKAS: DB Research, Public debt in 2020 (2011), DB Research baaststenaarium

kasv tuli arenenud riikides suuresti ettevõtete ja majapidamiste tuleviku arvel elamisest. Erasektori suur võlg jõuab varem või hiljem mingil kujul avaliku sektori kätte, nagu USAs ja Euroopas toimunud majanduste päästeaktsioonid finantskriisi ajal ka näitasid.¹⁵ Ühtlasi on avaliku sektori võla kuhjumine langenud kokku perioodiga, mil arenenud riikides rahvastiku vananemisega seotud kohustused kasvavad ning paljud kriisi ajal kadunud töökohad ja maksulaekumised tõenäoliselt ei taastugi.

Suur avaliku sektori võlg on probleem eeskätt nende riikide jaoks, kus nõrk majanduskasv ja kesised lootused selle tõstmiseks ei võimalda kõrget laenukoormust edaspidi teenindada. Neil riikidel pole ka võimalik kasvu kindlustamiseks teha olulisi või piisavaid investeeringuid, mis võiks muidu toetada uute kasvuallikate arengut – nt investeeringuid haridusse ja

¹⁰ Federal Reserve Bank of New York, Has Structural Change Contributed to a Jobless Recovery? 2003, <http://bit.ly/Y8kQK>

¹¹ Economic Policy Institute, Putting Public Debt in Context, 2010, <http://bit.ly/xLsyS6>

¹² DB Research, Public Debt in 2020, 2011, <http://bit.ly/zGYx3K>

¹³ BIS, The future of public debt: prospects and implications, 2010, <http://www.bis.org/publ/othp09.pdf>

¹⁴ DB Research, Public Debt in 2020, 2011, <http://bit.ly/zGYx3K>

¹⁵ Mark Carney (Bank of Canada), Growth in the Age of Deleveraging, 2011, <http://bit.ly/tYk9Lb>

teadusse, taristu uuendamisse. See võib muu hulgas hakata piirama ka Euroopa Liidu ühise taristu arendamist (nt energia-, transpordi- ja digitaristu), mis takistaks kogu Euroopa kasvullikate väljaarendamist ja siseturu kui majanduskasvu olulise tugitala toimimist. Võlg saab üha suuremaks piduriks kasvule ning selle teenindamine muutub raskemaks, samas kui juurdelaenamine muutub kallimaks. Seega on väljakutse üldise laenuvõimenduse vähendamise perioodil võlast välja „kasvada” ehk kasv taastada – ja seda ka karmistuvate finantsregulatsioonide tingimustes, mis sunnib panku oma riske vähendama ning laenuandmist piirama. Näiteks jääb Euroopa pankadel puudu üle 200 miljardi euro, et täita Basel IIIga kehtestatud kapitali adekvaatsuse nõudeid ning nn Baseli-aastaks, mil pangad peavad ennast kehtima hakkavate nõuetega vastavusse viia, saab 2013.¹⁶

Võlakoormuse taastamine jätkusuutlikule tasemele (näiteks Maastrichti kriteeriumides ette nähtud 60%-le SKPst) eeldaks just nimelt kiiremat majanduskavu – või siis kulutuste kärpimist.

Kuigi suurem osa ELi liikmesriike leppis 2011. aasta detsembri alguses kokku ELi liikmesriikide fiskaaldistsipliini karmistamises, oleks eurosooni probleemriikidel vaja iga-aastast eelarveülejätki vahemikus 5–15%, et viia avaliku sektori võlg aastaks 2020 vajaliku tasemeni.¹⁷ Sellised otsused nõuavad suurt poliitilist tahet ja võivad võtta aega. Et samal ajal on kasvulootused kesised ja suuremate kasinusmeetmete tagajärg on omakorda madalam kasvutempo, siis jääb liikmesriikide keskpankade ja Euroopa Kespanga valikuks lähiajal siiski intresside hoidmine madalal, et niiviisi stimuleerida majanduskasvuni naasmist.¹⁸

Veel üks võimalik stsenaarium nii Euroopas kui ka USAs oleks rahamassi kasvamine, mis küll võla väärtust vähendades viiks kiirema inflatsioonini. Samas tekib sel juhul kontrollimatu inflatsioonilise keskkonna oht. Sellistest oludest väljamurdmiseks oleks aga seda enam vaja uut laadi kasvumudelit, kuna kasvav inflatsioon tekitab (kulu)konkurentsivõime languse riski, mis ei toeta investeeringute tegemist ja uute allikate väljaarendamist. Seega on arenenud riikide jaoks parim lahendus ikkagi varakult kasvu taastamisega alustada, olgugi et seda tuleb teha võimalike kasinusmeetmete raames vähenevate ressurssidega.

MAAILMAMAJANDUSES ON VOLATIILSUS JA MÄÄRAMATUS KASVAMAS

Võlaprobleemid tekitavad maailmamajanduses ebakindlust. Täpsemalt tekitab seda poliitikute otsustamatus ja võimetus – siiani on selgusetu, kuidas näiteks eurosoonis kavatsetakse võlakriisiga toime tulla või kuidas lahendatakse rahvusvaheliselt näiteks kliima- ja keskkonnaprobleemid või finantssektori regulatsioonide puudutavad küsimused.¹⁹ Ebakindlus viib aga spekulatsioonide ja vajalike (investeeringus)otsuste edasilükkamiseni, mis omakorda lükkab edasi kasvu taastumist ja töökohtade loomist. Arenenud maa- des on kriisile reageeritud enneolematu ekspansiivse monetaarpoliitikaga, mille tulemusel on keskpankade bilansid paisunud. Selle mõju on veel teadmata.

Samas ei ole tegemist ainult kriisijärgse ilminguga – maailmamajanduse olude volatiilsuse ja määramatuse kasv on pikaajaline, jätkuv ja kiirenev trend. Ebakindluse kasv väljendub kõige paremini finantsturgudel. Näiteks on rohkem kui 4% S&P 500 indeksi kõikumised alates millenniumivahetusest muutunud kuus korda sagedasemaks, kui sellele eelneval perioodil.²⁰

Ühelt poolt on seda põhjustanud näiteks majandustegevuse võtmesisendite nagu energiakandjate või toidu kättesaadavuse halvenemine. Et nõudlus muudkui kasvab, muutub ressursside nappuse oludes maailmamajandus tundlikuks varustustõrgetele, mis viib tootmise languse või transpordi pudelikaelte tekkel kiirete hinnamuutuste või isegi üle maailma ulatuvate hinnašokkideni. Just globaliseerumise ehk turgude ja rahavoogude üha suurema integreerituse tõttu levivad sellised šokid kiiremini. Mida rohkem väärtusahelad mööda ilma laiali paiknevad ja „pikenevad”, seda enam ja kiiremini levivadki majandusolude ja konkurentsi muutused ühest maailma otsast teise – iga järgmine tegevus (järgmises riigis) sõltub eelmise toimimisest, hinnatasemest jne (st teise riigi oludest).

Ettevõtelt nõuab sellistes oludes toimetulek suutlikkust kiirelt ja paindlikult reageerida olulistele strateegilise mõjuga muutustele. Enam võidavad aga need, kes suudavad kas võimalikke arenguid ette näha või nende vastu end kindlustada. Paljud ettevõtted, näiteks nii põllumajandus- kui ka muud tootjad, hakkavad kasutama senisest enam erinevaid

16 BCG, Facing New Realities in Global Banking, 2011, <http://bit.ly/sEOEmQ>

17 DB Research, Public Debt in 2020, 2011, <http://bit.ly/zGYx3K>

18 BCG, The Debt Monster, 2011, <http://bit.ly/lHY9X8>

19 PwC, Economic Views, 2011, <http://pwc.to/wEYcB5>

20 NYTimes, Market Swings Are Becoming New Standard, 2011, <http://nyti.ms/xcK0HN>

riskimaandamisvõimalusi (kindlustus, tulevikulepingud, mitmekesistamine).²¹

Ka riikide jaoks on väljakutse muutuvaid olusid paremini ette näha, nendeks end ette valmistada ja neile paindlikult reageerida. Kasvumudeli otsingud on määramatuse tingimustes paratamatult raskendatud, sest on raske teha uue mudeli jaoks valikuid, kui olud pidevalt muutuvad. Neis tingimustes on kasvumudeli ümberkujundamisel volatiilsuse ületamiseks võimalik kasutusele võtta rohkem paindlikke majanduspoliitika kujundamise mehhanisme. Üheks näiteks on maailmas pead kergitav nn eksperimenteeriv majanduspoliitika,²² mis lubab kasvualasid vastavalt oludele paindlikult välja arendada ja vajadusel ressursse kiirelt ringi suunata. Samuti tuleb kasvumudeli senised volatiilsusriskide kohad üles leida ja neid lahendama asuda, nt võib energiahindade muutuste majandusliku või poliitilise mõju vähendamiseks vähendada energiasõltuvust. Siis saab valitud kasvumudeli teed ellu viia järjekindlamalt ja stabiilsemalt.

FINANTSVALDKONNA REGULEERIMINE ON TÕUSUTEEL...

Suuresti pangandussektori lõdvast reguleerimisest ja finantsinnovatsioonist²³ tingitud, kiirelt üle maailma kandunud ja suurt ebakindlust tekitanud globaalne finantskriis on motiveerinud valitsusi finantssektorit rohkem reguleerima. Tekkinud on vajadus süsteemi järele, millega vältida riskide liigset kuhjumist ja võimendamist, et nii piirata tulevikus võimalike finantsšokkide levikut ja mõju reaalmajandusele (nt kasvulootustele). Tõhusamalt reguleeritud ja vähem haavatav finantsüsteem töötab seega saada uut laadi kasvumudeli osaks arenenud riikides.

Omavahel tihedalt põimunud rahvusvahelised finants-turud on loonud vajaduse ka ulatuslikuma rahvusvahelise regulatiivse koostöö järele. Euroopaski on finantskriisi järel tunnetatud üle-euroopalise finantsjärelevalve vajadust, sest kriisi ajal ilmses riiklike finantsinstitutsioonide riskijuhtimise puudulikkus ning nõrkused finantsjärelevalve süsteemis ja institutsionaalses raamistikus.²⁴ Laiemalt on G20 riikide vahel jõutud esmaste kokkulepeteni, mis puudutavad riskide vähendamist (sh riske, mis kaasnevad nn välk-kauplemise või teatud eba-standardsete börsidel

Oluline signaal trendi kulgemisest

Rahvusvaheline finantsülekanne maksustamine, vähemalt ELis

Sellise maksu kehtestamist on toetanud nii Saksamaa kui ka Prantsusmaa, lisaks Euroopa Komisjon ja Parlament. Selle rakendamine ainult eurotsoonis muudaks eurotsooni vähem atraktiivseks kapitalile ja pole nii EL huvides. Seega on vaja edasiliikumiseks riikide laiemat valmisolekut ja rahvusvahelist toetust, seni pole jõutud kaugemale vaidlustest. Tegemist oleks aga suure sammuga finantssektori suurem reguleerimise poole.

mittekaubeldavate tuletisinstrumentidega), suuremat läbipaistvust ning boonusskeemide ülesehitust. Need sammud peaksid selgelt vähendama riskivõtmist kogu globaalses finantssüsteemis. Samuti on oodata FSB (*Financial Stability Board*) mandaadi ja võimekuse suurenemist, mis karmistaks rahvusvahelist järelevalvet veelgi. Euroopa panku mõjutavad oluliselt Basel III regulatsioonid, mis toovad kaasa rangemad kapitalinõuded. Lisaks on EBA (*European Banking Authority*) andnud aastani 2012 Euroopa pankadele aega täiendavate kapitalinõuete täitmiseks.²⁵

Arenenud riikides käsilolevad reformid puudutavad pankade tegevust täies ulatuses. Deposiitide osatähtsus rahastamisel kasvab, samas hüpoteeklaenu ja krediitoodete kasumlikkus väheneb. Ettevõtetele laenamist mõjutavad negatiivselt omakapitali- ja likviidsusnõuded, vähem atraktiivseks muutuvad laenu ka *premium*-klientidele, sest pankade endi refinantseerimiskulud võivad kasvada kõrgemaks klientidelt küsitavatest intressidest.²⁶ Selline areng vähendab pankade võimalusi ja tahtmist laenata, laenuandmine muutub tagasihoidlikumaks. See mõjutab kõike alates suurlaenudest kuni tarbimislaenueni, kahandades laenamise ja finantsvõimenduse võimalikku rolli uutes majanduse kasvumudelites. See sunnib kapitalivajaduses riike agaralt otsima alternatiivseid rahastusallikaid, nt meelitama välisinvestoreid, ning võib äärmuslikul juhul välja viia finantsproteksionismini

²¹ The Government Office for Science, The Future of Food and Farming, Final Project Report, 2011

²² NESTA, State of Uncertainty, 2011, <http://bit.ly/jVSeDj>

²³ OECD, The Current Financial Crisis: Causes and Policy Issues, 2008, <http://bit.ly/zaJGZR>

²⁴ DB Research, Financial supervision in the EU, 2011, <http://bit.ly/ACjzR>

²⁵ BCG, Facing New Realities in Global Banking, 2011, <http://bit.ly/sEOEmQ>

²⁶ *ibid.*

ehk kapitali liikumise piiranguteni. Samuti jääb regulatsioonide karmistumisel finantssektor arenenud riikides tulevikus vähemoluliseks kasvuallikaks või -mootoriks kui seni.

Finantssektori suurema reguleerimise puhul on teadmata, kui kaugele ja kui kiiresti tingimuste karmistamisel ja finantsettevõtete tegevusele piiride seadmisel minnakse. See sõltub suuresti riikide kokkulepetest ning tahtest (ehk riikide endi hinnangust regulatsioonide mõju osas kodumaisele pangandussüsteemile), mida mõjutab juba finantsasutuste lobi. Samuti muutuvad olud rahvusvahelises rahanduses ja panganduses kiiresti. Seega peavad rahvusvahelised koostöövormid olema piisavalt paindlikud, et muutustega kaasas käia ja neile sobivalt reageerida.

...NING PEAD TÕSTAB RIIGIKAPITALISM EHK SUUREM RIIKLIK SEKKUMINE MAJANDUSSE

Finantskriisijärgne arenenud riikide suurem sekkumine majandusse hägustab piire lääneliku turumajanduse ning riigikapitalistlike kasvumudelite vahel – arenenud riigid on kasvumudeli otsingute raames rakendamas uut laadi majanduselu suunamise vorme.

Koos pankade päästmise ja riigistamisega on riik tugevalt majandusse sekkunud nii Euroopas kui ka USA-s. Ulatuslike finantsregulatsioonide kehtestamine (mis on vastuseks finantskriisile ja ka 1980–1990ndate dereguleerimisele) ongi üks näide riigikapitalismi esiletõusust, aga mitte sugugi ainus. Näiteks löid nii Prantsusmaa kui ka Suurbritannia kriisi ajal riiklikud fondid, mille kaudu suunatakse maksuraha valitud majandussektorite arendamiseks – konkurentsivõime kasvu ja eriti töökohtade säilitamise nimel. Sellist tegevüüsi muutust tõukavad tagant kiratsev majanduskasv, mis sunnib riike töökohti looma ja majandust stimuleerima, ning kriisi ajal jagatud abi, millele nõutakse lisa.²⁷ Riiklik tööstuspoliitika on arenenud riikides saanud üha enam levivaks tööriistaks uute kasvualade otsingul, eriti „roheline kasvu” toetamisel.

Selles suunas tõukab arenenud riike tagant ka kiiresti kasvavate tõukavate majanduste, nagu Lõuna-Korea või Hiina edulood ja konkurents. Riikliku sekkumise ulatus sellistes majandustes ja eriti Hiinas võivad muuta laiemalt küsitavaks lääneliku liberaalse ma-

jandusmudeli möödapääsmatuse ja tõhususe. Nii suureneb riigikapitalismi atraktiivsus riikides, kus liberaliseerimine ja majandusreformid ei ole oodatud heaolu kasvu toonud või on alles algusjärgus. Järgmise 15–20 aasta jooksul joondub ilmselt üha rohkem riike ja eriti järgmise laine tõukavaid majandusi pigem senise „Hiina mudeli” kui lääne turumajanduse järgi, et tagada kiiret kasvu ja vähemalt näilist stabiilsust.²⁸ Sellist mudelit iseloomustab strateegiliste ettevõtete ja tööstusharude riigi kontrolli all hoidmine ja keskvoimupoolne ülalt alla eelisarendamine, turgude toimimise range reguleerimine või vähemalt kontroll, teatud proteksionism ehk enda ettevõtetele kaubanduslike loomine.

Samas muudab Hiina tulevik antud trendi määramatuks – Hiina eeskuju püsib seni, kuni ta suudab oma senist kasvu stabiilselt jätkata. Kui seal peaks kinnisvaramull lõhkema, tuues kaasa ebastabiilsuse või suurema liberaliseerimise ja riigi rolli vähenemise, pihurdub ka riigikapitalismi levik. Seevastu leviku jätkumisel kasvab maailmas riikidevaheline mõõduvõtt ja ka majanduslikud konfliktid, kui riigid oma ettevõtete eest rohkem seista ja sekkuda püüavad – mis võib viia proteksionismi suurema levikuni ehk kaubanduspiirangute kasvuni edaspidi.

Muidugi võib riigi sekkumine majandusse jääda ka arenenud riikides ainult kriisiaegseks nähtuseks, mis piirdub finantsstabiilsuse tagamisega kriitilisel perioodil. Kuigi Saksamaa valitsuse käes on siiani kriisi ajal soetatud suured osalused mitmes pangas (Commerzbank, Hypo Real Estate), on teatatud, et see jääb ajutiseks.²⁹ Näiteks Šveitsi valitsus on juba kriisi ajal võetud osalusi pankades erastanud.³⁰ Samas muudavad Euroopas taaserastamise alguse määramatuks pankade investeeringud riigivõlakirjadesse ning samuti karmistuvad regulatiivsed nõuded, mis võivad pankade haavatavust tõsta ning tingida täiendavat riigipoolset pankade toetamist. Erastamine võib Euroopat suunata pigem väiksema riigi osaluseni majanduselus, sest riigiettevõtete müük on üks lihtsamaid järelejäänud võimalusi valitsussektori eelarveiseisu parandamiseks ja võlaprobleemide leevendamiseks. Riigiettevõtete osatähtsus paljudes Euroopa majandustes on endiselt kõrge. Prantsusmaal, Itaalias ja Hispaanias oleks erastamise kaudu keskmises perspektiivis võimalik saada kuni 5% SKPst,³¹ mis

27 Economist, Picking winners, saving losers, 2010, <http://econ.st/cV7RcG>

28 NIC, Global trends 2025, 2010

29 Federal Ministry of Finance, German government preparing roll-back of bank holdings, 2010, <http://bit.ly/zKPNSNB>

30 E&Y, Government in financial services: Exits and exit strategies, 2010

31 DB Research, Revenue, competition, growth, 2011, <http://bit.ly/yJwJ0c>

kergendaks oluliselt (kuigi ühekordselt) võlakooormust ja annaks kasvumudeli leidmiseks ajavõitu.

Investeeringud Euroopa Liitu ühendavasse taristusse – lairibavõrk, energiataristu, raudteevõrk – on uue kasvu seisukohast olulised. Kuna ELi valitsused on võlakitsikuses, siis võib edaspidi rohkem näha oluliste avalike projektide arendusmudeleid, kuhu on aktiivselt kaasatud erasektor. Arusaam, et riik ei pea tingimata ise kõike ehitama, võib trendi teises suunas pöörata. Nii väheneks edaspidi riigi osalus (taristu)valdkondades, mis traditsiooniliselt on olnud riigi majandada. See tendents võib anda tõe riigi rolli vähenemisele majanduses, kuid ei pruugi tuua kaasa ulatuslikku riigi osaluse muutust riikide konkurentsivõime või töökohade jaoks sellistel võtmealadel nagu tööstuses või energiatootmises.

KASVUALLIKAD TULEVAD EELKÕIGE UUTELT TEADMISTEPÕHISTELT ÄRIALADELT JA UUTEST ÄRIMUDELITEST

Majandusedu muutub üha enam teadmispõhiseks: väärtuste loomine ei sõltu enam maavarade või loodusressursside omamisest, vaid peamiselt teadmistest ning nende efektiivsusest ja oskuslikust kasutamisest. Maailma suurimate ettevõtete (S&P 500 indeksiga hõlmatud börsiettevõtted) väärtusest moodustavad tänaseks juba 80% nende teadmispõhised varad (ingl k *intangible assets*)³². Selle najal on teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni tähtsus ettevõtluse arengus, tootlikkuse tõstmisel ja majanduskasvus tõusnud. Uute kasvumudelite otsimine tähendab arenenud riikide jaoks seega peaaegselt oma majanduste teadmispõhisemaks muutmist ja vastavate ärialade arengule kaasaaitamist.

Teadmispõhise majanduse aluseks ongi innovatsioon, hea haridus ja elukestev õpe, mis on juba praegu tõusnud majanduspoliitika põhifookuste hulka kõikjal maailmas, kuid on jätkuvalt ka vajalike uute kasvumudelite tuumikuks. Sealjuures tuleb poliitikat kujundades arvestada globaalse konkurentsiga, kus kulueelis on oluline, kuid eduks mitte enam piisav. Püsivate eeliste loomisel väheneb madalapalgalise tööjõu tähtsus ning kasvab innovatsiooni ja teadmiste olulisus, sest olulist lisandväärtust annavad siiski teadmispõhised väärtusahela osad, mitte lihtsakoeline tootmine või teenuste osutamine. Globaliseerumine tekitab teadus- ja arendustegevusele väljakutseid

Oluline signaal trendi kulgemisest

Riigiabi reeglite jätkuv lõdvendamine ELis

See muudaks riigi sekkumise ja abiandmise hõlpsamaks ja vähendaks abisaajate omaosaluse määra. 2008. aasta oktoobris reegleid finantskriisile reageerimisel juba muudeti. Sel teel jätkamine lubaks ELi liikmesriikidel oluliselt riigikapitalistlikumalt tegutsema asuda ja suurendaks antud mudeli võlu (või möödapääsmatust) teistegi riikide jaoks.

juurde, muutes selle „poorsemaks“: tehnoloogia on üha vähem konkreetsete riikide või ettevõtete eksklusiivne eelis, levides üha vabamalt ja muutudes pigem rahvusvaheliseks avalikuks hüveks. Vastusena nihkub tehnoloogiapolitiika fookus tööjõu kvaliteedile ja ettevõtlikkusele, uue tehnoloogilise teadmise loomisele ning asukoha atraktiivsuse arendamisele, sest lihtsalt omamise asemel on kasu ikkagi teadmiste ja tehnoloogiate kasutamisest ja kommertsialiseerimisest.³³ Kogu maailmas muutub majanduspolitiika seejuures üha enam struktuurimuutustele suunatuks: meetmete valikukriteeriumiks saab mõju majandusstruktuurile ning teadmispõhise äritegevuse arengule.

Kõigil tuleviku suurima potentsiaaliga ärialadel on parimad võimalused neil ettevõtetel ja riikidel, mis vastavate teadmiste ja uute lahenduste loomes suudavad maailmas esirinnas olla. Näiteks on üheks suureks tulevikualaks hõbemajandus – vananevale ühiskonnale suunatud tooted ja teenused. USAs võib lähikümnelil suur osa (ligi 60%) uutest töökohtadest tekkida seoses selliste toodete-teenustega, mida täna veel olemaski pole. Ka rohemajandus on samalaladne tuleviku kasvuala. Puhaste tehnoloogiate arendamine eeldab kõrgetasemelise oskusteabe kasutamist ning teadus- ja arendustegevuse tugevat süsteemi, sest areneda saab see valdkond eelkõige uute lahenduste kaudu. Töökohti tekib üle terve oskuste ja ametite spektri, alates teadustöötajatest kuni teenindava personalini ja hooldustöötajateni.

Need kaks ala tasub arenenud riikide kasvumudelite otsingutes uute kasvuallikatena fookusse, sest need tootavad tuua suurimaid kasumeid, töökohti, ekspordi

³² Ocean Tomo (via PRWeb), <http://bit.ly/acKmy6>

³³ Victoria University, A Primer on the Knowledge Economy, 2000, <http://bit.ly/dnLAFb>

ja majanduskasvu. Rohemajandus on arenevates riikides prioriteediks kujunenud: märkimisväärne osa kriisiaegsetest stiimulpakettidest läks just rohelisse majandusse ning ka arenenud riikides on see valdkond liikunud tööstuspoliitika keskmesse.³⁴ Hõbema- janduse võimaluste avastamine seisab paljuski veel ees, kuid muutub seoses rahvastiku kiireneva vananemisega selgelt atraktiivsemaks.

Edu saavutamiseks ei piisa tulevikus ainult hea toote või teenuse väljatöötamisest, sellest enamgi on vaja nutikat ärimudelit klientide leidmiseks. Teisisõnu, ainult toode-teenus koos terviklahendusega, mis hõlmab nii toote/teenuse loomist, turustamist ja edasiarendamist, toob ettevõttele äriedu ja riigile majanduskasvu. Ärimudelite innovatsiooniga saab ka vanu tooteid-teenuseid taas tulusaks muuta ning traditsioonilistel ärialadel uut kasvu leida. Näiteks on traditsioonilises tööstuses toote-teenuse loomisel ja tarnimisel hakatud rohkem mõtlema kliendi eelistustele-vajadustele: kasvab nn *mass customization* ehk toote-teenuse masskohandamine, samas kui varasem konkurentsieelise saavutamise viis oli kõike standardiseerida. Samuti kasvab avatud innovatsioon ehk püüd ettevõtteväliseid teadmisi ja tehnoloogiat võimalikult laialdaselt tootesse-teenusesse ja selle pakkumisse rakendada. Selleks tehakse üha enam koostööd tarnijate, partnerite, ekspertide, konkurentide, klientidega jne. Ettevõtted, kes ei suuda uuendustega kaasas käia või konkurentsivõimelist ärimudelit kujundada, jäävad konkurentsisis alla. Riikide jaoks on seega oluline mõelda, kuidas ärimudelite loomise ja rakendamise võimekust oma ettevõtjate seas kasvatada (eriti uutel kasvualadel) ning sobivaid tugitingimusi luua, et oma majanduskeskkonnaga ärimudelite edule kaasa aidata.

Omaette suur kasvuvõimaluste kogum uute toode- teenuste loomisel ja ärimudelite uuendamisel tekib info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arengust ja levikust. Ühelt poolt on IT teadmispõhise majanduse nurgakivi, sest muudab teadmiste loomise, vahetuse ja rakendamise lihtsamaks ja ulatuslikumaks. Teiselt poolt on pea kõigil majandus- ja elualadel just IT-rakenduste kasutuselevõtt seni olnud ja on ka edaspidi üheks peamiseks tootlikkuse tõstmise ja uute lahenduste loomise võimaluseks.

Seda toetab IT jõudmine „kõikjale” ehk võrku integreeritud seadmete levik; andmehulkade loomise,

edastuse ja analüüsi võimekusega seotud andmekogude kasv (nn *big data* trend) ning ka lihtsalt interneti kättesaadavuse paranemine maailmas. Näiteks võib uute seadmete ja paremal analüüsil põhinevate lahendustega oluliselt parandada avalikku sektorit üha rohkem koormavate tervishoiuteenuste kvaliteeti või tõhustada uute kasvumudelite jaoks olulise hariduse korraldust. Sellest tekib vastavatel ärialadel innovatsiooni-, ekspordi- ja ärivõimalusi ettevõtetele ja kasvulootusi majandustele, sest neid uusi lahendusi vajatakse palju ja kõikjal maailmas. Lisaks saab IT-lahenduste levikust tõuget e-äri kasv, mis kogub kiirelt hoogu kõigil ärialadel – nt on e-poed võtmas tavapoodidelt üle peamiste kaubanduskanalite rolli, sh ka tärkavatel turgudel nagu Hiinas³⁵. E-äri lahenduste kasutamine on ka üheks lihtsamaks mooduseks kujundada ümber seniseid ärimudeleid, nt laieneda madalama kuluga kaugematele turgudele ja leida uusi kliente, neile täpsemalt tooteid pakkuda või päris uusi internetipõhiseid teenuseid arendada.

IT arengust kasulõikamine ehk uute lahenduste väljatöötamine ja turule toomine on võimalik siis, kui nende kasutamiseks on piisav ja üha paranev valmidus. Seega on riikidel kasulik toetada internetiühenduse levikut, IT-alase innovatsioonivõimekuse kasvu ning informatsiooni kasutusvõimaluste laienemist (st IT-kasutusoskuste arendamine ja digitaalsete lõhede ületamine, soosivate regulatsioonide kujundamine).

RIIKIDE TEHNOLOOGILINE VÕIMEKUS ON JÄTKUVALT ERINEV, SAMAS KUI SUURIMAD LÄBIMURDED TULEVAD ERI VALDKONDADE PIIRIMAILT

Teadmispõhise majanduskasvu ja uute ärialade väljaarendamise võimalikkus sõltub riikide ligipääsust uutele tehnoloogiatele ja/või nende võimekusest neid ise rakendada. Riik võib uue tehnoloogiani jõuda kas kodumaise teadus- ja arendustöö, tehnosiirde või rahvusvahelise teadus- ja arenduskoostöö kaudu. Veel üks võimalus on valmis kommertsilahendused lihtsalt sisse osta.

Ligipääs uutele tehnoloogiatele ja võimekus neid rakendada sõltub mitmest tegurist, millest olulisemad on teadus- ja arendustegevuse tase riigis, taristu, toetatavad seadused.³⁶ T&A tase määrab, kui hea on riigis

34 Economist, Picking winners, saving losers, 2010, <http://econ.st/cV7RcG>

35 BCG, The World's Next E-Commerce Superpower, 2011, <http://bit.ly/uSM629>

36 RAND, The global technology revolution 2020,2006

Üldine valmisolek ja suutlikkus tehnoloogiaid nii välja töötada kui ka neid üle võtta. Füüsilised taristud (digitaalsed ja elektrivõrgud), õigemini nende puudumine piirab arenevates riikides neid taristuid kasutavate lahenduste rakendamist (eriti kaugemates piirkondades). Samas võib see motiveerida taristust sõltumatu lahenduste loomist. Seadused või regulatsioonid saavad kas toetada või takistada uute tehnoloogiate kasutuselevõttu, soosides näiteks vanu lahendusi (nt standarditega) või kitsendades uute kasutuselevõttu (nt ettekirjutustega).

Samas ei ole riigid võrdselt võimekad uut tehnoloogiat isegi sisseostmise (või kopeerimise) korral rakendada. Mõttekoda RAND on hinnanud Põhja-Ameerika, Euroopa, Austraalia ja Aasia arenenud majandused aastaks 2020 tehnoloogiliselt edasijõudnute hulka; Ida-Euroopa ja enamik Aasiast, sh Hiina on piisaval tasemel. Tehnoloogiliselt arenevad piirkonnad on Ladinna-Ameerika ja Kagu-Aasia ning mahajääjad Aafrika ja Lähis-Ida.

Tehnoloogiliselt arenenud suurriikidel, sh Euroopas on rohkem suutlikkust palju ja uusi lahendusi kasutusele võtta, samas kui mahajäänud peavad kõigepealt tegelema erinevate barjääride ületamisega. Arenenud riigid jäävad uute tehnoloogiate rakendamisel eri valdkondades eestvedajaks, olles pigem väljatöötajad kui järeletegijad, ent mitmed tähtsavad majandused (Hiina ja India) on ses osas neile kannule jõudmas. Eelis püsib juhul, kui on täidetud vajalikud eeldused: sobivad teadus- ja arendustöötajad ning oskusteabe lisandumine. Seda saavad arenenud riigid aga oma poliitika-ga suunata. Uute kasvumodelite otsingul, sh näiteks rohelise kasvu ja roheliste töökohtade loomisel ning teistel uutel äri-aladel (ja teadmispõhise majanduse oludes laiemalt), annab senine edumaa arenenud riikidele olulise eelise ja võimaluse uuele kasvule aluseid rajada.

Arenenud riikidele võib aga kujuneda barjääriks senine suurte kulutustega rajatud taristu, mis loob rajasõltuvust ning takistab uute lahenduste kasutuselevõttu. Samal ajal jäetakse senistes arengumaades mõni tehnoloogia arenguetapp (nt traadiga telefonid või -internet) vahele ning ollakse uuema vastuvõtmiseks ses mõttes suutlikumad. Seega on oluline vältida vähem kasulike või vanade tehnoloogiate juurde pikalt pidamajäämist ning luua soodustingimused uute konkureerivate tehnoloogiate tekkeks ja kasutamiseks. Samuti tuleb uutele tehnoloogiatele panustamisel jätta ruumi konkureerivate lahenduste proovimisele ja „tõestamisele”, et leida ja võtta kasutusse neist parimad.

Oluline signaal trendi kulgemisest

WEF Network readiness indeksis tõuseb esikümnesse mõni tähtsavad majandus või praegune arengumaa

See sümboliseeriks tähtsate majanduste tehnoloogilise võimekuse olulist kasvu, sest seni domineerivad indeksi pingerea esimeses paaris tosinas ainult arenenud riigid. Kuni see tendents jätkub, jääb lõhe tehnoloogiate rakendamise suutlikkuses püsima.

Lisaks tasub arvestada, et teadus- ja arendustegevuses ning innovatsioonis on saanud tavapäraseks, et suurimate läbimurreteni jõutakse eri teadus- ja äri-alade piiridel, kus kokku saavad eri distsipliinid, võimalused ja vajadused. Näiteks uutele energiatehnoloogiate või meditsiinilahendustele annavad sisendi korruga keemia- ja füüsikateadus või info-, geeni- ja nanotehnoloogia. Just nii saab parima tulemuse, sest enamik lahendamist vajavaid probleeme on olemuslikult kompleksed ja mitmekesist lahendust vajavad. Eriti on seda ühiskondlikud ja majanduslikud murekohad, mida innovatsiooniga tuleb lahendada asuda (keskkonnamured, vananemine jms). Sellised mitme ala piiril tekkivad läbimurded saavadki tulevikus oluliste äri-alade nagu rohemajandus (puhtad tehnoloogiad) või hõbemajandus (meditsiinitehnoloogia) kasvumootoriks.

Seega on teadmispõhises majanduses eelis nendel riikidel, kellel on üldise tehnoloogilise võimekuse juures suurem potentsiaal just interdistsiplinaarses teaduses ja valdkondadevahelises innovatsioonis. Võidavad need ettevõtted, kes suudavad näha ning erinevaid tehnoloogiaid ja teadmisi kombineerides ära kasutada valdkondade piiril olevaid äri-võimalusi.

Uute kasvumodelite otsingul on arenenud riikide jaoks võimalus toetada interdistsiplinaarsuse kasvu, luues vastavaid toetusmeetmeid ja hoogustades selliste teadus- ja haridusprogrammide arengut. Ülikoolide konkurentsisis saab esmatähtsaks interdistsiplinaarsete programmide arendamine. Lisaks tasub riikidel luua ettevõtete jaoks tingimusi, et need saaksid üle riigipiiride parimaid teadmisi kaasata ja tahaksid rohkem koostööd teha – läbimurdelahendused sünnivad edaspidi üha rohkem eri riikide, ettevõtete ja valdkondade piire ületavates paindlikes koostöövormides (nn avatud innovatsiooni kaudu).

Võimalikud šokid

Uus finantskriiside laine

Järgmisel finantskriisil võivad olla kaugemale ulatuvad tagajärjed kui viimasel. 2008. aasta kriisi said riigid sekkuda pankade ülevõtmisega ja majanduse elavdamise meetmetega. Pärast seda pole aga arenenud riikide valitsuste suur võlakoorumus piisavalt vähenenud, et midagi sarnast korrata saaks. Seepärast oleks uus finantskriis mh reaalmajandusele ilmselt raskemate ja pikemate mõjudega ning arenenud riikide kasvuväljavaated halveneksid veelgi. Sellise kriisi negatiivne mõju kujuneks ulatuslikumaks varade (sh pensionivarade) hindadele ning finantssüsteemi toimimisele ja koospüsimisele, raskendades nii ka kasvumudeli otsinguid.

Looduskatastroof, mis halvab rahvusvaheliste tarneahelate toimimise

Globaliseerunud maailmas on tootmine ja äri-funktsioonid jagunenud üle kogu maailma. Ulatuslik looduskatastroof, mis põhjustaks kahju taristule (sadamad, energjavõrgud) või olulistele tootmisüksustele, võib tingida suuri seisakuid ja tõrkeid ülemaailmses tootmises või teenuste osutamises. See aga halvab ettevõtete äritegevuse ning suure ulatuse ja pika kestuse korral majandusharud ja riikide majanduselu laiemalt, tekitades suure langussurve majanduskasvule ja töökohtadele.

Väljakutsed ja võimalused Eestile

1 Eesti majandusel ei ole mitmeid arenenud riikide „uue normaalsuse” muresid. Avaliku sektori võlakoorumus ei piira kasvu toetamiseks vajalikke investeeringuid ning esmane taastumine kriisist on olnud hoogne. Samas on Eestiski oht, et taasleitud kasvu najal ei pruugi töökohad taastuda ning maailmamajanduse ja eriti arenenud turgude olud on üha volatiilsemad. Just neis riikides on aga Eesti ettevõtete peamised sihtturud ja äripartnerid, mistõttu **sealsed kasvumured mõjutavad otseselt Eesti ekspordivõimalusi ja seega taastunud majanduskasvu pikaajalise jätkumise väljavaateid.**

2 Majanduskasvu väljavaadete ja töökohtade tekke kindlustamiseks on Eesti jaoks oluline esiteks tõsta ettevõtete konkurentsivõimet, et ka raskemates oludes suudaksid nad senistel turgudel oma osa hoida ja lisandväärtust kasvatada või laiemast maailmast uusi turge leida. See tähendab, et **peavad tõusma Eesti ettevõtete tootlikkus ja lisandväärtuse loomise võime.** See on tarvilik nii senistes väärtusahelates laialdasemalt ja tõhusamalt tegutsemiseks kui ka eriti innovatsiooni abil uutesse väärtusahelatesse edasi liikumiseks.

Selleks on ettevõtetal vaja juurde tuua vajaliku ettevalmistusega inimesi ja tõsta seniste töötajate oskusi. Lisaks on vaja investeerimiseks rohkem kapitali, riigipoolset suuremat tuge turgude avamisel, soosivat kodust ettevõtluskeskkonda. Lisandväärtuse loomise võime tõus on muu hulgas osa lahendust ka demograafiliste arengutega ehk väheneva tööjõuga kohanemiseks, et säilitada kasv ka vähema hulga inimestega.

Kõrgema lisandväärtuse saavutamiseks peab eeskätt **kerkima ettevõtete võime ärimudeleid luua ja rakendada**, sest neist sõltuvad konkurentsivõime ja äriedu tulevikus kõige enam. Sellise äriarenduse võimekuse kasvu toetamise raames tasub innustada Eesti ettevõtteid õppima tundma maailma parimaid praktikaid ja osalema koostöövõrgustikes, mida

globaalselt kasvav tähelepanu ärimudelitele üha rohkem juurde tekitab.

3 Samas on paljudel senistel tegevusaladel paratamatu kasvulagi ees, nagu Eesti majanduse struktuuri analüüsid on järjepidevalt näidanud. Seepärast on sarnaselt arenenud riikidele Eestigi jaoks **väga oluline uusi kasvullikaid ehk tulevase kasvu mootoriks saavaid ärialasid ära tunda ja nende arenguks touget anda**. Neid allikaid tasub eeskätt otsida suurima ülemaailmse kasvupotentsiaaliga ärialadelt: roheline äri, hõbemajandus ning tervise- ja heaolutooted/-teenused, IT-lahenduste kasutamine eri majandus- ja elualadel (nt tervishoius, tööstuses, e-äris).

Väikese riigi ja väikeste ettevõtete puhul on võimalused uusi väärtusahelaid luua ja juhtida paratamatult piiratud, välja arvatud spetsiifilises niššides. Eesti võimalused peituvad seepärast eeskätt nii olemasolevate kui ka alles tekkivate rahvusvaheliste ettevõtete juhitud väärtusahelatega liitumises. Näiteks tekib uute alade arengust maailmas Eestile võimalusi kõrge lisandväärtusega allhankeks või mõne väärtusahela osa endale võtmiseks.

Tuleviku ärialadel võimaluste kasutamiseks tasub riigil hoolikalt jälgida nende alade kujunemist maailmas, et neist oma võimekusele vastavaid võimalusi tuvastada. Selle põhjal saab vajalike eelduste loomiseks tegutsema hakata: näiteks Eesti inimeste teadmisi-oskusi ette valmistada koolitustellimuse ja õppekavade arenduse kaudu või vajaliku ümberõppega; aegsasti nende alade tõusvaid tegijaid ja uusi välisinvestoreid Eestisse püüda; oma ettevõtetele koostöövõimalusi vahendada ja nende vastavat suutlikkust tõsta (äri-teadmisi ja tehnilist võimekust, suhtlus- ja müügikanaleid arendada – sh kohalike välisinvestoritele allhanke tegemiseks). Oluline on silmas pidada, et analüüsitöö ja ettevalmistamine peab toimuma just väärtusahelate perspektiivist lähtuvalt (st mitte seniste sektorite raames). Võimalused tekivad nimelt jätkuvast töö ja äri jaotumisest üleilmsetes väärtusahelates, kus iga funktsiooni võtmise nimel käib tihe konkurents.

4 Samas on kõigil tulevikupotentsiaaliga aladel konkurents kiirelt tihenemas, sest kas või ELi konkurentsivõime strateegia ja eri riikide kriisiaegsete stiimulpakettide raames ollakse maailmas nende alade väljaarendamisega hoogsalt tegelemas. Seega tasub selliste **tuleviku ärialade arendamisega ka Eestis**

kiirelt edasi liikuda, et mitte potentsiaalsetest võimalusest ilma jääda. Riigi ja majanduse väiksus võib olla eeliseks – Eestil on põhimõtteliselt võimalik teistest kiiremini ja paindlikumalt muutusi esile kutsuda ja nende viljadeni jõuda.

Senise poliitikaga võrreldes tuleb (uute) kasvuallikate väljakujunemiseks eelduste loomisel Eestis **kaaluda fokuseeritumat lähenemist**. Esiteks põhjusel, et kuigi üldise soodsa ärikeskkonna loomine ja horisontaalsed toetusmeetmed on aidanud Eestis seni kasvu saavutada, ei ole nende najal piisavalt võrsunud uusi ärialasid. Kuigi soodsat ärikeskkonda ja horisontaalmeetmeid on vaja jätkuvalt hoida ja arendada, pole need üksi piisavad. Lisaks tasub pakkuda uutele kasvuvõimalustele täpsemalt sihitud toetusi ja tugitegevusi. Teiseks on sihipärasem tegutsemine mõneti möödapääsmatu, et seista vastu majandusse tugevalt sekkuvatele ehk nn riigikapitalistlikele riikidele, keda võib mh ka ELis olla üha rohkem. Riigi toe (sh subsidiumide ja koduturu kaubandusreeglite painutamise) tõttu on sellistel ettevõtetel olulisi eeliseid rahvusvaheliselt läbi lüüa. Riigid, mis ei taha sama teed minna, saavad konkurentsipüsida hoolikalt läbi mõeldud ja sihitud tegutsemisega.

Edukas fokuseeritud lähenemine uute ärialade võrsimise toetuseks hõlmab kõigi vajalike riigi käes olevate hoobade ehk **eri poliitikavaldkondade terviklikku kavandamist ja koordineeritult elluviimist**. Rohelise äri alal leiduvate võimaluste kasutamiseks on vaja parandada nii tänaste kui ka tulevaste töötajate vastavat ettevalmistust haridussüsteemis, aidata tööturumeetmetega töötutel sobivalt ümber profileeruda „rohekraedeks”, eelisarendada T&A võimekuse kasvu alustehnoloogiates ja soosida uute (*start-up*) ettevõtete teket, tuua riiki välisinvestoreid oma teadmiste ja ekspordikanalitega, stimuleerida keskkonnapoliitika toetuste ja regulatsioonide kaudu uute lahenduste loomist ja katsetamist Eestis jne. Selle saavutamiseks tuleb lisaks luua vastav majanduspoliitika kujundamise ja elluviimise korraldus ning suurendada ametnikkonna suutlikkust tagada vajalik koordineeritus ja aktiivne tegutsemine – sh avaliku ja erasektori vahelise koostööna.

5 Konkreetsete ärialade arendamise kõrval tasub Eestis **lisaks toetada teadmiste loomist ja kasutamist majanduses ehk teadmispõhisemaks muutumist laiemalt**. Selle najal on võimalik edaspidi uute ärialade ja -võimaluste arenguga paindlikult kaasa minna. Samas saab uute teadmiste või seniste

teadmiste teistmoodi kasutamise põhjal ka traditsioonilistel ärialadel ja ettevõtetes kõrgemat lisandväärtust luua, väärtusahelates tulusamale positsioonile või hoopis uude ärisse liikuda.

Seega kasvab ka Eesti jaoks T&A ja innovatsiooni võimekuse ja selle kasvu toetamise tähtsus. Vaja on soosivate regulatsioonide kujundamist, vastava koolituse arendamist, ettevõtete kasvuks kapitali tagamist (sh alustavatele ja kiirelt kasvavatele ettevõtetele), arendustegevuse toetavate välisinvesteeringute õigeaegset ligiõmbamist. Eriti oluline on suurendada T&A töötajate ettevalmistamist ja tõsta nende oskusi-teadmisi, sest suurim nappus on sobivast tööjõust. Seejuures tasub erirõhku panna IT-alale, milles Eestil on väljakujunenud T&A ja äri baas. Lisaks pakub just IT-lahenduste kasutamine suuri kasvuvõimalusi nii traditsioonilistel kui ka uutel aladel, olles nii teadmispõhise majanduse tugitala. Potentsiaali täiel määral kasutamiseks on Eesti IT-sektoris aga palju töötajaid puudu.

T&A valdkonnas tasub **lisatähelepanu suunata interdistsiplinaarse võimekuse kasvule**, sest suurimad läbimurded nii tehnoloogias kui ka äris tulevad eri alade piirimaalt. Selleks sobiva pinnase loomiseks on ka Eestis kasulik luua ja pakkuda rohkem eri tehnoloogiaid ja erialasid ühendavaid õppekavasid ning eelistada rahastamisel vastavat teadustööd ja äriarendusi.

6 Teadmiste loomise võimekuse tõstmise kõrval on väikeriigi jaoks samaväärselt vajalik suurendada ligipääsu mujal maailmas loodavatele teadmistele ning tõsta nende rakendamise suutlikkust. See eeldab T&A valdkonnale ja ettevõtete rahvusvahelistumisele riigipoolsete stiimulite ja tugitegevuste võimaldamist (nt võrgustikes osalemine, välisspetsialistide ja -teadlaste Eestisse tuleku toetamine jne). Läheduse ja seniste sidemete tõttu tasub tugevalt panustada Põhjajala-suunalisele koostööle (sh Läänemere strateegia raames), sest Põhjamaad on üks maailma innovatsioonikeskusi. Ent teadmispõhise majanduse eesliinil olemiseks tuleb Eestil vähemalt enda tugevusaladel suuta võrgustuda ja koostööd teha maailmas ka laiemalt, eriti kui seniste läänemaailma T&A keskuste kõrval tõuseb rohkem uusi tegijaid Aasiast.

7 Siinse klatri eri trendidest tekib **Eestile veel üks oluline väljakutse – kiirelt on karmistumas rahvusvaheline konkurents väliskapitali pärast**. Võ-

laprobleemides riigid vajavad hädasti uusi kapitaliallikaid kasvu toetavate investeeringute tegemiseks ja seniste võlgade teenindamiseks, samas on arenenud riikide kasvumurede tõttu säästmist vähem ja üldine kapitaliringlus väiksem. Kapitali kättesaadavuse raskusi võib võimendada veelgi tulevaste majadusšokkide ennetamiseks karmistatud finantssektori regulatsioonid, mis piiravad märkimisväärselt laenukapitali pakkumist ja kasutamist kõikjal riikides.

Eesti vajab kasvu jätkumiseks, uute töökohtade tekkiks ja ärialade arendamiseks samuti olulises mahus investeeringuid. Seepärast on esmaoluline suunata olemasolevaid kodumaiseid rahalisi allikaid, (nt ELi struktuurivahendid, pensionifondid) võimalikult suures mahus ja võimalikult fokuseeritult kohaliku majanduse arengusse. See on eriti vajalik juhuks, kui realiseeruvad seni vähetõenäoliseks peetud riskid ja tuleb uus finantskriisi laine, mille mõjul väliskapitali vood hoopis peatuvad.

Teisalt **tuleb rohkem pingutada välisinvesteeringute püüdmiseks**, sest ainult oma allikatest Eesti kasvuvõimalustest tekkivate vajaduste katteks ei piisa (nt on koduse säästmise tase liiga madal). Välisinvestorid on seni olnud Eesti majanduskasvu mootoriks nii vajalike investeeringute rahastamise kui ka lisandunud turukanalite, teadmiste ja tehnoloogiaga. Edaspidi tuleb nende lisandumiseks rohkem pingutada seepärast, et üldises kapitalipuuduses meelitavad maailma riigid välisinvestoreid üha aktiivsemalt. Seejuures tuleb arvestada, et Euroopa kipub välisinvestorite radaril oma kasvuraskuste tõttu tähtsuselt langema ja enamik kapitali liigub Aasia jt tärkavate majanduste poole või nende vahel.

Nii ei piisa ainult soodsast ärikeskkonnast ning heast tööjõu hinna ja kvaliteedi suhtest, et järgmised investorid tuleksid ja senised Eestis tegevust jätkaksid. Lisaks ei saa loota, et Eesti iseenesest sihikule võetakse ja just siia investeerida tahetakse. Pigem viib karmistuv konkurents sihile potentsiaalsete investorite omaalgatuslik otsimine ja meelitamine, sh kaugetelt tärkavatelt turgudelt – sealt pärineb tulevikus enamik ringlevat kapitali. Seejuures tuleb olla valmis potentsiaalsetele investoritele senisest rohkem investeeringutoetusi pakkuma ja vastavaid väärtuspakkumisi paindlikumalt kokku leppima. Eriti otstarbekas on see uutel, tuleviku ärialadel, mis uute tehnoloogiate lisandumisega töötavad anda suuremat kasutegurit kui traditsioonilised alad, kuni viimastel loovad välisinvestorid ilmselt rohkem töökohti.

Välisinvestoritele atraktiivsena püsimiseks tuleb püüda tööjõu hinna-kvaliteedi suhet hoida ja tõsta. Tööjõudu üldse, seejuures sobiva ettevalmistusega tööjõudu on Eestis praeguste suundumuste jätkumisel vähemaks jäämas ning selle võrra tõuseb ka tööjõu hinnatase. Hinnatõusu oht on välistegurite tõttu niigi olemas, eriti kui nt euroalal lahendatakse võlaprobleemid inflatsiooniga. Seepärast tuleb senise tööjõu kvaliteeti

parema haridussüsteemi ja eriti täiend- ja ümberõppe abil tõsta, lisaks aga vajalike oskuste-teadmistega välisspetsialiste juurde meelitada. Viimane on väga oluline kõrgema lisandväärtusega välisinvesteeringute saamiseks, sest omamaine talendifond on Eestil väikse riigina paratamatult piiratud. Talendifondi juhtimine ja arendamine ning välisinvesteeringute poliitika peavad niisiis toimuma kooskõlas ja koordineeritult. ■

5 Euroopa otsib oma kohta maailmas

Kujunemas on senisest erinev maailmakord teistsuguste liidrite esiletõusuga Aasiast ja muude piirkondade kiiresti kasvavate majanduste seast. Euroopa koos Ameerika Ühendriikidega ei ole selles olukorras enam dominantne poliitiline ja majanduslik jõud nagu seni, vaid üks jõukeskus teiste hulgas. Kui tööstusrevolutsiooni järel on maailmas valitsenud euroopalik kultuur ja majandusmõte, siis edaspidi hakkavad tooni andma uute jõukeskuste väärtushinnangud, majandushuvid ja valitsemismudelid. Kuigi Euroopa Liit tervikuna jääb endiselt üheks suuremaks majandusalaks ja turuks, on tema osa ja tähtsus uute liidrite esiletõusu tõttu paratamatult vähenemas. Aastal 2020 annab Euroopa maailma majanduskasvust umbes kümnendiku¹, maailma suurimate majanduste esiviisikusse ei kuulu enam ühtegi Euroopa riiki, ehkki 2010. aastal seal Saksamaa veel oli.² Võrreldes 2005. aastaga kukub ELi elanike osa maailma elanikest 2020. aastaks 7,5%-lt 6,4%-le³.

Euroopa, nii üksikud riigid kui ka EL tervikuna, otsivad seetõttu oma kohta maailmas – võimalusi ja teid, kuidas globaalsel areenil kaalukust säilitada või oma mõju vähenemisega toime tulla. Vaja on Euroopa majandust tugevamaks muuta ja vähemalt mõnel ärialal või mõne tunnuse poolest maailmas esirinnas püsida. Selleks tuleb seniseid nõrkusi ületada, vanu tugevusi võimendada või otsida ja arendada uusi. Lisaks on Euroopa jaoks mõttekoht, kuidas end rahvusvahelises koostöös ja suhtluses positsioneerida. Vaja on seada sihid, milliste partneritega millistel aladel üritada sammu pidada, ja eriti, et kuidas end uutele maailmamajanduse liidritele partnerina vajalikuna hoida.

Neist otsingutest ja lahendustest sõltub, mil määral õnnestub Euroopal oma heaolu ja elatustaset hoida – mis muidu võib multipolaarses maailmas ohtu sattuda. Seejuures tuleb Euroopal kohaneda suurte trendidega, mida tal endal pole otseselt võimalik kontrollida ja mis raskendavad positsiooni säilitamise püüdlusi. Näiteks toob kasvav loodusvarade nappuse oht ja ägenev konkurents nende nimel (sh Euroopa suhtes tugevamaks muutuvate tähtsate majanduse riikidega) kaasa selle, et kasvava energiasõltuvusega Euroopal võib olla tegu energiapuuduse tagamisega ning ressursside kättesaadavusega. Seepärast on Euroopal väga vajalik tegeleda oma kasvupiiride nihutamiseks, sh tugevdada vastavalt partnerlussuhteid teiste riikidega (nt energia-eksportijatega) ja uusi tugevusalasid välja arendada (nt naftavaba transport, säästev energeetika).

Euroopa jaoks raskendavad kohaotsinguid samuti töötajate kasvav globaalne mobiilsus ja surve all olevad kodused sotsiaalsüsteemid. Nende tegurite tõttu on maailmas tugevuse säilitamise püüdluste vajadus pakilisem, ent samas elluviimine raskem ja võimalused ahtamad. Seepärast on Euroopa riikide jaoks uute kasvumudelite leidmine tihedalt seotud oma koha leidmisega maailmas. Kui Euroopa suudab tugevdada majandust (sh muutuda üha teadmispõhisemaks), säilitab ta mõjukuse maailmas ja atraktiivsuse ajude ringluses – ja suudab ka tagada oma sotsiaalsüsteemide jätkusuutlikkuse.

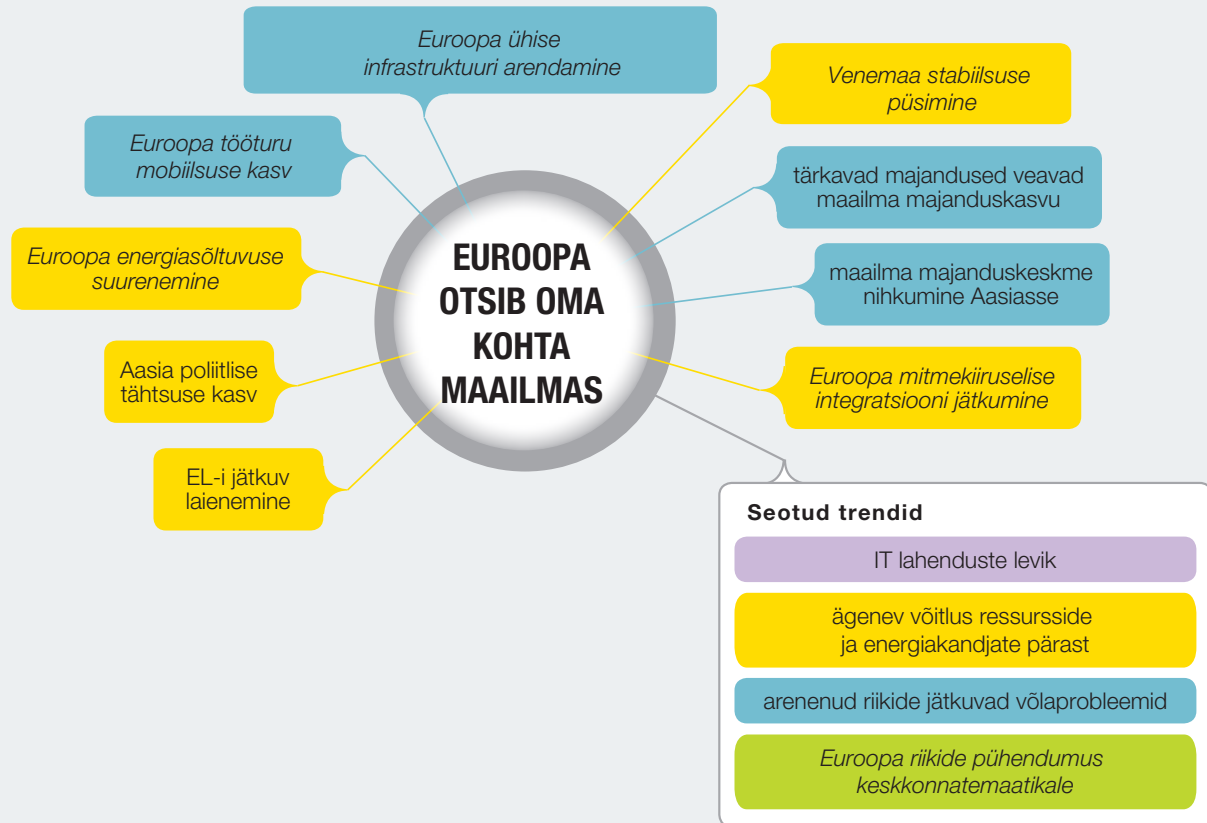
Euroopa koha otsinguile aitaks kaasa ka valitsemisvormide ülevaatus. Lähiajal intensiivistub tõenäoliselt debatt Euroopa Liidu valitsemismudeli, sh demokraatia defitsiidi ja poliitika elluviimise mõjususe üle.⁴ See on oluline, sest Euroopa-üleste institutsioonide legitiimsus on garantiiks vajalike muudatuste läbiviimisel ning just Euroopa riikidel üheskoos on parimad võimalused maailmas neist igapäev olulisust hoida. Seega on ELi tasandi tugevam koostöö nii institutsioonides kui ka erinevatel majandus- ja elualadel üks peamine võti oma koha väljamängimiseks muutuvast maailmast.

1 Euroopa Komisjon, Trade Growth and World Affairs, 2010, <http://bit.ly/bHsD06>

2 Euromonitor International, Top 10 largest economies in 2020, 2010, <http://bit.ly/du0oaE>

3 Euroopa Komisjon, Demographic Challenges for European Regions, 2008, <http://bit.ly/zv11zu>

4 WEF, Outlook on the global agenda 2012, <http://bit.ly/yYJ949>

TÄRKAVAD MAJANDUSED VEAVAD MAAILMA MAJANDUSKASVU...

Kui arenenud riigid on kriisijärgselt jõudnud nn uude normaalsusesse, mida iseloomustab kesisem majanduskasv, siis tärgavad majandused tulid nendega võrreldes kriisist üsna puhtalt välja. Nende avaliku sektori eelarved on paremas seisus, eksport suuresti taastunud (peamiselt tänu arenevate riikide omavahelise kaubavahetuse kasvule) ning välisnõudlust on olnud võimalik asendada sisetarbimisega.⁵ Seeläbi on tärgavad majandused jäänud ka kriisijärgset globaalset majanduskasvu vedama. Peamisteks mootoriteks on olnud suurimad neist ehk Hiina, India ja Brasiilia, kuid lisaks Aasiale ja Ladina-Ameerikale on kiire kriisijärgse kasvuni jõudnud ka nn Must Aafrika.⁶

Samal ajal kui arenenud riikides on majanduskasvu jätkumine edaspidigi surve all ja uute kasvuallkate otsimine käsil, on Ida- ja Lõuna-Aasial ning Aafrikal jät-

kuvalt potentsiaali olla järgmisel kümnendil maailma kõige kiiremini kasvavateks piirkondadeks.⁷ Tärgavate majanduste tähtsust ilmestab kas või see, et nende osa maailma majanduskasvust oli 2000. aastate lõpus 40%.⁸ Lähiaastatel ulatub see aga kuni 70%-ni, millest omakorda 40% annavad ainuüksi Hiina ja India.⁹ Kuigi ka Aasia riikide majanduskasvu tempo viimaste aastatega võrreldes aeglustub, ületab see järgneval 40 aastal ikka maailma keskmist.¹⁰ Samal ajal kerkiavad tasapisi vananema hakkavate BRIC-riikide (kus üle 65-aastaste arv tõuseb aastaks 2020 tervelt 46% ehk 412 miljonini)¹¹ asemel fookusesse uued kasvuriigid. Riikide grupid, millega on uusi kasvulootusi seotud, on näiteks CIVETS (st Colombia, Indoneesia, Vietnam, Egiptus, Türgi ja Lõuna-Aafrika).¹² või märksa heterogeensem Next-11¹³ (Bangladesh, Egiptus, Indoneesia, Iraan, Lõuna-Korea, Mehhiko, Nigeeria, Pakistan, Filipiinid, Türgi ja Vietnam). Tegemist on riikidega, millel on potentsiaali trügida ka G7 hulka.

5 IMF, World Economic Outlook, aprill 2011, <http://bit.ly/dHt57i>

6 WB, Multipolarity: The New Global Economy, 2011, <http://bit.ly/iXghNt>

7 ÜRO, World Economic Situation and Prospects 2011, <http://bit.ly/x8ULEy>

8 IMF, Emerging markets come of age, 2010, <http://bit.ly/gn97JV>

9 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

10 ADB, Realizing the Asian Century, 2011

11 Bloomberg, Global Growth Slows to 3.9% as O'Neill Sees BRICs Diminished by Population, 2012, <http://bloom.bg/s8XpFt>

12 WSJ, After BRICs, CIVETS?, 2011, <http://on.wsj.com/oVe0sP>

13 GoldmanSachs, The N-11: More than an acronym, <http://bit.ly/wJoh10>

Euroopale tähendab uute kasvukeskuste teke arenguriikides ja tärkavates majandustes investorite huvi vähenemist, mis on võlaprobleemide tõttu suureks riskiks, sest kasvumudeli otsingud vajavad investeringuid. Investeringud liiguvad aga turukasvude vahe ja ka demograafilise potentsiaali tõttu pigem Aiasse ning järgmise lainega üha enam ka Aafrikasse. Samuti liigub kvalifitseeritud tööjõud sinna, kus on kasvu ja töiseid väljakutseid. Üha rohkem on oht, et talentide ringlus, mis maailmas hoogu kogub, läheb Euroopast mööda. Sellest tekkiv tööjõukulude kasv¹⁴ Aias võib tuua Euroopale võimaluse mõne ärakolinud tootmisfunktsiooni tagasi saada või mõnda hoida – kui need just järgmistesse odavriikidesse, näiteks Aafrikasse, edasi ei liigu. Selle suundumusele vastu seismiseks on Euroopa ainus võimalus suurendada järjepidevalt oma konkurentsivõimet, et pakkuda investoritele ja rahvusvahelistele ettevõtetele unikaalseid eeliseid oma äri Euroopas hoidmiseks (nt vastavate teadmiste- oskuste pagasit). Tulevik toob ilmselt ka mõningase kaubanduse suunamuutuse ning Euroopa riigid hakkavad ka ise ennast rohkem kasvavale Aasia turule orienteeruma. Näiteks edestab ELi teenuste eksport Aiasse kümne aasta pärast teenuste eksporti USAsse.¹⁵

Samas on tärkavate majanduste ees lähiajal ülesanne vältida kapitali sissevoolust ja sisetarbimise kasvust tingitud ülekuumenemist ning varahindade mulli, tagades samal ajal kodumaise ettevõtluse arenguks vajalikule kapitalile ligipääsu. Samuti on neil vaja muuta tõhusamaks oma siseturgude toimimist ja riigihaldust, parandada keskkonnaolusid ja muuta säästlikumaks loodusvarade kasutamist. Muidu hakkavad need tegurid piirama kasvupotentsiaali (nt välisinvestorite tulekut) ja tärkavad majandused võivad sattuda „keskmise sissetuleku lõksu” ehk nende elatustaseme kasvule tuleb lagi ette. Kõigi nende muredega on valitsused Brasiiliast kuni Pekingini aga tegelemas, mis annab alust kasvulootusi hoida.

Siiani on tärkavate majanduste suurema kasvuhoo taga olnud kiire tööjõu juurdekasv, mis on võimaldanud neil nautida nn demograafilist dividendi – majanduskasvu, mida toetab langevast sündimusest tulenev ülalpeetavate hulga vähenemine ning tööeliseks saanute arvu kasv, kellel veel pensionilemine-

kuni aega. Tehnoloogiline areng on neis saanud teoks põhiliselt tänu teiste riikide olemasolevate tehnoloogiate ülevõtule, mitte niivõrd enda innovatsioonivõime arengule. Seega sõltub edasine kasvuhoog osaliselt ka sellest, kui hästi suudetakse edasi investeerida inimkapitali ning teadus- ja arendustegevusse, et ka ise teadmispõhise majanduse poole ja järgmistesse kasvufaasi liikuda. Kuid teadus- ja arendustegevus ongi juhtivates tärkavates majandustes juba tõusuteel. Näiteks Hiinas suunatakse teadus- ja arendustegevusse 1,4% SKPst, mis on juba suurusjärgu võrra rohkem kui teistel sarnase sissetulekuga riikidel ning ületab paljusid arenenud riikegi.¹⁶ Suurenenud investeringud tähendavad, et ka teadus- ja arendustegevuses hakatakse arenenud riikidele suuremat konkurentsi pakkuma ning teadmispõhistel majandusaladel maailmas kasvu vedama.

Tärkavate majanduste reas on Venemaa mõnes mõttes erand – vaatamata suhteliselt haritud elanikkonnale, ressursirikkusele ja heale geograafilisele asukohale ei ole Venemaa majanduskasv olnud võrreldav paljude teiste kiirelt kasvavate majanduste, nagu Hiina või Brasiiliaga.¹⁷ Peale olemasolevate eeliste parema ära kasutamise sõltub Venemaa arengu kulg sellest, kuidas vähendatakse mahajäämust ning suurendatakse majanduse konkurentsivõimet, arendades eri valdkondi, sh institutsionaalset korraldust, infrastruktuuri, ettevõtlust.¹⁸ Sellest sõltub, kas Venemaa pakub edaspidi kasvu ka turu ja investeringute sihtkohana või jääb ta peamiselt toormeallikaks.

Euroopa Liidu majanduse, eeskätt energiajulgeoleku ja lähinaabruse stabiilsuse jaoks on Venemaa käekäik oluline. Samuti tugevdaks Euroopat kui maailma suuruselt teist vabakaubanduspiirkonda Venemaa suure turu parem integreerimine ja kaasamine.

...NING KOOS MAJANDUSKESKME NIHKUMISEGA AIASSE...

Majanduse kasvutempode erinevuse tõttu võib juba 2014. aastal tärkavate majanduste koond-SKP jõuda järele seniste arenenud riikide omale (ostujõu pariteedi põhjal).¹⁹ Seda arengut veavad Aasia kiiresti kasvavad tärkavad majandused, mille osakaal maailma SKPst oli 2007. aastal kokku 20% ning aastaks

14 Bloomberg, HSBC Sees Talent 'War' Driving Up Asia Wages Even as 30,000 Jobs Are Cut, 2011, <http://bloom.bg/pXwnXS>

15 E&Y, Trading Places, 2011, <http://bit.ly/xZHgA3>

16 WB, Multipolarity: The New Global Economy, 2011, <http://bit.ly/iXghNt>

17 WEF, The Russia competitiveness report 2011, <http://bit.ly/IYEMg3>

18 *ibid.*

19 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

2016 kasvab see juba üle 30%²⁰. 21. sajandi keskpaigaks moodustavad Aasia riigid kokku juba poole maailmamajandusest.²¹ Seda tingib veel mõnda aega jätkuv soodne demograafiline olukord ning tööjõu kulleelis, millele lisandub ka pidevalt edasiarenev võimekus liikuda üha keerukamate tegevusvaldkondade poole.

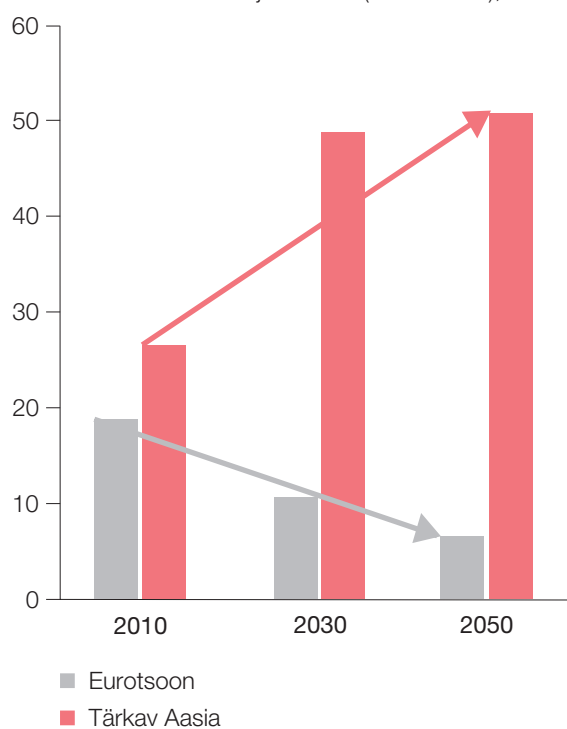
Niiviisi on maailmamajanduse raskuskese nihkumas Aasia poole. Selle ühe ilminguna on Aasia end juba kehtestanud „maailma tehasena”, võttes tootmistevõime maailmamajanduses enda peale. Euroopast on rahvusvaheliste väärtusahelate laialijagunemisega paljud lihtsakoelisemad tegevused ja ettevõtted (või vähemalt vastavad töökohad) mujale liikunud.

Ent ka keerukamad ja väärtuslikumad, st teadmispõhisemad tegevused ei ole enam arenenud riikide ainuvõimu all. Kui üha enam teadus- ja arendustegevust liigub väljapoole neid riike, mida seni on peetud tehnoloogiliselt arenenuteks (USA, Lääne-Euroopa, Jaapan),²² muutub näiteks Euroopale keerulisemaks teadus- ja arendustöötajate meelitamine või hoidmine. Teadmispõhise äri ning teadus- ja arendustegevuse uueks keskuseks ja vastavate talentide magnetiteks muutuvad eriti Aasia riigid (nt Korea, Hiina, India), kes kõige kiiremini on oma vastavaid investeeringuid ja potentsiaali kasvatamas. Arenenud riikidel ja eriti võlaprobleemide tõttu piiratud investeerimisvõimega Euroopal on konkurentsipüsimeks vaja rohkem spetsialiseeruda. Selleks tuleb uusi võimekusi ja tugevusalasid välja arendada (nt palju loodetud rohemajanduses), sest senised sissetöötatud eelised ja tugevuslad ei ole enam piisavad. Samas võib Aasia riikide suurem keskendumine teadus- ja arendustegevusele olla positiivne ja sünergia tekitav, sest uue teadmise loomise kohti tekib juurde ning teadmispõhine areng kogu maailmas kiireneks eri „pioneeride” paralleelsel eestvõttel. Sellest saavad võita ka Euroopa riigid, kui suudavad uutele liidritele partneriks jääda, nende loodud teadmisi üle kanda ja kasutusse võtta.

Sedamööda, kuidas Aasia majandused arenenud riikidele konkurentsipüsimeks järele jõuavad, kasvab sealne jõukus ja eriti keskklass. Sellesse lisandub järgmise 20 aasta jooksul 2,5 miljardit inimest ning nende ku-

Joonis 7. Aasia võtab maailmamajanduses võimust, Euroopa taandub

Osatähtsus maailmamajandusest (koond-SKP), %

ALLIKAS: Citibank, Global Growth Generators: Moving beyond 'Emerging Markets' and 'BRIC', 2011

lutused tõusevad 9% aastas võrreldes arenenud majanduste 0,6%-ga.²³ See tähendab, et välisnõudluse vähenemisel on kiirelt arenevates Aasia riikides hulgaliselt kasvupotentsiaali tarbimisturgude arenguks. Aastaks 2025 kasvab näiteks Hiina sisetarbimine 41%-lt 55%-le SKPst.²⁴ Sajandi keskpaigaks on Aasia elatustase sama, mis Euroopas praegu, olles sellega maailmas keskmise elatustasemega regioon.²⁵ Ka maailmakaubandus nihkub üha rohkem Aasiasse, kusjuures kiireim kasv tuleb regioonisisestest kaubandusest.²⁶

Sellised muutused tähendavad, et turge ja kasvu otsivatel Euroopal ettevõtetel tasub üha rohkem Aasia turgudele minna, sealt partnereid leida ja sinna tooteid-teenuseid arendada. Riigid peavad mõtlema, kuidas suuta neid Aasia-püüdlusi parimal moel toetada

20 IMF, World Economic Outlook, Database, September 2011

21 ADB, Realizing the Asian Century, 2011

22 Euroopa Komisjon: The world in 2025, 2009

23 East Asia Forum, South Asia and Asia's middle-class future, 2011, <http://bit.ly/vaoWXb>

24 WB, Multipolarity: The New Global Economy, 2011, <http://bit.ly/iXghNt>

25 ADB, Realizing the Asian Century, 2011

26 E&Y, Trading Places, 2011, <http://bit.ly/xZHgA3>

ja vajalikke võimekusi (nt ka keeleoskus) tööjõu hulgas tõsta. Vastutasuks on majanduskasv ja töökohad; samuti välistasakaalu paranemine, mis toob leevendust võlaprobleemidele ja kasvuraskustele.

Kasvava keskklassi kõrval on tärkavates majandustes veel üks suur tarbijagrupp, kes on sageli tähelepanuta jäänud – nn püramiidi põhi. Kogu maailmas on üle nelja miljardi²⁷ inimese (enamik neist just tärkavatel turgudel ja Aasias), kellel on ligipääs vajalikele tarbekaupadele ja teenustele väheste sissetulekute ja elutingimuste tõttu seni raskendatud. See-eest kujutavad nad endast ärivõimalust ja katmata turusegmenti nutikatele ärimudelitele ja tarbijate põhivajadusi katvatele lahendustele, mis võib olla Euroopa ettevõtetele heaks turuvõimaluseks. Samas selleski segmendis konkurents kasvab ja seal tegutsevad ettevõtjad (eriti need, kes samadelt turgudelt ise pärit) väga innovatiivsed. Neil on potentsiaali raputada globaalset tarbijaturgu oma lahendustega ka rikkamates maades, pakkudes kodusele vähejõukale tarbijale taskukohaseks loodud uusi tooteid-teenuseid seni kõvasti kallimate toodete-teenuste asemel ka arenenud turgudele.²⁸ Seega on püramiidi põhjast tekkivate ärivõimaluste kasutamiseks Euroopa ettevõtetele vaja olulisi uuendusi ette võtta, et sellisele konkurentsile vastu seista.

Aasiast, kuhu on koondunud suurem osa maailma valuutareservidest ning mille riiklikud heaolufondid on muutunud olulisteks rahastajateks kogu maailmas, on saamas ka oluline finantsjõud.²⁹ Aastatel 2009–2011 toimus seal üle poolte uutest aktsiaemissioonidest (eriti Hiinas),^{30,31} tärkavatesse majandustesse liigub juba 50% otseinvesteeringutest (tänu kasvavale siseturule ja tööjõu potentsiaalile) ning 25% otseinvesteeringutest maailmas pärinevad just nendest riikidest ehk globaalse äri uutelt liiderettevõtetele.³² See tähendab, et vanad majandused, sh Euroopa peavad investorite nimel rohkem konkureerima tärkavate majandustega. Harjumuspäraseks saanud globaalsete finantskeskuste kõrvale (London, New York) tõusevad uued linnad Aasias. Üha rohkem olulisi rahavoogusid ja investeerimist puudutavaid otsuseid tehakse maailmamajanduse vereringet suunates edaspidi väljaspool arenenud riike. Nii langevad nende valitsuste võimalused vastavaid otsuseid otseselt mõjutada.

Kes täpselt Aasias 10–15 aasta pärast domineerivaks jõuks saab, on praegu vara öelda. Kahe suure, India ja Hiina, jõuvahekordade kujunemist hakkavad mõjutama eeskätt kummagi riigi enda valikud ja poliitika. Kui India suudab oma (tööealiste) elanike hariduslikku ja tervislikku elujärge oluliselt parandada, nauditakse seal hiinlastega võrreldes suurt demograafilist dividendi. Kui hariduses ja tervises aga edusamme ei tehta, saab rahvastiku kiire kasv arengut piiravaks ja kaalukauss kaldub Hiina poole. Seda enam, et Hiina valitsusel on võimalik oma elanike oskuste-teadmiste kasvu ja tehnoloogilisse arengusse panustades sealsete rahvastikutrendide negatiivset mõju vähendada. Lõppkokkuvõttes võib suurem majandusvabadus ning ettevõtlikkust ja innovatsiooni soosiv keskkond anda Indiale Hiinast parema positsiooni.³³ Euroopale on siin oma koha otsingul oluline mõtlemiskoht, mille suurrõuga tulevikus oma huvide edendamiseks ning poliitilise ja majandusliku partnerluse loomisel rohkem arvestada.

...KASVAB AASIA POLIITILINE TÄHTSUS MAAILMAS

Koos majandusliku kaalukuse kasvuga tõuseb tärkavate majanduste ning eriti Aasia riikide poliitiline tähtsus ja mõju kogu maailmas. Euroopa ning Ameerika Ühendriikide jaoks tähendab see vajadust rohkem arvestada Hiina, India ja teiste suuremate tärkavate majandustega kõigis rahvusvahelistes küsimustes ning eriti oma huvide edendamisel. Uued liidrid hakkavad oma huve rahvusvahelisel areenil üha enam maksima panema ning võtmeküsimustes, nagu kliima- või finantsvaldkond, on nende riikide „pardalolek” vajalik otsuste saavutamiseks. Lääneriikides mõeldakse oluliste otsuste puhul üha rohkem stiilis: „Mida arvab sellest Hiina?”

Aasia kasvavatel hiidudel endal on oluline kindlustada ligipääs loodusressurssidele ning energiakandjatele, mis on kasvu tagamiseks vajalikud. Seepärast on neil ulatuslikud ambitsioonid kolmanda maailma riikides, eeskätt Aafrikas. Pragmaatiline lähenemine, millega ei kaasne näiteks väärtuspõhised nõudmised või pretensioonid demokraatia ja inimõiguste osas, on võimaldanud Hiinal Aafrikas kohati suuremat mõjuvõimu omandada, kui seda on suutnud Lääneriigid.

27 WRI, The Next 4 Billion, 2007, <http://bit.ly/IABb4>

28 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

29 WB, Multipolarity: The New Global Economy, 2011, <http://bit.ly/iXghNt>

30 ADB, Realizing the Asian Century, 2011

31 Economist, Initial public offerings, 2011, <http://econ.st/ufE1Qq>

32 E&Y, Tracking global trends, 2011, <http://bit.ly/kWEpXS>

33 RAND, China and India in 2025, 2011, <http://bit.ly/qs1Jcw>

BRIC-riigid on muutunud peamisteks Aafrika loodusvarade ekspordipartneriteks, Hiina on juba muutunud tärkavate majanduste suurimaks investoriks Aafrikas. Aastaks 2015 kasvab Hiina investeeringute maht Aafrikasse 50 miljardi dollarini ning kaubavahetus 300 miljardini.³⁴ Euroopa jaoks on küsimus, kuidas rivaliteedis ressurside pärast mitte alla jääda ja taretteks olulisi partnerlussuhteid maailmas kindlustada, kui Hiina jt uude liidrite mõjuvõim ja aktiivsus ses suunas kasvab. ELi riigid on nimelt energiainpordist üha suuremas sõltuvuses, 2030. aastaks võib nende fossiilkütuste impordivajadus kasvada isegi 70%-ni kogutarbimisest.³⁵

Vaatamata suhteliselt madalale elatustasemele on Hiina suutnud ennast kehtestada ka arenenud riikide suhtes. Heaks näiteks on renminbi vahetuskuurs, mille vabaks laskmiseks on USA Hiinale pidevalt survet avaldanud, kuid viimane on siiski paindumatuks jäänud. Hiina on kaubelnud majandusliku koostöö või investeeringute abil edukalt välja Taiwani ja Mandri-Hiina „ühe Hiinana” käsitlemise poliitika tunnustamist.³⁶ Samuti saab Hiinast praeguste arengute jätkudes aastaks 2025 üks maailma suurimaid sõjalisi jõude, mis muudaks oluliselt riigi mõju rahvusvahelisel areenil ning diplomaatilist läbirääkimisjõudu. Kuna Aasia eksporditegevus ning ligipääs energiaallikatele sõltuvad ikkagi mereteedest, siis kasvab regiooni suurriikide nagu Hiina ja India sõjaline kohalolek ja kontroll India ookeanis ja Lõuna-Hiina merel. Seda enam oleks Euroopal tulevikus vaja neid riike siduda sõbralikesse partnerlussuhetesse, et tagada endale nende ülioluliste kaubandusteede avatus.

Tärkavate majanduste suurem majanduslik ja poliitiline kaal toob kaasa järk-järgult ka suurema hääleõiguse rahvusvahelistes organisatsioonides või vähemalt sellesuunalised taotlused. Näiteks on Hiina roll rahvusvahelistes institutsioonides juba muutumas. Hiina on olnud edukas oma huvide esindamisel rahvusvahelistes organisatsioonides – Kopenhaageni kliimakõnelustel või G20s on Hiinal õnnestunud paljuski oma huvisid päevakavva saada.³⁷ Kuna ta on rahvusvahelisest finantskriisist võrreldes Lääneriikidega valutumalt välja tulnud, suurendab see edaspidi Hiina nõudmisi oma otsustusõiguse ja esindatuse tõusuks näiteks Maailmapangas või Rahvusvahelises Valuuta-

Oluline signaal trendi kulgemisest

Osa ELi liikmesriike hakkab maksupoliitikat ühtlustama

See tekitab uue fraktsiooni ELi sees ning viib osa riikide kiirema liikumiseni Euroopa Liidu föderaalsete korralduse suunas. See oleks Euroopa integratsiooni järgmine suurem võimalik arengufaas – milles aga kõik riigid ei osaleks.

fondis. Tema kiirelt kasvanud majanduslik kaalukus ei ole proportsioonis senise mõjuvõimuga. Kuigi Euroopa Liidu ja BRIC-riikide osalus maailma majanduses on praegu vastavalt 24 ja 21%, siis ELil on IMFis 32% häälest ning Brasiilial, Venemaal, Indial, Hiinal ja Lõuna-Aafrika Vabariigil 11%. See on ajendanud viimaseid sõna võtma oma osatähtsuse suurenemiseks.³⁸ Euroopa jaoks tähendab see, et rahvusvahelistes organisatsioonides oma huvide edendamiseks tuleb otsida endale partnereid rohkem ka selliste riikide seast harjumuspärase USA jt arenenud riikide asemel. See eeldab aga häid kahepoolseid suhteid ka väljaspool ühiseid organisatsioone Euroopa ja uute maailmaliidrite vahel, sest koostöö rahvusvahelistes „koridorides” sõltub loomulikult üldisest heast läbisaamisest.

Tärkavad majandused hakkavad üha rohkem ka omavahel suhtlema ja koostööd arendama, nii regioonide sees (nt Aasia riigid ASEANi või Shanghai Koostöö Organisatsiooni raames) kui ka vahel (nt Vaikse ookeani äärsed riigid). Seeläbi arutatakse ja kujundatakse kõiki mõjutavaid globaalseid olusid üha rohkem foorumitel ja kooslustes, millest Euroopa eemale jääb.³⁹ Euroopal tervikuna ja ka ELi liikmesriikidel tuleb seega aretada tugevaid kahepoolseid partnerlussuhteid regiooni riikidega, et vähegi suuta kaasa rääkida ja oma huve esitada. Lisaks on Euroopa jaoks võimalus nimetatud suundumust tasakaalustada, tehes tihedamat regionaalset koostööd oma naabuskonna suurjõududega, et ühiselt maailmas suuremat kaalu omada. Samuti on Euroopal võimalus püsida enda põhihuvides ja tugevusladel maailmas eesliinil, selleks globaalseid valdkonna- ja

34 Bloomberg, China's Investment in Africa to Increase to \$50 Billion by 2015, Bank Says, 2011, <http://bloom.bg/e3vCeU>

35 Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009

36 Arvind Subramanian: China a 'precocious' superpower? 2011, <http://bit.ly/ziTDXg>

37 The US-China Economic and Security Review Commission, The Evolving Role of China in International Institutions, 2011, <http://bit.ly/z5jkTd>

38 Economist, Light-weight BRICS, 2011, <http://econ.st/jMFdzk>

39 Harri Tiido, Kaupmeeste vabariik või valgustatud impeerium? <http://bit.ly/wMALz1>

teemapõhiseid koostöövõrgustikke või koalitsioone (mis hõlmaks ka Aasia suurjõude) algatades ja juhtides.

EUROOPA LIIDUS JÄTKUB MITMEKIIRUSELINE INTEGRATSIOON

Euroopa Liit on seni arenenud mitmekiiruseliselt: eri riigid on integratsioonialgatustega eri hetkedel ja erineva tempoga kaasa läinud. Eurotsoon ega Schengeni ala ei hõlma kõiki ELi liikmeid, sest mitmel riigil pole sedavõrd suur autonoomia äraandmine majanduslikult kasulikuks või poliitiliselt võimalikuks osutunud.

Tõenäoliselt kiirendab võlakriis ja selle lahendamine Euroopa integratsiooni eelkõige fiskaalses mõttes. Euroala koostöö ja integratsioon süvenevad ning *de facto* otsustusprotsessid võivad selle raames muutuda, kui koostöö ja konsultatsioonid euroala sees tihenevad. Sellega kasvaks euroala riikide mõju ja otsustusjõud võrreldes sealt välja jäänutega kogu ELis ja teistelgi teemadel peale euro tuleviku.⁴⁰ Prantsusmaa president on juba viidanud uuele ELi föderaalse tuumiku tekke sihile, millega ühineks eurotsoon 17 riiki, ning mille ümber jäävad 10 mitte-euro riiki omavahel vähem lõimunuks.⁴¹ Võimalik, et selline tegus tuumik jääb veel väiksemaks, vastavalt riikide krediidireitingutele ja valmidusele suurema fiskaalkoostööga kaasa minna. Kuid mida ühtsemana EL toimib ja koostööd teeb, seda tugevam saab ta olla maailmamajanduses ja -poliitikas, sest seda suuremat ja kaalukamat riikide kooslust (ja turgu) esindatakse. Mitmekiiruseliselt edasi liikumine võib küll aidata osa riikide jaoks oma vahetuid majandusmuresid lahendada, aga kahandab paratamatult Euroopa šansse multipolaarsemas maailmas oluliseks jääda.

ELi välispoliitilised huvid sõltuvad tihti eri liikmete kitsastest majanduslikest huvidest ja nende jõuvahekorra.⁴² Erinevad arusaamad välistest ohtudest, koordineerimata huvidede edendamine ja ka näiteks kaitse-eelarvete erisused ei saa muuta Euroopa positsiooni tugevamaks. Erinevate riiklike huvidede esiplaanile seadmine võib vähendada tulevikus ka Euroopa riikide toetust NATO-le. Kaitsekulutused on

üks kohti, kust edaspidi kasinusmeetmete ja fiskaalse kohandamise käigus kärbitakse. Saksamaa, Suurbritannia, Prantsusmaa on vaid mõned riigid, kes juba on sellega algust teinud ning ka lähiaastatel kaitse-eelarveid edasi kärbib.⁴³ Samas on sõjaline võimekus ELi jaoks oluline komponent oma välispoliitilise ja diplomaatilise mõju hoidmisel maailmas ning ka oma julgeoleku tagamisel, eriti USA sõjaliste huvide Aasia piirkonda nihkumist arvestades. Ent see võimekus vajab pidevat edasiarendamist ja investeringuid.⁴⁴

Ei ole kindel, kui kiirelt liigub Euroopa lähima kümne aasta jooksul integreerituma (st eelkõige föderaalsema) liidu suunas. Kui ELi-siseselt jätkub liikmesriikide huvidest lähtuv poliitika ning majanduste konkurentsivõime ebaühtlane tase, jääb EL tõenäoliselt veel pikemaks ajaks teatud mõttes siseheitlusse. Neis oludes asendub Euroopa koha otsimine maailmas pigem igaüks-enda-eest-asjaajamisega. Ühise välispoliitika asemel ajavad riigid rohkem kahepoolseid suhteid liidust väljapoole jäävate riikidega, välis- ja julgeolekupoliitilistes küsimustes on aktiivsed üksikud eestvedajad ning tekivad pigem eri riikide rühmitused. Euroopa kui terviku tähtsuse kahanemine kiireneks veelgi, millest ei võida lõpuks aga ükski liikmesriik. Mitmekiiruselises Euroopa Liidus võib üks teistest eristuv arengupiirkond tekkida Läänemere ümber, kus asuvad tehnoloogiliselt kõrgelt arenenud Põhjamaad, samuti Saksamaa põhjapoolsed liidumaad, Poola ja Venemaa. Läänemere ümber olevatele riikidele annab see võimaluse luua tihedam ja muust Euroopast kiiremini integreeruv koostöövorm, millega on võimalik siduda ka väljapoole liitu jäävat Venemaad ja kasvata-da seal seeläbi ELi pehmet mõju.

Tegemist on piirkonnaga, mis moodustaks 11% ELi SKPst ja mille potentsiaali näitab ka suhteliselt parem taastumine finantskriisist võrreldes muu Euroopaga ning kõrge innovatsioonivõimekus – Läänemere äärde jäävad Põhjala riigid on Euroopa Liidus teadus- ja arenduskulutuste poolest esimeste seas.⁴⁵ Sellisel koostööklastril oleks potentsiaali areneda mudeliks ka teistele piirkondadele, kus on võimalik kujundada regionaalseid riikidevahelisi koostöövorme – sellega oleks Läänemere regioon omamoodi katselavaks teistele sarnastele algatustele Euroopa Liidus.⁴⁶

40 Swedish Institute of International Affairs, Till debt do us part? 2011, <http://www.ui.se/upl/files/58791.pdf>

41 Economist, Two-speed Europe, or two Europes? 2011, <http://econ.st/u03S0d>

42 Harri Tiido, Kaupmeeste vabariik või valgustatud impeerium? <http://bit.ly/wMALz1>

43 NIC, Global trends 2025, 2010

44 Harri Tiido, Kaupmeeste vabariik või valgustatud impeerium? <http://bit.ly/wMALz1>

45 Eurostat, Science, technology and innovation in Europe, 2011, <http://bit.ly/kHtq1k>

46 Baltic Development Forum, State of the Region Report 2011, <http://bit.ly/uHl28v>

SAMAS MUUDAB EUROOPAT TUGEVAMAKS ÜHISE TARISTU ARENDAMINE...

Ühisturg on üks ELi vundament ning selle efektiivne toimimine eeldab integreeritud üle-euroopalist taristut nii energeetikas, ITs kui ka transpordis. Hästi funktsioneeriv taristu seob Euroopat terviklikumaks ning hõlbustab teenuste, kaupade, kapitali ja inimeste vaba liikumist. Näiteks taastuvenergia tootmisega (meres olevate tuulikuparkide liitmine võrku, reservvõimsuste kättesaadavus) arvestav elektrivõrk on eelduseks taastuvenergia laiemale kasutuselevõtule; ülekandevõrkude ja energiatootjate eraldamine eelduseks parematele konkurentsivõimalustele; toimiv raudteetransport võimaldab inimeste hõlpsamat liikumist ning suurendab piiriüleseid töövõimalusi, nagu ka digitaalse taristu viimine iga majapidamiseni. Seega ei ole tööhõive tõstmine, konkurentsivõime suurendamine ja üleminek madalale süsinikutarbimisele või teadmispõhisele majandusele (kui uue võimaliku kasvumudeli osad) saavutatavad ilma oluliste taristuinvesteeringuteta.

Seepärast on Euroopa Komisjon ja liikmesriigid seadnud need investeeringud olulisele kohale EL2020 tulevikusihtide täitmise plaanis. Nii tekivad konkurentsivõime ja tugevam kasvumudel aitavad Euroopal rahvusvahelist positsiooni parandada. Lisaks võivad investeeringud tuua ka suurt otsest majanduslikku kasu. Näiteks lairiba-ühenduste arvu suurendamine võib aastatel 2006–2015 luua Euroopas miljon uut töökohta ning tõsta majanduse kasvutempot aastas umbes 0,7% võrra.⁴⁷ Euroopa digitaalarengu strateegia järgi peaks seepärast kuni 30 Mbit/s lairiba-internetiühendus olema kättesaadav aastaks 2013 kõigile ELi majapidamistele, aastaks 2020 isegi 100 Mbit/s juba pooltele majapidamistest.⁴⁸

Eriti maha on jäänud Euroopa ühine taristu energeetika alal. Euroopa elektrienergia turg on siiani fragmenteeritud väheste võrkudevaheliste ühenduste tõttu, üheks eraldi „saareks” on näiteks Balti riigid. 2020 prioriteetide seas on Euroopa Liit seadnud eesmärgiks Balti riikide integreerimise Euroopa energiaturu/võrguga, millega lõpetada nende riikide isolatsioon muu Euroopa energiavõrgust.⁴⁹ See ja teised sarnased projektid energiaettevõtete jaoks loovad suurema turu ning rohkem kauplemissuureid, mis aitaks taas ühisturul tõhusamalt toimida. Ühtlasi kasvaks seeläbi Euroopa varustuskindlus ja energiapuudus, mis aitab kaasa ägenevas ressurside rivaaliteedis

Oluline signaal trendi kulgemisest

Connecting Europe Facility elluviimine

See Euroopa Komisjoni eestvedamisel loodud transpordi-, energia- ja telekomitaristu arendamise plaan on plaanitud peamiseks nurgakivirahastuks ELi ühise taristu arengus. Selle järjepidev elluviimine ja liikmesriikide rahaline panus näitab, et ELi ühise taristu arendamisega ollakse oluliselt edasi arenemas.

tärgkava majanduse riikide võimu tõusu mõjudele vastu seista.

Taristu tegeliku rajamise ehk võetud sihtide ja investimisplaanide elluviimise tempo ja ulatus sõltuvad ELi ja liikmesriikide valitsuste fiskaalvõimekusest. Järgmise kümne aasta jooksul on vaja Euroopa taristusse (maanteed ja muud transpordiühendused, elektri- ja gaasivõrk ning lairiba- ja optiline võrk) investeerida triljon eurot. Euroopa Komisjon on teinud ettepaneku Connecting Europe Facility kaudu 2020 strateegiat silmas pidades rahastada transpordi-, elektri- ja digitaalset taristut 50 miljardi euroga. Siiski on avaliku sektori võimaluste tõttu suurte taristuprojektide rahastamise ja täideviimise suhtes ebakindlus kasvanud eriti liikmesriikide poolse vajaliku panuse osas.

...TÖÖTURU SUURENEV MOBILSUS...

Tööjõu mobiilsus on üks mehhanism lühiajaliste tasakaalutuste silumiseks ühisraha süsteemis ja siseturul. Kui puudub võimalus iseseisva rahapoliitika abil majandustsüklitega kohanduda, siis võib see toimuda tööjõu liikumise näol: inimesed kolivad sealt, kus tööd ei ole, sinna, kus tööd on. Suurte majanduste nagu USA üks konkurentsivõime ja tugevuse allikas on olnud just siseriiklik tööjõu liikuvus. Ka Euroopa majanduse tugevus ja seega rahvusvaheline positsioon sõltuvad olulisel määral sellest, kui ulatuslikult kujuneb välja ühtne Euroopa tööturg või jääme rääkima ELi liikmesriikide eraldiseisvatest tööturgudest.

EL 2020 strateegia seab eesmärgi, et Euroopa tööturud muutuksid integreeritumaks. Seda eesmärki soosib ka asjaolu, et vananemise tõttu pole paljudes

47 Euroopa Komisjon, The Impact of Broadband on Growth and Productivity, 2008, <http://bit.ly/dqSE5N>

48 Euroopa Komisjon, Euroopa digitaalne tegevuskava: olulised algatused, 2010, <http://bit.ly/wR9jbB>

49 Euroopa Komisjon, Energy infrastructure priorities for 2020 and beyond, 2010, <http://bit.ly/yoO14G>

Oluline signaal trendi kulgemisest

Kõigi ELi riikide tööturu plaanitud kiirem avanemine viimati ELiga liitunud Bulgaariale ja Rumeeniale või järgmistele ELiga liitujatele.

See suurendaks liidusisest töajõu liikumist oluliselt nende riikide elatustaseme mahajäämuse tõttu. Samas oleks tegu signaaliga, et arenenud ELi liikmesriigid peavad tööturu mobiilsust oluliseks.

Euroopa riikides piisavalt töökäsi ja valitseb niigi -sobivate teadmiste-oskuste puudus. Seetõttu on oodata, et Euroopas töajõu liikuvus riikide vahel kasvab – eriti kui uut töajõudu ei soovita tuua väljastpoolt (st avada end rohkem immigratsioonile kolmandatest riikidest). Samal ajal muudab selle trendi määramatuks nn vana Euroopa riikide suhtumine ja avatus töajõu suhtes, kes on pärit uutest või edaspidi liituvatest liikmesriikidest, seda eriti kriisijärgsetest tingimustes, kus hõive taastub visalt.

ELi-sisest töajõu mobiilsust toetab täiendavalt noorte kasvav valmidus lahkuda koduriigist, kusjuures see valmisolek sõltub haridusest ning juba välismaal saadud kogemusest. Samas on Euroopa noorte jaoks esimesed eelistused USA ja Austraalia, Euroopa Liidu sihtkohtadest Suurbritannia ja Hispaania. Saksamaa on olnud eelistatum sihtkoht peamiselt idapoolsete uusliikmete jaoks. Tõenäoliselt jätkub lähiajal migratsioon nende ELi riikide suunas, kus olukord tööturul soodsam. Jätkuvalt on sihiks eelkõige Saksamaa, kus on Euroopa tugevaim (eksporti)majandus ja rohkem töökohti.⁵⁰ Samas näitavad uutele liikmesriikidele vanade kehtestatud töajõu liikumispirangud ja üleminekuperioodid, et valmisolek töajõu mobiilsuseks ei ole siiski kõikjal Euroopas sama ning see võib põhjustada ELi töajõu mobiilsuse langust.

Töajõu mobiilsus muudab Euroopat (eriti majandust) tervikuna tugevamaks, ent kehva elatustasemega riikidel on oht jääda doonori rolli. Edaspidi, kui proteksionistlik rändepoliitika kolmandate riikide suhtes peaks kasvama või kriisi ajal osades riikides seatud sisserändepiirangud säilima, kasvab emigratsioonisurve Ida-Euroopa riikides. Nende kanda jääb siis

paremal elujärjel olevate ELi riikide töajõuvajadus, mis võib tingida ELi ebaühtlast arengut ning nõrgendada seeläbi ka ELi konkurentsivõimet ja positsiooni maailmas.

...NING EUROOPA LIIDU JÄTKUV LAIENEMINE

Euroopa Liidu jaoks on laienemine olnud võimaluseks suurendada stabiilsust naabruskonnas ning kasvatada oma mõju kogu maailmas. See on olnud seni märk liidu elujõulisusest ja atraktiivsusest, pärast liitumisi on ka ELi välispoliitiline aktiivsus ja mõju kasvanud. Uued liikmed toovad ELi juurde uusi välispoliitilisi teemasid ja algatusi. Lisaks on nii, et mida suurem on EL, seda olulisemat mõju ta maailmas omada saab – kas või oma suurema turumahu tõttu.

Järgmine ELi liige on Horvaatia, kes liitub 2013. aastal. Järjekorras on ootel veel teised Balkanimaad, kus ELi liikmesuse perspektiiv on praegu praäänik, mis sunnib sealseid riike stabiilsuse ja majandusreformide nimel pingutama.

Kandidaate ja huvilisi ELi jätkuvaks laienemiseks niisil leidub, kuid laienemine sõltub ennekõike Euroopa Liidu enda ja selle juhtriikide valmisolekust. Prantsusmaa president Nicolas Sarkozy on näiteks avaldanud kahtlust, et laienemine on konfliktis suurema süvitsi integratsiooni ning föderaalsete liidu mõttega ehk suurema integratsiooniga, sest liiga palju riike lihtsalt ei suuda piisavalt kokku mängida.⁵¹ Viimane suur laienemine 2004. aastal ning pärast seda Rumeenia ja Bulgaaria liitu võtmine tekitasid laienemiseväsimuse ning terava vajaduse parema institutsionaalse korralduse ja valitsemismudeli järele. ELi üks suurematest väljakutsetest ongi ehitada 27 riigi integreerimise jaoks demokraatlik ja samal ajal efektiivne valitsemismudel. Muidu on Euroopal raske teovõimelisena püsida, milleta aga on omakorda raske maailmas rolli mängida.

Oluliseks proovikiviks ELi jaoks saab Türgi kui Euroopa ja Aasia piiril asuv võtmeriik, millel on tähtis strateegiline asukoht transiiditeedel. Türgi liikmesuse kaudu kasvaks oluliselt ELi majanduslik ja poliitiline mõju Lähis-Idas. Tegemist on ka islamimaades kõige arenenuma demokraatliku ja turumajandusliku riigiga. Türgi võimalik eemale tõukamine võib demotiveerida riiki reformidega jätkama või püüdlema ise suurema jõukeskuse staatuse poole Lähis-Idas, Aasias ja ka maailmas laiemalt. See aga vähendaks Euroopa (Liidu) mõjuvõimu, piiraks selle ulatust.

50 DB Research, Labour mobility in the euro area, 2011, <http://bit.ly/qUhOao>

51 Economist, Two-speed Europe, or two Europes? 2011, <http://econ.st/u03S0d>

Türgi majanduse suurus on praegu vähem kui 5% ELi SKPst (PPP), rahvastik aga moodustab 15% ELi elanike arvust. Samas jääks ELis Türgi liitumisest saadav demograafiline efekt tööealise elanikkonna juurdekasvust väikeseks. Türgi tööealine elanikkond kasvab järgmise 20 aasta jooksul 10 miljoni võrra, kuid viimasel paaril aastakümnel on väljaränne järele vähenenud ning eeldatavasti kukub rändesaldo tänu võimalustele ja majanduskasvule kodumaal nulli aastaks 2025.⁵² See tähendab, et liitumisjärgne türklaste väljaränne võib ELi olla minimaalne vastupidiselt tavaliselt arvatavale. Seega võib Türgi liitumisläbirääkimiste edenemine olla Euroopale hea võimalus maailmas oma positsioone kindlustada ilma kardetud kõrvalmõjudeta.

Oluline signaal trendi kulgemisest

Balkani riikide, iseäranis Serbia ELi liikmeks saamine

See suurendaks ELi mõju antud piirkonna üle, kasvataks seal heaolu ning seeläbi ka julgeolekut ja stabiilsust Euroopa äärealadel. Euroopa mõttes oleks see ka signaal väljapoole, et EL on laienemisjõuline ja atraktiivne uutele liitujatele – seega maailmas endiselt tähtis.

Võimalikud šokid

Venemaa režiimimuutus

Venemaa majandus põhineb maavarade (peamiselt energiaallikate) ekspordil. Suhteliselt kõrged energiahinnad maailmaturul on aidanud Venemaa praegusel administratsioonil tagada piisav sissetulek riigile ning see on omakorda taganud neile seni piisava toetuse ja võimulpüsimise. Samas on rahulolematuse võimulolijatega kasvanud ning opositsioonist on esile kerkimas tõsiseltvõetavaid juhtfigure. Ei ole võimalik ennustada, kas, millal või mis suunas režiimimuutus toimuda võib ja mida see endaga kaasa tooks. Igal juhul oleks sellel mõjud kogu maailmas, eriti Venemaa lähinaabruses. Võimalik vägivaldne puhkemine riigis võib vallandada põgenikevoo Euroopa suunal, tuua katkestusi energiatarnetes, millest Euroopa sõltub, või põhjustada Euroopa-suunalist agressiooni – mis kõik raskendaks Euroopa rahvusvahelist olukorda.

Eurotsooni lagunemine

Mõne riigi väljumisest või ulatuslikust finantskriisist algav eurotsooni üldine lagunemine tooks ulatuslike tagajärgi riikide vahetuskurssidele ja majandusstabiilsusele, senise eurotsooni majandustele (sh kasvulootustele) ning varade hindadele. See muudaks Euroopa riikide positsioone maailmamajanduses kõvasti nõrgemaks. Lisaks jääks Euroopa Liit

vähem mõjuvõimsaks, sest ühisraha oli mõeldud Euroopa kohta maailmas tugevdama (sh võimaliku tuleviku reservvaluutana). Isegi kui asemele tekib uus (või mitu uut) ühisraha, on Euroopa maailmaareenil koha hoidmises raskustes.

Suured rahutused Hiinas

Ootamatutel raskustel majanduses või ulatuslikel ühiskondlikel rahutustel, mis muudavad riigi ebastabiilseks, oleks laialdane negatiivne mõju – Hiina turuga ja sealse tootmisega on seotud kogu maailma majanduslik käekäik. Kinnisvarahinnad Hiinas on juba pööranud langusesse. Praegu loodetakse paljuski Hiina valitsuse võimekusele hinnamulli tühjenemist juhtida.⁵³ Samas püsib võimalus ka kontrollimatuks varahindade krahiks, mis võib viia avaliku rahulolematuse ja rahutusteni.

Euroopa Liidu fiskaalpakti tagasilükkamine

Selle 2011. aasta detsembris kokkulepitud pakti (millest jäi eemale ainult Suurbritannia) eesmärk on karmistada ja kontrollida riikide eelarvedistsipliini, suurendada vastavat integratsiooni ning vältida nii võlakriise tulevikus. Kui selle lükkavad tagasi piisavalt paljude liikmesriikide parlamendid ja pakti pole võimalik ellu viia, looks see uue lõhe ELi sees ja suurendaks majanduslikke raskusi Euroopa niigi hädas riikide (aga ka ühisraha euro) jaoks.

52 DB Research, Turkey and the EU-27 – a medium-term perspective, 2011, <http://bit.ly/zlunuO>

53 Forbes, Property Prices Collapse in China. Is This a Crash, 2011, <http://onforb.es/w3Ts2z>

Väljakutsed ja võimalused Eestile

1 Eesti orientatsioon on iseseisvuse taastamise algusest olnud nii majanduslikel kui ka välis- ja julgeolekupoliitilistel põhjustel läänemaailmaga integreerumisele. Selle tulemusel on tänaseks Eesti kahe- ja mitmepoolsete suhete võrgustik, eksporditurud ja äripartnerid, teaduskoostöö jm tugevalt Euroopa-põhised. Seepärast tekitavad multipolaarne maailmakord ning Euroopa tulevase rolli ebakindlus (ja paratamatu vähenemine) **Eesti ettevõtete ja riigi jaoks kaks suurt mõttekohta.**

Esimene neist kätkeb endas küsimust, **kuidas kohadena multipolaarse maailmaga – sealhulgas eriti Aasia esiletõusuga kaasa minna ja sellest uusi võimalusi leida.** Teine mõttekoht Eesti jaoks on, **kuidas Euroopa positsiooni otsingutele oma huvidest lähtuvalt kaasa aidata.**

2 Tärkavad majandused üldse ja ka Aasias on Eesti ettevõtete jaoks seni suhteliselt tundmatud turud, sealsete ettevõtete ja ülikoolidega on Eestil kokkupuudet ja partnerlust vähe. Osaliselt seepärast pole ka riiklik suhtlus ja tugi seni nende piirkondade riikidega olnud märkimisväärne, kui suurriigid (nt Jaapan, Hiina, viimasel ajal India) kõrvale jätta.

Ent nüüd on tekkimas olukord, kus peamised uued turuvõimalused, uued globaalsed äriidrid ja tehnoloogiate loojad, ka peamised järele jäänud välisinvestorid asuvad seal – meie jaoks kaugetes ja vähetuntud riikides. **Väljakutseks on seda madalat lähtekohta arvestades panna võimalikult mõjus alus suhetele,** et Eesti saaks nende uute partneritega hakata rohkem äri ja koostööd tegema (sh ärile teed sillutavat haridus- ja teaduskoostööd).

See on oluline, et mitte maailmas tekkivatest võimalustest ilma jääda – nt suuta tehnoloogilise arengu eesliiniga kaasas käia või Aasiast uut kapitali, turge ja talente saada. Sealsete majanduste esiletõus kogub alles hoogu, turud ja konkurents on kujunemisjärgus ning meie ettevõtetele on seepärast võimalik mängu sekkuda. Lisaks on Eesti turgudel ja partnerriikides, eriti Euroopas, vastavaid võimalusi üha napimalt.

Seepärast on tarvilik kiirelt alustada uute partnerluste otsimist ja arendamist: ettevõtetel äriarenduses ja riigil oma välis(majandus)poliitikas tuleb asuda maailmas aktiivsemalt ja laiemalt tegutsema.

3 Selleks tuleb nii ettevõtlus-, haridus- kui ka teadus- ja arenduspoliitika raames **rahvusvahelistumise seada prioriteediks, seejuures tulevasi maailma liiderrikke fookusse võttes ja eri poliitika raames koordineeritult tegutsedes.** Esimese sammuna on tarvis innustada Eesti ettevõtjaid ning teadlasi Aasia ja ka teisi tärkavaid majandusi tundma õppima, et sealt rohkem endale võimalusi ja partnereid otsitaks. Seejärel tasub aga tugevalt toetada vastavate arendus- ja koostööprojektide väljaarendamist (nt pakkuda rohkem vastavat stardikapitali), et kasvanud huvi saaks edukalt realiseeritud. Välisinvesteeringute alal on Eesti hea võimalus pakkuda Aasia päritolu ettevõtetele värvat või baasi Eesti läheduses asuvatel turgudel tegutsemiseks.

Tähtis roll nende sammude toetamisel on välispoliitikal ja riigijuhtidel, et koostöö saaks kanda kinnitada. Näiteks on Aasia puhul riiklik seljatagune „uste avamine” ja suhete loomisel sageli määrav tegur. Lisaks on aktiivsem välispoliitika just Aasia suunal otstarbekas põhjusel, et Eesti saaks lähedasemaks globaalareenil tähtsust koguvate suurjõududega. Nii rahvusvahelistes organisatsioonides kui ka kahepoolsetes suhetes oma huvide edendamiseks tuleb teistel riikidel (sh Eestil) üha enam arvestada Aasia riikide (eriti Hiina ja India) seisukohtadega ja püüelda nende toetust.

Seejuures on Eesti kui väikeriigi jaoks kindlasti raske arendada poliitilisi suhteid ja pakkuda ettevõtetele-ülikoolidele tuge mitmel uuel ja kaugel maal korraga. Samas maandab see riske (nt kui mõni riik muutub ebastabiilsemaks või halvenevad sealsed turuolud) ja avab võimaluste aknaid rohkem ja laiemalt. Seepärast on otstarbekas kaugete riikidega partnerluse ja sealse esindatuse arendamiseks teha koostööd teiste sinna pürgivate riikidega, nt soomlaste ja rootslastega ühiseid turule sisenemise tugiteenuseid pakkuda või esindusi rajada. Sealjuures tuleks Aasia mitmekesisust ning mastaapi arvestades **teha riikide vahel teadlikke valikuid** (ja sealt edasi ka linnade või piirkondade vahel), mis põhineksid nende arengupotentsiaali ja samas ka Eesti enda majandushuvide arvestamisel. Lisaks on Eesti huvides ELi kui terviku esindatuse ja kahepoolsete suhete areng Aasia jt esiletõusvate riikidega, mille raames saaks ka Eesti vajalikku ligipääsu neile turgudele või tuge oma huvide elluviimiseks.

4 Vaatamata mõju ja tähtsuse langusele on Euroopal siiski võimalik jääda multipolaarses maailmas üheks jõukeskuseks. Seda juhul, kui Euroopa suudab oma majandusjõudu vähegi hoida, sest mõnda aega on tegemist jätkuvalt maailma suurima turuga. Lisaks tuleb Euroopale kasuks muutuda sisemiselt ja välisuhtluses ühtsemaks, et suuta rääkida kaalukamal häälel ja suurema mõjuga. Seega on nii **ELi tihedama lõimumise ja laienemise** (sh miks mitte Türgi liitumine) **kui ka näiteks üle-euroopalise taristu ja siseturu arengu jätkuv toetamine Eesti huvides**. Seda tuleb toetada nii retoorikas kui ka reaalse tegudega (nt omapoolsete taristuinvesteeringutega). Mida tugevam on maailmas Euroopa, seda parem positsioon on Eestil nii vanadest kui ka uutest partnerlustest kasu saada ja turge leida. See aitab kindlustada ka riiklikku julgeolekut, eriti Venemaa negatiivsete arengusuundumuste juhul.

Üheks võimaluseks Eestile on saada mõnes meie jaoks võtmetähtsusega teemas ELis eeskõnelejaks, mis aitaks kaasa Euroopa enda tihedamale lõimumisele või annaks võimaluse arendada ELi tasandil koostööd tärkavate suurjõududega. Selliste teemade üheks kandidaadiks on Eesti seniseid huve ja püüdlusi arvestades näiteks küberturvalisus ja e-riigi areng. Nende püüdluste õnnestumiseks tuleb aga vastavasse diplomaatiasse ja nende valdkondade arengusse Eesti-siseselt veel rohkelt panustada. See tähendab inimressursi ja valitsemisvormide arendamist, uutesse lahendustesse rohkem investeerimist, et oleks kellega ja millega maailmas juhtrolli võtta.

5 Samas **tuleb Eestis olla valmis selleks, et päris ühtne Euroopa pole lähiaegadel võimalik ja integratsioon jätkub mitmekiiruseliselt** – sõltuvalt teemast ja valdkonnast arenevad eri riikide rühmad erineva tempoga ja erinevas ulatuses. Selle üks järeldusi on, et ka kaugete riikidega uute partnerlussuhete arendamist tuleb Eestil rohkem ette võtta iseenda jõul, näiteks investeerida esindustesse. Teine, olulisem järeldus on aga see, et Eestil tuleb hakata tegema rohkem strateegilisi valikuid, millistel teemadel ja milliste riikidega ELi sees tihedamas koostöös edasi minna. See hõlmab ka vajadust vastavalt häid kahepoolseid suhteid hoida ja arendada, et Eestit saaks osaleda meie huvide jaoks olulistest rühmitustes ja jätkuvas lõimumises. Siis on võimalik isegi selliste võimalike šokkide nagu eurotsooni lagunemise või kavandatud fiskaalpakti tagasilükkamise järel Eestil vähemalt osalt Euroopat koos teistega tugevamaks muuta. Üheks oluliseks koostöökeskkonnaks Eesti jaoks võib kujuneda Läänemere piirkond, mistõttu oleks Eesti jaoks kasulik toetada edasist integratsiooni Läänemere- ja Nõukogu või ELi Läänemere strateegia raames.

Geograafilise asendi tõttu on Eesti erihuviks kindlasti panustada Läänemere regioonis koostöö edendamisse, et mitmekiiruselises Euroopas meie naaberriigid oleksid vähemalt omavahelist lõimumist jätkamas ja oluliste Euroopa algatustega kaasa minemas. Sealjuures tuleb silmas pidada, et Eesti jaoks jääb EL ka lähiajal oluliseks rahastajaks, mille abil on võimalik teha olulisi investeeringuid ning arendada uusi kasvualasid. ■

6 Valitsemisvormid muutustes

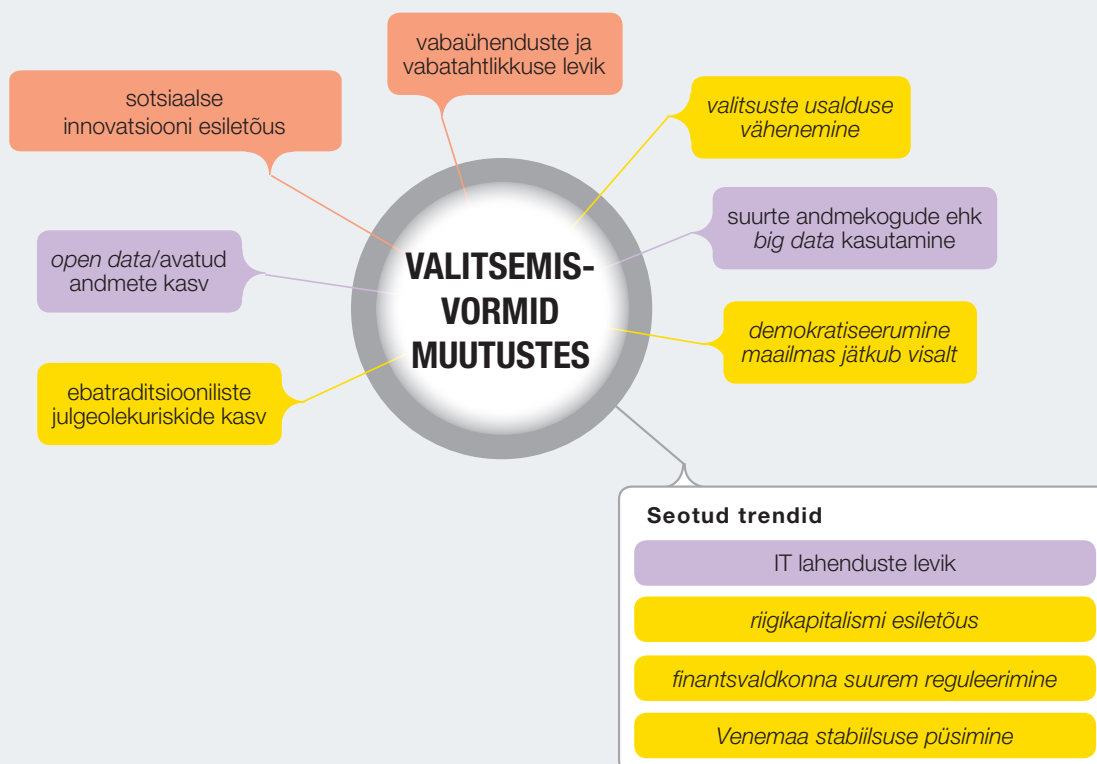
Riikide ees seisavad kompleksed ülesanded nagu uute kasvumudelite leidmine, sotsiaalsüsteemidele tekkinud surve leevendamine ning kasvupiiride nihutamine. Neile mõjusate lahenduste leidmine ja elluviimine on probleemide keerukuse ja mitmetahulisuse tõttu komplitseeritud, seda raskendab veelgi nende väljakutsete ja kogu maailma (st tegevuskeskkonna) pidev ja kiirenev muutumine.

Nende murekohtade ületamine on võimalik ainult riikidel, kes on oma tegemises mõjusad ja tõhusad. Seejärel on riigivalitsemise toimimisest saamas riikide konkurentsivõime üks tugitalasid, kuigi riigijuhtimine on muutunud keeruliseks.

Esiteks raskendab väljakutsetele vastamist veel kestev finants- ja võlakriis, mis on tõstatanud küsimuse riigijuhtimise mudelite kohta. Näiteks: kes vastutab kriisi tekke eest ja milliste muutuste abil uusi kriise vältida, kas või teistsuguse panganduse ja finantssektori institutsionaalse raamistiku ja järelevalve korraldusega.

Teiseks on uute kasvuallikate otsing arenenud riikides ning tärkavate majanduste kiire kasv nende riigikapitalistliku mudeli raames (suurema riikliku sekkumise ja autoritaarse riigikorra alusel) tinginud vajaduse uute valitsemismudelite leidmiseks või vähemalt vanade ülevaatamiseks – et arenenud riigid suudaksid maailmamajanduses konkurentsipüsida. Kolmandaks, multipolaarse rahvusvahelise süsteemi teke on loomas uut olukorda riikidevahelistes suhetes ja rahvusvahelistes organisatsioonides, kus seni domineerinud USA ja Euroopa Liidu kõrvale või isegi asemele on tekkimas uusi kaalukaid jõukeskusi teistsuguste huvide ja väärtustega. Euroopas tuleb juba seepärastki uusi valitsemisvorme katsetada, et suuta multipolaarses maailmas vähegi tugevust ja tähtsust säilitada.

Valitsuste üks võimalusi on pidevalt oma valitsemispraktikaid parandada, aga üha enam tuleb uutele oludele vastamiseks katsetada täiesti uusi valitsemisvorme. Sellised paremate valitsemisvormide otsingud puudutavad riiklikus arengus valitsuste rolli ja osaluse uuesti mõtestamist: kuidas riik üldse oma tegevuse ja teenustega ühiskonnale väärtust loob. Samuti hõlmab valitsusvormide uuendamine seda, milliste meetodite ja vahenditega riik majandust ja ühiskonnaelu suunab, kuidas võtavad valitud poliitikud vastutust riigijuhtimise eest, kuidas on riigijuhtimisse kaasatud ühiskonna osapooled.

VALITSUSTE USALDAMISE LANGUS ÄRGITAB MUUTUSTELE

Majandus- ja finantskriisi ajal on usaldus rahva poolt valitud võimuesindajate suhtes ja eriti Euroopa Liidus oluliselt langenud. Mõjutanud on seda majanduslik olukord – nii avaliku sektori võlakoormuse kasv kui ka kõrge tööpuudus, sh noorte tööpuudus.^{1,2} Samuti on usalduse langust põhjustanud valitsuste vähenemine paindlikkus ühiskonna ja majanduse probleemidele reageerida olukorras, kus kriisiaegsed stiimulipaketid on ammendunud, ent kasv pole taastunud ja heaolu on ohus.

Reaktsioonina on kasvamas poliitiline aktivism ning hoogustumas protestilained eriti arenenud riikides (nt Occupy Wall Street). Tärkavates majandustes ja arengumaades on samas tegemist olnud pikema suundumusega, sest üldise harituse ja (nt interneti levikuga kaasneva) informeerituse kasvuga suurenevad kodanike ootused oma riigijuhtide töö tulemuslikkuse suhtes. Nad saavad pidevalt võrrelda oma heaolu ja poliitika elluviimist teiste riikidega, vastavalt rohkem nõudes ja oodates.

Valitsustelt oodatakse, et nad suudaksid tagada heaolu ja majanduse kasvu, töökohti ja julgeolekut, mis on kiirelt muutuv maailmas üha keerulisem. Kui poliitika soovitud või piisavaid vilju ei kanna või kodanikele näib, et riigijuhid ei tegutse piisavalt otsusekindlalt ja vajalikul moel, ongi tulemuseks usaldamatus. Arenenud riikides usaldas 2010. aastal ametisolevaid valitsusi ainult 45,5% inimestest.³

Usaldamatuse tõus võib mõneti vähendada võimul olevate valitsuste motivatsiooni ja valmisolekut viia ellu olulisi muudatusi ning riskida uute innovaatiliste lahendustega reformimist vajavates valdkondades, nagu näiteks tervishoid, sotsiaalhoolekanne või haridus. Samas peaks see siiski tõukama tagant ka püüdlusi valitsemisvormide muutuste algatamiseks, et avalikke teenuseid mõjusamalt osutada ja kodanikke rohkem otsustusprotsessi kaasata – et rahulolu saaks tõusta ja valitsused püsida.

Aeglase kasvu väljavaadete ning vähenevate maksumulude tingimustes väheneb valitsuste võime kodanike poolt soovitud avalikke teenuseid pakkuda

1 CEPS, Has the financial crisis shattered citizens' trust in national and European governmental institutions? Evidence from the EU member states, 1999–2010, 2011.

2 Guardian, Europeans are liberal, anxious and don't trust politicians, poll reveals, 2011, <http://bit.ly/FYPtU>

3 WEF, Outlook on the global agenda 2012, <http://bit.ly/yYJ949>

Oluline signaal trendi kulgemisest

Arenenud riikides (USAs, Euroopas) kasvab mõnest kodanikeliikumisest välja oluline partei

See oleks märk usalduse ulatuslikust kadumisest seniste poliitiliste jõudude ja valitsuskorralduse suhtes ja tahtest otsustamist rohkem „enda kätte” võtta. Sellise suure mõju ja laialdase poliitilise toetusega partei teke muudaks oluliselt senist poliitilist maastikku riigis. Kui selle najal muutuks ka valitsemisvormid ja riigi käekäik läheks paremuse poole, võib see anda alust (nii ennetavatele kui ka kopeerivatele) valitsemisvormide muutustele või sarnaste parteide tekkele kogu maailmas.

veelgi, mis võib võimendada muutusi nii kodanike kui ka valitsuste ja poliitikute käitumises. Ühelt poolt võib rahutus ja protest avaliku võimu suhtes kasvada, teiselt poolt võib see luua pinnast suuremale populismile või ekstremismile poliitiliste jõudude poolt. Arenenud riikide lähitulevik on määramatu nii selles osas, millised poliitilised jõud pääsevad kriisijärgselt võimule, kui ka selles, mil määral nad usaldamatu kasvule just valitsemisvormide uuendustega vastata püüavad (või seda suudavad). Seejuures võib kasvada surve avaliku sektori avamiseks suuremale konkurentsile ning kodanikukesksusele, sh era- ja kolmanda sektori pakkujate kaasamisele avalike teenuste osutamisse parema kvaliteedi ja suurema valiku nimel.^{4,5}

DEMOKRATISEERUMINE MAAILMAS JÄTKUB, KUID VISALT...

Araabia kevade rahutuste ja demokratiseerumise laine 2011. aastal viitas pinna all keevale konfliktile ning rahulolematusele autokraatlike režiimidega, kus inimarengu poolest suhteliselt kiiret edenemist näidanud riikides puudus kodanikel mõju otsustusprotsessidele.⁶ Euroopa südamele lähemal, Venemaal ja Valgevenes, on autoritaarsed süsteemid juba pikemalt vastu pidanud ning Ukrainas on demokratiseerumisprotsess ringi pööratud. Ent viimased duumavalimised

Venemaal näitasid, et rahva toetus ja usaldus praeguse administratsiooni ja autoritaarse juhtimise suhtes on vähenemas.

Rahva rahulolematuse taga on pikalt võimul olnud autokraatide võõrdumine tegelikest probleemidest, puudulikud institutsioonid ja korrupsioon. Suurimaks põhjuseks on aga inimeste töö ja enese realiseerimise väljavaadete kesisus ehk mittedemokraatlike valitsuste ebaõnnestumine heaolu tagamisel. Samas pole sellest kantud demokratiseerumise surve levik maailmas sugugi kindel. Mitmes Lähis-Ida riigis on režiimid Araabia kevadele reageerinud otsustavalt ning püüdnud protestilaineid vägivaldselt maha suruda või demokraatiat näiliselt suurendada. Samuti pole endiselt selge, kas rahutuste abil senistest diktaatoritest vabanenud Põhja-Aafrika riigid just demokraatia tee valivad.

Samal ajal on ka arenenud riikides sagenenud demokraatiast eemaldumise ilmingud. Suurem usaldamatus valitsuste vastu võib tingida demokraatias pettumise ning kodanike osaluse ja osavõtlikkuse vähenemise. Economist Intelligence Unit'i koostatud demokraatia indeksi põhjal on demokraatia tagasiminek 2011. aastal tabanud just eriti Euroopat ja seda ennekõike kriisijärgse poliitilise turbulentsi tõttu. 2011. aastal kukkusid valitsused kuues eurosooni riigis, mitmes suures Lääne-Euroopa riigis (Saksamaal, Suurbritannias) on parteide liikmeskond ja valimisaktiivsus vähenenud. Mitmes riigivõlaga kimpus olevas riigis on kasvanud kreditoride võim riiki ja ühiskonda puudutavate otsuste tegemisel.⁷ Need muutused koos kasvava ebakindluse ja julgeolekuohtudega võivad anda seni liberaalsetele valitsustele rohkem argumente, et suurendada oma sekkumist ühiskonnaellu ja muutuda autokraatlikumaks.

Lisaks mõjutab demokratiseerumise laiemat levikut ja autokraatsete režiimide kestmist Venemaa ja Hiina riigikorralduse tulevik. Need kaks suurriiki on paljudele teistele riikidele Aasias või ka Aafrikas olulised liitlased ja eeskujud. Nende liikumisest demokraatia ja pluralismi poole (või mitte) sõltub seega teiste autokraatsete režiimide kestmine või muutuste teele asumine. Režiimimuutus kummaski riigis võib arengumaades vallandada uue demokratiseerumislaine või seda hoopis pidurdada, kui neis riikides vastupidi ohjad tugevamini kätte haaratakse.⁸

4 WEF, Outlook on the global agenda 2012, <http://bit.ly/yYJ949>

5 Suurbritannia valitsus, Open Public Services, white paper, 2011, <http://bit.ly/nFzcLV>

6 Brookings, The Arab Democracy Paradox, 2011, <http://bit.ly/giM5dn>

7 EIU, Democracy Index 2011: Democracy under stress, 2011, <http://bit.ly/sglhQ1>

8 NIC, Global trends 2025, 2010

Kuigi Hiinas on demokratiseerumine seni aeglaselt kulgenud, võib kasvav keskklass hakata suuremat otsustusõigust nõudma eriti juhul, kui senine vankumatu majanduskasv kahaneb. Samuti võivad riigi enda pingutused teaduse ja tehnoloogia arendamiseks viia suurema avatuseni, käies käsikäes Hiina avanemisega väljastpoolt tulijatele ning uutele ideedele. Venemaal kui energiakandjaid eksportival riigil on poliitilise liberaliseerumise survet kergem tagasi hoida seni, kuni riigi sissetulekud energiakandjate müügist jäävad kõrgeks ja selle arvelt valijatele piisavat heaolu pakutakse. Samas arenevad neis oludes Venemaal edasi senised hübriidsed valitsemisvormid, mis kätkevad nii autokraatlikke kui ka demokraatlikke tunnuseid – nagu seda on riiklikud noorteorganisatsioonid (nt Naši), mille kaudu saab kas otseselt või varjatult riigi huve edendada. Energia (nafta, gaasi) hinna oluline kukkumine maailmaturul võib saada üheks oluliseks teguriks, mis võiks režiimi senist tugevust õõnestada⁹ – kuigi loodusvarade ammendumise trendide tõttu seda tingimata ette näha pole. Osaliselt sõltub seega autoritaarsete süsteemide püsimine niisiis arenenud riikide jõupingutustest naftatarbimise ja -sõltuvuse vähendamiseks.

Demokratiseerumise jätkumine arengumaades ja tärkavates majandustes kõigutab autoritaarsete valitsemisvormide jalgealust ja veetlust kõikjal maailmas. Arenenud riikides vähendab see kiusatust otsustada valitsemisvormide ümberkujundamise käigus autoritaarsete mehhanismide kasuks. See kiusatus võiks muidu kergelt kasvada – eriti mittedemokraatlike riikide poolt viljeldava riigikapitalismiga konkureerimiseks. Ka rahvusvahelistes suhetes võib praegustel arenenud riikidel uute demokratiseeruvate riikidega läbisaamine muutuda sellevõrra hõlpsamaks, kuidas väärtustel baseeruv ühisosa kasvab – see aga võib soodustada maailmamajanduse ja rahvusvaheliste suhete süsteemi mõjusamana toimimist.

...LISAKS KASVAVAD EBATRADITSIOONILISED JULGEOLEKURISKID

Ebatraditsioonilisteks ohtudeks loetakse kõikvõimalikke julgeolekuriske, mis väljuvad konventsionaalse sõjapidamise ja julgeoleku raamidest: näiteks massihävitusrelvade levik, terrorirünnakud, erineva intensiivsusega küberrünnakud või küberkuritegevus, oluliste ressursside tarneteede tõkestamine, piraatlus.

Oluline signaal trendi kulgemisest

Mitmeparteisüsteemi sisseviimine Hiinas

Hiina on seni oma üheparteisüsteemi, ühiskonna ja majanduse tsentraalse juhtimisega maailmas mittedemokraatliku riigikorralduse tugitalaks. Teiste parteide lubamine ja sellega kaasnev suund demokraatia soosimisele oleks signaaliks kogu maailmale, et demokratiseerumine võib laiemalt jätkuda – kaob Hiina teistpidine eeskuju ja „edumudel”. Lääneriikide jaoks väheneb sellega ka konkurents läänelikele riigijuhtimise mudelitele, mis soosib nende valitsemisvormide muutuste püsimist demokraatlike valikute piires.

Sellistes konfliktides hägustuvad piirid riikide ning valitsusväliste subjektide vahel, sest konfliktide osapoolteks võivad olla nii riigid, inimrühmad kui ka individid. Osalt on selliste ohtude levik tingitud traditsiooniliste sõjaliste võimekuste ebavõrdsusest, kus ühel poolel (kas väiksemal riigil, rühmitusel või indiviidil) traditsioonilises sõjategevuses šanss puudub. See on omakorda viinud ebasümmeetriliste vahendite (terrorism, küberründed) kasutamiseni suurriikide või nende liitlaste vastu.

Selliste ohtude ennetamine ja rünnakutele vastamine muutub riikidele keerulisemaks ja nõudlikumaks. Näiteks on rahvusvaheliste koalitsioonijõudude vastased praegustes konfliktipiirkondades loovamad ning pidevalt kohanduvad, paiknedes seejuures laialipaisatult ja tegutsedes väikeste rakukestena ka kriisipiirkondadest väljaspool. Traditsioonilisest militaarvõimekusest sellisel juhul eduks ei piisa. Võitlus käib üha rohkem avaliku arvamuse mõjutamise nimel lisaks sõjalisele heidutusele. Nii saavad kas või sotsiaalvõrgustikud tulevikukonfliktides oluliseks sõjatandriks, kus käib võitlus infovälja kontrollimise ja mõjutamise nimel.¹⁰ Sõjakolletes läbiviidavate operatsioonidega kasvab ka siseriikliku julgeoleku tagamise tähtsus kodumaal, sest asümmeetrilise rünnaku objektiks on tihti just vähem kaitstud sihtmärgid.¹¹

9 NIC, Global trends 2025, 2010

10 Suurbritannia kaitseministeerium, Future Character of Conflict, <http://bit.ly/nNGoBV>

11 *ibid.*

Infoühiskonna areng ja IT-lahenduste levik kõigile elualadele (sh energeetika, pangandus, kaubandus, transport) on muutnud arenenud ühiskonnad üldiselt haavatavaks küberrünnakutele, mille eesmärgid võivad olla seotud spionaaži, sõjategevuse või terrorismiga. Samas jäävad majanduslikud motivatsioonid peamiseks küberkuritegevuse kasvu põhjustajaks.¹² Koos võrgustunud seadmete, elektroonilise kaubanduse ja panganduse ning sotsiaalvõrgustike levikuga kasvab igapäevaselt võrgus olevate andmete hulk ja nende väärtus, mis paneb (küber)kurjategijad neist raha teenimise eesmärgil huvituma. Küberkurjategijate põhjustatud ülemaailmne rahaline kahju oli 2010. aastal kokku 388 miljardit dollarit, küberkurjategijate ohvriks langes 2/3 internetti kasutatavatest täiskasvanutest.¹³ Tulevikus muutuvad rünnakud ilmselt keerukamaks ja seega raskemini ennetatavaks. Nende algatajate innovatiivsus edestab juba praegu sihtmärkide või turvalisuse pakkujate võimekust.¹⁴

Kasvavaks globaalseks ohuks eriti rahvusvahelisele kaubandusele on veel merepiraatlus. Intensiivistuv meretransport liigub läbi teatud geograafiliste „pude-likaelte”, mis asuvad sageli ebastabiilsete või suisa kontrollimatute piirkondade lähedal, kus kuritegelikel rühmitustel on vaba voli tegutseda. Madala sissetulekuga riikides on piraatlus ka majanduslikult tulus tegevus – 2010. aastal ulatus keskmine makstud lunarahasumma 4 miljoni dollarini. Kiiremate mereteede otsimine äritegevuse ja eriti tarneahelate efektiivsuse tõstmiseks tingib siiski riskimise kasvu ja ohtlike marsruute jätkuvat kasutamist.¹⁵ Seepärast on viimaste aastatega oluliselt sagenenud piraatluse juhtumid. Seda eriti vaese ning arengus mahajäänud Aafrika Sarve piirkonnas (s.o Somaali poolsaare ümber), kust liigub läbi 20% maailma kaubavahetusest ning 12% naftatoodangust.¹⁶ Meretranspordi jaoks kriitilisi, kuid ebastabiilseid sõlmpunkte on veel – Suessi kanal, Malaka väin Kagu-Aasias ja Hormuzi väin Iraanist lõunas, kus samuti võib püsida või kasvada nii riikliku kui ka erapiraatluse oht. Maailmamajandusele kujutab piraatlus endast otsest ohtu, muutes merekaubandust riskantsemaks ning tõstes transpordi- ja kindlustuskulusid. Suurte tankerite kaaperdamine muudab lisaks kriitilise tegurina naftahinda volatiilsemaks ning suurendab keskkonnakatastroofi võimalust.¹⁷

Nende julgeolekuriskidega toimetulekuks on riikidel vaja arendada vastavat ennetus- ja reageerimisvõimekust, mis on tavalisest julgeoleku tagamise korraldusest või sõjalisest jõust kõvasti paindlikum – näiteks valmidus väga kiirelt ja fokuseeritult tegutseda, kas või üksikute ohustajate kaupa. See tähendab riikide jaoks vajadust vastavasse väljaõppesse ja seadmetesse investeerida ning rahvusvahelisi koostöövorme ja -protsesse vastavalt arendada (et ühistele ohtudele ühiselt reageerida). Samas annab ebatraditsiooniliste julgeolekuriskide kasv lisasurvet valitsemisvormide uuendamiseks ka laiemalt kui sõjalistes struktuurides ja rahvusvahelisel tasandil. Näiteks peab riskide ennetamiseks ja juhtimiseks olema kogu riigiparaadi juhtimine väga paindlik, et otsustajad oleksid valmis kiiresti ja mõjusalt reageerima ja ressursse vajaduse korral ringi suunama. Sellele aitab kaasa riigivalitsemise ettevaatavaks muutmine, nt julgeolekuriskide jälgimise ja laiemalt tulevikuseire agarama kasutamise kaudu, et saavutada valmisolek tulevikuaenguteks ja riskide realiseerumise puhuks.

VABAÜHENDUSTE JA VABATAHTLIKKUSE LEVIK TOOB ROHKEM OSAPOOLI RIIGIJUHTIMISSE

Euroopas tegutseb vabatahtlikena 140 miljonit inimest, mis rahvastiku poolest moodustaks suuruselt seitsmenda riigi maailmas. Nende vabatahtlike koondpanus majandusse on suurem kui Euroopa suuruselt seitsmendal majandusel, ulatudes 277 miljardi euroni.¹⁸ Teiste seas on ka uutes Euroopa Liidu liikmesriikides muutunud suhtumine vabatahtlikkuse soosivamaks – teadlikkus sotsiaalsete- või keskkonnaprobleemide osas on kasvanud, vabatahtlike organisatsioone on tekkinud juurde ning riigipoolsed algatused (näiteks maksuerisuste näol) neid ka toetavad.¹⁸ Samas on vabatahtlike töö kasutamine avalike teenuste pakkumisel kogu maailmas kasvamas, eriti tingimustes, kus avaliku sektori eelarveid arenenud riikides kärbitakse. Suund on võetud just suurema deentraliseerimise poole: vabatahtlike tegevust rahastatakse rohkem kohalike omavalitsuste kaudu²⁰ ning delegeeritakse avalike teenuste osutamise kohustust vabaühendustele. Need sammud aitavad vabatahtlike tegevuse põhisteenustemudelit laiemalt levitada.

12 Deloitte, Cyber crime: a clear and present danger, 2010, <http://bit.ly/w3cHCq>

13 Symantec 2011, <http://bit.ly/mVZksn>

14 Deloitte, Cyber crime: a clear and present danger, 2010, <http://bit.ly/w3cHCq>

15 RAND, An Old Scourge Needs a Modern Solution, 2010, <http://bit.ly/acmFOX>

16 NATO Parlamentaarne Assamblee, The Growing Threat of Piracy to Regional and Global Security, 2009, <http://bit.ly/yzCsWT>

17 *ibid.*

18 CEV, Measuring the value of volunteering, <http://bit.ly/d7V1Ju>

19 GHK, Volunteering in the European Union (2010)

20 *ibid.*

Vabatahtlike tegevus võimaldab tõhusamalt lahendada ühiskondlikke murekohti, sest lahenduste loomine ja elluviimine on antud paremini informeeritud organisatsioonidele ning viidud n-ö probleemidele lähemale. Lisaks toob vabatahtlik töö kasu sellega, et eri ühiskonnagrupidel on võimalik säilitada ühiskondlikku aktiivsust (nt on pensionäridel võimalus aktiivselt ning selle võrra tervemalt ja väiksemate probleemidega vananeda). Vabatahtlikena töötavate inimeste endi (tööturu)potentsiaal tõuseb samuti, laieneb sotsiaalne kapital ja väheneb sotsiaalse isoleerituse risk. Samuti aitab see leevendada tööjõu puudust teatud sektorites (näiteks tervishoius või hoolekandes), parandada heakorda kohalikes kogukondades (nt talgutüüpi kampaaniatega), vähendada kuritegevust ja elavdada kohalikku kogukonnaelu. Nii toetab vabatahtlikkuse levik ühiskonna heaolu edenemist laiemalt.

Nende positiivsete heaolumõjude kõrval võivad riigid vabatahtlike tegevusest saada ka otsest majanduslikku kasu, kas või oluliselt võimendada piiratud (eelarve)ressursside mõju sotsiaalsete eesmärkide saavutamisele. Näiteks Suurbritannias teevad vabatahtlikud iga neile kulutatud euro kohta 30 euro eest tööd. Vabatahtlike tegevus ulatub sellistes riikides, nagu Suurbritannia, Rootsi, Austria, Holland 2–4%-ni SKPst.²¹

Et vabatahtlike tegevus saaks sellist kasu tuua, saavad valitsused arendada mitmekesiseid ja võimalikult palju avalike teenuste osutamise mudeleid, mis vabatahtlikkuse rakendamist ja levikut soodustaksid. Näiteks: delegeerida avalike teenuste osutamise kohustust vabaühendustele, kaasata neid riigihangete kaudu teenuste kujundamisse ja osutamisse, toetada kolmanda sektori arengut laiemalt nii õiguskeskkonna edendamiseks kui ka otseste stiimulitega. Seeläbi tekivad uut laadi valitsemisvormid, mis on detsentraliseeritumad ja avatumad, vastavalt ka paindlikumad vajaduste ja nende muutustega kohanema. Selliste vormide osaks on konstruktiivsem dialoog laiema osapoolte ringiga (ettevõtjad, kodanikuühiskond ja üksikisikud), vastavate koostöövormide institutsionaliseerimine. Seeläbi muutub tulevikus kogu riigijuhtimine laiapõhjalisemaks – osalejate ja vastutusevõtjate ring on suurem, mis lubab poliitikat omakorda mõjusamalt ellu viia (nt otsusteks paremat sisendit saada). Vabatahtlikkuse soosimisel tasub tähelepanu pöörata eri gruppidele, kelle potentsiaal on seni piisavalt ühiskonnas ja ka tööturul rakendamata – sh pensionärid,

noored, pered. Igal neist on vabatahtliku töö jaoks erinevad motiivid, mistõttu mõjus toetuspoliitika peab neid erisusi suutma arvesse võtta ja selleks peavad stiimulid vastavalt rihitud olema.

VALITSUSED OTSIVAD LAHENDUSI SOTSIAALSEST INNOVATSIOONIST...

Sotsiaalse innovatsiooniga luuakse ja juurutatakse uut laadi lähenemisi ühiskondlike murede lahendamiseks. Need lahendused võivad sündida riigiametite, ettevõtete või üha kasvava kolmanda sektori (vabaühenduste ja vabatahtlike) poolt – aga eriti nende koostöös. Sellised uued lahendused võivad oluliselt muuta poliitika sisu senistel murealadel, viies mõjusamate ja tõhusamate poliitikameetmete ja avalike teenusteni. Sotsiaalse innovatsiooni esiletõusu tingivadki kasvavad ja üha keerukamad ühiskondlikud mured. Mitmed neist on arengu jaoks strateegilise tähtsusega (nt rahvastiku vananemine või keskkonnaohud), kuid täna olemasolevad lahendused ja poliitikameetmed jäävad nende lahendamiseks puudulikuks.

Sotsiaalse innovatsiooni abil saab parandada riigi ja kogukondade juhtimist ehk vastavaid valitsemisvorme. Näiteks kaasatakse alt-üles initsiatiiviga lahenduste loomisse kodanikke ja ettevõtteid ehk riigiväliseid osapooli, seega inimesed osalevad rohkem valitsemises ja võtavad arengu eest vastutust. See viib uute mõjusate lahendusteni ja vähendab rahulolematust riigivalitsemisega.

Uuendusi loovad sotsiaalsed ettevõtjad ja innovaatorid saavad otsest majanduslikku kasu ja isegi ekspordivõimalusi, sest häid tooteid-teenuseid vajatakse murealade lahendamiseks kõikjal maailmas. Nii toovad nad kogu riigile majanduskasvu ja tekib valitsemisvormide muutuseks kasulik arenguspiraal: mida rohkem on sotsiaalset innovatsiooni, seda rohkem edeneb elu ja majandus riigis, seda suurem on rahulolu ka valitsusega. Sel põhjusel kujundavad valitsused üha enam oma poliitikat, tegutsemisviise ja riigiaparaadi ülesehitust selliselt, et sotsiaalne innovatsioon saaks hoogu koguda. See suund on juba Suurbritannias²² ja USAs²³ saanud riikliku poliitika prioriteediks; Kanada, Austraalia, India ja mitu Euroopa riiki on järgnemas. Euroopa Komisjon on võtnud sihiks sotsiaalset innovatsiooni kogu ELis tugevdada ja käivitunud Euroopa sotsiaalse innovatsiooni algatuse.^{24, 25}

21 GHK, Volunteering in the European Union (2010)

22 Briti valitsuse Big Society algatus, <http://www.cabinetoffice.gov.uk/big-society>

23 USA valitsuse sotsiaalse innovatsiooni algatus, <http://www.whitehouse.gov/administration/eop/sicp>

24 Sotsiaalne innovatsioon Euroopa Liidus, <http://www.socialinnovationeurope.eu/about>

25 Bureau of European Policy Advisers, Empowering people, driving change, 2011, <http://bit.ly/jbOuLX>

Seega on maailmas tekkimas häid eeskujusid ja paremaid praktikaid²⁶, kuidas sellist uuendustööd valitsuste poolt innustada ja parimal moel kasutusse võtta. Valitsustel on võimalik sotsiaalset innovatsiooni toetada selleks eraldi loodud fondide kaudu, mis mõeldud just sotsiaalse innovatsiooni projektide rahastamiseks või nurgakivikapitaliks erainvestoritele. Samuti on valitsustel võimalik toetada hästi toimivate lahenduste skaleerimist ja levitamist (sh luua ja soosida vastavaid koostööplatvorme ja infokanaleid), nõuda üha rohkem vastavaid uuendusi kogu avalikult sektorilt (sh loovad juhid ametnikele stiimuleid nt vastavate mõõdikute ja tulemustasudega), lihtsustada regulatsioone, mis on uuenduste loomise ja leviku barjääriks.

Koos sotsiaalse innovatsiooni esiletõusuga hägustub järk-järgult vahe ettevõtluse ja sotsiaalse suunitlusega mittetulundustegevuse vahel. Ühiskonna murede lahendamine võib vabalt koos käia ka kasumi teenimisega: näiteks eakatele suunatud teenuste ärimudelid, mis pakuvad teenimisvõimalust ettevõttele ning parandavad samal ajal ühe olulisema ja kiirelt kasvava ühiskonna rühma heaolu.²⁷ Lisaks laieneb traditsiooniliselt riigi mureks olnud ühiskondlike murede lahendamine suuremale ringile. See soodustab omakorda vabatahtlikkuse ja vabaühenduste teket ja aktiivsust – riikidele annab aga lisaks ühiskondlikule kasule ka kokkuhoiuvõimalusi.

...NING ANDMETE VABAKS LASKMISEST

Avatud andmete all mõistetakse kogutud, toodetud või ostetud andmete avalikult kättesaadavaks tegemist – sh statistika, kartograafia, transport, uuringud jne, mis on antud vabaks kasutamiseks. Suur osa selliseid andmeid on riikide kogutavad ja hallatavad, kellel on andmete kui sellistega vähe peale hakata. Riigi kätte kogunevatest andmehulkadest tõuseb märksa enam kasu, kui need uute teenuste ja toodete loomiseks vabaks anda.

Maailmas on hoogu kogumas selliste andmete vabakslaskmine ja neile juurdepääsu võimaldamine; eeskju näitavad selles vallas ka EL ja ÜRO. Euroopa Komisjon on avaliku sektori andmete jagamist käsitleva direktiivi vastu võtnud juba aastal 2003, kuid lähiaastail kavandatakse suuremaid jätkusamme. 2012. aastast avab Euroopa Komisjon portaali, kus teeb

avalikuks komisjoni enda andmestikud. 2013. aastast on plaanis avada portaal, kus on kättesaadavad erinevatest ELi liikmesmaadest pärit andmed.²⁸ Teiste hulgas on Suurbritannia, Prantsusmaa ja Hispaania valitsus juba üles seadnud veebikeskkonnad, kus huvitatud osapooltel on ligipääs üha täienevale andmebaaside kogumikule ning mis seeläbi on aluseks uutele teenustele ja lahendustele.²⁹

Avaliku sektori informatsiooni avalikustamise kasu potentsiaal on suur. Vastava info kasutamise või taaskasutamise majanduslik efekt võiks olla kuni 140 miljardit lisanduvat SKP-eurot aastas.³⁰ Rääkimata mõjust inimeste heaolule, avalike teenuste kvaliteedile ja kättesaadavusele. Näiteks saab avatud andmete abil luua häid uudseid sotsiaalse innovatsiooni lahendusi ning pakkuda avalikke teenuseid ja hüvesid paremini. Selleks saab omakorda toetada kasvavale *big data* trendile ehk suurte andmehulkade analüüsi vahendite ja -meetodite levikule, sest sageli on avalikud andmed väga mahukad ning neist rakenduse loomine tugineb oskuslikule andmekaevele ja -analüüsile. Samas on avatud andmete põhiste rakenduste levik seotud teiste IT-lahenduste ja seadmete levikuga, saades neist alusplatvormi ja kasutajaid. Näiteks on infotehnoloogias on üheks kiiremini kasvavaks nišiks nutitelefoni rakendused ning märkimisväärne osa neist luuakse edaspidi avatud andmete põhjal (nt meteoroloogia või transpordi alal). USAs tekkis nii NextBus – teenus, mis avaliku transpordi sõidukite asukohtade järgi teatab reisija mobiilile, millal saabub järgmine buss peatusse.

Avatud andmete potentsiaali realiseerimise ehk majandusliku ja innovatsioonikasuni jõudmist saavad riigid toetada, võttes andmete kättesaadavaks tegemise tõsiselt ette (nt vastavate portaalide kaudu)³¹, seavad selged reeglid andmete kasutamiseks, innustavad vastavate IT-lahenduste loomist rahaliste stiimulite ning kannavad hoolt vastava tugikeskkonna (sh pilveteenuseid toetava-taristu) arenduse eest. Et avatud andmetest on suur kasu ettevõtluse ja majanduse arengule tervikuna, siis seda võimalust ignoreerivad riigid riskivad konkurentsivõime ja heaoluga. Lisaks saab suurem avalike andmete kättesaadavus muuta kogu avalikku sektori toimimist läbipaistvamaks (sh vältida korruptsiooni), muutes seeläbi riigijuhtimist tõhusamaks ning tõstes usaldust valitsuste vastu.

26 NESTA, The open book of social innovation, 2010, <http://bit.ly/aXduXU>

27 Paris Tech Review, Is Social Innovation the Future of Europe? 2011, <http://bit.ly/sbryzv>

28 Euroopa Komisjon, Open data: An engine for innovation, growth and transparent governance, 2011, <http://bit.ly/rxzHdn>

29 McKinsey, Big data: the next frontier for innovation, competition and growth, 2011

30 Euroopa Komisjon, Public Sector Information – Raw Data for New Services and Products, <http://bit.ly/wa4AR>

31 Näited avatud andmete portaalidest: USAs <http://www.data.gov/>, Suurbritannias <http://data.gov.uk/>

Võimalikud šokid

Ulatuslik küberrünnak

Selline rünnak võib väga suures ulatuses lüüa paigast tsiviiltaristu (näiteks mõne suurriigi või mitme riigi energiavõrgud), halvates täielikult igapäevaeluks ja majandustegevuseks vajalike teenuste osutamise ja võtmetähtsusega süsteemide toimimise. See võib viia riigijuhtimise halvatuseni, halval juhul ka riikidevaheliste konfliktide või isegi sõjaliste vastulöökideni. Riigivalitsemises nõuab sellise ohu võimalus ennetustööd ja paindlikku reageerimisvõimet, mis tagaks riigi toimimise sellise rünnaku ajal või vähemalt hädavajalike funktsioonide kiire taastamise.

Globaalse juhtimise läbikukkumine

See muudaks toimimatuks riikidevahelise koostöö oluliste globaalsete väljakutsete või kriiside lahendamisel. Läbikukkumise põhjustajaks võib olla näiteks see, et struktuursed muutused globaalses valitsemises ei toimu piisavalt kiiresti – ei suudeta kaasas käia globaliseerumisest tuleneva suurema vastastikuse seotuse ning komplekssema rahvusvahelise majandusega. See tähendab, et globaalset koordineerimist vajavad probleemid (kliima- ja keskkonnaprobleemid, terrorism, rahvusvaheline kuritegevus, finantsinstitutsioonide püsimine kriisides) takerduvad multipolaarses maailmas riikide erihuvide taha ega saa lahendust, suurendades ebakindlust kõikjal. See toob kaasa veelgi suurema vajaduse riikidesisesteks valitsemisvormide muutusteks, et tagada riigijuhtimise mõjusust – mis aga jääb mitme väljakutse puhul paratamatult ebapiisavaks.

Väljakutsed ja võimalused Eestile

1 Eesti riik on oma valitsemisvormide ehk riigiparadi ja -juhtimisega samalaadsete otsustuskohtade ees, mis muu maailmgi. Nii sisemistest arenguvajadustest kui ka väliskeskonna trendidest tulenevatele väljakutsetele vastamiseks, seejuures kiirete muutuste tingimustes, **tuleb riigina mõjusamalt ja tõhusamalt tegutseda.**

See tähendab valdkondadeülesemat ja ettevaatavat, lisaks poliitika uuendusmeelsemat ja avatumat kujundamist ja elluviimist. Järjepidevalt tasub tugevdada riigiasutustes arendus- ja eestvedamisvõimekust, analüüsi- ja koostööoskusi, sh pöörates tähelepanu tugevamale tasemeõppele riigivalitsemise alal. Töövormide ja halduskorralduse uuendamist on kasulik lisaks toetada otseste stiimulite ja ka regulatiivse paindlikkusega. Tähelepanu tasub eriti pöörata uuenduste katsetamisele ja neist algatustest laiemale õppimisele, näiteks ministeeriumide haldusalade vahelise koostöö uute mudelite puhul.

Neis suundades sammude astumisega saab Eesti riik olla vajalikul viisil majanduse ja ühiskonna arengu eestvedaja. Seejuures **saab tuge maailmas samas vallas toimuvatest otsingutest ja tegevusest.** Neist tekib rohkelt häid praktikaid ja õppetunde, mida Eesti arendustöös on hea ära kasutada. Selleks tasub vastavat õppe- ja teadustööd edendada ning ametnike ja ülikoolide rahvusvahelist võrgustumist rohkem toetada.

2 Parimate rahvusvaheliste praktikate hulgast on kasulik tähele panna välisriikide püüdlusi sotsiaalse innovatsiooni edendamisel ja sellest tekkivaid lahendusi. Nende maaletoomisest ja ülevõtmisest on kasulik alustada, et selliseid uuendusi ka Eestis rohkem esile kerkiks – seda nii avalikust, era- kui ka kolmandast sektorist. Lisaks tuleb toetada kodumaiste uuenduste loomise ja rakendamise võimekuse tõusu.

Sotsiaalsel innovatsioonil on ka Eestis suur potentsiaal tuua sisulist muutust erinevatel poliitikaaladel ja ka riigivalitsemise ülesehituses. Kui oma häid uusi lahendusi ehk parimaid praktikaid samuti

maailma viia, saab pikemas plaanis juurde tekkida uusi majanduskasvu allikaid ja ekspordivõimalusi. Eelkõige on sotsiaalse innovatsiooni puhul oluline idee- ja pilootprojektide toetamine ja seejärel loodavate lahenduste skaleerimine sellisele tasemele, kus oleks võimalik esile kutsuda olulisi süsteemseid muutusi. Eesti saaks sellisel juhul ka ise maailma jaoks parimaid praktikaid luua, sest kogu maailmas pole sotsiaalse innovatsiooni skaleerimisel veel piisavalt kogemusi.

Eestis on sotsiaalse innovatsiooni esiletõusuks ja levikuks otstarbekas luua rohkem vastavaid rahastusskeeme ning koostöö- ja kogemuste vahetuse platvorme, juhtimismehhanismidega stimuleerida ametnikepoolsete uuenduste esiletõusu (nt tasustamisel ja edutamisel arvestamisega) ja muuta regulatsioone soosivamaks. Euroopa Liidu 2014–2020 rahastusperioodil on Euroopa-ülene sotsiaalne innovatsioon tõstetud läbivaks prioriteediks, mida kõikide rahastusmeetmetega edendada. Eesti saab seda ära kasutada, et vastavat teadlikkust ja võimekust ennetavalt tõsta ning eurotoetustega eri poliitikavaldkondades rohkem sisulisi uuendusi esile kutsuda.

Lisaks avaliku sektori uuendusvõimekusele on sotsiaalse innovatsiooni nimel kindlasti kasulik hoogu anda ka vabaühenduste arengule, sh luues vastavaid stiimuleid. Maailmas tõusuteel olev vabatahtlike ja kodanikuühenduste kaasamine avalike teenuste osutamisse ja otsuste tegemisse tekitab rahvusvahelist kogemust, mida saab Eestis järgida. Samas tõstab see globaalse infovälja kaudu Eesti kolmanda sektori ja kodanike ootusi, et riik sama teed läheks.

3 Usalduse langus valitsuste vastu ning sellest tulenev legitiimsuse vähenemine on kergelt üle piiride kanduv trend, mis võib ka Eestis suurendada survet n-õ asju enda kätte võtta ning aktiveerida kodanikke ja rohujuuretasandi algatusi. Teisalt viib see valitsusepoolse soovini rohkem kontrolli võtta, et majanduselu rohkem suunata ning väärtuste loomise abil ühiskonnas rahulolu tagada. Väljakutse seisneb selles, milliste meetoditega rohkem väärtust luua, ning kuidas leida tasakaal detsentraliseerituse ja keskse juhtimise vahel. Põhjala riikide kogemus näitab, et pigem on minud suurema detsentraliseerimise ja otsustusõiguse delegeerimise teed.

4 Senist e-riigi arengutaset ja üldist IT-lembust arvestades on Eestis uudsete avalike teenuste lahenduste tekkeks kindlasti **väga kasulik otsustavalt**

kaasa minna globaalse andmete avatuks muutmise trendiga. Seda eriti valdkondades, kus uudsetest teenustest oleks suurt kasu Eesti-siseste arenguvajaduste ületamiseks või tuleviku suurtel ärialadel ettevõtete ekspordipotentsiaali andmiseks (nt tervishoid, transport, energeetika).

Vastavaid tehnilisi lahendusi juba arendatakse, kuid andmete masinloetavaks muutmise ja avatuks laskmise süsteem vajab alles loomist ja juurutamist (sh regulatsioonid). Sellest tekkivad ja juba olemasolevad suured andmekogud ehk *big data* annaks Eestile võimaluse viia ellu targemaid poliitikaotsuseid. See aga eeldaks vastava analüüsivõimekuse tõstmist. Senise tugeva alusbaasi pealt võib Eesti riigil olla võimalusi jõuda ka avatud andmete põhiste ja suurte andmekogude analüüsi teenuste alal maailmas esirinda. Eesti (IT-)ettevõtetele tekib sellest häid kogemusi, uusi äri- ja ekspordivõimalusi.

5 Võimaluste kõrval tekitavad käesoleva klasteri **trendid Eestile aga ka väljakutseid, eriti välis- ja julgeolekupoliitikas.** Näiteks mõjutavad kasvavad ebatraditsioonilised julgeolekuriskid, valitsuste umbusaldamisest tekkida võiv ebastabiilsus (sh ekstremism) või demokratiseerumise vaevaline levik globaalset ja ka Euroopa julgeoleku- ja koostöökeskkonda. Eestil väikeriigina on võimalused neid olusid otseselt mõjutada ahtad, kuid vastavaid jõupingutusi saab kontsentreerida teemadele, milles on suurimad otsesed huvid või võimekust. Seni on seda tehtud näiteks ELi idapartnerluse raames demokraatia arengu tagamiseks või kollektiivse julgeoleku alal küberkaitses. Olulise arenguna tuleks jälgida mitmekiiruselise globaalse valitsemise kujunemist: Eesti väljakutse on oma huvid paika panna ning vastavalt oma huvidele uute koostöövormidega liituda ja edasi minna.

Eriti oluline on Eestile **tagada valmisolek riigi käekäiku väga otseselt mõjutada võivate ebatraditsiooniliste julgeolekuriskide vastu.** Nende hulgas on e-Eesti arengutaset arvestades kindlasti küberkuritegevus ja -rünnakud, lisaks terrorism ja regionaalsed kriisilukorrad ning nende võimalikud mõjud Eesti sisejulgeolekule. Nende ja teiste julgeolekuriskide kulgemist tuleb pidevalt jälgida ja analüüsida, nende ennetamise ja neile reageerimise võimekust tõsta (sh tagada kriiside ohjamiseks vajaliku varustuse olemasolu ja inimeste ettevalmistus). Selle põhjal võib Eestile avaneda muu hulgas uusi äri- ja ekspordivõimalusi, kui riskide maandamiseks ja leevendamiseks luua uusi kasulikke lahendusi (nt turvalahendusi küber-

kaitses). Sel suunal on Eesti suureks huviks jätkuvalt rahvusvahelise koostöö arendamine (eelkõige ELis ja NATOs), mis aitaks riske nii globaalselt vähendada kui ka riskide realiseerumisel rahvusvahelise süsteemi jätkusuutlikkust kindlustada. Kuna Eesti on teatud

oluliste energiaallikate poolest (maagaas, vedelkütused) seni sõltuv välistarnijatest, siis selles osas võiks kindlust ja valmisolekut tarnetõrgeteks tõsta võimalike stsenaariumide läbimängimine ning tarnekindluse (nt varustusalternatiivide või varude) tagamine. ■

Lisa 1

Mõistete selgitusi

Signaalid – märgilise tähtsusega tulevikusündmused, mis annavad kinnitust trendi kulgemise suunast. Antud raportis on signaale kasutatud määramatute trendide puhul.

Trendid – pikaajalised globaalse või regionaalse mõjuga suundumused, millel on mõju erinevatele majandus- ja elualadele.

STEEP – trendide kategoriseerimise meetod, kus trendid grupeeritakse vastavalt sotsiaalseteks, tehnoloogilisteks, majanduslikeks, keskkonna-alasteks ning poliitilisteks. Akronüüm tuleneb vastavatest ingliskeelsetest sõnadest *social, technological, economic, environmental, political*.

Kindlad trendid – arengud, mille kulgemise suuna kohta valitseb nende alustegurite tõttu ja signaalide järgi suhteline kindlus (näiteks demograafilised trendid – rahvastiku vananemine)

Määramatud trendid – trendid, mille kulgemise suund pole veel selge, sest nende alustegurid on erisuunalise mõjuga ning signaalid vastakad.

Klastrid – omavahel seostatud trendide kogumid, mis väljendavad pika-ajaliste globaalsete muutuste mustreid

Võimalikud šokid – väikese tõenäosusega, kuid ulatusliku (nii positiivse kui ka negatiivse) mõjuga tulevikusündmused

Lisa 2

Väliskeskkonna trendide kaardistus

Kaardistatud trendid on tabelis liigitatud STEEP järgi ühiskondlikeks, tehnoloogilisteks, majanduslikeks, keskkonna- ja poliitikaalasteks.

Määramatuks hinnatud trendid on märgitud kursiivkirjaga.

Ühiskonna trendid

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
kestev noorte kõrge tööpuudus	Noorte tööpuudus on kõrge nii arenenud maades kui ka tärkavates majandustes ning see muudab noored majandus- tsüklitele eriti tundlikuks, tulemuseks on nende ebakindlus ning rahulolematus, mis väljendub protestilainetes, riskikäitumises. Kaovad tööharjumused (või neid ei tekigi), noored jäävad pikalt vanemate juurde elama, iseseisvumine ja iseseisev majandamine lükkub edasi. Maailmas oli noorte tööpuudus 2011 I poolaastal ligi 13% ning see viitab ka, et tööturule sisenevatel noortel puudub sobilik ettevalmistus. WEF, Outlook on the global agenda 2012, http://bit.ly/yYJ949 ; Eurostati statistika; ILO, Global Employment Trends for Youth, 2011, http://bit.ly/s2ABu4	Oluline , kuna näitab, et õppeasutustest tööturule sisenejate positsioon on kehv ning kvalifikatsioon ei vasta tööandjate nõudmistele ja turu vajadustele, muutes olukorra tööturul kriitiliseks kogu Euroopas. Noorte rahulolematus ja protestilained võivad kanduda ka laiemalt üle Euroopa.
kasvav tervise- teadlikkus	Kasvamas on inimeste valmisolek ja tahe tarbida tervise- teenuseid ning -tooteid, samuti kasvab inimeste huvi ennetava ja põhjalikuma ravi suhtes. Nn tervisliku toitumise ja heaolutoodete globaalne turg kasvab aastas 7% ning ulatub 2015. aastaks juba ligi 300 miljardi dollarini. Ühtpidi tähendab see, et rohkem tegeletakse haiguste ennetamisega, lisaks ollakse valmis rohkem enda taskust kulutama toode-teenuste peale. Teisalt on teadlikumal ja informeeritumal inimesel suuremad nõudmised ja ootused ka avalike tervishoiuteenuste suhtes. PwC, 2009, http://prn.to/5Palwe ; Roland Berger, Healthcare – future trends and outlook for the markets, http://bit.ly/z1p6dl	Oluline , kuna mõjutab märkimisväärselt inimeste tervisekäitumist. Omab mõju nii tervishoiusüsteemile ja avalikele tervishoiukulutustele kui ka loob võimalusi äritegevuseks.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
struktuurne tööpuudus ja oskuste elutsükli lühenemine	<p>Vaatamata kõrgele tööpuudusele ja kõrgema haridusega inimeste osakaalu kasvule maailmas süvenev lõhe tööandjate vajaduste ja inimeste oskuste vahel. Euroopas on umbes 30% inimesi oma töökoha jaoks üleharitud ehk teevad vähemnõudlikku tööd kui nende haridus lubaks, samal ajal on suur hulk inimesi oma töö jaoks alaharitud ehk ebapiisavate oskustega. Oskustetsükkel, mis kunagi vältas 3 aastat, võib täna olla vaid 9 kuud. See tingib pideva juurde- ja ümberõppe vajaduse. Üleharitus annab signaali, et tööturg ja haridussüsteemi pakutu ei ole omavahel kooskõlas. Vajalik oskuste pagas on muutumas kitsast spetsialiseerumisest transdistsiplinaarseks. See tähendab, et ideaalne tulevikutöötaja on nn T-kujulise kompetentsiga – süvateadmise ja vähemalt ühel alal ning oskusega mõista ja omavahel siduda erinevaid teisi distsipliine.</p> <p>CEDEFOP, Skill mismatch in Europe 2010, http://bit.ly/8Zz1AB; OECD Economic Surveys – Estonia, 2011, http://bit.ly/gEmxui; IFTF, Future Work Skills 2020, 2011, http://bit.ly/jrjtyz; Centre for Economic Performance, Globalization and Labour Market Outcomes, 2010, http://bit.ly/AuYoGe</p>	<p>Oluline, kuna juba praegu on Euroopa tööturul struktuursed probleemid ja oskuste sobimatus suured. Kui oskuste elutsükkel veelgi lüheneb, tõuseb see teema veelgi enam üles, sh ümberõpe, täiendõpe, teistmoodi kutse- ja kõrgharidus</p>
rahvastiku kasv	<p>Maailma rahvastiku kasv jätkub. Aastaks 2025 ületab maailma rahvastik 8 miljardi piiri. Rohkem inimesi tähendab rohkem suid, keda toita. See toob omakorda kaasa haritava maa laiendamise, intensiivsema põllumajanduse, linnastumise ja keskkonnaprobleemide võimendumise, samuti surve toiduainete hinnatõusuks.</p> <p>Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009</p>	<p>Vähe oluline, sest regioonis, kus Eesti asub, maailmas aset leidev rahvastiku kasv otseselt survet loodusressurssidele või tugevat immigratsioonisurvet ei tekita. Globaalse rahvastiku kasvu mõju avaldub Eestile pigem teiste trendide kaudu.</p>
rahvastiku vananemine	<p>Vananev on üks maailma megatrende, mis mõjutab lähikümne aastal oluliselt arenenud riikide ühiskondi ja sotsiaalsüsteeme. Kui veel aastal 1950 oli maailmas vanemaid inimesi (üle 60-aastaseid) 200 miljonit, siis 2050. aastaks kasvab see rahvastikurühm 2 miljardini ehk kümnekordistub. Pärast sõda sündinud nn baby-boomerid lähevad pensionile nii USAs kui Euroopas, lisaks pikeneb eluiga. See seab surve alla riiklikud pensionisüsteemid, samuti suurendab tööturult lahkuv inimressurss spetsialistide puudust. Enamikus euroala riikides saabub kriitiline periood vahemikus 2025–2040. Trend jätkub ja kandub ka tärkavatesse majandustesse. Samas on vanemale eagrupid suunatud tooted ja teenused üks kiiremini kasvavaid turge Euroopas. Keskmise eluea pikenemine, avaliku sektori osa vähenemine pensionite maksimise ning ebakindlus loob turu uutele (finants)toodetele ja teenustele. Ettevõtetele võib seega vananev elanikkond probleemide asemel võimalusi luua.</p> <p>Euroopa Komisjon, The World in 2025, 2009; BCG: Turning the challenge of an older workforce into a managed opportunity, 2011, http://bit.ly/ArcC1K; DB Research, Retirement pensions and sovereign debt in the euro area, 2011, http://bit.ly/yfjPvx</p>	<p>Eesti jaoks oluline ja kindel trend, mis puudutab praegu kogu arenenud maailma ning mõjutab riikide sotsiaalkulutusi, tööjõu kättesaadavust ning seeläbi ka kasvuväljavaateid.</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
millenniumi-põlvkonna mõju kasv töökultuurile	Tööandjatel (ja kogu ühiskonnal) tuleb arvestada tööturule siseneva millenniumipõlvkonnaga – 1982 ja hiljem sündinud noortega, kes olulisimaks erinevuseks võrreldes vanemate põlvkondadega on digitaalne elustiil ning erinevad ootused tööle ja töötamisele. See põlvkond on ka avatum ja globaalsem, olles selle võrra kergemini valmis välisriigis töövõi kultuurikeskkonnaga kohanema või täitma teistsuguseid ülesandeid. PwC, Talent Mobility 2020, 2010, http://pwc.to/9vEmzQ ; PwC, Millenials at work: Reshaping the workplace, 2011	Oluline , kuna uus tööturule sisenejate põlvkond nõuab tööandjatele kohandumist; samas tekib globaalselt liikuvam talentide hulk, millest ka Eesti võib kasu saada.
lääneliku tarbimiskultuuri levik Aasiasse	Linnastumine toob kaasa jõukuse kasvu ja koondumise linnadesse ning lääneliku elustiili ja tarbimiskultuuri, mida tärkavates majandustes üha enam omaks võetakse ja jäljendatakse. Samas võetakse omaks ka pahed – suitsetamine, ebatervislik toitumine. Seega pakub lääneliku elustiili veetus tärkavates majandustes kasvavaid võimalusi sealsete riikide jaeturul ka arenenud riikide ettevõtetele, teisalt kaasnevad sellega teatud probleemid ühiskondadele. Euroopa Komisjon, The World in 2025, 2009; McKinsey, The “bird of gold”: The rise of India’s consumer market, 2007, http://bit.ly/yITyol	Vähe oluline , kuna ei mõjuta suures mahus Eesti ettevõtete võimalusi Aasia turul, sest Eesti nišivõimalused on valdavalt pigem mujal kui jaetarbija segmentides
tervishoiuteenuste hinnatõus	Kogu Euroopas on valitsused raskustes ülejõu paisuvate tervishoiukuludega, mis Maailmapanga hinnangul kasvavad aastaks 2030 ka olemasoleva kulustruktuuri juures praeguselt 8%-lt 14%-ni sisemajandusest. Seda tendentsi tõukavad vananemine, kroonilised haigused ja patsientide kasvav nõudlus tervise teenuste tarbimiseks. Ka uuenev tehnoloogia muudab meditsiini üha kallimaks. Riikide piiratud võimaluste juures toob see kaasa ilmselt tervishoiuteenuste suuremat ratsionaliseerimist. Valitsused peavad tervishoiuandmete pealt arukaid investeerimisotsuseid tegema; patsiendid jällegi ise üha rohkem oma tervise eest vastutust võtma. Euroopa Komisjon, The role of technology in health care expenditure in the EU, 2010, http://bit.ly/aHEUV6 ; EIU: The future of healthcare in Europe, 2011, http://bit.ly/s191DE	Oluline , kuna tervishoiuteenused on üks suuremaid kuluartikleid arenenud riikide eelarvetes ning selle osakaalu kasv seab muudatusi sotsiaalsüsteemides. Võimalike lahenduste ülevõtmine või uute väljatöötamine lubaks Eestil muuta tervishoiusüsteemi efektiivsemaks või luua välisriikidele uusi lahendusi.
globaalse ajude ringluse laienemine	Globaalne tööjõud, sh talendid on mobiilsemad kui kunagi varem. Rahvusvaheliselt liikuva tööjõu suurus on 214 miljonit inimest, mis moodustaks maailma suuruselt viienda riigi. Talentide liikumine toimub üha rohkem Põhja-Põhja suunal ehk arenenud riikide vahel, samuti kasvab tärkavate majanduste konkurentsivõime nii oma võõrsile läinud kodanike tagasimeelitamiseks kui ka arenenud riikidest nende talentide endale saamiseks. Riigi jaoks tähendab see, et ajude sissevoolule piiri pannes või atraktiivsuse eest mitte hoolitsedes loobutakse heast kasvuvõimalusest, lisaks on oht enda kodanike välismaale lahkumiseks. PwC, Talent Mobility 2020, 2010, http://pwc.to/9vEmzQ ; FRDB, The Battle for Brains: How to Attract Talent (preliminary draft), http://bit.ly/zB3zMQ ; International Organisation for Migration, „Facts and Figures“, (seisuga 2012) http://bit.ly/cjoUof ; BCG; Global Talent Risk – Seven Responses, 2011, http://bit.ly/icff67 ; OECD Observer, The brain drain: Old myths, new realities, 2002, http://bit.ly/yYgJSS	Väga oluline , kuna Eestil on vaja muutuda ajude doonorist talentide magnetiks, et varustada tööjõuga uusi kasvavaid ärialasid. Eesti kui väikesearvulise riigi puhul tuleb silmas pidada, et ka väikesearvulised inimeste liikumised võivad oluliselt mõjutada tipptööjõu kättesaadavust.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
sotsiaalvõrgustike laienemine	2010. aastal veedeti maailmas sotsiaalmeediat tarbides üle 15% kogu <i>online</i> -ajast. E-kirjade kasutus on vähenenud sedamööda, kuidas inimesed suhtlusvõrgustikesse liiguvad; sotsiaalvõrgustikesse loodud leheküljed asendavad organisatsioonide või teemadele pühendatud veebiaadresse. Ettevõtetele annab sotsiaalmeedia võimaluse jõuda tarbijale lähemale, jälgida tarbijate suhtumist toote või kaubamärgi suhtes. Riigi jaoks on tegemist infokanaliga, mis võimaldab kaasata, jagada paremini infot ja muuta seeläbi ka riigivalitsemist läbipaistvamaks. FA, The Political Power of Social Media, 2011, http://fam.ag/gnRjqs ; B2C, Five Mega-trends: How Social Media is Transforming Government, http://bit.ly/g9a4UR	Vähe oluline , kuna mõjutab Eestit pigem teiste, siinsele trendile osaliselt toetuvate trendide all ja mitte otseselt
naiste sisenemine globaalsele tööturule	Naiste haridustaseme kasv ja sisenemine tööturule ja ühiskondlikku ellu (riikides, kus nad seni on olnud valdavalt kõrvale jäetud või tegelenud vähemtootlike töödega) annab olulist majanduslikku efekti arenevates riikides, samuti võib kiirendada nende ühiskondade moderniseerumist. NIC: Global Trends 2025	Vähe oluline , kuna peamiselt kutsub see trend muutusi esile arenevates riikides.
kasvav ülekaalulisus ja krooniliste haiguste levik	Riikide sotsiaalsüsteemidele üha suuremaks koormaks sagedavad kroonilised haigused ning kogu maailmas leviv ülekaalulisus ja sellega seonduvad probleemid. Aastal 2008 elas maailmas kokku 1,5 miljardit täiskasvanut, kes olid ülekaalulised. Euroopas sealjuures olid aastal 2010 juba pooled täiskasvanutest (50,1%) ülekaalulised või rasvunud. Krooniliste haiguste ravi võib võtta kuni 70% tervishoieelarvetest ning seda peamiselt hoolduspersonali kulukuse tõttu. Aizawa et al, The effect of chronic health conditions on work performance in Japanese companies, 2007, http://1.usa.gov/xKKikL ; WHO, Obesity and overweight, uuendatud märtsis 2011, http://bit.ly/cRuj7D ; Euroopa Komisjon, Foresighting food, rural and agri-futures, 2007, http://bit.ly/wMpY2a	Oluline , kuna süveneb ning mõjutab tervishoiu- ja hoolekandekulusid vananevates ühiskondades, samas loob võimalusi ka uuteks äriahendusteks ja sotsiaalseks innovatsiooniks.
töömustrite mitmekesistumine	Juba lähikümnendil muutub oluliselt, kui kaua ja millist tööd tehakse, milline on töö ja vaba aja suhe ning jaotus, kuidas toimub tasustamine, millised on töökohad füüsiliselt jne. Töö tegemist ja töö režiimi mõjutab korraka väga erinevate põlvkondade toimetamine tööturul, samuti vajadus kaasata hõivesse traditsiooniliselt vähem hõivatud ühiskonnagruppe. Sobivate oskustega töötajate nappus tähendab värbamises nn töötaja turgu, kus töötaja dikteerib tööandjale oma töötingimused, eelistused. Mitmed tööga traditsiooniliselt seotud arusaamad kaovad – töö 9–17ni, kindel tööandja ning iga päev kontoris töötamine minetavad tähtsust. Tööandjatelt eeldatakse tulevikus suuremat paindlikkust, personaalset lähenemist. BCG: Global Aging: How companies can adapt to the new reality, 2011, http://bit.ly/sTxkxa ; London Business School, Predicting the Future of Work, 2010, http://bit.ly/crxQUb ; E&Y, Tracking global trends, 2011, http://bit.ly/kWEpXS ;	Väga oluline , sest seab tööandjad ja seadusandluse pideva arenguvajaduse ette. Sealjuures peavad tööturumeetmed ja haridus seda töö sisu muutumist toetama ning arvestama kaugtöö, osaajaga töö ja teiste tuleviku tööturule omaste nõudmistega.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
digitaalse lõhe vähenemine	<p>Suurem digitaalne kirjaoskus ja interneti parem kättesaadavus on suure potentsiaaliga sotsiaalsüsteemide koormuse vähendamiseks. IT-lahenduste abil võimalik luua uutlaadi meditsiini- ja hoolekandeteenuseid, mis vähendavad vajadust arstivisiitide või hoolekandetasutustes viibimise järele. Paremad arvutikasutuse oskused ja interneti kasutuse võimalused loovad aluse uute toodete-teenuste turuletoomiseks. Samas sõltub ligipääs internetile ja digitaalsetele teenustele tihti inimeste elukohast, vanusest, soost, majanduslikust taustast. Riikidel tasub seepärast digitaalse lõhede vähendamisse investeerida, toetades sh inimeste IT-oskuste tõusu ja e-teenuste loomet, samuti (kiire) interneti kättesaadavust järjepidevalt tõstes.</p> <p>OECD, Understanding the digital divide, 2001, http://bit.ly/hn6GMI; Van Dijk, Jan, The Digital Divide in Europe, 2008, http://bit.ly/bqqXRG; PS Europe, Can the Eu clos Europe's digital divide? 2011, http://bit.ly/rq7gxB</p>	<p>Oluline, kuna paranev digitaalne kirjaoskus muudab üha rohkem inimesi tööturul konkurentsivõimeliseks ning võimaldab pakkuda neile efektiivsemalt avalikke teenuseid.</p>
tulevaste pensionäride teadlikum säästukäitumine	<p>Töökäijate ja ülalpeetavate suhte vähenemine tähendab, et surve alla satub ka tulevaste töökäijate sissetuleku säilimine. Igal aastal peavad EL töölisel säästma 1,9 triljonit eurot rohkem, et säilitada pensionile minnes oma tänane elustandard. Tööea pikendamise kõrval on suurem säästmine tööperioodi jooksul üks võimalus elatustaseme tagamiseks tulevikus. Sellega kaasneb suurem toetumine täiendavatele pensioniskeemidele, samal ajal ka töökäiva põlvkonna poolt vanadele makstava pensioniosa vähenemine. Riikidel on sealjuures võimalik luua tööandjatele motivatsiooni jätta pensionieas inimesi tööle; lihtsustada osalise ajaga töötamist, et pensioni ja säästude kõrval saaks vanemaealised ka töötasuna sissetulekuid juurde; harida tulevase pensionäre ja selgitada vajadust koguda pensioni mitmesse sambasse; luua õiguslikku keskkonda, mis stimuleerib tulevikuks säästmist ja kindlustab säästude säilumist.</p> <p>FT, Survey finds €1,900 hole in EU pensions, 2010, http://on.ft.com/zDRZmF; DB Research, Retirement pensions and sovereign debt in the euro area, 2011, http://bit.ly/yfjPvx; Euroopa Komisjon, Towards adequate, sustainable and safe European pension systems, green paper 2010; Euroopa Komisjon, Private pension schemes: Their role in adequate and sustainable pensions, 2009</p>	<p>Väga oluline, kuna tulevaste pensionäride finantskäitumine mõjutab nii riigi finantse kui ka inimeste endi võimekust vanas eas toime tulla, mis omakorda määrab, kui suure surve alla jääb avalik sotsiaalsüsteem nii Eestis kui ka arenenud riikides, kellega Eesti tihedalt seotud on.</p>
kasvav migratsioon Euroopasse	<p>Euroopa lähedal asuvad mõned maailma vaeseimad piirkonnad, mida mõjutab kiire rahvastiku kasv või kliimamuutused. Nendest riikidest pärit väljarändajate jaoks on Euroopa ahvatlev sihtkoht ning edaspidi oodata immigratsioonisurve kasvu Euroopasse sellelt suunalt. Euroopa jaoks tähendab selline veetlus tööjõu meelitamisel eelist, mida tuleks hoida. Immigratsioonita hakkaks Euroopa rahvastik vähenema juba 2012. aastal ning kasvu saavutamiseks ja heaolu hoidmiseks pole immigratsioonist tõenäoliselt pääsu.</p> <p>Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009</p>	<p>Oluline, kuna seab Euroopa riigid selektiivse immigratsiooni valiku ette: keda võtta ja keda jätta. Eesti elatustaseme ning tööjõu vajaduse tõustes hakkab puudutama üha rohkem ka Eestit.</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
demograafilise dividendi vähenemine tähtsates majandustes	<p>Tähtsate majanduste kasvu on soosinud viimastel kümnenditel demograafiline dividend – sündivuse vähenemine ning sellest tulenev ülalpeetavate arvu langus võrreldes töökäijatega. Samas võib Hiinas hakata tööealine elanikkond vähenema 2020. aasta paiku, Tais, Indias, Vietnami veel 20 aastat hiljem.</p> <p>See seab pikemas plaanis surve alla kogu globaalse tööturu, karmistab omakorda võitlust talentidele, praegune arenenud maade mure kandub üle tänastesse arenevatesse riikidesse. ADB, Realizing the Asian Century, 2011; RAND, Preparing for an Aging World, http://bit.ly/h3melZ</p>	<p>Vähe oluline, kuna 2020 perspektiivis on arenevates maades demograafiline dividend ehk noorte jõudmine tööikka veel soodne; lisaks on arenevate majanduste demograafiliste olude muutuse mõju Eesti ettevõtete äri võimalustele ja konkurentsile kaudne (meie majanduse struktuuri ja ettevõtete rahvusvahelistumise väljavaadete tõttu).</p>
vabaühenduste ja vabatahtlikkuse levik	<p>Vabatahtlike tegevus võimaldab tõhusamalt lahendada ühiskondlikke murekohti, sest lahenduste loomine ja elluviimine on antud paremini informeeritud organisatsioonidele – probleemidele n-ö „lähemale“.</p> <p>Euroopas tegutseb vabatahtlikena 140 miljonit inimest, mis rahvastiku poolest moodustaks suuruselt seitsmenda riigi maailmas. Nende vabatahtlike koondpanus majandusse on suurem kui Euroopa suuruselt seitsmendal majandusel, ulatudes 277 miljardi euroni. Riigid saavad vabatahtlike tegevuse võimendamiseks delegerida rohkem avalike teenuste osutamist vabaühendustele, kaasata neid läbi riigihangete teenuste kujundamisse ja osutamisse või toetada kolmanda sektori arengut laiemalt nii õiguskeskkonna kui ka otseste stiimulitega.</p> <p>CEV, Measuring the value of volunteering, http://bit.ly/d7V1Ju; GHK, Volunteering in the European Union (2010)</p>	<p>Oluline, kuna näitab suuremat huvi osaluse ja kaasatuse vastu rohujuure tasandil; selle alt üles tuleva tahte oskuslikul ära kasutamisel võivad olla üsna suured mõjud nii riigisüsteemi efektiivsuse kui kodanike elukvaliteedi tõstmiseks.</p>
sotsiaalse innovatsiooni esiletõus	<p>Sotsiaalse innovatsiooniga luuakse ja juurutatakse uutlaadi lähenemisi ühiskondlike murede lahendamiseks. Need lahendused võivad sündida riigiametite, ettevõtete või üha kasvava kolmanda sektori (vabaühenduste ja vabatahtlike) poolt – aga eriti nende koostöös. Valitsustel on sealjuures võimalik toetada hästi toimivate lahenduste skaleerimist ja levitamist (sh luua ja soosida vastavaid koostööplatvorme ja infokanaleid); „nõuda“ üha rohkem vastavaid uuendusi kogu avalikult sektorilt (sh loovad juhid ametnikele stiimuleid nt vastavate mõõdikute ja tulemustasudega); lihtsustada regulatsioone, mis on uuenduste loomise ja leviku barjääriks.</p> <p>Briti valitsuse Big Society algatus, http://bit.ly/eDddzv; Sotsiaalne innovatsioon Euroop Liidus, http://bit.ly/z7skE4; NESTA, The open book of social innovation, 2010, http://bit.ly/aXduXU; Paris Tech Review, Is Social Innovation the Future of Europe? 2011, http://bit.ly/sbryzv</p>	<p>Väga oluline, kuna sotsiaalne innovatsioon muudab inimeste igapäevaelu – omavahelist suhtlust, hoolimist, suhteid riigiga. See näitab ühelt poolt ühiskonna suurema vastutuse võtmist, kuid teiselt poolt tähendab see ühiskondlike murede muutumist äriks ehk ettevõtluse lähendamist ühiskondlike eesmärkide täitmisega. Omab ka Eestis potentsiaali vähendada survet sotsiaalsüsteemile.</p>

Tehnoloogia trendid

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
IT lahenduste levik	Infotehnoloogial on siirdeid praktiliselt kõigisse ühiskonnaelu valdkondadesse, mistõttu ei saa seda käsitleda teemana iseeneses. Ka antud trenditöös on IT seotud kõigi klastritega, kuna omab potentsiaali lahendada täiesti erinevaid väljakutseid ja pakkuda lahendusi – näiteks energiatehnoloogiate arendamisel, paindlike tööväimuste loomisel, valitsemisvormide tõhustamisel, uute ärialade leidmisel.	Väga oluline , kuna muutub üha rohkem igapäevase elu osaks, olles kõikjale sisse ehitatud ning erinevates valdkondades lahendusi pakkuv.
asjade võrgustumine	Aastaks 2020 on võrgus juba 50 miljardit seadet – võrku lähevad paljud koduseadmed ja -masinad, autod jne. Operaatoritele tähendab see aastaks 2013 kuni 50-dollarilist käivet ühe, näiteks 3G võrku ühendatud seadme pealt. Võrku ühendatud seadmed võimaldavad jälgida ja koguda statistikat käitumise kohta, saada reaajas infot protsesside kohta (liiklus, transport), määrata julgeolekuolukordi, monitoorida tervises seisundit. Asjade internet nõuab õigusraamistikku ning mh ka selliste olukordade reguleerimist, kus näiteks sensorite kaudu saadud info põhjal on tehtud valesid otsuseid. BCG, The Future of Telecommunications, http://bit.ly/cfXQox ; Ericsson, Operator opportunities in the Internet of things, http://bit.ly/x1EnIS ; McKinsey, The Internet of things, http://bit.ly/bHBiYe	Vähe oluline , kuna mõjutab Eestit pigem kaudselt, siinsele trendile osaliselt saavate trendide kaudu (IT lahenduste levik).
pilveraalinduse kasv	Pilveraalindus hõlmab teenuste pakkumist võrgus, ligipääsu jagatud salvestus-, võrgu-, serveri- või teenuseressursile, mis võimaldab ettevõtetel/eraisikutel oluliselt kokku hoida IT-investeeringutelt ja käivitada uusi teenuseid ilma oma arvutiparki või -ressurssi suurendamata. Pilveraalindusel põhinevad ärimudelid aitavad juurde luua töökohti, toetavad ettevõtluse arengut ning seeläbi ka majanduskasvu. IT-funktsioonide kolimine „pilve“ on võimalus ka riigi jaoks IT-kulusid kokku hoida, hea näide sellest on USA valitsuse Apps.Gov portaal. Samas toob see kaasa turvalisuse riski ning vajaduse integreerida „pilv“ olemasolevate turvalisusmeetmetega. CSIRO: Our Future World, http://bit.ly/xMnjPR ; RAND: The Cloud, 2011, http://bit.ly/eJFOaC ; BCG: Capturing the value of cloud computing, http://bit.ly/B5jan ; http://www.intertic.org/Policy%20Papers/CC.pdf ; WEF, Exploring the future of cloud computing, 2010, http://bit.ly/fa1HTy	Vähe oluline , kuna mõjutab Eestit pigem kaudselt, siinsele trendile osaliselt saavate trendide kaudu, mitte otseselt.
isikuandmete kui uue varaklassi teke	Inimese tegevusest jääb pea kõikjale maha elektrooniline jälg – haiguslugu, ostukäitumine, töölugu, pangaväljavõtted, käitumine sotsiaalvõrgustikes – ning selliste jälgede analüüsimisest on saanud tööstusharu. Aastaks 2020 on digitaalseid kandeid 44 korda rohkem kui 2009. aastal. Samas on andmed kui sellised kasutatud, väärtuslikuks muutuvad nad alles analüüsid. Oluline on sealjuures regulatiivse raamistiku loomine ja isikuandmete kaitse tagamine. WEF, Personal data: The emergence of a New Asset Class, 2011, http://bit.ly/fEnXO8	Vähe oluline , kuna mõjutab Eestit pigem teiste, siinsele trendile osaliselt toetuvate trendide kaudu, mitte otseselt.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
3D printimise areng	3D printerid võivad luua pea kõike, mida on võimalik tarkvara abil modelleerida. Prototüüpimisest ja väiketootjate toodete kohandamisest on 3D printimine liikumas aina enam suurtootjate pärusmaale. Omaette võimalus, mida 3D printimine loob, on kehaosade „trükkimine“ tervishoius elundite uue allikana doonorlusele lisaks. Atlantic Council: Could 3D Printing Change the World?, 2011	Vähe oluline , kuna mõjutab ainult teatud majandusalasid, kuigi traditsioonilise tööstuse alal, kuid mitte teiste oluliste trendidega võrreldavas mahus.
suurte andmekogude ehk „big data“ kasv	Massiivsete andmekogude tekkimine (valitsustel, firmadel) ajendab nende analüüsimiseks tööriistade – uute IT lahenduste loomist. Suured andmed on omakorda „predictive analytics“i ehk andmeanalüütika võimaldajaks, mis lubab näiteks inimeste käitumismustrite järgi sotsiaalmeedias, otsikeskkondades või tervishoius teatud ühiskonda puudutavaid sündmusi täpsemalt ette näha ning nende põhjal ka otsuseid paremini planeerida. McKinsey, Big data: the next frontier for innovation, competition and growth, 2011	Oluline , kuna loob ka Eestis võimalusi läbimurreteks erinevates valdkondades – näiteks meditsiinis inimgenoomi uuringutel.
majade ja linnade muutumine „nutikateks“	<i>Smart houses</i> seostub eelkõige energiatõhususega – majadega, <i>smart cities</i> seevastu <i>big data</i> ning andmete agregeerimisega paremate otsuste tegemisel, ent mõlemal puhul on võimaldajaks IT kasutamine. See tähendab uusi standardeid hoonetele ning linnaplaneerimisel ka nutikamat linnalogistika kavandamist. CENELEC, Smart House Roadmap, http://bit.ly/wUeR1R	Vähe oluline , kuna mõjutab Eestit pigem teiste, siinsest trendile osaliselt toetuvate trendide kaudu, mitte otseselt.
uued kasutajaliidesed traditsiooniliste asemele	Harjumuspärased vahendid, mille abil suhelda arvutite ja masinatega muutuvad pidevalt. Hiire/klaviatuuri kõrvale puutetundliku (<i>multi-touch</i>) ekraani tulek või hääle, žestide jms abil juhtimine muudab oluliselt ja pöördumatult inimese suhtlemist tehnoloogiaga ja tehnoloogia sulandumist igapäevaellu. Uued tekstisisestuse lahendused võivad viia ka näiteks harjumuspärase QWERTY klaviatuuri kadumiseni. Rohit Talwari Fastfuture's 100 Predictions	Vähe oluline , kuna puudutab eelkõige IT-lahenduste kasutusmugavust või -kiirust, mitte niivõrd nende rakendamist ja mõju ühiskonnale või majandusele.
autonoomse energiatoite areng	Energiatootmine liigub üha väiksemale tasanadile, lõpptarbijale lähemale. Akutehnoloogiate areng soodustab seadmete vähenemist, sõltumatust elektrivõrgust, tervishoius nt implantaatide toiteks kineetilise energia, kehasoojuse, veresuhkru vms kasutamist. Rohit Talwari Fastfuture's 100 Predictions	Vähe oluline , mõjutab Eestit pigem teiste, siinsest trendist tuge osaliselt tuge saavate trendide kaudu, mitte otseselt.
open data/avatud andmete kasv	Avatud andmete all mõistetakse kogutud, toodetud või ostetud andmete avalikult kättesaadavaks tegemist – sh statistika, kartograafia, transport, uuringud jne. Suur osa selliseid andmeid on riikide kogutavad ja hallatavad, kellel on andmete kui sellistega vähe peale hakata. Riigi kätte kogunevatest andmehulkadest tõuseb märksa enam kasu, kui need uute teenuste ja toodete loomiseks vabaks anda. Vastava info kasutamise või taaskasutamise majanduslik efekt võiks Euroopa Liidus olla kuni 140 miljardit lisanduvat SKP-eurot aastas. Riigid saavad avalikel andmetel potentsiaali realiseerimist ja toetada, tehes andmeid kättesaadavaks näiteks vastavate portaalide kaudu, samuti toetades pilvetaristu arengut. Euroopa Komisjon, Open data: An engine for innovation, growth and transparent governance, 2011, http://bit.ly/rxzHdn	Oluline , kuna avalike andmete vabaks laskmine annab tõuke ettevõtlusele ja uutele äridele ning suurendab sellega riigi konkurentsivõimet; paljud suured riigid on seda juba tegemas.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
<i>inimgenoomi uuringud muutuvad laialdasemaks</i>	<p>Inimgenoomi uuringutega on meditsiinis ja farmaatsiatööstuses algamas uus ajastu täpsema diagnoosimise, isikustatud ravimite ja ravikavade loomisega. Oluliste läbimurreteni inimgenoomi uuringutes võidakse jõuda lähima 10–20 aasta jooksul. Võimalikeks rakendusteks oleks näiteks geneetiline CV, parem ja täpsem ravi, sobivam ravimite valik.</p> <p>Riigid, kes sel teel kaugemale lähevad või varakult samme astuvad, võivad saavutada eeliseid inimgenoomi kasutuse alase kompetentsi ja äri alal (saada maailmas vastavaks tõmbekeskuseks) lisaks kasule oma elanike tervises seisundi mõttes.</p> <p>JAPI, The Human Genome Project: Its Implications In Clinical Medicine, 2003, http://bit.ly/zoDA07</p>	<p>Oluline, kuna inimgenoomi uuringud lubavad olulisi läbimurredeid meditsiinis nii ennetusel kui ravis, omades sellega meditsiinisüsteemi muutmise potentsiaali</p>
targa elektrivõrgu areng	<p>Tark elektrivõrk võimaldab ratsionaalsemalt kasutada erinevate piirkondade ja tootjate ressursse ning täpsemalt planeerida (taastuv)energiatootmist; samuti on see eelduseks taastuvenergia tootmise integreerimiseks energiavõrku ning seega ka taastuvenergia laiemaks tootmiseks väga väikeses mastaabis.</p> <p>Targas elektrivõrgus muutuvad ärimudelid keerulisemaks, kui elektrivõrgud ühendatakse näiteks elektromobiilse ökosüsteemiga. Samas tekib paremaid võimalusi just ebastabiilse taastuvenergia laialdasemaks kasutuselevõtuks ning see loob ärivõimalusi nii tehnoloogiate arendajatele, võrguteenuse pakkujatele, elektritootjatele, autotööstusele, riskikapitalistidele.</p> <p>DB Research, Smart grids, 2011, http://bit.ly/yiK6ZO; Euroopa Komisjon, Energy infrastructure priorities for 2020 and beyond, 2010, http://bit.ly/yoOI4G</p>	<p>Oluline, kuna mõjutab ja loob tingimusi taastuvenergia laiemaks kasutuselevõtuks (tuul, päike) ning tootmiseks ka väikeste majapidamiste tasandil.</p>
<i>tuumaenergia rehabiliteerimine</i>	<p>Kui arenenud maades kohtab tuumaenergia suuremat avalikku vastuolu, siis Hiina loodab aastaks 2020 ehitada juurde 70–80 GW tootmisvõimsust ja India 20–30 jaama. Euroopas suurendavad tuumajaamade tootmisvõimsusi Soome ja Prantsusmaa.</p> <p>Seda trendi tingivad kasvav energiavajadus, energiajulgeoleku kaalutlused ning lisaks tuumaenergeetika enda areng ning 2030ndatel võib see viia laiemalt tuumaenergia renessansini. Tuumaenergia kasutamine võimaldab riikidel kinni pidada ka CO2 emissioonipiirangutest.</p> <p>World Nuclear Association, The Nuclear Renaissance, 2011, http://bit.ly/yM9CW9</p>	<p>Vähe oluline, sest kuigi võib mõneti mõjutada Eesti otsust tuumanenergiale üle minna, ei ole see tõenäoliselt määravate tegurite hulgas.</p>
tehnoloogiate konvergens kiireneb	<p>Teadus- ja arendustegevuses on valdkonnaülesus saanud tavapäraseks. Uued ja olulised läbimurdelised lahendused sünnivad erinevate üksteist võimendavate valdkondade puutekohtades – näiteks nanotehnoloogia mängib olulist rolli läbimurretes biotehnoloogias või meditsiinis. See nõuab suuremat tähelepanu interdistsiplinaarsusele õppeprogrammides ja teadustöös, aga ka teaduse ja innovatsiooni rahastamisel.</p> <p>Managing nano-bio-info-cogno innovations, 2005, http://bit.ly/i5PpZA ; Euroopa Komisjon, Converging Technologies – Shaping the Future of European Societies, http://bit.ly/yV9P7u; STT, Converging Technologies, 2006, http://bit.ly/wi77KO</p>	<p>Väga oluline seepärast, et tingib vajaduse teaduse, hariduses ja äris olla horisontaalne ja multidistsiplinaarne. Lisaks avab uusi võimalusi mõne ala eriteadmisi erinevates ärivaldkondades rakendada ehk väärtusahelaid juurde hõivata.</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
<i>biotehnoloogiaga naftasõltuvuse vähendamine</i>	Keemiatööstus on olnud valdavalt naftapõhine, kuid läbimurded tööstuslikus biotehnoloogias ehk nn „valges biotehnoloogias“ võimaldaksid kasutada kemikaalide või plastide tootmises nafta asemel biomassi. Siiani on biotehnoloogia tööstuslike rakenduste uurimine leidnud vähem rahastamist võrreldes näiteks meditsiini biotehnoloogia. Pikemas plaanis on biotehnoloogial võimalik muuta keemiatööstus naftast sõltumatuks. DB Research, White biotech: Revolution in instalments, 2010, http://bit.ly/x7zdwz	Oluline , kuna loob uusi võimalusi biotehnoloogia kasutamiseks, sh võib kaasa tuua biomassi suurema väärindamise Eestis.
<i>elektromobiilsuse ja muu säästva transpordi arendamine</i>	EL eesmärk on aastaks 2050 vähendada CO2 emissiooni võrreldes 1990 aastaga 80–95%, osa sellest kärpest puudutab maanteetranspordi muutmist. Elektromobiilse transpordi arengut piirab veel kõrge hind, kuid mõnedes segmentides võib subsidiiumivaba elektromobiilne transport kanda kinnitada juba pärast 2020. Peale elektriajamate pakuvad säästvaid transpordilahendusi ka biokütused – uue põlvkonna biokütused on tselluloosi- või vetikapõhised ega konkureeri otseselt inimeste toiduga. Seega piirkondades, kus on bio-ja puidumass kättesaadav ning regulatsioonide abil loodud kohalik turg biokütustele transpordis (Soome), on äri võimalused selliste kütuste arendamiseks. Laadimistaristute väljaehitamine jääb suure alginvesteeringu tõttu vähemalt mingis osas küll kõikjal avalikult rahastatavaks; biokütuste puhul jääb riikidele standardiseerimise küsimus, et nende kasutuselevõtt oleks võimalikult kiire ja lai. Euroopa Komisjon, Alternative fuels for transport, 2011, http://bit.ly/A3RSWW ; Global Trends, Briefing July/August 2011; Tekes, Toward Green Growth? 2011, http://bit.ly/w6XQAI	Oluline , kuna EL 2020 eesmärgid näevad ette ka transpordi kasvahoonegaaside vähendamise, mis tähendab uute kütuste ja teistsuguste sõidukite laiemat levikut kogu Euroopas.
<i>sünteesilise bioloogia areng</i>	Sünteesiline bioloogia (Synthetic biology) on majanduslikul eesmärgil uute eluvormide loomine. Tegemist on biotehnoloogia, IT ja geenitehnoloogia sümbioosiga. Läbimurded selles valdkonnas teevad võimalikuks elusrakkude ümberehitamise ning nendele uute funktsioonide („ülesannete“) andmise, näiteks suhkrute muundamise kütusteks. http://syntheticbiology.org/ ; Technology Review, What's the Future of Synthetic Biology? 2011, http://bit.ly/JUFU7	Vähe oluline , kuna mõjutab Eesti äri- ja T&A-võimalusi pigem pikemas plaanis, arvestades et antud alal on tänane võimekuse baas Eestis madal ning ala areng maailmas ka endiselt algusjärgus.
<i>energia- tehnoloogiate areng</i>	Energiatehnoloogia areng on eriti kiiresti jätkumas ja avaldamas mõju taastuvenergiale. Kuigi fossiilsed kütused jäävad veel mitmekümneks aastaks peamiseks energiaallikaks, annab näiteks energiatehnoloogiate, eriti energiasäästu lahenduste jätkuv areng leevendust nii fossiilsete kütuste kättesaadavuse muredele kui ka energiasektori keskkonnamõjudele. Uued lahendused ning uute ärimudelite loomine on tekitamas nihet subsidiiumivaba ehk tasuva taastuvenergia suunas. BCG, What's Next for Alternative Energy?, 2010, http://bit.ly/ccM82R ; Strategy+Business, A Moore's Law for renewable Energy, 2011, http://bit.ly/A6CjLp ; Global Trends: Briefing July/August 2011	Oluline , kuna fossiilkütuste ammendumise ja loodusreostuse tõttu kasvab aina enam taastuv- ja alternatiivenergia tähtsus. Eesti on siiani sõltuv põlvkivienergeetikast, kuid energiatehnoloogiate levik annab võimaluse energiatootmist efektiivistada ja seeläbi tagada konkurentsieelis energia- ja ressursisäästlikkusega.

Majanduse trendid

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
maailma majandus-keskme nihkumine Aasiasse	Aasia osakaal maailma SKP-st oli 2009. aastal kokku 34% ning aastaks 2020 kasvab see üle 43%. Seda arengut tingib veel mõnda aega jätkuv soodne demograafiline olukord ning tööjõu kuluveelis, millele lisandub ka pidevalt edasiarenev võimekus liikuda üha keerukamate tegevusvaldkondade poole. Sellised muutused tähendavad, et turge ja kasvu otsivatel Euroopal ettevõtetel tasub üha rohkem Aasia turgudele minna, sealst partnereid leida ja sinna tooteid-teenuseid arendada. Riikide jaoks on mõttekohaks, kuidas suuta neid Aasia-püüdlusi parimal moel toetada ja vajalikke võimekusi (nt ka keeleoskust) tööjõu hulgas tõsta. Vastutasuks on majanduskasv ja töökohad; samuti välistasakaalu paranemine. WB, Multipolarity: The New Global Economy, 2011, http://bit.ly/iXghNt ; ADB, Realizing the Asian Century, 2011; WB, Multipolarity: The New Global Economy, 2011, http://bit.ly/iXghNt	Oluline , kuna muudab senist maailmamajanduse korraldust. Üha rohkem maailmamajandust puudutavaid otsuseid tehakse mitte Euroopas või USAa, vaid Aasias ning Eestile tähendab see vajadust uute suhete loomiseks ja arendamiseks.
tärgavad majandused veavad maailma majanduskasvu	Võrreldes arenenud riikidega tulid tärgavad majandused kriisist võrdlemisi puhtalt välja – nende avaliku sektori eelarved on paremas seisus, eksport suuresti taastunud (peamiselt tänu arenevate riikide omavahelisele kaubavahetuse kasvule), välisnõudlust on olnud võimalik asendada sisetarbimisega ning demograafiline olukord soosib kasvu. Seetõttu on tärgavad majandused jäänud ka kriisijärgset globaalset majanduskasvu vedama. Peamisteks mootoriteks on olnud suurimad neist ehk Hiina, India ja Brasiilia, kuid lisaks Aasiale ja Ladina-Ameerikale on kiire kriisijärgse kasvuni jõudnud ka nn „must Aafrika“. Euroopale tähendab uute kasvukeskuste teke arenguriikides ja tärgavates majandustes investorite huvi vähenemist ning ettevõtete jätkuvat orienteerimist kasvavatele turgudele. WB, Multipolarity: The New Global Economy, 2011, http://bit.ly/iXghNt ; GoldmanSachs, The N-11: More than an acronym, http://bit.ly/wJohl0 ; IMF, Emerging markets come of age, 2010, http://bit.ly/gn97JV ; ADB, Realizing the Asian Century, 2011; IMF, World Economic Outlook, aprill 2011, http://bit.ly/dHt57i ; ÜRO, World Economic Situation and Prospects 2011, http://bit.ly/x8ULEy	Väga oluline , kuna Eesti peab kohanema olukorraga, kus kasvavad turud (ja tootmine) asetsevad meie traditsioonilistest turgudest kaugel. See eeldab muu hulgas ka strateegiliste sihtide ja välismajanduspoliitika muutmist.
maailma keskklassi kasv	Aastaks 2030 kasvab globaalne keskklass ehk päevas 10–100 dollarit kulutavate inimeste hulk 1,8 miljardilt 5 miljardile. Kui praegu on USAs ja Euroopas 54% maailma keskklassist, siis nende osa kukub 2030. aastaks 17%le. Keskklassi kiire kasvuga kaasneb ka linnastumine, see paneb surve alla olemasoleva infrastruktuuri ning nõuab uusi investeeringuid. Arenenud riikide ettevõtetele kujutab tärgavate turgude ostujõuline keskklass ärvõimalusi ja uut turgu olukorras, kus arenenud riikide majanduskasv on pidurdunud. Brookings, The New Global Middle Class: A Cross-Over from West to East, 2010, http://bit.ly/dlexIE ; E&Y, Tracking global trends, 2011, http://bit.ly/kWEpXS	Vähe oluline , kuna kiire keskklassi kasv puudutab ennekõike tärgavaid majandusi ja arengumaid, avades küll põhimõttelisi kasvuvõimalusi Eesti ettevõtetele – kuid mitte iseeneses.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
„peak oil“ ja naftatootmise vähenemine	<p>Nafta tootmise tipp võib saabuda juba enne 2020. aastat eeldusel, et riikide jõupingutused energiasäästu ja alternatiivenergia arendamisel kannavad vilja ning nõudluse vähenemine leiab aset varsti. Tagasihoidlikuma pühendumuse korral saabub tipp varude kättesaadavuse langusest tulenevate tootmispiirangute ja hinnatõusu kaudu, milleks ei pruugita valmis olla. Selle mõjud oleks majandustele hindade kiire tõusuga kaasnevate šokkide tõttu negatiivsemad. Seega tuleb naftat tarvitavate riikide valitsustel valmistuda selliseks võimalikuks tulevikuks. Riiklikud ja rahvusvahelised energia- ja kliimapoliitika ning uute maardlate kasutuselevõtt oluliseks komponendiks, mis mõjutavad naftatootmise võimalikke mahtusid. Eelkõige on aga oluline valmistuda nafta kättesaadavuse vähenemiseks nõudluse vähendamise kaudu, eriti energiasäästu tõstmisega transpordis ja keemiatööstuses kui suurimatel naftatarbimise aladel.</p> <p>IEA, World Energy Outlook 2010</p>	<p>Oluline, kuna mõjutab uute energiatehnoloogiate kasutuselevõttu ning on ka sõltuv sellest. Samuti võib sellest sõltuda nafta ja naftatoodete kättesaadavus Eestis ning energiahinnad üldiselt.</p>
jätkuv linnastumine ja tõmbekeskuste konkurents	<p>Linnades leiab aset suur osa maailma majandustegevusest ning innovatsioonist, mis tõmbab ligi väljakutseid otsivaid globaalselt liikvel olevaid talente ja ka siseriiklike ümberasuajaid. Riikide vaheline konkurents talentide ja laiemalt tööjõu meelitamiseks on seega eelkõige linnade ehk tõmbekeskuste tasandil toimuv. Samas on see konkurents kasvav, sest tõmbekeskusi tekib maailmas juurde. Igal aastal lisandub maailma linnadesse 65 miljonit uut elanikku, peamiselt tähtsates majandustes, kuid koos kasvava elanike hulgaga suureneb vajadus ka taristu ning linnakeskkonna edendamise järele, sest need ei suuda sageli kiire kasvuga kaasa areneda – näiteks transpordivõrgustik või vajalikud kommunaalarajatised. Seetõttu võivad maailma linnade võitluses eelise säilitada arenenud riikide metropolid, kus juba on soodne keskkond välja arenenud. Siiski pole edu neile tagatud ja pidevalt tuleb oma eeliseid ehk seni loodud linnakeskkonda edasi arendada, seejuures mitte ainult amortiseerumise vältimiseks.</p> <p>PwC, Cities of the Future: Global competition, local leadership, 2011, http://pwc.to/gkEboy; McKinsey, Urban world: Mapping the economic power of cities, 2011, http://bit.ly/us7UaS</p>	<p>Oluline, kuna linnastumisele ja teistpidi valginnastumisele omased probleemid esinevad ka Eestis. Linnaplaneerimise õnnestumisest sõltub Eesti keskuste rahvusvaheline konkurentsivõime, atraktiivsus elu- ja töökeskkonnana. Selle viimase osas konkureerib Eesti regiooni ja laiemalt kogu maailmaga.</p>
arenenud riikide aeglane taastumine	<p>Arenenud riikidel on kriisiaegsete stiimulpakettide püssirohi otsas – neile tehtud kulutused kasvatasid kiiresti riikide võlakoorimat, suutmata samal ajal luua pikemaajaliselt töökohti luua või taastada kasvu. Võimalused majanduse edasiseks elavdamiseks lihtsalt eelarvepoliitika ja ka laenamise abil on piiratud, sest finantssektoris on usaldus endiselt madal. Kõigi G20 hulka kuuluvate arenenud majanduste SKP aastane kasv järgmise 40 aasta jooksul jääb madalamaks kui kriisile eelnenud 10 aasta keskmine, sest tööealine elanikkond vananeb ja nendes riikides ei saa nii lihtsalt enam toetuda ka uute töötajate pealekasvule kui kasvuallikale. Paljud töökohad kadusid kriisi ajal jäädavalt. Arenenud riikide jaoks saavad üha olulisemaks kiiresti muutuvaid olusid arvestav haridussüsteem ja pidev õpe elukaare jooksul, ettevõtlikkuse propageerimine ning hõive asemel töövõime toetamine.</p> <p>DBResearch, In search of growth, 2011, http://bit.ly/ADApGd; Carnegie Endowment, The World Order in 2050, 2010, http://bit.ly/zDFOly</p>	<p>Väga oluline, kuna sellest sõltub Eesti väline majanduskliima ning ekspordivõimalused Eesti tavapärastele eksporditurgudele.</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
kasv ilma töökohtadeta	Rahvusvahelise tööorganisatsiooni hinnangul ei taastu arenenud riikides hõive kriisieelsele tasemele enne 2016. aastat. Paljud töökohad on kadunud jäädavalt struktuursete muutuste tõttu majanduses. Vähenevad riikide võimalused tagada hõivet inimestele, kellel on mitmekümne aasta eest omandatud muutumatud oskused, sest oskuste elutsükli lühenemine lihtsalt ei lase seda. Arenenud riikide jaoks on üha olulisem tagada haridussüsteemide ja tööturu paindlikkus, et inimestel oleks võimekus vastavalt vajadusele ennast ümber profileerida. ILO, World of Work, 2011, http://bit.ly/srCdSg ; DBResearch, In search of growth, 2011, http://bit.ly/ADApGd ;	Väga oluline , kuna pärast kriisi kõrgeks jäänud tööpuudus võib kujuneda "uueks normiks", mis viitab paljude töökohtade kadumisele jäädavalt, samuti ebakõlade uute ärialade vajaduses ning tööjõu kvalifikatsioonis. Mõjutab ka Eesti välisurgude kliimat ning riikide eelarveid.
arenenud riikide jätkuvad võlaprobleemid	Aastatel 2007–2010 kasvas arenenud majanduste riigivõlg suuresti tänu majanduse turgutusmeetmetele 177 protsendilt 104 protsendile SKP-st. Lisaks traditsioonilistele võlguelajatele kasvas riigivõlg kiiresti ka riikides, kus see enne kriisi veel suhteliselt madal oli, sh USA, Suurbritannia, Iirimaa. Isegi kasinusmeetmete rakendamisel (mis muu hulgas pidurdavad ka majanduskasvu) kasvab võla suhe järk-järgult 2020. aastaks 126%ni SKPst. Et samal ajal on kasvulootused kesised ja suuremate kasinusmeetmete tagajärg on omakorda madalam kasvutempo, siis jääb keskpankade ja sh Euroopa Keskpanga valikuks lähiajal siiski intresside hoidmine madalal, et niiviisi stimuleerida majanduskasvu niisama Euroopas kui ka USAs oleks rahamassi edasine kasvatamine, mis viiks aga suurema inflatsiooniohuni. DB Research, Public Debt in 2020, 2011, http://bit.ly/zGYx3K ; BCG, The Debt Monster, 2011, http://bit.ly/IHY9X8 ; PwC, Economic Views, 2011, http://pwc.to/wEYcB5	Väga oluline , kuna tegemist ühe fundamentaalse põhjusega, millest on tinginud majanduskeskkonna halvenemine arenenud riikides. Eestit kui eurosooni liiget võib see puudutada veel läbi Eesti osalemise probleemsete riikide abistamises või nende laenu garanteerimises. Võlaprobleemid võivad kaasa tuua ka olulise majandus- ja finantskeskkonna muutmise.
„global imbalances“ pöördumine	Olukord, kus arenenud maad on pidevalt jooksevkonto puudujäägis ja tärkavad majanduses ülejäägis, pöörduvad. Sellega kaasneb tarbimise kasvu aeglustumine ja säästmismäärade tõus arenenud riikides ning teisalt nõudluse kasv tärkavates majandustes. Väljakutseks on sellisel juhul ka poliitika koordineerimine rahvusvaheliselt. NIC: Global Trends 2025 (2010)	Vähe oluline , kuna mõjutab Eestit pigem teiste, siinsele trendile osaliselt toetuvate trendide kaudu, mitte otseselt.
kasvav vajadus infrastruktuuri investeeringute järele	Aegunud infrastruktuur arenenud maades (sillad, raudtee, elektrivõrgud, lennujuhtimine, ühistransport) on saamad pudelikaelaks majanduse arengul ning tärkavates majandustes on linnastumine ja rahvastiku kasv loonud vajaduse suurteks infrastruktuuriinvesteeringuteks peamiselt elamufondi, veemajandusse, maantee- ja raudteevõrku. Kuna infrastruktuuriinvesteeringud nõuavad suuri rahapaigutusi, loovad need uusi võimalusi PPP-mudeli kasutamiseks hiigelprojektide elluviimisel, seda eriti avaliku sektori piiratud ressursside tingimustes. Kaasaegsetest kommunikatsioonidest sõltuvad töökohad, asukohtade atraktiivsus ning seeläbi ka riigi konkurentsivõime ja areng tervikuna. Bain & Co, The Great Eight: Trillion-Dollar Growth Trends to 2020, http://bit.ly/nAJlwV ; OECD, Infrastructure to 2030, 2007, http://bit.ly/oFtLo7	Vähe oluline , kuna mõjutab Eestit pigem teiste trendide kaudu (Euroopa ühise infrastruktuuri arendamine)

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
<i>Euroopa ühise infrastruktuuri arendamine</i>	<p>Järgmise 10 aasta jooksul on Euroopa infrastruktuuri (maanteed ja muud transpordiühendused, elektri- ja gaasivõrk ning lairiba võrk) investeerimisvajadus triljon eurot. Lairiba võrguga seotud uued äri võimalused loovad juurde töökohti ning kasvatavad Euroopa SKP-d aastas umbes 0,7% võrra. Euroopa 2020 eesmärgid, nagu üleminek madalale süsinikutarbimisele, ei ole saavutatavad ilma oluliste infrastruktuuri investeeringuteta. Taristu tegeliku rajamise ehk võetud sihtide ja investeerimisplaanide elluviimise tempo ja ulatus sõltuvad EL ja liikmesriikide valitsuste fiskaalvõimekusest. Avaliku sektori võlaprobleemide tõttu suurte infraprojektide rahastamise ja täideviimise suhtes on ebakindlus kasvanud, eriti liikmesriikide poolse vajaliku panuse osas.</p> <p>Euroopa Komisjon, The Impact of Broadband on Growth and Productivity, 2008, http://bit.ly/dqSE5N; Euroopa Komisjon, Euroopa digitaalne tegevuskava: olulised algatused, 2010, http://bit.ly/wR9jbB; Euroopa Komisjon, Energy infrastructure priorities for 2020 and beyond, 2010, http://bit.ly/yoOI4G</p>	<p>Väga oluline, sest Eesti on siiani näiteks energiataristu mõttes muust Euroopast eraldatud „saar“. Muu Euroopaga tihedam sidumine tõstaks Eesti konkurentsivõimet, efektiivsust, varustuskindlust.</p>
<i>sissetulekute vahed OECD riikides kasvavad</i>	<p>Enim teeniva detsiili sissetulek OECD riikides on kasvanud viimase paarikümne aastaga kiiremini kui alumise detsiili või kogu rahvastiku sissetulek keskmiselt; mediaansissetulekute kasv on Euroopas viimasel kümnendil jäänud maha SKP kasvust. Struktuurimuutused majanduses ning tehnoloogiline areng on soosinud kõrgema oskustasemega tööjõudu. Sissetulekute olulised vahed ning teatud hüvede kättesaamatus on sotsiaalsete rahutuste ning protestilainete allikaks.</p> <p>OECD: Growing Income Inequality in OECD Countries: What Drives it and How Can Policy Tackle it? http://bit.ly/kO5njy; OECD: Growing Unequal? : Income Distribution and Poverty in OECD Countries, http://bit.ly/hMDkvX; ILO, World of Work 2011, http://bit.ly/srCdSg</p>	<p>Vähe oluline, sest mõjutab Eestit pigem teiste trendide kaudu ning võimalikud mõjud on kaetud teiste sotsiaalsete ja poliitiliste trendide all.</p>
<i>tarbimise kasv püramiidi põhjas</i>	<p>Püramiidi põhja all mõeldakse 4 miljardit inimest, kelle elatustase jääb alla \$8 päevas (ostujõu pariteedi alusel). Võtmesõnaks on kuluinnovatsioon, mis võimaldab pakkuda inimestele hädavajalikke tooteid või teenuseid üliodavate hindadega. Tegemist on 4 miljardi tarbijaga turuga, kus valitseb alapakkumine ning madal konkurents, mis omakorda pakub uusi äri võimalusi.</p> <p>WEF: The Next Billions: Unleashing Business Potential in Untapped Markets, 2009, http://bit.ly/zmFjtb</p>	<p>Vähe oluline, kuna eeskätt toimub see arenevates riikides ja tärkavates majandustes, kus ka rahvastiku suurusest tulenev mastaabiefekt loob äri võimalusi, kuid ei ava Eesti ettevõtetele äri võimalusi iseeneses</p>
<i>intresside tõus</i>	<p>Tärkavad majandused veavad investeerimislainet, mis aastaks 2020 võib saavutada taseme, mis on võrreldav Euroopas ja Jaapanis pärast sõda toiminuga. Juhul, kui säästmismäär maailmas oluliselt ei kasva, viib selline investeerimislaine ja raha nõudluse kasv reaalse intressimäärade tõusuni. Sellele lisanduvad arenenud riikide finantsregulatsioonid ning võimenduse vähendamine.</p> <p>McKinsey, Farewell to cheap capital? The implications of long-term shifts in global investment and saving, 2010, http://bit.ly/xSWm6J</p>	<p>Vähe oluline, kuna arvestades riikide võlakooormust ning maailmamajanduse kehva taastumist kriisist ning keskpankade signaale, pole see lähiajal ilmselt aktuaalne ning lisaks pigem avaldab mõju teiste trendide raames, mitte iseseisvalt</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
<i>Hiina majanduskasvu aeglustumine</i>	Hiina kiire majanduskasvu tempo võtab lähiaastatel hoogu maha ning aeglustub aastaks 2012 8,3%ni (2010 oli see 10,3%). Arvestades kriisieelse keskmise 11%se kasvuga aastatel 2002–08 on see oluline aeglustumine. Hiina impordi vähenemine mõjutab kogu maailma, sh Euroopa tööstust, pidurdades samas ka toorainete hinnatõusu. DB Research, Slower Growth in China, 2011, http://bit.ly/xAHvnO	Vähe oluline – mõningane kasvutempo aeglustumine tähendab, et Hiina majandus jääb ikkagi kasvama kiiremini kui maailmamajandus keskmiselt, lisaks pakuvad uusi kasvuvõimalusi tagant peale tulevad väiksemad kuid kiiresti arenevad majandused Aasias, Aafrikas, Ladina-Ameerikas – seega olulised trendid nagu tähtsavad majanduste esiletõus ei muutu.
<i>mitmekiiruseline tehnoloogiate rakendamine</i>	Riikide võimekus uut tehnoloogiat isegi sisseostmise (või kopeerimise) korral rakendada ei ole võrdne. Tehnoloogiliselt arenenud suurriikidel, sh Euroopas on rohkem suutlikkust uusi ja rohkemaid lahendusi kasutusele võtta, mis annab neile ka eelise, samas on tähtsavad majandused selles osas kiirelt järgi võtmas. Riikide ligipääsust uutele tehnoloogiatele ja/või võimekusest neid ise rakendada sõltub aga teadmispõhise majanduskasvu ja uute ärialade väljaarendamise võimalikkus. RAND, The global technology revolution 2020,2006	Eesti jaoks on oluline olla nende riikide seas, kes suudavad ise arendada või vähemalt esimeste seas kasutusele võtta uusi tehnoloogiaid, et tagada riigi konkurentsieelis. Siiani on see võimekus lääneriikide üks olulisi eeliseid arenevate riikide ees.
<i>ärimudelid konkurentsi-võime keskmes</i>	Ettevõttele on edu saavutamiseks ja konkurentsivõimeks hea toote ja teenuse väljatöötamisest olulisemgi luua nutikalt selle toote/teenuse pakkumiseks ärimudel. Ärimudelite innovatsiooniga saab ka vanu tooteid-teenuseid taas tulusaks muuta ehk traditsioonilistel ärialadelgi uut kasvu leida. Riikide jaoks on seega oluline mõttekoht, kuidas ärimudelite loomise ja rakendamise võimekust oma ettevõtjate seas kasvatada (eriti uutel kasvuvaladel) ning sobivaid tugitingimusi luua, et oma majanduskeskkonnaga ärimudelite edule kaasa aidata. IBM, Business model innovation – the new route to competitive advantage, 2006, http://ibm.co/zXFfHG	Oluline , kuna ka Eesti ettevõtete edu maailmas ei taga mitte niivõrd toote või teenuse väljatöötamine kui selle turundamiseks ärimudelite loomine.
<i>toidupuuduse ohu kasv ja proteiiniinflatsiooni kiirenemine</i>	Proteiiniinflatsioon märgib suurema toiteväärtusega loomsete toiduainete kallinemist mille põhjustavad jõukamaks saavad tarbijad oma baasvajaduste rahuldamisest edasi liikudes ja selle raames oma menüüd parandada püüdes. See tähendab, et tõuseb nii proteiinirikaste loomsete saaduste kui ka loomasöödaks vajamineva teravilja hind. OECD ja FAO prognooside järgi kallinevad teraviljasaadused käesoleval kümnendil keskmiselt 20% ning loomsed saadused keskmiselt üle 30%, sealjuures veavad tarbimise kasvu Aasia ja Aafrika. FAO: The State of Food Insecurity in the World, 2011, http://bit.ly/qum915 ; India Keskpank RBI, Changing Inflation Dynamics in India, 2011, http://bit.ly/oQaqbL ; McKinsey, Resource revolution, 2011, http://bit.ly/tCFmPO	Oluline , kuna puudutab ka Eestis tarbitavate maailmaturu toiduainete hinda. Toiduainetööstusele ja põllumajandusele tähendab see uusi võimalusi.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
<i>Euroopa tööturu mobiilsuse kasv</i>	<p>Euroopa majanduse tugevus ja seega rahvusvaheline positsioon sõltuvad olulisel määral sellest, kui ulatuslikult kujuneb välja ühtne Euroopa tööturg või jääme rääkima EL liikmesriikide eraldiseisvatest tööturgudest. Juhul, kui väljastpoolt ei soovita Euroopasse tööjõu juurde tuua, kasvab liidusisene tööjõu liikuvus.</p> <p>Uutele Ida-Euroopa liikmesriikidele tähendab see, et nende kanda võib jääda paremal elujärjel olevate EL riikide tööjõu vajadus, mis võib tingida EL ebaühtlast arengut ning nõrgendada seeläbi ka EL konkurentsivõimet ja positsiooni maailmas.</p> <p>DB Research, Labour mobility in the euro area, 2011, http://bit.ly/qUhOao</p>	<p>Oluline, kuna Eesti on siiani olnud teistele liikmesriikidele pigem tööjõu allikaks, seega edaspidi on oluline globaalset või kitsamalt EL sisest tööjõu mobiilsust rohkem enda talendi- ja tööjõupagasi täiendamiseks kasutada.</p>
väärtusahelad jagunevad maailmas laiali	<p>Tehnoloogia võimaldab toodete valmistamise ja teenuste osutamise protsessi alates toormaterjalist või algideedest kuni valmistoodete ja –teenuste kliendini toimetamiseni osadeks lahti võtta. Need osad on üha rohkem üle maailma laiali paisatud, et ettevõtted oleksid maksimaalselt konkurentsivõimelised: iga konkreetne ärifunktsioon täidetakse seal, kus on selleks parimad koondtingimused. Järjest enam tulusaid funktsioone on kolimas arenevatesse maadesse ning arenenud riikide edasine heaolu kasv on sattumas suuremasse ohtu, kui ei suudeta omale uusi konkurentsieeliseid luua või vanu hoida.</p> <p>Richard Baldwin, Globalisation: the great unbundling(s), 2006, http://bit.ly/xgfw7n</p>	<p>Väga oluline, sest Eesti ettevõtete võimalusi globaalses äris tuleks otsida väärtusahelate sees ja funktsioonide kaupa, liikudes kasumlikumate funktsioonide poole.</p>
üldine volatiilsuse kasv	<p>Kriisijärgset majanduskliimat iseloomustab suurem määramatus ja volatiilsus. Ebakindlust tekitab riikide senine suutmatkus võlakriisiga toime tulla või teadmatus selle suhtes, kuidas lahendatakse rahvusvaheliselt näiteks kliima- ja keskkonnaprobleemid või finantssektori regulatsioone puudutavad küsimused.</p> <p>Ettevõtelt nõuab sellistes oludes toimetulek võimekust vähemalt suutlikkust kiirelt ja paindlikult reageerida olulistele strateegilise mõjuga muutustele. Ka riikide jaoks on väljakutseks muutuvaid olusid püüda paremini ette näha ja nendeks end ette valmis panna või siis olude muutustele paindlikult reageerida.</p> <p>BCG, Thriving under adversity, 2009, http://bit.ly/oLQNVL; BCG, Risky Business, 2011, http://bit.ly/w2hmmw</p>	<p>Väga oluline, sest muudab keerukamaks otsuste tegemise nii riigi tasandil kui ka ettevõtluses. Kiire reageerimise kõrval on volatiilsuse tingimustes oluline ka pika plaani järjekindel hoidmine ja robustse visiooni olemasolu.</p>
ägenev üleilmne talendijaht	<p>Tööjõu puudus on põhjustanud ettevõtete ja riikide vahelise konkurentsi kasvu: globaalses ajude ringluses võitlevad riigid n-ö IQ-magneti staatuse nimel, et majanduskasvu tagamiseks vajalikke oskusi-teadmisi ning seega eeliseid saada. Ühe peamise konkurentsimeetmena on riigid kogu maailmas talentide juurdesaamiseks lihtsustamas ja vabamaks muutmas oma immigratsioonipoliitikat eriti kvalifitseeritud tööjõu suunal.</p> <p>Saint-Paul, Gilles, The European brain drain: European workers living in the US, 2008, http://bit.ly/xoNLzN; PwC, Talent Mobility 2020, 2010, http://pwc.to/9vEmzQ; BCG, Global Talent Risk – Seven Responses, 2011, http://bit.ly/icff67; Copenhagen Institute for Future Studies, Global Talent Rally, 2010, http://bit.ly/xMtSsC</p>	<p>Oluline, kuna ettevõtted ja töötajad, sh ka Eestis, konkureerivad mitte riigisiselt, vaid rahvusvaheliselt; konkurentsiseelise teadmispõhises majanduses saavad need asukohad, mis on atraktiivsed haritud tööjõule.</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
<i>kaubateede avanemine Arktikas</i>	Temperatuur Arktikas tõuseb kiiremini kui kusagil mujal maailmas. Jääkatte taandudes võivad 2020.aasta paiku suveperioodil aset leida esimesed kommertsookeanireisid läbi Arktika vete. Arktika veeteed võivad pakkuda alternatiivi Suessi ja Panama kanalitele, mis on suurenenud ookeanikaubanduse tõttu lähedal oma maksimaalsele läbilaskevõimsusele. Samas tähendab see uute arktikakõlbulike kaubalaevade kasutuselevõttu ning Arktika laevateid toetava sadama- ja logistikavõrgustiku väljaarendamist. Arctic Development and Maritime Transportation, http://bit.ly/wZd1mk	Vähe oluline , kuna ilmselt 2020 aasta paiku see mõju maailmakaubandusele ega Eestile veel ei avalda, pigem hiljem.
<i>jooksevkonto tasakaalu taastumine eurotsoonis</i>	Võlakriisi kõrval on eurotsooni osadel riikidel jooksevkonto puudujääk, mida on seni kaudselt rahastanud ülejäägis riigid, kelle nõuded on samal ajal kasvanud. Võimalik lahendus olukorrale on kiirenev inflatsioon jooksevkonto ülejäägiga riikides, mis viiks nii tarbekaupade, teenuste kui ka varade hinnatõusuni nendes riikides. DB Research, Euroland's hidden balance of payment crisis, 2011, http://bit.ly/wiT2ks	Vähe oluline , kuna ei tekita Eestile võimalusi ega väljakutseid juurde, kui siis ainult teiste trendide kaudu.
<i>e-äri kasv</i>	E-äri toob turule uusi tooteid, muudab vahendajate ja kaupmeeste funktsioone ning suhteid tarbija ja müüja vahel. E-äri lahenduste kasutamine on ka üheks lihtsamaks mooduseks kujundada ümber seniseid ärimudeleid, nt laiendada madalama kuluga kaugematele turgudele ja leida uusi kliente, neile täpsemalt tooteid pakkuda või päris uusi internetipõhiseid teenuseid arendada. E-äri kaudu võib toimuda nihe masstootmisest nihe masskohandamise ning lühemate tootmistsüklite suunas. BCG, The World's Next E-Commerce Superpower, 2011, http://bit.ly/uSM629	Oluline , kuna suurendab konkurentsi ja valikut (jae) kaubanduses, muudab kaupade ja teenuste turu globaalsemaks ja efektiivsemaks.
<i>majanduse muutumine teadmispõhiseks</i>	Majanduse muutumine teadmispõhiseks tähendab, et väärtuste loomine ei sõltu mitte maavarade või loodusressursside olemisest, vaid peamiselt teadmistest ning nende efektiivsusest ja oskuslikust kasutamisest. Maailma suurimate ettevõtete (S&P500 indeksiga hõlmatud börsiettevõtted) väärtusest moodustavad tänaseks juba 80% nende teadmispõhised varad. Kõigil tuleviku suurima potentsiaaliga ärialadel on parimad võimalused neile ettevõtetele ja riikidele, mis vastavate teadmiste ja uute lahenduste loomes suudavad maailmas esirinnas olla. Victoria University, A Primer on the Knowledge Economy, 2000, http://bit.ly/dnLAFb ; Ocean Tomo (via PRWeb), http://bit.ly/acKmy6	Väga oluline , kuna sõltuvus oskustest ja teadmistest kasvab; majandust kannab üha rohkem innovatsioon ning see tähendab, et riiki peab püüdma üha rohkem kõrge lisandväärtusega ettevõteteid ja <i>start-uppe</i> . Lisaks on Eesti lähedal Põhjalale kui maailma ühele innovatsioonikeskusele.
<i>roheline äri kasv</i>	Rohelised tooted ja teenused on liikumas subsiidiumivaba äri suunas, mis pakuvad lahendusi keskkonnaprobleemidele olles samal ajal majanduslikult tasuvad. Valitsuste jaoks on roheline majandus ja rohelised investeeringud saanud strateegiliseks platvormiks töökohtade loomisel, innovatsiooni ja tööstuse edendamisel. Ettevõtete jaoks on „roheline“ saamas üha enam osaks korporatiivsest mainest, riskikapitalistidele on rohelisest tehnoloogiast saanud üks kasvavaid investeerimisvaldkondi. Oluliseks mõjutajaks roheline äri kasvul on ka tarbijate teadlikkus. E&Y, Tracking global trends, 2011, http://bit.ly/kWEpXS	Oluline , kuna tegemist on kasvava ja areneva turuga, mida tõukab tagant riikide otsustavam „roheline kurss“, samuti looduskeskkonna halvenemine. Samas võimaldavad rohelised lahendused kasvupiire nihutada ning sujuvat arengut tagada.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
<i>dollari mõju vähenemine maailma-valuutana</i>	15 aasta pärast võib dollar olla maailmavaluuta asemel üks mitmest reservvaluutast. Olemasolevaid alternatiive dollari kõrvale on kaks: euro ja renminbi. Lisaks võimalik riikideülene reservvaluuta. Eurot saadavad praegu riikide võlamured, killustunud eurovõlakirjade turg ning keskpanga kui viimase laenuandja funktsioon. Samas läheb Hiinal umbes 15–20 aastat aega, et luua vajalikud tingimused (majanduse suurus, kapitaliturgude sügavus) renminbi saamiseks üheks maailma reservvaluutaks. USAle tähendaks dollari mõju langus seniste privileegide vähenemist ning vähendaks finantspainsidlikkust. NIC: Global Trends 2025; EIU, Foresight 2020; DB Research, Yuan as a reserve currency, 2010, http://bit.ly/w171RM	Vähe oluline , kuna dollari mõju vähenemine võtab kaua aega ning eeskätt mõjutab see USA positsioone ja võimalusi, Eesti omi mitte otseselt (pigem teiste trendide mõjutana ja nende kaudu).

Keskkonna trendid

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
loodus- ja elukeskkonna halvenemine	Ressursside ning põllumajandusmaa intensiivne ja jätkusuutmatu kasutus on viinud loodus- ja elukeskkonna kiire halvenemiseni, mis rahvastiku ja elatustaseme kiire kasvu tingimustes töötab eeloleval kümnendil veelgi kiireneva ja levida. Arenenud riikidele tähendab see täiendavat migratsioonisurvet riskipiirkondadest. Aastaks 2020 võib keskkonnapõgenike hulk ulatuda 50 miljonini. Loodus- ja elukeskkonna halvenemine kujutab otseselt ohtu ka majanduskasvule, iseäranis läbi kliimamuutuste negatiivse mõju. 1990ndatel oli näiteks kliimamuutustest tekkinud kahju ja kulude maht umbes 0,2% maailma SKP-st, 2005. aastal juba üle 0,5%. European Environment Agency: The European Environment: State and Outlook 2010; The Climate Hub, http://bit.ly/yrTm94 ; Stern Review: The Economics of Climate Change 2006, http://bit.ly/7jsqKd	Väga oluline , kuna tekitab nõudluse ja vajaduse rohemajanduse arenguks. Teisalt suurendab majandusshokkide ohtu, mis ka Eestit väliskeskkonnast mõjutada võivad. Otseselt puudutab Eesti heaolu veel Läänemere keskkonna halvenemine.
puhta vee kättesaadavuse halvenemine	Kuigi Maa peal peaks magevett jätkuma kõigile, siis reostuse või üleekspluuteerimise tagajärjel rikutud veevarude taastamine võtab kaua aega. Veeprobleeme võimendab aga veelgi vee ebaotstarbekas kasutamine, põhjavee jätkusuutmatu majandamine, pinna- ja põhjavee reostus ning ressursikasutuse subsideerimine. Aastal 2006 elas 1,9 miljardit inimest piirkondades, kus juurdepääs puhtale veele on piiratud – aastaks 2030 võib see number kasvada 4 miljardini, mis omakorda suurendab konfliktide ohtu vee pärast. Arenenud maades nõuab jällegi moderniseerimist vananev taristu. Selleks, et katta kasvav veevajadus ning uuendada olemasolevat taristut, tuleks igal aastal maailmas veesüsteemide arendamiseks investeerida 400–500 miljardit eurot DB: World water markets (2010); DB Research, World water markets, 2010, http://bit.ly/ybOgbW ; McKinsey, Resource revolution, 2011, http://bit.ly/tCFmPO	Oluline , kuna Eestis on puhas vesi laialt kättesaadav, siis võib see luua äri võimalusi, samas luua vajaduse seda ressursi senisest enam kaitsta.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
taastuv-energeetika laiem levik	<p>Aastaks 2020 on kontsentreeritud päikeseenergia (CSP) konkurentsivõimeline traditsiooniliste energiaallikatega; maismaa tuuleenergia on samuti konkurentsivõimeline. Kui praegu on tuuleenergia võimsusi maailmas umbes 200 000 MW, siis aastaks 2015 on see jõudnud 600 000 ja 2020 juba 1,5 miljoni MW-ni. Need arengud toovad kaasa nihke subsiidiumivaba taastuvenergeetika suunas. Samas on taastuvenergia potentsiaali ärakasutamiseks oluline investeerida infrastruktuuri (tark elektrivõrk), samuti regulatiivse keskkonna loomine.</p> <p>Strategy+Business, A Moore's Law for renewable Energy, 2011, http://bit.ly/A6CjLp; BCG, What's Next for Alternative Energy?, 2010, http://bit.ly/ccM82R; McKinsey, Resource revolution, 2011, http://bit.ly/tCFmPO</p>	<p>Väga oluline, kuna taastuvenergeetika on pikkamööda vabanemas vabaneb subsiidiumite mõjust ning muutub konkurentsivõimeliseks. Eestile on tähtis oma tootmis- ja arendamisvõime valdkonnas praegu välja arendada, et seda hiljem uutes turutingimustes suurendada.</p>
maailma kalavarude vähenemine	<p>Arvestades demograafilisi trende, on aastal 2030 vaja 27 miljonit tonni kala aastas lisaks, et katta maailma toiduvajadusi. Samas püütakse looduslikku kala juba kohati taastootmise piiril ning täiendav nõudlus tingib jätkusuutmatuid püügimeetodeid. Täiendav nõudlus kaetakse kalafarmidega, kust juba praegu tuleb ligi pool maailma kalatoodangust.</p> <p>FAO, The state of world fisheries and aquaculture 2010, http://bit.ly/kjDYox</p>	<p>Vähe oluline, kuna looduslike kalavarude asemel tuleb edaspidi üha suurem osa toiduks kasutatavast kalast farmidest, lisaks ei ole meie kalanduse ja kalatööstuse väikse mahu tõttu otseselt Eestile võimalusi või ohte avav</p>
töökohtade „rohestumine“	<p>Koos uute ärialadega, sh rohemajandusega muutuvad ka töökohad. Investeeringud rohemajandusse, sh taastuvenergeetikasse, samuti roheliste tehnoloogiatega seotud T&A tegevus loob töökohti üle terve oskuste spektri, kuid eeldab ka tööjõu oskuste ümberprofileerimist ning vastavaid muudatusi hariduses ja õppeprogrammides.</p> <p>CEDEFOP, Skills for green jobs, 2010, http://bit.ly/g4pUKE</p>	<p>Vähe oluline, kuna mõjutab Eestit pigem teiste siinsele trendile toetuvate trendide kaudu.</p>
kliimamuutuste majandusliku mõju kasv	<p>Loodus- ja elukeskkonna halvenemisest tulenev majanduslik kahju kasvab. 1990ndatel oli näiteks kliimamuutustest tekkinud kahju ja kulude maht umbes 0,2% maailma SKP-st, 2005. aastal juba üle 0,5%. Trendi jätkudes ulatuvad kesk-konnakahjud käesoleva sajandi keskel 1%ni maailma SKPst. Need suurendavad saagikuse kõikumisi põllumajanduses, kahjustavad turismitööstust kui paljude arengumaade jaoks olulist sissetulekuallikat, põhjustavad seisakuid tootmises.</p> <p>The Climate Hub, http://bit.ly/yrTm94; European Environment Agency: The European Environment: State and Outlook 2010</p>	<p>Oluline, kuna kliimamuutustest tingitud looduskatastroofid omavad globaalset majanduslikku mõju, sh ka Eestile</p>
Euroopa riikide kasvav pühendumus keskkonnamaatikale	<p>Euroopa Liit on saanud maailmas keskkonnamaatika pühendunud eestvedajaks, sh globaalses kliima- ja energiapoliitikas. Keskkonnamõjudega toimetulekuks seatud 20–20–20 eesmärgid võivad maksma minna kuni 210 miljardit eurot, samas annaks kasvav energiapoliitika või ressursisääst olulise konkurentsieelise.</p> <p>Euroopa Komisjon, Buying Green! Green public procurement in Europe, 2011, http://bit.ly/yZK7gg; Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009; Copenhagen Consensus Centre, Economic Analysis of EU 20/20/20 Climate Plan, 2010, http://bit.ly/bxk7gi</p>	<p>Väga oluline, sest Eestit puudutab otseselt EL tasandi keskkonnapoliitika ja võetud kohustused; edaspidi muutub kõik keskkonda puudutav tõenäoliselt ainult rangemaks.</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
autostumise kasv kogu maailmas	Arenenud tööstusmaades kasvab automüük aastaks 2025 võrreldes praegusega 42%, tärkavates majandustes üle 100%, sealjuures kasvab elektritranspordi osakaal. Elektromobiilsus koos muutuvate tarbijatrendidega loob ka uusi nišše, kuhu saavad siseneda autotööstusest väljastpoolt tulijad. Riigilt või kohalike omavalitsustelt eeldab autostumisega toimetulek või elektromobiilse ökosüsteemi areng investeeringuid infrastruktuuri, teadus- ja arendustegevusse, motivaatoreid rohelise transpordi kasutamiseks ning tarka linnaplaneerimist. Roland Berger, Automotive Landscape 2025, http://bit.ly/pQ6etO	Vähe oluline , sest autostumise kiire kasv puudutab eeskätt tärkavaid majandusi ning Eesti seotus rahvusvahelise autotööstusega on väike; Eestis omab mõningast tähtsust linnaplaneerimisel ning motivaatorite juurutamisel rohelisema ja naftavabama transpordi arendamiseks – kuid seda kaudsemalt, teiste trendide kaudu.
ehituse muutumine „rohelisemaks“	Arvestades Euroopa Liidu pühendumust keskkonnamaatikale, on edaspidi oodata ehitusnormide karmistumist. Hooned annavad 42% EL energiatarbimisest ning 35% kasvuhoonegaasidest, seega kinnisvarasektori potentsiaal energiasäästuks rohelise ehituse kaudu on väga suur. Aastaks 2021 on tõenäoline EL nõue, et uued hooned oleksid „nullilähedase“ ehk „near-zero“ energiatarbimisega. Sellised arengud toovad muu hulgas kaasa vajaduse arhitektide ja ehitajate kvalifikatsiooni muutmiseks ja ümberkohandamiseks. DB Research, Green buildings, 2010, http://bit.ly/zv5EeJ	Oluline , sest EL nõuded ehitiste energiatarbele ja soojuspidavusele edaspidi karmistuvad ning mõjutavad ehitust Eestis.
keskkonna-teadlikkuse kasv	Piiratud ressursside jätkusuutlik kasutamine ja vastava äri-võimaluse ulatus sõltuvadki olulises osas tarbijate ja tootjate valmisolekust võtta kasutusele vastavaid lahendusi. Aastaks 2020 töötab tarbijate keskkonnateadlikkus olla kõrgem kui praegu, oluline mõju on siin kliimamuutustel ja nende järjest nähtavamatel tagajärgedel. Kasvav keskkonnateadlikkus tõukab omakorda tagant rohelise äri kasvu ehk turu nõudlust ressursisäästlike ja keskkonnasõbralike toodete ja teenuste järele. The Research Council of Norway: Energy 2020+, 2005, http://bit.ly/wtkCdp ;	Oluline , kuna riikide poliitikat, samuti roheliste lahenduste kasutuselevõttu tootmises mõjutab eeskätt suurem teadlikkus, mis loob soodsama pinnase välisurgudele minekuks või sisemiselt roheliste lahenduste rakendamiseks.

Poliitika trendid

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
Euroopa energia-sõltuvuse suurenemine	Aastal 2030 impordib Euroopa 70% oma energiavajadusest. EL majandus on üha suuremas sõltuvuses energiakandjate hinna kõikumisest ning energiat eksportivate riikide võimekusest oma kohustusi täita. Energiajulgeoleku suurendamine nõuab partnerluste tugevdamist energiaeksportööridega, samuti suuremat panustamist alternatiivsete energiaallikate arendamisele või tuumaenergeetikale. Euroopa Komisjon, The World in 2025 (2009)	Oluline , sest Eesti on juba mõne energialiigi osas (maagaas) täielikult sõltuv, samas lubab põlevkivi säilitada mõneks ajaks autonoomsuse elektrienergia tootmisel. Euroopa mastaabis laiemalt võib see motiveerida suuremateks sammudeks energisõltumatuse ja taastuvenergeetika suunas.

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
tärkavate majanduste sõjalise võimekuse kasv	<p>Koos majandusliku mõjuvõimuga kasvab ka tärkavate majanduste sõjaline ja poliitiline mõju. Hiina suuremad kaitsekulutused sunnivad kulutama kaitsele ka naabeerriike. Võimalused tekivad rahvusvahelistele relvatootjatele, kuigi valdavalt liigub tootmine ka nendesse riikidesse, kus kaitsekulutused tehakse.</p> <p>Bain & Co, The Great Eight: Trillion-Dollar Growth Trends to 2020, http://bit.ly/nAJlwV</p>	<p>Vähe oluline, kuna territooriumid või akvatooriumid, kus tärkavate majanduste rivaalitsemine või domineerimise kasv võib aset leida, ei asu meie regioonis – ning mõju globaalse stabiilsuse ja jõudude vahekorra võimaliku muutuse kaudu on kaugema “vinnaga”</p>
riigikapitalismi esiletõus	<p>Riigikapitalismi iseloomustab strateegiliste ettevõtete ja tööstusharude riigi kontrolli all hoidmine ja eelisarendamine nn ülalt alla ehk otse keskvõimu poolt, turgude toimimise range reguleerimine või vähemalt kontroll, teatud protektsionism ehk enda ettevõtetele kaubanduses eeliste loomine. Selline tärkavate majanduste omane suurem riigi sekkumine majandusse on finantskriisijärgselt pead tõstmas ka arenenud maades, kus ettevõtete ja pankade päästmisega seoses on riikide osalus majanduses kasvanud.</p> <p>NIC, Global trends 2025, 2010; Economist, Picking winners, saving losers, 2010, http://econ.st/cv7RcG</p>	<p>Oluline, kuna pakub alternatiivi senistele läänelikele valitsemismudelitele ning teatavad ilmingud on kriisijärgselt esinenud ka arenenud riikides.</p>
protektsionismi levik	<p>Aeglustuv majanduskasv võib tingida edaspidi protektsionismi ning kaubandustõkete laiemat rakendamist. Selle aasta alguses on G20 riigid kehtestanud rohkem kaubanduspiiranguid kui muul ajal pärast finantskriisi puhkemist. Lisaks globaalne agressiivne laienemine ning ülevõtmised tärkavate majanduste riiklike või riigiga tihedalt seotud ettevõtete poolt võivad viia protektsionismi ning poliitiliste pingeteni.</p> <p>NIC: Global Trends 2025; WTO, http://bit.ly/kuE6x9</p>	<p>Vähe oluline, kuna suurem osa Eesti väliskaubandusest toimub Euroopa Liiduga, kus Eestile kaubanduspiiranguid ei ole. Võib aga mõnevõrra mõjutada uutele turgudele liikumise võimalusi.</p>
ägev võitlus ressursside ja energiakandjate pärast	<p>Lähima 10–20 aasta jooksul kasvab maailma energiatarbimine peamiselt tärkava Aasia toel. Tagamaks majanduskasvu jätkumist, on tärkavate majanduste jaoks oluline tagada ligipääs maavaradele ja energiakandjatele. Ressursinäljas kiiresti kasvavad Aasia riigid suurendavad edaspidi oma kohalolekut Aafrika maavaraderikastes piirkondades, seda eeskätt Hiina juhtimisel. Samuti kasutavad edaspidi mitmed tärkavad majandused toorainete väljaveopiiranguid kaitsmaks kodumaist tööstust. Sellises konkurentsiparanevad ka olulisi maavarasid või energiakandjaid omavate ja eksportivate riikide ja režiimide positsioonid.</p> <p>NIC, Global Trends 2025, 2010; Euroopa Komisjon: The world in 2025, 2009</p>	<p>Oluline, kuna viib tärkavate majanduste majandusliku ekspansioonini, kasvatab nende mõju maailmas. Eestile oluline energiajulgeoleku osas.</p>
demokrati-seerumine maailmas jätkub visalt	<p>Araabia kevad näitas, et autoritaarsete režiimide võimetus heaolu kasvatada võib viia eliidi kukutamiseni. Demokratiseerumise jätkumine arengumaades ja tärkavates majandustes kõigutab autoritaarsete valitsemisvormide jalgealust ja veetlust kõikjal maailmas. Vähemalt osaliselt mõjutab autokraatlike režiimide püsimist Venemaa ja Hiina riigikorralduse tulevik. Need kaks suurriiki on paljudele teistele riikidele Aasias või ka Aafrikas olulised liitlased ja eeskujud.</p> <p>NIC, Global trends 2025, 2010; EIU, Democracy Index 2011: Democracy under stress, 2011, http://bit.ly/sglhQ1</p>	<p>Oluline, kuna demokrati-seerumisest sõltub see, kui paljude riikidega on läänelikel demokraatidel, sh Eestil, ühisosa.</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
Aasia poliitilise tähtsuse kasv	<p>Koos majandusliku kaalukuse kasvuga tõuseb tärkavate majanduste ning eriti Aasia riikide poliitiline tähtsus ja mõju kogu maailmas. Olles keskmise või madala sissetulekuga riigid, on Aasia tärkavad majandused võimelised väljaspool oma piire ressursside pärast konkureerima, nt Aafrikas või laienema ettevõtete arenenud turgudele.</p> <p>Euroopal tervikuna ja ka EL liikmesriikidel tuleb seega arendada tugevaid bilateraalseid partnerlussuhteid regiooni riikidega, et vähegi suuta kaasa rääkida ja oma huve esitada.</p> <p>RAND, China and India in 2025, 2011, http://bit.ly/qs1Jcw; Euroopa Komisjon, The world in 2025, 2009; Arvind Subramanian: China a 'precocious' superpower? 2011, http://bit.ly/ziTDXg</p>	<p>Oluline, kuna rahvusvahelises poliitikas muutuvad jõujooned, üha rohkem hakkavad domineerima kiiresti kasvavad Aasia riigid ning see tingib vajaduse uute partnerite leidmiseks ja suhete arendamiseks.</p>
EL jätkuv laienemine	<p>EL laienemine jätkub, eeskätt Balkani suunal. Euroopa Liidu jaoks on laienemine olnud võimaluseks suurendada stabiilsust naabruskonnas ning kasvatada oma mõju kogu maailmas. See on olnud seni märk liidu elujõulisusest ja atraktiivsusest, pärast liitumisi on ka EL välispoliitiline aktiivsus ja mõju kasvanud. Mida suurem on EL, seda olulisemat mõju ta maailmas omada saab – kas või oma suurema turumahu tõttu. EL jaoks on samal ajal väljakutsetest ehitada 27 riigi integreerimise jaoks demokraatlik ja samal ajal efektiivne valitsemismudel.</p> <p>DB Research, Turkey and the EU-27 – a medium-term perspective, 2011, http://bit.ly/zlunuO; Economist, Two-speed Europe, or two Europes? 2011, http://econ.st/u03S0d</p>	<p>Oluline, kuna näitab Euroopa Liidu atraktiivsust lähinaabrite silmis, samuti kasvatab laienemine kasvatab liidu (välis)poliitilist mõju.</p>
finantsvaldkonna suurem reguleerimine	<p>Ülemaailmne finantskriis on motiveerinud valitsusi eriti arenenud riikides finantssektorit rohkem reguleerima. Laiemalt on G20 riikide vahel jõutud esmaste kokkulepeteni, mis puudutavad riskide vähendamist finantsüsteemis. Euroopa panku mõjutavad oluliselt veel Basel III regulatsioonid ning <i>European Banking Authority</i> täiendavad kapitalinõuded, mis mõjutavad kaudselt pangateenuseid ning laenamist laiema määral.</p> <p>BCG, Facing New Realities in Global Banking, 2011, http://bit.ly/sEOEmQ; DB Research, Financial supervision in the EU, 2011, http://bit.ly/ACjIzR; OECD, The Current Financial Crisis: Causes and Policy Issues, 2008, http://bit.ly/zaJGZR</p>	<p>Oluline, sad kuna finantsvaldkonna kasvav reguleerimine võib mõjutada oluliselt finantskeskkonda Eesti jaoks, sh ettevõtete laenuingimusi või investorite huvi Eesti vastu.</p>
Venemaa stabiilsuse püsimine	<p>Venemaal kui energiakandjaid eksportival riigil on poliitilise liberaliseerumise survet olnud kergem tagasi hoida seni, kuni riigi sissetulekud energiakandjate müügist jäävad kõrgeks ja selle arvelt valijatele piisavat heaolu pakutakse. Samas muudab majanduse ühekülgsus ja liigne toetumine toormeekspordile riigi välistest oludest äärmiselt sõltuvaks. Seega sõltub Venemaa arengu kulg sellest, kuidas vähendatakse mahajäämust ning suurendatakse majanduse konkurentsivõimet läbi erinevate valdkondade arendamise, milleks on teiste seas institutsionaalne korraldus, infrastruktuur, ettevõtlus, majanduse mitmekesistamine.</p> <p>WEF, The Russia competitiveness report 2011, http://bit.ly/YEMg3</p>	<p>Väga oluline, kuna mistahes režiimi muutused võivad kaasa tuua ka muutused Venemaa välispoliitikas, sh poliitikas Eesti suunal.</p>

trendi nimi	kirjeldus, allikad	olulisus Eesti kontekstis
Euroopa mitmekiiruselise integratsiooni jätkumine	Tõenäoliselt kiirendab võlakriis ja selle lahendamine Euroopa integratsiooni eelkõige fiskaalses mõõtmes. Euroala koostöö ja integratsioon süvenevad ning <i>de facto</i> otsustusprotsessid võivad selle raames muutuda, kui koostöö ja konsultatsioonid euroala sees tihenevad. Mitmekiiruseliselt edasi liikumine võib küll aidata osade riikide jaoks oma vahetuid majandusmuresid lahendada, aga kahandab paratamatult Euroopa šansse multipolaarsemas maailmas oluliseks jääda. Economist, Two-speed Europe, or two Europes? 2011, http://econ.st/u03S0d ; NIC, Global trends 2025, 2010	Väga oluline , kuna Eesti jaoks muutub tähtsaks võimalikult suures osas otsustusprotsessides osalemine ning oskus valida, mis teemadega kaasa minna ja kellega suhteid hoida, et olulistest asjadest Euroopa Liidus mitte maha jääda.
ebatraditsiooniliste julgeolekuriskide kasv	Konventsionaalse sõjapidamise ja julgeoleku raamidest väljapoole jäävad ohud – näiteks massihävitusrelvade levik, terrorirünnakud, erineva intensiivsusega küberrünnakud või küberkuritegevus, oluliste ressursside tarneteede tõkestamine, piraatlus kasvavad. Selliste julgeolekuriskidega toimetulekuks on riikidel vaja arendada vastavat ennetus- ja reageerimisvõimekust, mis on tavalisest julgeoleku tagamisest või sõjalisest jõust paindlikum – näiteks valmidus väga kiirelt ja fokuseeritult tegutseda, kas või üksikute ohustajate kaupa. Suurbritannia kaitseministeerium, Future Character of Conflict, http://bit.ly/nNGoBV ; NIC, Global trends 2025, 2010	Oluline , kuna eeldab võimekust ebatraditsioonilisteks ohtudeks valmis olla ning reageerida nii riigi tasandil kui ka koostöös partneritega väljaspool Eestit. See tähendab nii sõjalist võimekust, väljaõpet kui ka ohuhinnanguid.
valitsuste usalduse vähenemine	Majandus- ja finantskriisi ajal on usaldus rahva poolt valitud võimuesindajate suhtes ja eriti Euroopa Liidus oluliselt langenud. Arenenud riikides usaldas 2010. aastal ametisolevaid valitsusi ainult 45,5% inimestest. Usaldamatuse tõus võib vähendada võimul olevate valitsuste motivatsiooni ja valmisolekut viia ellu olulisi muudatusi ning riskida uute innovatiivsete lahendustega reformimist vajavates valdkondades, teisalt võiks see tagant tõugata püüdlusi muudatuste algatamiseks. WEF, Outlook on the global agenda 2012, http://bit.ly/yYJ949 ; CEPS, Has the financial crisis shattered citizens' trust in national and European governmental institutions? Evidence from the EU member states, 1999–2010, 2011	Oluline , kuna väiksem usaldus valitsuste vastu võib viia tagasiminekueni demokraatias, suurendada rahulolematust ja ebastabiilsust, sh arenenud riikides ning kanduda kergesti üle riigipiiride.

TASUB TEADA

http://www.fututuba.ee/

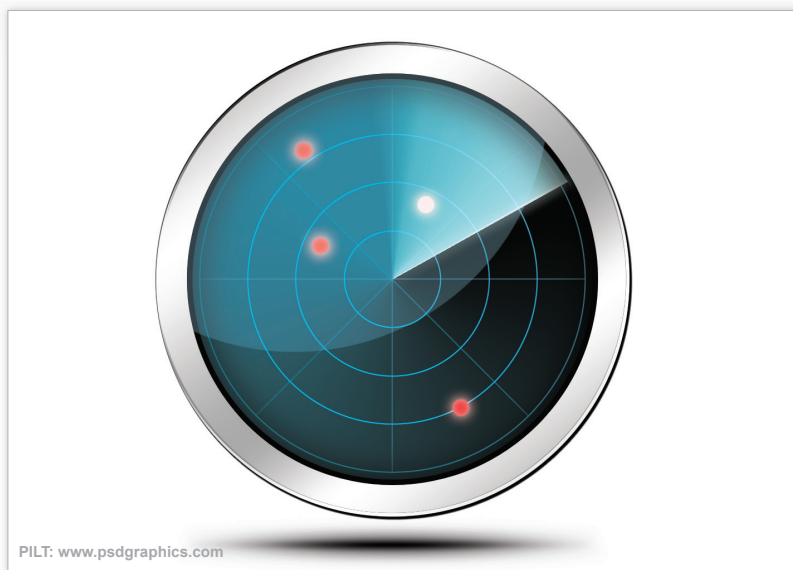
tulevikutrendid.ee

koostumispäev

fututuba.ee

IGA NÄDAL UUS LUGU

Kõige rikkalikum tulevikutrendide blogi Eestis

PILT: www.psdgraphics.com

www.fututuba.ee toob Eesti lugejale tulevikutrendid koju kätte, pakkudes ajas pidevalt täienevat valikut olulisematest mõjujõududest ja tärgavatest praktikatest, mis vormivad homset maailma ja Eestit.

Blogi sisustavad Arengufondi arenguseire eksperdid, kes hoiavad igapäevaselt silma peal sellel, mis maailmas tulevikust kirjutatakse-arvatakse. Teemade skaala on lai: Hiina tärgavatest ostuhimulistest turistidest maailmaraha tulevikuni, elektriautode ärist ja tööks vajaminevatest tulevikuoskustest rääkimata.

Allikateks on maailma nimekad mõttekeskused, globaalsed institutsioonid, akadeemilised ja rakenduslikud uurimisasutused, aga ka huvitavate ärgsate inimeste mõtteavaldused internetis, sotsiaalmeedias ja ajakirjanduses.

Fututuba on võtnud endale südameasjaks, et pikaajalisem vaade ning parem teadmine tänapäeva muutlikus maailmas jõudu koguvate protsesside kohta aitaks Eestis langetada targemaid otsuseid nii riigijuhtimises kui ka äris.

FUTUPOP

Tulevikutöö kümme võtmeoskust
Maailma suurim turg on peidus püramiidi põhjas
Auto kui iPhone
Talendikõrb keset rahvarohkust
Kui reaalne on uue maailmaraha teke?

TRENDIPILV

Aafrika BRIC ebavõrdsus
Euroopa FDI globaalsed riskid
governance Hiina
India innovatsioon IT
linnastumine megatrendid
migratsioon mobiilsus
privaatsus põlvkonnad
rahandus rohemajandus
stsenariumid taastuenergia
talendid tarbimine teadus
tehnoloogia tervis turism
turumajandus tärgavad majandused USA
vananemine

MEIE RADARIL

- **Brittide arengufond NESTA**
- **Harvard Business Review**
- **Boston Consulting Group**
- **Kopenhaageni tulevikuinstituut**
- **Maailma Majandusfoorum**
- **USA juhtiv ajutrust RAND**
- **Soome arengufond SITRA**
- **Economist Intelligence Unit**

EESTI ARENGUFOND

Tornimäe 5
10145 Tallinn
T 616 1100
info@arengufond.ee
www.arengufond.ee

ISBN 978-9949-9280-0-2

ISBN 978-9949-9100-9-0 (trükkis)
ISSN 1736-6550 (trükkis)
ISSN 1736-6569 (võrguväljaanne)

Käesolevale raportile kohaldatakse Creative Commonsi Eesti litsentsi (versioon 3.0)